

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

ปริญญาานิพนธ์

ของ

เฉลิม มากนวล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

สิงหาคม ๒๕๑๗

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปริญญาบัตรฉบับนี้แล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒได้

.....ประธานกรรมการ
.....กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทพนธ์นี้จะสำเร็จเรียบร้อยด้วยดีไปไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความอนุเคราะห์จาก
ท่านผู้ทรงคุณวุฒิต่อไปนี้

อาจารย์ ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร นอกจากท่านเป็นประธานกรรมการควบคุมปริญญา
โทพนธ์แล้ว ท่านยังเป็นผู้สอนวิชาคหิชาชาวบ้านแก่ผู้วิจัย นับว่าท่านเป็นจุดบันไดจิตใจให้ผู้วิจัยศึกษาค้น
คว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังได้ให้แนวคิด ตรวจสอบ แก้ ตักเตือนและท้วงติงจนปริญญาโทพนธ์
นี้สมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณหาที่สุดมิได้

อาจารย์ลลิตา ศิริเจริญ ท่านได้ให้คำแนะนำและตรวจแก้ปริญญาโทพนธ์อย่างละเอียด
ได้แนะนำและให้ยืมหนังสือบางเล่ม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

นอกจากอาจารย์ทั้งสองท่านแล้ว ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ศิริมา วรยิ่งยง อาจารย์
มลิวัลย์ ชรรณแสง และอาจารย์ธีรวิทย์ โสภณรัฐกุล ผู้ให้คำแนะนำด้านภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยขอขอบคุณบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่ให้ความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า
คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดควีนวารีเวศ หอสมุดกลาง และหอสมุดหมวดภาษาไทยวิทยาลัยครูบ้าน
สมเด็จเจ้าพระยา

สำหรับด้านการพิมพ์และโรเนียว ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณสุเทพย์ เขียวทิม จ.ท. หญิง
สุนีย์ สนธิสืบสาย และคุณชุมพล หนูสง

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณเฉลิมวงษ์ มากนวล ผู้คัดลอกและวิจารณ์สำนวนโวหาร
ของผู้วิจัย ตลอดจนคอยเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยจนงานสำเร็จลงด้วยดี

เฉลิม มากนวล

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ	๑
ภูมิหลัง	๑
๑ ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	๓
๒ ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๓
๓ ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	๔
๔ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	๔
๕ สมมติฐานของการค้นคว้า	๑๒
๖ วิธีการดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบ	๑๒
๗ แหล่งค้นคว้าที่สำคัญ	๑๒
๘ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้า	๑๒
๙ เกณฑ์ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ	๑๓
๒ ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานชาดก กับนิทานอีสป	๑๕
ตอนที่ ๑ ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานชาดก	๑๕
๑ ความหมายของคำว่าชาดก	๑๕
๒ จุดมุ่งหมายของนิทานชาดก	๑๘
๓ มูลเหตุของการเล่านิทานชาดก	๑๙
๔ บ่อเกิดของนิทานชาดก	๒๐
๕ ลักษณะของนิทานชาดก	๒๒
๖ ลักษณะของคาถา	๒๒
๗ การรจนาพระอรรดกถาชาดก	๒๔
๘ วิธีรจนาพระอรรดกถาชาดก	๒๕
๙ การเข้ามาในประเทศไทยของนิทานชาดก	๒๖
๑๐ การแปลคัมภีร์อรรดกถาชาดก	๒๘
๑๑ นิทานชาดกในภาษาอื่น ๆ	๒๙

ตอนที่ ๒ ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานอีสป	๓๐
๑ ความหมายของนิทานอีสป	๓๐
๒ จุดมุ่งหมายของนิทานอีสป	๓๐
๓ ประวัติของอีสป	๓๑
๔ การแพร่สะพัดของนิทานอีสป	๓๕
๕ การเข้ามาในประเทศไทยของนิทานอีสป	๓๗
๖ นิทานชาดกและนิทานอีสปในปัจจุบัน	๓๘
๓ วิเคราะห์นิทานชาดกและนิทานอีสป	๔๐
ตอนที่ ๑ วิเคราะห์นิทานชาดก	๔๐
๑ ลักษณะทั่วไปของอรรถกถาชาดก	๔๐
๒ องค์ประกอบของนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดก	๔๔
๓ โครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดก	๔๕
๓.๑ หลักจริยธรรม	๔๖
๓.๑.๑ หลักทั่วไป	๔๖
๓.๑.๒ หลักกรรม	๔๗
๓.๑.๓ หลักไม่เบียดเบียน ไม่ก่อเวร (อหิงสา)	๔๘
๓.๑.๔ หลักความเชื่อ	๕๐
๓.๑.๕ หลักความกตัญญู	๕๔
๓.๑.๖ หลักมีกนอย สันโดษ	๕๕
๓.๑.๗ หลักอริยสัจ	๕๖
๓.๑.๘ หลักศีล	๕๘
๓.๑.๙ หลักความเชื่อฟัง	๖๔
๓.๑.๑๐ หลักอโยนิโสมนสิการ	๖๕
๓.๑.๑๑ คุณของความสามัคคีและโทษของการแตกความสามัคคี	๖๖
๓.๑.๑๒ หลักการผูกมิตร	๖๗
๓.๑.๑๓ หลักการเคารพในอาวุโส	๖๘

๓.๒	หลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์	๖๙
๓.๒.๑	ทานบารมี	๗๐
๓.๒.๒	ศีลบารมี	๗๑
๓.๒.๓	เนกขัมมบารมี	๗๔
๓.๒.๔	ปัญญาบารมี	๗๔
๓.๒.๕	วิริยบารมี	๗๖
๓.๒.๖	ขันติบารมี	๗๗
๓.๒.๗	สัจจบารมี	๗๗
๓.๒.๘	อธิษฐานบารมี	๗๘
๓.๒.๙	เมตตาบารมี	๗๙
๓.๒.๑๐	อุเบกขาบารมี	๗๙
๓.๓	ความสัมพันธ์ระหว่างนิทานชาดกกับนิทานชาวบ้าน	๘๐
๓.๓.๑	การเล่าเหตุการณ์ซ้ำ ๆ กันแบบนิทานชาวบ้านประเภท Formula Tale	๘๑
๓.๓.๒	นิทานชาดกที่มีลักษณะเป็นนิยาย	๘๑
๓.๓.๓	นิทานชาดกที่มีโครงเรื่องตรงกับนิทานชาวบ้านของไทย	๘๒
๓.๔	อนุภาคในนิทานชาดก	๘๓
✓	ลักษณะนิสัยตัวละคร	๘๕
๑	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมนุษย์	๘๕
๒	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา - อสูร	๘๒
๓	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ	๘๒
๔	ลักษณะนิสัยตัวละคร	๘๕
✓	ลักษณะสุภาษิต	๑๐๙
๑	สุภาษิตที่ห้ามฆ่าฝ่ายชั่ว	๑๐๙
๒	สุภาษิตที่มุ่งแนะนำฆ่าฝ่ายดี	๑๐๙

๓	สุภาษิตที่แสดงจริยธรรมและสภาวะธรรม	๑๑๑
๔	ลักษณะสำคัญบางประการของสุภาษิตในนิทานชาดก	๑๑๒
๔.๑	สุภาษิตสำหรับผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม	๑๑๔
๔.๒	หลักการคบหาสมาคม	๑๑๔
๔.๓	สุภาษิตสำหรับผู้ครองเรือน	๑๒๑
๔.๔	สุภาษิตสำหรับผู้สละเรือนแล้ว	๑๒๓
๔.๕	สุภาษิตเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ	๑๒๕
✓	คุณค่าของนิทานชาดก	๑๒๖
๑	คุณค่าด้านการสอนจริยธรรม	๑๒๖
๒	คุณค่าด้านประวัติของพระพุทธเจ้าและสาวก	๑๒๖
๓	คุณค่าด้านสังคม	๑๒๖
๔	คุณค่าด้านความเชื่อ	๑๒๘
๕	คุณค่าด้านบ่อเกิดของหนังสือนิทานสุภาษิตและนิทานคติธรรม	๑๒๘
๖	คุณค่าด้านบ่อเกิดของหนังสือวรรณคดี	๑๒๘
๗	คุณค่าด้านสุภาษิตจากนิทานชาดก	๑๓๐
๘	คุณค่าด้านการศึกษา	๑๓๔
๘	คุณค่าของนิทานชาดกค่านอื่น ๆ	๑๓๖
๘	ตอนที่ ๒ วิเคราะห์นิทานอีสป	๑๓๗
๑	ลักษณะทั่วไปของนิทานอีสป	๑๓๗
๒	โครงเรื่องของนิทานอีสป	๑๓๘
๒.๑	นิทานที่มุ่งแสดงแนวคิด	๑๓๘
๒.๒	โครงเรื่องของนิทานจากข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร	๑๔๓
๒.๓	โครงเรื่องของนิทานที่เกิดจากความขัดแย้งภายในตัวละคร	๑๕๐
๒.๔	สุขสังโยชน์จากนิทานอีสป	๑๕๒
๒.๕	นิทานที่มีโครงเรื่องค่อนข้างซับซ้อน	๑๕๓

ลักษณะนิสัยตัวละคร	๑๕๕
๑ ทวีละครและการตั้งชื่อนิทาน	๑๕๕
๒ ประเภทของตัวละคร	๑๕๕
๓ บทบาทของตัวละคร	๑๕๕
๔ ลักษณะนิสัยตัวละคร	๑๕๘
ลักษณะสุภาพ	๑๖๕
๑ จุดมุ่งหมายของนิทานเพื่อสอนคติธรรม	๑๖๕
๒ ลักษณะการแสดงสุภาพ	๑๖๕
๓ ข้อดีของการสรุปลงเป็นสุภาพในตอนจบนิทานแต่ละเรื่อง	๑๖๗
๔ ข้อเสียของการสรุปเป็นสุภาพไว้ในตอนจบของนิทาน	๑๖๗
๕ ลักษณะสุภาพ	๑๖๘
๖ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะสุภาพ	๑๗๓
คุณค่าของนิทานอีสป	๑๗๔
๑ คุณค่าด้านการสอนจริยธรรม	๑๗๔
๒ คุณค่าในทางการศึกษา	๑๗๔
๓ คุณค่าทางจิตวิทยา	๑๗๕
๔ คุณค่าด้านอื่น ๆ	๑๗๖
๕ เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๗๗
๑ จุดมุ่งหมาย	๑๗๗
๒ ลักษณะทั่วไปของนิทานชาดกและนิทานอีสป	๑๗๗
๓ เปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๗๗
๔ เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๘๘
๕ เปรียบเทียบลักษณะสุภาพในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๘๘
๖ เปรียบเทียบคุณค่าของนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๒๐๑

๕ สรุปและข้อเสนอแนะ

๒๐๖

สรุป

๒๐๖

- ๑ ความสำคัญของนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๐๖
- ๒ ประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๐๖
- ๓ ลักษณะทั่วไปของนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๐๗
- ๔ ลักษณะโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๐๗
- ๕ ลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๑๑
- ๖ ลักษณะสุนงาษิตในิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๑๑
- ๗ คุณค่าของนิทานชาดกและนิทานอีสป ๒๑๒

ข้อเสนอแนะ

- ๑ ข้อเสนอแนะแกกองตำรา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๑๒
- ๒ ข้อเสนอแนะใการศึกษาค้นคว้าต่อไป ๒๑๔

บรรณานุกรม

๒๑๕

ภาคผนวก

๒๒๒

ภาคผนวก ๑ บรรณานุกรมสุนงาษิตจากนิทานชาดก (๑)

ภาคผนวก ๒ บรรณานุกรมสุนงาษิตจากนิทานอีสป (๓๓)

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
๑ แสดงจำนวนนิมิต วรรค คาถาและนิทานในอรรถกถาชาดก	๔๑
๒ แสดงการเสวยพระชาติเป็นมนุษย์ของพระโพธิสัตว์	๔๐
๓ แสดงการเสวยพระชาติเป็นเทวดา - อสูรของพระโพธิสัตว์	๔๒
๔ แสดงการเสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์	๔๒
๕ แสดงลักษณะนิสัยตัวละคร	๔๘
๖ แสดงสุภาสิตที่ห้ามข้างฝ่ายชั่ว	๑๐๕
๗ แสดงสุภาสิตที่แนะนำข้างฝ่ายดี	๑๐๘
๘ แสดงสุภาสิตที่แสดงสัจธรรมหรือสภาวะธรรม	๑๑๒
๙ แสดงบทบาทของตัวละครในนิทานอีสป	๑๕๖
๑๐ แสดงลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานอีสป	๑๖๑
๑๑ แสดงสุภาสิตที่ห้ามข้างฝ่ายชั่ว (ในนิทานอีสป)	๑๖๘
๑๒ แสดงสุภาสิตที่แนะนำข้างฝ่ายดี (ในนิทานอีสป)	๑๗๐
๑๓ แสดงสุภาสิตที่เป็นคติเตือนใจ (ในนิทานอีสป)	๑๗๒
๑๔ เปรียบเทียบนิทานที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน ในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๗๕
๑๕ เปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๘๖
๑๖ เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๑๘๘
๑๗ เปรียบเทียบลักษณะสุภาสิตในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๒๐๐
๑๘ แสดงการเปรียบเทียบการสอนจริยธรรมในนิทานชาดกกับนิทานอีสป	๒๐๑

ภูมิหลัง

อันพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงพระกรุณาประทานแก่ชาวโลกนั้น ในทางพุทธศาสนานิยมเรียกว่า "สัทธรรม" สัทธรรม นี้จำแนกตามลักษณะโวหารเป็น ๔ แบบ เรียกว่า "นวัคคสัทธรรม" แปลว่า คำสั่งสอนของพระบรมศาสดามิ่งคึกเกา คือ

๑. สุตตะ คือระเบียบคำที่ยกขอธรรมขึ้นแสดงแล้วบรรยายขอธรรมนั้น ๆ ให้ประจักษ์ บางครั้งมีอุปมาเพื่อให้เข้าใจในธรรมนั้นยิ่งขึ้น

๒. เคยยะ คือระเบียบคำสอนที่เป็นไวยากรณ์บาง คาท่างบางกัน

๓. เวยยากรณ์ะ คือระเบียบคำที่เป็นร้อยแก้ว ล้วนไม่มีคาถาปน เช่น ธรรมจัก-

กัมปวัณนสูตร เป็นต้น

๔. คาทา คือระเบียบคำที่ผูกให้งามและไพเราะด้วยอักษร มีคำเป็นคณะ จำกัด ด้วย ทรุ ลหุ ทั้งมาตราพยางค์และวรรคพยางค์ เป็นคาถาล้วน เช่น กามสูตร เป็นต้น

๕. อุทาน คือระเบียบคำที่พระพุทธองค์ทรงเปล่งออกมาโดยมิได้ทรงนึกตรัสไว้ก่อน เช่น อุทานในเวลาแรกตรัสรู้ ทรงเปล่งออกมาด้วยความโสมนัส

๖. อิติวุตตกะ คือ ระเบียบคำที่ทรงยกธรรมบทโดยทหนึ่งขึ้นตั้ง เป็นประธานไว้ แล้ว ทรุอธิบายความในขอธรรมนั้น จบแล้วสรุปลงขอธรรมข้างตนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ลักษณะของอิติวุตตกะโดย ปรียาสคล้ายกับนิทานสุภาษิตเพราะเมื่อเลาจบแล้วกล่าวสรุปเป็นสุภาษิตไว้ข้างท้าย ท่านองเดียวกับนิทาน อีสปนั้นเอง

๗. ชาดก คือระเบียบคำที่ทรงแสดงถึงบุรพจริยาที่ทรงบำเพ็ญมาแก่ชาติปางก่อนของ พระพุทธเจ้า รวมทั้งบุรพจริยาของพระสาวกด้วย

๘. อัပ္ပทกธรรม คือระเบียบคำอันแสดงถึงเหตุอัศจรรย์ อันไม่เคยมีมาก่อน เช่น พระธรรมของพระศาสดาก็นับว่าอัศจรรย์ด้วยเป็นของจริง ไหมลแก่ผู้ประพจน์ปฏิบัติจริง และสามารถ พิสูจน์ได้

๙. เวทลละ คือระเบียบคำถามและคำตอบซึ่งผู้ถามผู้ตอบให้ความรู้แจ้งและความยินดี เป็นลำดับขึ้นไป เช่น จุลลเวทลลสูตร

ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า ทำไมพระศาสดาจึงต้องใช้โวหารในคำสอนพุทธธรรมแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพราะลักษณะของพระธรรมคำสั่งสอนมีหลายระดับมีความยากง่ายต่างกัน ตลอดจนผู้ที่จะ

รับฟังคำสั่งสอนนั้นก็หลายพวกหลายระดับดังคำกล่าวของพระศรีวิสุทธิโมลีที่ว่า "สิ่งที่จะพึงรู้ได้ควยคำพูด
 ทรงแนะควยคำพูด สิ่งที่จะพึงรู้ควยการเห็นทรงให้เขาคว มีไซ้ใหญ่สิ่งที่จะต้องเห็นควยคำพูด และทรงสอน
 พุทธธรรมโดยปริยายต่าง ๆ เป็นชั้นมาก มีคำสอนหลายระดับทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม
 ผู้ละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เพื่อให้ทุกคนได้รับ
 ประโยชน์จากพุทธธรรมทั่วถึงกัน"

อย่างไรก็ตามในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะสัตตศาสนาข้อ ๗ คือชาตก ควบเป็นศาสน
 ที่กองควยเกี่ยวติดกันอยู่ในท่ามกลางความนิยมของประชาชนทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นศาสนาที่สอนพุทธธรรม
 ควบการเล่านิทานที่สนุกสนาน ไพเราะซึ่งเป็นทั้งคำสอนและให้ความเพลิดเพลินคว เหมาะสมกับอัชฌาศัย
 ของคนที่กระหายใครจะฟังเรื่องเปรียบเทียบหรืออุทาหรณ์ควบไปกับธรรมะ บรรดานิทานเหล่านั้น เชื่อกันว่า
 เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ดังคำอธิบายของสุชีพ ปุณฺณานุภาพที่ว่า "คำว่าชาตกหรือชาตก
แปลว่าผู้เกิดคือการเล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ใดพบปะ
ผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกัน มากบ้างน้อยบ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้า
ในชาติที่สุด กล่าวอีกอย่างหนึ่งจะถือว่า เรื่องชาตกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระ-
พุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงควว่าผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมา เกิดเป็นใครในสมัย
พระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดี
และอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น ๆ"

นิทานชาตกนอกจากจะเป็นหนึ่งในเก้าของคำสอนของพระบรมศาสดา ชาตกยังเป็น
 คัมภีร์หนึ่งในสิบห้าคัมภีร์ของพุทธทศนิกายในพระไตรปิฎกคัมภีร์ชาตกเป็นคาถาด้าน บางเรื่องมีเนื้อหาสาระ
 ของนิทานเกือบสมบูรณ์คือมีปรารภและกลับชาติคว แต่บางเรื่องก็มีเฉพาะคาถาสภาสิตเท่านั้น ต่อมาพระ
 อรรถกถาจารย์ได้รจนาชาตกในพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เรียกว่า คัมภีร์อรรถกถาชาตก มีลักษณะเป็น
 นิทานที่มีอรรถกถาร้อยแก้วหอมคาถาไว้อีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้คาถาสภาสิตในพระไตรปิฎกกับนิทานพื้นเมือง
 เกียวเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันอย่างสมบูรณ์ นับเป็นงานของนักปราชญ์มากกว่าที่จะเป็นพุทธวจนอย่างที่
 บางคนเข้าใจ

พระศรีวิสุทธิโมลี พุทธธรรม หน้า ๘ - ๘

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน เล่ม ๘ หน้า ๘๖๖

นิทานชาดกส่วนใหญ่เป็นนิทานที่มีอยู่แล้วในสมัยก่อนพุทธกาลหรือบางทีก็เป็นเรื่องราวของประชาชนนั่นเอง แต่พระพุทธองค์และสาวกก็ใช้นิยายของประชาชนเหล่านั้นมาเป็นเครื่องสอนประชาชนโดยดัดแปลงจุดประสงค์ในการเล่าให้เข้ากับหลักพุทธศาสนา สอดแทรกความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และกฎแห่งกรรมแฝงคติธรรมคำสอน นับว่าเป็นวิธีการอันแยบคายในการแปลงนิทานชาวบ้านมาเป็นนิทานชาดก

โครงสร้างของนิทานชาดกส่วนใหญ่จะยึดหลักพุทธศาสนาที่สำคัญคือ หลักธรรม ไต่ถากการ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุคคลประกอบกรรม เช่นไรย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น นิทานชาดกแทบทุกเรื่องจะสะท้อนให้เห็นหลักอันนี้นอกจากหลักกรรมแล้ว โครงสร้างของนิทานชาดกยังขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ถิ่นว่านิทานชาดกเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในพระชาติปางก่อนคงจะเห็นได้จากการปรารภเรื่องก่อนที่ละลานิทาน เมื่อเล่าจบแล้วก็มีการแสดงให้เห็นว่าตัวละครเหล่านั้นกลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยของพระพุทธเจ้า อันเป็นความเชื่อที่ว่าถ้าสัตว์ทั้งหลายประกอบกรรมไว้ในชาตินี้ ย่อมเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอย่างไม่มีสิ้นสุด ภายในโครงสร้างอันเป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดกนี้ยังสอดแทรกสภาวะอันแสดงถึงสุตคินิยมคือแนะแนวทางให้เวไนยสัตว์ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบอยู่แทบทุกเรื่อง ดังความตอนหนึ่งที่เรื่องอุไร - กุศลาสัย กล่าวว่า " นิทานเหล่านี้มีเนื้อหาสาระที่สรร เสริญวีรกรรม พรรณนาถึงความรักหรือคติเตือนใจ สอนศีลธรรมและคุณงามความดีและโดยที่สมองของชาวอินเดียให้ความสำคัญแก่คำสอนและศีลธรรมมาก นิทานทั่วไปของอินเดียจึงยึดศาสนา และศีลธรรมไว้เป็นหลักในการผูกโครงเรื่อง ความโน้มเอียงเช่นนี้ สมองของชาวอินเดียมีให้เราเห็นได้อย่างเด่นชัดในนิทานชาดกของพระพุทธศาสนา"

จากโครงสร้างที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า นิทานชาดกมีคุณค่าสำหรับประวัติพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอัครชีวิตประวัติของพระพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าท่านจะมีกำเนิดสูงต่ำเพียงไร แต่ทุก ๆ ชาติท่านทรงบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ เพื่อทำลายกิเลสตัณหาให้หมดสิ้นไป ทรงช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ และทรงสั่งสอนธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจนทรงนำสรรพสัตว์เข้าสู่พุทธภาวะ ฉะนั้นในชาดกทุกเรื่องจะปรากฏว่าท่านจะเป็นผู้มีสติปัญญาสูง มีความกล้าหาญ เสียสละ มีความเมตตากรุณาแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายจึงจะเห็นได้จากพระยาเนอนี โครธะผู้สละชีวิตขึ้นเขียงแทนนางเนอที่มีครรภ์แก่หรือพระเจ้าสิวีผู้ประทานพระเนตรให้เป็นทาน ตลอดจนพระเจ้าเวสสันดรผู้บริจาคปิโยรสให้เป็นทาน

นับได้ว่าเป็นตัวอย่างอันดีงามที่เป็นมาตรฐานสำหรับอุคมคติ

นอกจากจะได้รับความรู้จากสุคตินิยมจากโครงสร้างของนิทานโดยตรงแล้ว นิทานชาดกยังมีคุณค่าในก้านสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตและประเพณีนิยมของชาวอินเดียในครั้งก่อนพุทธกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตความเป็นอยู่ และประเพณีนิยมของสามัญชน เพราะนิทานชาดกส่วนใหญ่มาจาก นิทานชาวบ้าน ดังคำกล่าวของยวาทะลาล เหนรู ที่ว่า "นิทานชาดกเป็นสัญลักษณ์ของประเพณีนิยมที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น ซึ่งต่างอย่างตรงข้ามกับประเพณีนิยมของพราหมณ์หรือนักบวชและประเพณีนิยมของ กษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง"^๑

ถ้าจะว่าโดยต้นกำเนิดและอิทธิพลของนิทานชาดกแล้ว นิทานชาดกเกิดขึ้นภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วก็จริง แต่นิทานชาดกมีเค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นเมืองที่เก่าแก่ก่อนพุทธกาล ดังที่ ศาสตราจารย์ วิส เดวิดส์ (Rhys Davids) กล่าวว่า "เป็นที่รวมของนิยายพื้นเมืองที่เก่าแก่ที่สุด สมบูรณ์ที่สุดและสำคัญที่สุด ในบรรดานิยายพื้นเมืองทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ นิทานเกี่ยวกับสัตว์และนิทานอื่น ๆ อีกมากหลายซึ่งเกิดขึ้นในอินเดียยุคต่อมา และแพร่หลายไปจนถึง เอเชียตะวันตกและยุโรปนั้น มีเค้ากำเนิดมาจากนิทานชาดกเป็นส่วนมาก"^๒

นิทานชาดกที่แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย มีอิทธิพลต่อการสอนจริยธรรมและเป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีไทยอยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากการที่นิทานชาดกปรากฏในรูปนิทานสุภาษิต ฉบบ์ของกระทรวงศึกษาธิการหลายเรื่อง เช่นเรื่อง หงส์ทอง เรื่องโคหนันทิวีสาลในนิทานสุภาษิต นิทานชาดกในนิมิตชาดกบางเรื่องเป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีไทย เช่น เค้าความตอนต้นของเรื่องพระอภัยมณี มาจากเรื่อง ปทกุตลชาดก เค้าเรื่องกาพย์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มาจากกกาติชาดก และกฤณาลชาดก เป็นต้น

ในบรรดานิทานทั้งหลายทั้งปวงที่มีลักษณะอย่างเดียวกับนิทานชาดกที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเกือบทั่วโลกและในหมู่ประชาชนชาวไทยก็คือ นิทานอีสปซึ่งนักเล่านิทานชาวกรีกเล่าไว้เมื่อประมาณ ๕๖๔ ปี ก่อนคริสตกักราช

นิทานอีสปมีคุณค่ามากในก้านการสั่งสอนให้เกิดความกึกในแง่ต่าง ๆ ทางศีลธรรม เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกตอง

---

^๑ ยวาทะลาล เหนรู พถินอินเดีย กรุณา กุศลลาศัย แปลหน้า ๓๖๑
^๒ ก. หน้า ๓๖๐

นิทานอีสปเข้ามาสู่ประเทศไทยเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เท่าที่ปรากฏหลักฐาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลจากภาษาอังกฤษ ทรงตั้งชื่อว่า "อีสปปรกรณัม" สันนิษฐานว่า ทรงแปลก่อน พ.ศ. ๒๔๔๓ ต่อมาพระจรัสขานะพันธ์ ได้แตงนิทานอีสปฉบับที่กระทรวงศึกษาให้ใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบในชั้นประถมปีที่ ๒ ในปัจจุบัน ถึงความในคำชี้แจงตอนหนึ่งว่า "หนังสือนิทานอีสปเล่มนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพเริ่มเป็นผู้ทรงแนะนำให้ข้าพเจ้าแต่งขึ้น ให้ใช้ภาษาง่าย ๆ และประโยคสั้น ๆ สำหรับเด็กในชั้นมูลศึกษาจะได้ใช้เป็นแบบสอนอ่านเมื่อเรียนแบบเรียนมูลศึกษาจบเล่มแล้ว" ถ้าพิจารณาตามวันเดือนปีที่ลงไว้ท้ายคำชี้แจงของผู้แต่งคือวันที่ ๒๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๕) แสดงว่านิทานอีสปฉบับนี้แพร่หลายสู่เยาวชนไทยเป็นเวลากว่า ๖๐ ปีมาแล้ว ฉะนั้นนิทานอีสปย่อมซึมซาบเข้าไปในจิตใจของเด็กไทยและย่อมมีอิทธิพลต่อเยาวชนไทยอย่างแน่นอน ดังคำกล่าวของวิเทศกรณีย์ ที่ว่า "นิทานอีสปที่อีสปเป็นผู้นิพนธ์ขึ้นนั้นในปัจจุบันนี้ก็ยังมีอิทธิพลครอบคลุมอยู่ในโลกทุกยุคทุกสมัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น นิทานอีสปมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความรู้สึกของคนไทยและเยาวชนไทย"^๑

คำกล่าวข้างต้นนี้มีไต่ถลาอย่างปราศจากมูลความจริงเลย เพราะจากผลการวิจัยของ นิธูมา อาษารัฐ เรื่องการศึกษาค่านิยมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศจากวรรณกรรมที่วัยรุ่นสนใจ ปรากฏว่า "เด็กวัยรุ่นมีความสนใจนิทานอีสปมากที่สุด จากนิทานทั้งหมด ๔๕ นิทาน เป็นคนว่า นิทานเวตาล นิทานพื้นเมืองไทย นิทานของกริมส์ นิทานแอนเดอร์สัน และนิทานนานาชาติ รวมทั้งนิทานชาคกควัย เด็กวัยรุ่นมีความสนใจนิทานอีสปมีจำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๓๕ สูงสุดในหนังสือประเภทนิทานด้วยกัน ในขณะที่นิทานชาคกควัยได้รับความสนใจจากเด็กวัยรุ่นเพียง ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๓ เท่านั้น จากกลุ่มตัวอย่าง ๖๖๑ คน"^๒

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ผู้วิจัยสงสัยว่าทำไมเยาวชนของชาติไทย จึงมีความสนใจนิทานอีสปมากกว่านิทานชาคกควัย ๆ ที่นิทานชาคกควัยเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อม ๆ กับพระพุทธศาสนา น่าจะมีอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทำให้เด็กวัยรุ่นเกิดความสนใจยิ่งขึ้นไปอีก ในด้านความรู้สึกซึ่งทรงคุณค่า นิทานชาคกควัยจะมียิ่งกว่านิทานอีสป ถึงความตอนหนึ่งที่ คร. กิ่งแก้ว อัครดากร ไต่ถลาไว้ในหนังสือวรรณกรรม

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ หนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานอีสปชั้นประถมปีที่ ๒ หน้า ข.

^๒ วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) ชีวิตคือการต่อสู้และเคล็ดลับแห่งความสำเร็จ หน้า ๘๓

^๓ นิธูมา, อาษารัฐ การศึกษาค่านิยมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศจากวรรณกรรมที่วัยรุ่นสนใจ ปรินต์งานพิมพ์ หน้า ๔๖

จากบ้านในว่า "นิทานคติหรือนิทานอุทาหรณ์ได้รับความนิยมเสมอมาโดยเฉพาะเรื่องชาคก ไม่ว่าจะเล่าถึง พระโพธิสัตว์ในพระชาติที่ทรงบังเกิดเป็นสัตว์กตัญญูหรือมนุษย์ก็ยอมเป็นเรื่องที่สอนใจ และประทับใจผู้ฟังเป็นพิเศษ นิทานอุทาหรณ์อื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่น นิทานอีสปยังมีความหมายไปลึกซึ้งเท่า เพราะชาคกนั้น นอกจากจะให้คติแล้วยังสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธประวัติอันแสดงถึงวิวัฒนาการทางกายและใจของชีวิตหนึ่ง จากความหยาบไปสู่ความประณีตและจากความเป็นผู้มีสติปัญญาอ่อนไปสู่ความสมบูรณ์รอบรู้ เรื่องชาคกจึงเป็น ประโยชน์แก่การศึกษาหลักและแนวทางของพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งควยอีกประการหนึ่ง"

๑๐๓ ในคัมภีร์ * ในเมื่อนิทานชาคกมีความสำคัญเพียงนี้แกชาคกผู้สนใจที่จะส่งเสริมนิทานชาคกให้แพร่หลายเช่นเดียวกับนิทานอีสปผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาเปรียบเทียบดูว่า เนื้อเรื่องของนิทานชาคกจะเหมือนหรือแตกต่างกับนิทานอีสปอย่างไรหรือว่าต่างฝ่ายต่างก็มีเอกลักษณ์ของตนเอง เราน่าจะส่งเสริมนิทานชาคกให้แพร่หลายเช่นเดียวกับนิทานอีสปบ้าง เพราะนิทานชาคกส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงการสั่งสอนให้แกกตัญญูและแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ถูกตอง ฉะนั้นผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาว่านิทานเรื่องใดบางเหมาะสมสำหรับเด็ก น่าจะรวบรวมในนามของ "นิทานชาคก" แทนที่จะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นดังที่ผู้วิจัยเคยพบว่า นิทานหลายเรื่องที่ได้เคยไทยรู้เรื่องก็อยู่แล้ว แต่ไม่ทราบว่าเป็นนิทานชาคก เช่น เรื่องโค่นไม้ทิวกาลิน หนังสือนิทานสุภาพนิทานมาจากเรื่องนั้นทิวกาลินชาคก เป็นชาคกเรื่องที่ ๒๕ ในนิมาตชาคก เมื่อไปบอกว่าเป็นนิทานชาคก เขวชนจึงไม่เข้าใจ

๑๐๔ * มูลเหตุที่เป็นจุดมันกลางใจในการศึกษาเปรียบเทียบนิทานอันยิ่งใหญ่ทั้งสองนี้สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้พระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับนิมาตชาคกตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า "นิทานอย่าง เช่นชาคกนี้ไม่ไ้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนาในทมนชนชาติอื่น ภาษาอื่นนอกจากพระพุทธศาสนาก็ปรากฏเห็นกับชาติอื่น ๆ เช่น อาหรับ เปอร์เซีย เป็นต้น ก็ว่ามีนิทานเช่นนี้คล้ายคลึงกัน แ่จะยกไว้ไม่กล่าวเพราะไม่เห็นว่าเรื่องมาเปรียบเทียบ จะยกแต่นิทานอีสปซึ่งชาวเขาไ้แปลลงเป็นภาษาไทยช้านานมาแล้ว ไ้ตั้งชื่อว่า อีสปปรกรณ์ของนักปราชญ์หนึ่งชื่อว่าอีสปเป็นผู้แต่งขึ้นในประเทศกรีก นักปราชญ์ผู้ไ้แต่งหนังสือฉบับนั้นไ้ในเมื่อเวลาราว ๆ กับการพุทธกาล มีทำนองนิทานอย่างเดียวกัน คือ เทวคาพูดกับคน กิรจนาจานพูดกับคน กิรจนาจานคตกิรจนาจานพูดกันเอง ทำนองเดียวกันกับชาคกและ

เรื่องราวที่อุปถัมภ์กล่าวนั้นก็คล้ายคลึงกันที่อาจเปรียบเทียบกับเรื่องชาคกได้หลายเรื่อง^๑

จากพระบรมราชาธิบายนี้ทำให้ทราบลักษณะของนิทานทั้งสองว่าเป็นอย่างเดียวกัน ถือกำเนิดมาในเวลาใกล้เคียงกันน่าจะนำมาเปรียบเทียบกันได้ทั้งนิทานชาคกและนิทานอีสปมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันมากนัก

อย่างไรก็ตามในด้านการวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานทั้งสองนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษา มาก่อน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาคุณค่าในแง่ประวัติความเป็นมาของนิทานทั้งสอง โครงเรื่อง ลักษณะนิสัยตัวละคร ลักษณะสุนาษิต คุณค่าของนิทานที่จะมีผลต่อการสอนจริยธรรมตลอดจนคุณค่าด้านอื่น ๆ ที่ปรากฏ

๑. ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานชาคกและนิทานอีสป

๑.๒ เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบนิทานชาคกเฉพาะเรื่องสัตว์กับนิทานอีสปในแง่ต่าง ๆ คือ โครงเรื่อง ลักษณะนิสัยของตัวละคร ลักษณะของสุนาษิต ตลอดจนคุณค่าด้านอื่น ๆ ที่ปรากฏในนิทานทั้งสอง

๑.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าของนิทานทั้งสองที่มีผลต่อการสอนจริยธรรมตลอดจนกลวิธีในการเล่านิทานของพระบรมศาสดา สาวกและอัครสาวก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการสอนจริยธรรมแก่นักเรียน

๑.๔ เพื่อคัดเลือกนิทานชาคกเฉพาะเรื่องสัตว์ที่เหมาะสมกับเด็กระดับประถมศึกษาให้นักการศึกษาพิจารณาสร้างเป็นแบบเรียนต่อไป

๒. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๒.๑ นิทานชาคกที่ใช้ในการวิจัยคือ นิทานเรื่องสัตว์ซึ่งมาจากคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. (สำนักอบรมครูวัดสามพระยา)

๒.๒ นิทานอีสป หมายถึงนิทานอีสปฉบับที่ใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ของกระทรวงศึกษาธิการ กับนิทานอีสป ของ ยศ วัชรเสถียร ซึ่งแปลมาจาก " The Fables of Aesop" ของ Joseph Jacobs

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิทานชาคก"

๓. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๓.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกและนิทานอีสป ตลอดจน
บอ กิดของนิทานเท่าที่วิเคราะห์พบ

๓.๒ ทำให้ทราบกลวิธีในการสอนของพระบรมศาสดา สาวกและอีสป อันจะนำ
มาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเรียน การสอนปัจจุบันได้

๓.๓ ทำให้ทราบเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของนิทานชาดกและนิทานอีสป

๓.๔ ทำให้ทราบลักษณะของคติธรรมคำสอนในนิทานชาดกและนิทานอีสปว่า เหมือน
หรือต่างกันอย่างไร ตลอดจนลักษณะสากลของสภาพที่ปรากฏในนิทานทั้งสอง

๓.๕ ทำให้ทราบลักษณะนิสัยตัวละครในเรื่อง โดยเฉพาะสัตว์แต่ละชนิดว่ามีนิสัย
แตกต่างกันอย่างไร

๓.๖ เป็นประโยชน์ในการคัดเลือกนิทานชาดกที่เหมาะสมสำหรับเคັระดับประถม
ศึกษา ให้นักการศึกษาพิจารณาสร้างเป็นแบบเรียนต่อไป

๔. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เนื่องจากการวิจัยในแง่วิเคราะห์และเปรียบเทียบเกี่ยวกับนิทานชาดกกับนิทาน
อีสปนี้ ยังไม่มีผู้ใดศึกษาเปรียบเทียบมาก่อน ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดตัวนิทานเสียมากกว่า ไม่ค่อยมี
ผู้วิเคราะห์หรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนิทานทั้งสองนี้ จะมีอยู่บ้างเป็นการกล่าวถึงเฉพาะนิทานชาดก
หรือนิทานอีสปอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว

๔.๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชา-
ธิบายว่าควยนิมาตชาดก ซึ่งเปรียบเทียบกันนิทานอีสปว่าเป็นนิทานที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน คือ เป็นนิทาน
เรื่องสัตว์เหมือนกัน มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนคติธรรมเหมือนกัน บางเรื่องก็มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน เช่น
เรื่อง หมายจิ้งจอกกับนกกระสา ก็เรื่องกันทศลกชาดก เรื่องห่านไขเป็นทองกับเรื่องสุวรรณหัสชาดกก็ลงท้าย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิมาตชาดก"

สุภาวชิทว่าโลภมากลามหายอย่างเดียวกัน แต่ที่ทานชาดกมีความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยมีลักษณะเฉพาะคือมีปรารภ และกลับชาติซึ่งพระอรธกถาจารย์ได้เพิ่มเติมเข้าไปในตอนหลัง ส่วนผู้ที่ศึกษาชาดกได้ทรงจำแนกเป็น ๓ พวก คือ พวกแรกปรารภนาแต่เพียงนิทานไม่ใฝ่ใจในธรรม หรือสุภาวชิทในชาดกนั้น ๆ พวกที่สองปรารภนาเลือกเฟ้นเอาแต่ธรรมก็เห็นว่าการศึกษาก็เหมือนกับการรอนทรายหาทอง ไม่คุ้มกับความลำบาก ส่วนพวกที่สามเป็นพวกที่ปรารภนาเพื่อวินิจฉัยว่าชาดกนั้น ๆ พระพุทธเจ้าจะได้เทศนาอย่างนั้นจริงหรือไม่และเห็นว่าชาดกแต่งขึ้นโดยไม่มีความจริงเป็นพื้นฐาน ในที่สุดพระองค์เสนอแนะว่า การศึกษาชาดกนั้น ควรตั้งวงพิจารณาอย่างกว้างขวาง

๔.๒ ฐานิสร์ ชาคริตพงศ^๑ ได้ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องชาดก ๑๔ หัวข้อ ตั้งแต่ -ความหมายของคำ -บอเกิดและจุดมุ่งหมายของชาดก -ชาดกในพระไตรปิฎก -อรธกถาชาดก -ฐานะของกัมภีร์ชาดกในวรรณคดีอินเดีย -จริยาปิฎก -นิทานกถาชาดกในวรรณคดีมาลีอื่น ๆ -ชาดกในวรรณคดีสันสกฤต -ชาดกกับพระพุทธศาสนา -ชาดกกับพุทธศิลป์ -ชาดกในประเทศไทย -ชาดกกับวรรณคดีไทย - การศึกษาชาดก

๔.๓ พระมหาพระแบบ ฐิตญาโณ^๒ ได้ศึกษาชาดกบางเรื่องในแง่ที่ว่าชาดกแฝง "รัตนะ" คือ "ธรรมรัตนะ" ไว้มากมายนับตั้งแต่ทองเรื่อง คำคม สุภาวชิท ลักษณะสังคม บุคคล การแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตจากชาดก แม้สภาพสังคมจะแตกต่างกันแต่ความจริงที่พระอรธกถาจารย์ได้รจนาในชาดกแล้ว หาได้เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมไม่

๔.๔ เจื้อ สตะเวทิน^๓ แสดงความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชาดกและสังเขปเรื่อง "ทศชาติชาดก" ไว้ทั้ง ๑๐ พระชาติพร้อมทั้งประมวลคาถาขอนิมาตต่าง ๆ มาทั้ง ๕๕๐ เรื่อง

ฐานิสร์ ชาคริตพงศ "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร พิมพ์เนื่องในโอกาสงานสี่ศาสตราจารย์ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๓๐ -๓๘

๒ พระมหาพระแบบ ฐิตญาโณ "รัตนะจากชาดก" พุทธธรรม ปีที่ ๒๐ ประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๔ ฉบับที่ ๗ หน้า ๑๓

๓ เจื้อ สตะเวทิน วรรณคดีพุทธศาสนา หน้า ๑๘๘ -๑๒๘

๑๐
๔.๕ สุชีพ ปุณฺณานุกาภ^๑ สังกะเชษฐาจารย์กล่าวถึงความรู้จากสุตตันตปิฎกเล่ม ๒๓ - ๒๔^๒ ของ
ขุททกนิกายชาดก กล่าวถึงการจัดระเบียบตามจำนวนคาถาแตกต่างว่านิทานในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๓ มี
เพียง ๕๒๕ เรื่อง ในเล่ม ๒๔ มี ๒๒ เรื่อง รวม ๕๔๗ เรื่อง ซากไป ๓ เรื่อง (ตามที่เชื่อว่ามี ๕๕๐
เรื่อง) แต่ที่ซากไปอาจเป็นนิทานซ้อนนิทานและไม่ได้นับเรื่องซ้อนแยกออกก็เป็นได้ นอกจากนี้ได้สังเขป
เรื่อง "พระเจ้าสิบชาติ" ไว้ด้วย นอกจากนั้นได้แปลเนื้อความคำสอนจากนิทานชาดกบางเรื่องรวม ๑๐
เรื่อง

๔.๖ เกษม บุญศิริ^๒ กล่าวถึงความรู้พื้นฐานทางชาดกแล้วยกคาถาจากพระไตร-
ปิฎกฉบับสยามรัฐ มาแปล เช่น เรื่อง ลูกก๊กชาดกในปัญจกนิบาต เรื่อง เนรชาดกในฉกกนิบาต เรื่อง อฏฐเนชาดก
ในอฏฐกนิบาต เรื่อง ปัททศลมาถชาดกในนวกนิบาต เรื่อง มหาเมถุนชาดกในทศกนิบาต และอุทัยชาดกในเอกทศก-
นิบาต

๔.๗ พระธรรมนิเทศทวยหาญและคนอื่น^๓ รวบรวมบรรดาสู่ภามิตในชาดกปกรณ์
จำนวน ๖๓๐ บท (สัณ ๗) พร้อมทั้งคาถาบาลีและคำแปลกำกับทุกบท แล้วจัดแบ่งเป็น ๕ หมวด คือ

หมวด ๑	วาควย	กรรมและวาจา
หมวด ๒	"	กิเลส
หมวด ๓	"	จิตและตน
หมวด ๔	"	ทาน ศีล ปัญญา
หมวด ๕	"	ธรรม
หมวด ๖	"	บุคคล
หมวด ๗	"	ปกิณณะ
หมวด ๘	"	วิริยะ
หมวด ๙	"	สามัคคี และเสวนา

เมื่ออ้างสู่ภามิตแล้วบอกที่มาคือนิบาตและหน้า เพื่อสะดวกแก่การค้นคว้าตรวจสอบ

---

^๑ สุชีพ ปุณฺณานุกาภ พระไตรปิฎกฉบับประชาชน เล่ม ๔ หน้า ๔๖๖ - ๔๘๒

^๒ เกษม บุญศิริ "วรรณคดีบาลี" ข้อฟ้า พฤษภาคม ๒๕๑๖ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๕

^๓ พระธรรมนิเทศทวยหาญ ชาดกสู่ภามิต (รวบรวม) ๑๔๗ หน้า

๔.๘ เจมส์ เฮสติงส์ (James Hasting) ประมวลความรู้เกี่ยวกับชาดกเป็นข้อ ๆ ดังนี้ - ความหมาย - บ่อเกิดและความมุ่งหมายของชาดก - ชาดกในพระไตรปิฎกบาลี - ชาดกวิจารณ์ - ชาดกในวรรณคดีอินเดีย - จริยาปิฎก - ชาดกในวรรณคดีบาลี เช่น - มิลินทปัญหา - ชาดกในวรรณคดีสันสกฤตของชาวพุทธ - ชาดกกับพุทธศาสนา - ชาดกกับพุทธศิลป์

๔.๙ ราชบัณฑิตยสถาน^๒ แสดงความหมายและความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชาดก แล้วยกตัวอย่างนิทานเรื่อง วัฒนูปถชาดกและกล่าวถึงกำเนิดของนิทานชาดกว่า อาจเป็นเรื่องเนื่องด้วยประวัติศาสตร์ นิทานชาวบ้านหรือนิทานเปรียบเทียบสุภาษิตอย่างใดอย่างหนึ่ง

๔.๑๐ ฉัฐมา อาษา^๓ ได้ศึกษาพบว่าเด็กวัยรุ่นมีความสนใจนิทานอีสปมีเป็นจำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๓๕ สูงสุดในประเภทหนังสือนิทานด้วยกัน ขณะที่นิทานชาดกได้รับความสนใจจากวัยรุ่นเพียง ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๓ เท่านั้น จากกลุ่มตัวอย่าง ๖๖๑ คน นิทานอีสปมีค่านิยมค่านิยมสัมฤทธิ์สัมพันธ^๔ สูงกว่าค่านิยมไมตรีสัมพันธ^๕ แต่ไม่มากนัก

^๑ James Hasting Encyclopedia of Religion and Ethics

Volume 7 pp. 491 - 493

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทย เล่ม ๑๐ หน้า ๖๑๗ - ๘๑๘

^๓ ฉัฐมา อาษา^๓ การศึกษาค่านิยมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศจากวรรณกรรม ที่วัยรุ่นสนใจ หน้า ๘๖

^๔ ค่านิยมค่านิยมสัมฤทธิ์สัมพันธ (Achieving Values) หมายถึงค่านิยมที่ปรากฏในสังคมสัมฤทธิ์สัมพันธ คือพฤติกรรมใด ๆ ที่แสดงออกเพื่อมุ่งผลสำเร็จในขั้นปลาย อาจเกิดจากแรงจูงใจทั้งภายในและแรงจูงใจภายนอก เช่น ความต้องการยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น เพื่อจูงใจให้บุคคลทำงานหรือความจำเป็นในด้านการครองชีพ เป็นแรงใจผลักดันให้มนุษย์ต้องทำงานเพื่อความอยู่รอดเป็นลักษณะค่านิยมของประเทศพัฒนา

^๕ ค่านิยมค่านิยมไมตรีสัมพันธ (Affiliative Values) หมายถึงค่านิยมที่ได้ปรากฏในสังคมไมตรีสัมพันธ คือพฤติกรรมใด ๆ ที่แสดงออกเพื่อมุ่งผลในด้านการอบอุ่นทางจิตใจ มักแสดงออกในรูปความช่วยเหลือ เกื้อกูล การให้อภัย การเคารพ เชื้อพียง การอ่อนน้อมถ่อมตน ค่านิยมประเภทนี้ มักปรากฏในสังคมของประเทศด้อยพัฒนา

๕. สมมติฐานของการค้นคว้า

๕.๑ ทั้งนิทานชาดกและนิทานอีสปน่าจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง เพราะทั้งอินเดียและกรีกแหล่งกำเนิดของนิทานทั้งสองต่างเจริญมาพร้อม ๆ กัน

๕.๒ ในค่านำสอนนิทานชาดกกับนิทานอีสปน่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพราะนิทานทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือมุ่งสอนศีลธรรมและคติธรรม

๖. วิธีการดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

กระทำตามลำดับขั้นดังนี้

๖.๑ ขั้นรวบรวม คือการเริ่มต้นศึกษาความคิดพื้นฐานของนิทานชาดกและนิทานอีสปจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประวัติความเป็นมาของนิทานทั้งสอง

๖.๒ ขั้นเลือกข้อมูล คือการคัดเลือกนิทานชาดก เฉพาะนิทานเรื่องสัตว์

๖.๓ ขั้นวิเคราะห์ คือศึกษาลักษณะเฉพาะของนิทานทั้งสอง ในด้านโครงเรื่อง และแนวคิด ลักษณะนิสัยของตัวละคร สุนาษิตและคุณค่านานต่าง ๆ

๖.๔ ขั้นเปรียบเทียบ คือการนำผลการวิเคราะห์มาเปรียบเทียบตามหัวข้อที่กล่าวมาแล้ว

๖.๕ ขั้นสรุปและเสนอแนะ คือการประมวลความรู้และความคิดที่ได้จากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ

๗. แหล่งค้นคว้าที่สำคัญ

๗.๑ หอสมุดแห่งชาติ

๗.๒ หอสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร

๗.๓ หอสมุดวิทยาลัยวิชาการศึกษา

๗.๔ แหล่งอื่น ๆ เช่น หอสมุดวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

๘. ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้า

๘.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source)

๘.๑.๑ พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. (สำนักอบรมครูวัดสามพระยา)

๘.๑.๒ นิทานอีสปฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ

๘.๑.๑ นิทานอีสปฉบับของ ยศ วัชรเสถียรแปลจาก "The Fables of Aesop" ของ Joseph Jacobs

๘.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source)

๘.๒.๑ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๒๗ - ๒๘

๘.๒.๒ คาถาชาคกและแบบอักษรอริยกิจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๙. เกณฑ์ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การเปรียบเทียบในการวิจัยครั้งนี้อาศัยแนว Horizontal ซึ่ง ดร.สิทธา พิณีจุกดลได้กล่าวไว้ว่า "Horizontal ได้แก่การเปรียบเทียบวรรณคดีของประเทศหนึ่งกับอีกประเทศหนึ่งในสมัยเดียวกัน เพื่อให้ทราบคุณค่าทางศิลปะและค้นหาลักษณะเฉพาะและลักษณะที่เป็นสากล (Universal themes)"^๑

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาในแง่วิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อหาลักษณะร่วมของโครงสร้างของนิทาน ตัวละคร สุนาษิต ตลอดจนเอกลักษณ์ของนิทานชาคกและนิทานอีสป มากกว่าที่จะศึกษาบอเกิดและอิทธิพลที่มีต่อกันดังคำกล่าวของเจตนา นาควัชรที่ว่า "วิชาการวรรณคดีเปรียบเทียบควรจะมุ่งเสาะแสวงหาเอกภาพของวรรณคดี เราไม่จำเป็นจะต้องเปรียบเทียบวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อกันโดยตรง หรือวรรณกรรมประเภทเดียวกันหรือวรรณกรรมในยุคเดียวกัน ขอบข่ายของวรรณคดีเปรียบเทียบกว้างพอที่จะสนับสนุนให้เราศึกษาลักษณะร่วมของมนุษยชาติได้ ถ้ามองกันในระดับชาวบ้านก็หมายความว่า จะเอาอะไรมาเปรียบเทียบกับอะไรก็ได้ ถ้าสามารถเปรียบเทียบด้วยเหตุผลที่น่าฟัง"^๒

^๑ สิทธา พิณีจุกดล "วรรณคดีเปรียบเทียบ" คู่มือภาษาไทย เล่ม ๓

หน้า ๑๕๑

^๒ เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณคดี
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หน้า ๓๘

สำหรับหัวข้อในการศึกษาวิเคราะห์อาศัยแนวของ กุหลาบ มีลิกะมาสที่ว่า

"การอ่านบันเทิงคดีจะต้องดู

- ๑. เหตุการณ์ (events) หรือโครงเรื่อง
- ๒. ตัวบุคคล (characters) หรือตัวละครในเรื่อง
- ๓. การกล่าวถึงลักษณะหรือสภาพธรรมชาติของชีวิตหรือการแสดงทัศนะอย่าง

ใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ สาระตละ (themes) ของเรื่อง

- ๔. สถานที่ (Setting) ที่เป็นเสมือนฉากในการดำเนินเรื่อง"

หลักอันนี้อาจนำมาใช้วิเคราะห์นิทานได้ เพราะนิทานก็เป็นทำนองบันเทิงคดีเช่น

กัน ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์เปรียบเทียบดังต่อไปนี้

- ๑. โครงเรื่อง
- ๒. ลักษณะนิสัยตัวละคร
- ๓. ลักษณะของสุนาไมศ
- ๔. คุณคา

การวิเคราะห์เอกสารตาง ๆ จะใช้ทั้งแนวการวิจารณ์ภายนอก (External Criticism) และการวิจารณ์ภายใน (Internal Criticism) แต่การวิเคราะห์ในที่นี้จะไม่วิเคราะห์ในแง่สุนทริยศาสตร์ (Aesthetic approach of literary criticism)

การวิเคราะห์เปรียบเทียบครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาในลักษณะการวิจัยเอกสาร

(Documentary research) และเสนอผลการค้นควาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

บทที่ ๒

ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกกับนิทานอีสป

ตอนที่ ๑

ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานชาดก

๑. ความหมายของคำว่าชาดก

คำว่า "ชาดก" มีผู้ให้คำจำกัดความไวต่าง ๆ กัน แตกมักจะเป็นแนวเดียวกัน เช่น

๑.๑ เปลื้อง ณ นคร "ชาดก (มค.ชาดก) น. เรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาดิก่อน เป็นชื่อคำสอนหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา"^๑

๑.๒ พระธรรมโกศาจารย์ "ชาดกได้แก่ระเบียบคำที่ทรงแสดงถึงบุรพจริยา คือ ความประพฤติที่เคยทรงทำมาแต่ปางก่อน หรืออุภยกิจที่เคยทรงทำมาแต่ชาติหนึ่งหลัง รวมทั้งบุรพจริยาของพระสาวกด้วย"^๒

๑.๓ ฐานิสร์ ชاکรดิพงษ์ "คำว่าชาดกเมื่อกล่าวตามมติของโบราณจารย์และในแง่ที่เป็นวรรณคดีของพระพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องพระโพธิสัตว์หรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงบทบาท ความเป็นวีรบุรุษหรือบทบาทอื่น ๆ ฉะนั้นคำนี้อาจแปลความหมายได้ว่า เรื่องของพระโพธิสัตว์และการแปลความหมายที่ต่างกันทั่วไปนั่นคือ เรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า

ชาดก นอกจากจะหมายถึงเรื่องราวดังกล่าวแล้ว ยังหมายถึงการรวบรวมชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและหมายถึงคัมภีร์วรรณคดีชาดกอีกด้วย"^๓

^๑ เปลื้อง ณ นคร พจนะ - สารานุกรม หน้า ๑๖๔

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก หน้า ๖

^๓ ฐานิสร์ ชاکรดิพงษ์ "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร หน้า ๓๑

๑.๔ ประพันธ์ ตรีนรงค์ และสงวน อึ้งคง "ชาตก - คำว่าชาตกมาจากภาษามคธ ชาตกแปลว่า เกิดแล้ว ก็หมายถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เกิดมาแล้วในชาติก่อน ๆ ชาตกต่าง ๆ จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อยัง เป็นพระโพธิสัตว์ คือ เป็นสัตว์ผู้แสวงบุญเพิ่มพูนบารมีเพื่อหาทางหลุดพ้นนับตั้งแต่เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์และเป็นเทวดาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในลักษณะต่าง ๆ นับไมถวน แต่ละชาติได้บำเพ็ญบารมี คือ ความดีทวียิ่งขึ้นตามลำดับจนพระชาติสุดท้ายได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า"^๑

๑.๕ ราชบัณฑิตยสถาน "คำว่าชาตก แปลว่า กล่าวถึงสิ่งที่เกิดมาแล้ว หมายความว่า แสดงนิทานประกอบสุภาษิตเพื่อให้เข้าใจสุภาษิตง่ายขึ้น ถ้ากำหนดควยวิธีสอนก็คือ สอนควยบทเรียนควยของอย่างที่ปัจจุบันเรียกว่า "สาริต" คือไม่ใช่สอนแต่เพียงคำพูด พุ่แล้วทำให้ผู้ควย เช่น พุ่เรื่องภูชาติยานเมืองยกยอเรื่อง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชหรือพระเจ้าตากสินมาเล่าให้ฟัง ในคดิธรรมพุดถึงการให้ทาน ก็ยกเรื่องพระเวสสันดรมาเล่าให้ฟัง...."^๒

๑.๖ สู้ชีพ บุญญาภาพ "ชาตก น. เรื่องเกี่ยวกับการเกิด เรื่องเกี่ยวกับการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้า, ส่วนหนึ่งแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนา"^๓

๑.๗ ราชบัณฑิตยสถาน "ชาตก น. เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ เป็นคัมภีร์ในพระพุทธานุศาสน์ ส่วน ๑ ใน ๕ ส่วนที่เรียกว่า นวังคสัตถุทกาสัน"^๔

๑.๘ คริสต์มาส ฮัมพรีย์ "คำว่าชาตกหมายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิดผลงานของ เถรวาทที่รวบรวมเรื่องในพระชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีคุณความดีในทางคดิชาชาวบ้านและพุทธานุศาสน์เป็นเรื่องราวที่แสดงถึงนิทานคดิธรรม"^๕

^๑ประพันธ์ ตรีนรงค์ และสงวน อึ้งคง สารานุกรมวรรณคดี หน้า ๑๖๔

^๒ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทยเล่ม ๑๐ หน้า ๒๑๗๔

^๓สู้ชีพ บุญญาภาพ พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา หน้า ๘๓

^๔ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓ หน้า ๓๓๔

^๕Christmas Hamphreys A Popular Dictionary of Buddha P.98

๑.๘ เจมส์ เฮสติง "คำว่าชาตกในทางพุทธศาสนาและวรรณคดีหมายถึง เรื่องราวการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์หรือพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าในอดีต ที่ได้แสดง บทบาทความเป็นวีระบุรุษหรือบทบาทอื่น ๆ ดังนั้นคำว่า ชาตกอาจแปลความหมายได้ว่าเรื่องราวของ พระโพธิสัตว์ แต่ความหมายที่โชกนโศกทั่วไปหมายถึงเรื่องราวในพระชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า ชาตกนอกจากหมายถึงเรื่องราวดังกล่าวมาแล้ว คำว่าชาตกยังหมายถึงการ รวบรวมชาตกในพระไตรปิฎกและหมายถึงคัมภีร์อรรถกถาชาตกอีกด้วย"^๑

๑.๑๐ จากคำจำกัดความของทานูฎฐีกกล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยขอสรุปดังนี้ คำว่าชาตกมาจากคำว่า ชา (ชาติ) แปลว่า เกิด เต็ม ต (ปัจจุ) เป็น ชาต แปลว่า เกิดแล้ว เต็ม ก เป็น ชาตก แปลว่า ผู้เกิดแล้ว หมายถึงเรื่องราวที่เล่าถึงการเกิดของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ซึ่งพระองค์เสวยพระชาติเป็นสัตว์บาง คนบาง เทวดาบาง ในแต่ละชาติทรงมีบทบาทแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ทรงมีสติปัญญาอ่อนจนถึงทรงมีสติปัญญาสูงขุมลึกซึ่ง ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างหยามไปจนถึงละเอียดยุติ ตระหงำเพ็ญบารมีเพื่อทำลายกิเลสให้ล้นจนลงจนหมดไปในที่สุด ทรงช่วยเหลือสรรพสัตว์อันให้มีความรู้ พนทุกข แม้จะเสียดสละอย่างใหญ่หลวง เพื่อดูแลและเพื่อพระองค์เอง จะไดบรรลุพุทธภูมิ หลักการเวียนว่าย ในวัฏสงสารแต่ละชาตินั้นก็อาศัยหลักกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนาจนพระชาติสุดท้ายที่ตรัสรู้ เป็น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นอกจากนี้คำว่า "ชาตก" หมายถึงชื่อคัมภีร์หนึ่งในพระพุทธรศาสนาที่เป็นส่วน หนึ่งในเกาสวนของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า "นวัคคัสตถุสาสน" แปลว่าคำสั่งสอนของ พระบรมศาสดามือองค์ ๔ ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น

ยิ่งไปกว่านั้นนิทานชาตกยังเป็นคัมภีร์หนึ่งในสิบห้าของขุททกนิกายในพระไตร ปิฎกอันเป็นหมวดเล็กน้อยรวมขอธรรมที่ไม่จัดเข้าใน ๘ หมวดข้างต้น คือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังกยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ธรรมที่อยู่ในขุททกนิกาย มี ๑๕ เรื่องรวมทั้งชาตกด้วยดังนี้

๑. ขุททกปาฐะ คือบทสวดสั้น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธรศาสนา
๒. ธรรมบท ที่อุทธรณภาษิตสั้น ๆ ประมาณ ๓๐๐ บท ส่วนเรื่องพิสดาร ปรกฏในอรรถกถาเช่นเดียวกับชาตก

^๑James Hasting Encyclopedia of Religion and Ethics

๓. อุทาน คือ อุทานที่เป็นธรรมภาษิตที่มีของ เรื่องประกอบเป็นเหตุปรารภในการแปลงอุทานของพระพุทธเจ้า

๔. อิติวุตตกะ แปลว่า "ข้อความที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้" เป็นการอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อความอย่างนี้ไว้

๕. สุตตนิบาต แปลว่า รวมพระสูตร คือ รวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน มีชื่อสูตรบอกกำกับไว้

๖. วิมานวัตถุ แปลว่า เรื่องของผู้ใดวิมานแสดง เหตุใดให้ไฉนผลตามคำบอกเล่าของผู้ใดผลคั้นนั้น ๆ

๗. เปตวัตถุ คือ เรื่องของเปรตหรือผู้ล่วงลับที่ทำความชั่วไว้

๘. เถรคาถา คือ ภาษิตต่าง ๆ ของพระเถระผู้เป็นอรหันตสาวก

๙. เถรีคาถา คือ ภาษิตต่าง ๆ ของพระเถรีผู้เป็นอรหันตสาวิกา

๑๐. ชาดก คือ ภาษิตต่าง ๆ เกี่ยวกับคำสอนประเภทนิทาน ที่กล่าวมาแล้ว เนื้อเรื่องที่สมบูรณ์มีในอรรถกถาเช่นเดียวกับธรรมบท

๑๑. นิทเทส คือ คำอธิบายพุทธภาษิตในสุตตนิบาตบาง เป็นมหานิทเทสกับจุพนิทเทส

๑๒. ฐิติสัมภิตามัคค์ คือ ทางแห่งปัญญาอันแตกฉานเป็นคำอธิบายหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสารีบุตรได้กล่าวไว้

๑๓. อปทาน แปลว่า คำอ้างอิงเป็นประวัติส่วนตัวของพระพุทธเจ้าและพระสาวก

๑๔. พุทธวงศ์ แปลว่า วงศ์ของพระพุทธเจ้า คือ ประวัติของพระพุทธเจ้าในอภิศ ๒๔ องค์ รวมทั้งพระโคตมพุทธเจ้าเป็น ๒๕ องค์

๑๕. จริยาปิฎก คือ การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้ามีหลักใหญ่ ได้แก่ ทาน ศีล และ เนกขัมมะ

ส่วน "อรรถกถาชาดก" คือ เรื่องร้อยแก้วที่หุ้มห่อคาถาไว้อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวแล้วว่า กถาในพระปิฎกเป็นคาถาล้วนแต่พระอรรถกถาจารย์ได้โรจนเพิ่มเติมเพื่อให้เรื่องราวในชาดกสมบูรณ์ คือ มีปรารภเรื่องถึงมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่านิทาน ตำนานชาดกซึ่งอาจคงกาถาที่เป็นสุภาษิตหรือหัวใจของเรื่องไว้ แล้วมีการเชื่อมเรื่องอภิศกับปัจจุบันให้ต่อเนื่องกัน โดยระบุตัวละครในอภิศว่าเป็นคนเดียวกับใครในสมัยของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นงานของนักปราชญ์เป็นส่วนใหญ่ มิใช่ว่าพระพุทธองค์จะทรงปรารภไว้จริง ๆ

๒. จุดมุ่งหมายของนิทานชาดก

๒.๑ เพื่อใช้สอนธรรมะ

จุดมุ่งหมายของนิทานชาดกมีใ้กล่าวไว้โดยตรงในคัมภีร์อรรถกถาชาดกแต่ความตอนหนึ่งในบทพระนามคาถากล่าวว่า "พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้วด้วยความเต็มใจ อันประณีตสุขุมละเอียดยิ่งนัก ลึกซึ้งยากที่สรรพสัตว์ผู้มีกิเลสหนาจะรู้อรรถเห็นจริงได้"^๑ ในเมื่อธรรมของพระพุทธเจ้ามีลักษณะประณีตสุขุมละเอียดลึกซึ้ง ยากที่สรรพสัตว์จะเข้าใจได้ พระพุทธองค์ทรงหากวิธีในการสอนเพื่อช่วยให้เวไนยสัตว์เข้าใจธรรมได้ง่ายยิ่งขึ้น การสอนธรรมโดยใช้นิทานอุทาหรณ์เป็นวิธีหนึ่งถึงความที่ เจมส์ เฮสติง กล่าวไว้ว่า "ในคัมภีร์สัทธัมมปิณฑกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความแตกต่างของอินทรีย์และความสามารถทางสติปัญญาของเวไนยสัตว์ว่ามีระดับต่าง ๆ กัน พระองค์จึงทรงสั่งสอนด้วยวิธีต่าง ๆ กัน เพื่อให้เหมาะสมแก่อัชฌาติกัยของเวไนยสัตว์เหล่านั้น ตัวอย่าง เช่น ทรงตรัสสอนด้วยการเล่านิทานซึ่งเป็นทั้งคำสอนและให้ความสนุกเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความเชื่อว่าการฟังนิทานชาดกจะทำให้ผู้ฟังได้กุศล เข้าถึงสุคติภูมิภายหลังจากมรณกรรมไปแล้วอีกด้วย"^๒

๒.๒ เพื่อช่วยแก้ปัญหาแก่ประชาชน

นอกจากนิทานชาดกมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้สอนธรรมแล้ว นิทานชาดกยังมีจุดประสงค์เพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ประชาชนเพราะนิทานชาดกบางเรื่อง เริ่มต้นด้วยปัญหาหรือคำถามที่สาวกได้ถามขึ้น แทนที่พระพุทธองค์จะแก้ปัญหานั้นโดยตรง พระองค์ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น

๓. มูลเหตุของการเล่านิทานชาดก

การที่พระบรมกษัตริย์หรือสาวกจะแสดงธรรมเทศนาหรือเล่านิทานนั้นจะต้องมีสาเหตุในทางพุทธศาสนาเรียกว่า "อุบัติเหตุ" คือเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้น จะต้องต้องมีเหตุเป็นแดนอุบัติ คือต้องอุบัติแต่เหตุไม่ใช่อุบัติขึ้นลอย ๆ อุบัติเหตุที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการเล่านิทานชาดกมีอยู่ ๔ ลักษณะ คือ

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๑ หน้า ๑๕

^๒ James Hasting Encyclopedia of Religion and Ethics

๓.๑ อัครัตถมาสยะ คือเกิดขึ้นแก่อริยาถัยของพระพุทธเจ้าเอง หมายความว่า พระองค์ปรารถนาที่จะแสดงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแก่พุทธบริษัท พระสูตรเหล่านี้จะขึ้นกันว่า กูก่อนภิกษุทั้งหลายเราจะแสดงธรรมแก่เธอทั้งหลาย

๓.๒ ปรัชญาสยะ ทรงแสดงธรรมเพราะอริยาถัยของผู้ฟังคือผู้ฟังปรารถนาที่จะทราบเรื่องจริงของหรืออาราธนาพระพุทธองค์ให้แสดงธรรมนั้นหรือเพื่ออภิปรายขอธรรมนั้นให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ทรงแสดงอาทิตยปริยายสูตรแก่ท่านปุราณชฎิล เป็นต้น

๓.๓ อตฺถุปฺตติกะ คือถือเอาประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุหรือมีเรื่องอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น เช่น พระอัญญาตมทายพระองค์แสดง อหิราชสูตร เป็นต้น

๓.๔ ปุจฉาวสีกา เกิดจากคำถามก็จะมีปัญหาเกิดขึ้น ผู้ถามใครจะทราบถามขึ้นเพื่อต้องการให้แก้ปัญหหรือปลดเปลื้องความสงสัย เช่น เกิดปัญหาขึ้นในชมพูทวีปว่าอะไรเป็นมงคลจนเกิดถกเถียงกันเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ในที่สุดเทศาทั้งหลายก็ทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงมงคล ๓๘ ประการ

สำหรับมูลเหตุที่พระพุทธองค์และสาวกคริสเถานิทานชาคกอาจไม่เกิดจากเหตุใดเหตุหนึ่งเพียงเหตุเดียวอาจเกิดจากเหตุขอ ๒ กับ ๔ หรือ ๓ กับ ๔ เป็นเช่นนี้แทบทุกเรื่องคือพอมีเรื่องเกิดขึ้น พระองค์จะแสดงธรรมแล้วพระองค์รับสั่ง เป็นนัยว่าเรื่องนั้นเคยมีมาแล้วแต่ปางหลัง ภิกษุหรือผู้ฟังก็ถามขึ้นหรืออาราธนาให้ทรงเล่า พระองค์จะแสดงชาคกตามควรแก่เหตุที่เกิดขึ้นแล้วสอดแทรกคติธรรมคำสอน เป็นเช่นนี้แทบทุกเรื่อง เช่นทรงปรารภณโปกขรพรบคกทามกลางพระญาติเมื่อคราวเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก เมื่อภิกษุสนทนากันว่า มหัตจรรย พระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ฝนนี้เคยตกในทามกลางพระญาติของพระองค์มาแล้วในอดีตเมื่อพระภิกษุใครจะทราบเรื่องพระองค์ทรงเล่า เรื่องพระมหาเวสสันดรชาคก นิทานเรื่องอื่น ๆ ก็เป็นทำนองเดียวกัน

๔. บ่อเกิดของนิทานชาคก

นิทานชาคกเป็นนิทานโบราณเป็นเรื่องเก่าแก่ก่อนพุทธกาล เล่าสืบต่อกันมาควมขบประสวะ ต่อมาจึงได้จารึกในพระไตรปิฎกและพระอรรถกถาจารย์ได้รจนาเป็นคัมภีร์อรรถกถาชาคกที่สมบูรณ์จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรความในอรรถกถาชาคกจึงไม่เปลี่ยนแปลงแม้จะแปลสืบเนื่องกันมา ผู้แปลก็ยังรักษาความเดิมไว้ ได้มีใ้สอดแทรกสภาพสังคมในสมัยของตนลงไปด้วย ถึงความตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "ถึงนิทานใดซึ่งเป็นเรื่องเล่ากันอยู่แต่เฉพาะในประเทศ

ซึ่งพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นนั้นก็ดี ย่อมปรากฏว่าเป็นนิทานเก่าก่อนพุทธกาลขึ้นไปช้านานเพราะท้องเรื่องนิทานนั้น ความประพฤติกและความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่เหมือนกันกับเวลาพุทธกาลเลย"^๑

ความเห็นที่วาทนิตานชาดกเป็นนิทานเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนั้น ยวาทะลาล เนहरु ก็มีความเห็นทำนองเดียวกันว่า "นิทานชาดกในรูปโฉมที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบันเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เชื่อกันว่านิทานชาดกเป็นเรื่องที่พรรณนาถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ นิทานชาดกได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในวรรณคดีพุทธศาสนา แต่เป็นที่ประจักษ์แจ้งว่านิทานชาดกเป็นเรื่องเก่าแก่ซึ่งเกิดขึ้นในอินเดียก่อนครั้งพุทธกาล และด้วยเหตุนี้จึงเป็นประโยชน์แก่เรามากในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับชีวิตชาวอินเดียในครั้งกระโน้น"^๒

สำหรับขอเกิดของนิทานชาดกนั้นเป็นการยากที่จะสืบสาวที่มาของนิทานแต่ละเรื่อง เนื่องจากนิทานชาดกมีมากมายถึง ๕๕๗ เรื่อง เท่าที่ท่านผู้รู้ได้ประมวลที่มาของนิทานชาดกไว้อย่างกว้าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๔.๑ นิทานชาดกมาจากคัมภีร์ที่เก่าแก่กว่าคัมภีร์ชาดกคังพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "นิทานนั้นทิวีสาลชาดกซึ่งมาในโอมสวาทลิกชาตคัมภีร์มหาวงศ์พระวินัยซึ่ง เป็นคัมภีร์เก่ากว่าคัมภีร์ชาดก"^๓

๔.๒ นิทานชาดกมาจากนิทานชาวบ้านที่พระอรชรกตถาจารย์ยกมาเป็นตัวอย่างในการเทศนาสั่งสอนประชาชน นิทานชาวบ้านบางเรื่องถ่ายเทมาจากประเทศอื่น เล่าสืบกันมาเช่นเรื่องสุวรรณังสชาดก ในเอกนิบาตกับเรื่องทานไชเป็นทองในนิทานอิสป มีเรื่องตรงกันแต่เป็นการยากที่จะระบุว่าใครได้รับอิทธิพลจากใคร

---

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก" พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๑ หน้า ๘

^๒ยวาทะลาล เนहरु พจนานุกรมอินเดีย กรุณา กุฑลาลัย แปล หน้า ๓๘๕

^๓พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กุ หน้า ๑๒

๔.๓ นิทานชาดกมาจากเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารของบ้านเมือง ยุคโบราณก่อนพุทธกาล เช่น เรื่อง ที่ชาวกุมารบูรพรวบรวมแคว้นกาสีและโกศลเข้าอยู่ใต้อาณาจักรเดียวกัน และเป็นมาจนถึงพุทธกาล

๔.๔ นิทานเปรียบเทียบเชิงสั่งสอนซึ่งพระบรมศาสดาหรือสาวกได้ผูกเรื่องขึ้น เพื่อสั่งสอนธรรมโดยตรง

ถึงแม้ว่านิทานชาดกมีที่มาจากเรื่องราวต่าง ๆ กันแต่นิทานชาดกก็มีลักษณะเฉพาะ ของตนเองที่ได้ผูกเรื่องขึ้นตามหลักและความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๕. ลักษณะของนิทานชาดก

โดยกล่าวมาแล้วในตอนต้นว่านิทานชาดกเป็นนิทานเก่าแก่ก่อนพุทธกาล ในนิทาน ชาดกเองก็ถือว่าเป็นเรื่องเก่า ด้วยขั้นต้นว่า "อดีต" คือเรื่องมีมาแล้วในอดีตและเมื่อพระพุทธองค์จะ แสดงธรรมโดยการชักนิทานมากล่าวถึง เพื่อแสดงธรรมให้กระจ่าง ก็ขั้นต้นว่า "ภูตปุพพ์" คือเรื่องเคย มีมาแล้ว

เรื่องที่เคยมีมาแล้วนั้นคงเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาด้วยมุขปาฐะแบบนิทานชาวบ้าน ทั้งหลาย เพียงแต่นิทานชาดกได้ชักนิทานเพื่อแสดงสุภาษิตหรือคำสอนแล้วเติมปรารภและกลับชาติเข้ามา ตอนหลังเพื่อให้มีลักษณะแตกต่างไปจากนิทานชาวบ้านทั่วไป

๖. ลักษณะของคาถา

สำหรับการเล่าต่อ ๆ กันมานั้น ในขั้นต้นคงจะจดจำเป็นคาถา อันเป็นหัวใจของ นิทานแต่ละเรื่อง ดังคาถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยคงจะเล่าเพิ่มเติมในภายหลัง ดังตัวอย่างคาถาในปัญจกนิมาตเรื่อง "ลฎกิกชาดก" (๓๕๗)

"๓๗๒ วนุทามิ ตํ กุญฺชรํ สกุ ฐึหายนํ
อารณฺญิกํ ฆุณฺปะตี ยสฺสสึ
ปกุเชหิ ตํ อญฺชลิทํ กโรมิ
มา เม วชิ ปุคฺคเก พุพฺพลาเย

- ๓๓๓ วนทามิ คัม กุญชรุ์ เอกจารุ์
 อารณฺญิกิ์ ปพฺพศานุโกจรุ์
 ปกฺุเขหิ คัม อญฺชุลิกิ์ กโรมิ
 มา เม วธิ ปุตุคเก ทพฺพลาาย
- ๓๓๔ วธิสุสํามิ เต ลฺลุกิเก ปุตุคเก
 กิ์ เม ตุวั กาทสิ์ ทพฺพลาสิ์
 สศสทสฺสานิปี ตาทิสินิ์
 วกเมเน ปาเพเน จ โปถเปยฺยํ
- ๓๓๕ นเทว สทพฺพคฺฤ พเลเน กิจฺจํ
 พลํ หิ พาลสฺสุ วชาย โทติ
 กริสฺสุสํามิ เต นากราช อนตฺถิ์
 โย เม วธิ ปุตุคเก ทพฺพลาาย
- ๓๓๖ กากญฺจ ปสฺสุ ลฺลุกิเก มณฺญุเก นิลมกฺขิกิ์
 เอเต นากิ์ อมาเตสิ์ ปสฺสุ เวรสฺสุ เวยินิ์
 ตสฺมา หิ เวยํ น กยิราถ อปฺปิเยเนปี เกเนจิ"

คำแปล

- ๓๓๒ นักใส่แมลงอุออน อ่อนวอนพญาซาง เจ้าป่าจาโหลง มีกำลังทั้งบริวารยศว่า
 ทานเจ้าชา คินันขอไหวทาน ควยปีกทั้งสอง ขอทานอย่าได้ฆ่าลูกนอย ๆ ของคินันผู้ไม่มีกำลังเลย นะเจ้าคะ
- ๓๓๓ ทานเจ้าชา คินันขอไหวทาน ผู้เป็นเจ้าป่าจาโหลง เทียวหาอาหารตาม
 เขิงเขา คินันขอไหวควยปีกทั้งสองซาง ขอทานอย่าได้ฆ่าลูกนอย ๆ ของคินัน ซึ่งไม่มีกำลังเลยนะเจ้าคะ
- ๓๓๔ พญาซางอันซพาลพุดกะนางนักใส่แมลงอุออนว่า แนะนางนักใส่ เราจะมา
 ลูกของเจ้าเสียบ เจ้าตัวกะจึกริด เจ้าจะทำอะไรซำได้ เราจะซันนักใส่อย่างเจ้า ตั้งแสนตัวให้ละเอียก
 เป็นจุนวิจุน เพียงแต่เทาซายเท่านั้นก็เหลือละเอียกแล้ว

๓๓๕ นางนงไฉ้แม่ลูกอ่อน จึงบอกพญาข้างอันธพาลว่า กิจพึงทำควยกำลังกาย ย่อมสำเร็จได้ในที่ซึ่งปวง เพราะกำลังของคนอันธพาล ย่อมมีไว้เพื่อผาคคนอื่น แน่พญาข้าง ผู้ใดฆ่า ลูกน้อยของเรา ผู้ไม่มีกำลังต่อสู้ได้ เราก็จะทำความพินาศแก่ผู้นั้น

๓๓๖ พระโพธิสัตว์บอกศิษย์ว่า ทานจงดู กา นางนงไฉ้ กบและแมลงวันหัวเขียว สัตว์ทั้งสี่เหล่านั้น ไครวมใจกันฆ่าพญาข้างตัวนั้นเสียได้ ทานจงเห็นกตติของคนมีเวรกับคนมีเวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแล ทานทั้งหลาย อย่าได้กระทำเวรกับใคร ถึงเราจะไม่เป็นที่รักใคร่ของใคร ๆ ก็ข้างเกิด นชอยาไปสร้างเวรสร้างกรรมเขาเลย"^๑

จะเห็นได้ว่าคาคานนี้มีลักษณะ เป็นเรื่องราวที่มีสัมผัสคล้องจองกัน สั้นและกระทัดรัด ทำให้จำง่าย มีสำนวนโวหารที่ลึกซึ้งประทับใจ และได้ความเกือบบสมบูรณ์ ในอรรถกถาชาคกก็จะคงไว้ทั้ง ๕ คาคานี้แล้วเพิ่มเติมปรารภเรื่องว่าพระศาสดาประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภว่าพระ เทวทัตเป็นคนกตขีพหยาบช้าไม่มีความเมตตากรุณาแม่แต่สัตว์ เกรี้ยวจนแล้วพระภิกษุก็อาสาสนาให้ทรง เล่าเรื่องนี้

สำหรับรายละเอียดในอรรถกถาชาคกได้เพิ่มเติมว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็นพญาข้าง มีข้างแปดหมื่นเป็นบริวาร พระโพธิสัตว์ได้พบนางนงไฉ้ตกูกอยู่ไกลทางสัญจรของโหลงข้าง นางนงไฉ้อ่อนวอนพระโพธิสัตว์ให้ช่วยป้องกันลูกน้อยให้ปลอดภัยจากโหลงข้างพระโพธิสัตว์จึงยื่นครอมลูก นกไว้ไม่ให้ข้างเหยียบ จนข้างผ่านไปจนหมดโหลงแล้ว จึงบอกแก่นางนงไฉ้ว่าให้ระวังข้างอันธพาล เชือกหนึ่ง จะมาทำอันตรายและในที่สุดข้างตัวนั้นก็เหยียบลูกนกตาย ตามความในคาคานี้เอง สำหรับ ความในอรรถกถาชาคกได้เพิ่มเติมการแค้นของนางนงไฉ้ว่า ไปหากาให้ช่วยจิกนัยนตาของข้าง เกเร เชือกนั้น ให้แมลงวันหัวเขียวหยอกไชข้าง ไทกบไปส่งเสียงร้องอยู่บนยอดเขา ในที่สุดข้าง เกเร เชือกนั้น ก็ตกเหวตาย ต่อมาก็แสดงการกลับมาว่าข้างจาโหลงคือ ตถาคต ส่วนข้าง เกเรคือ พระเทวทัต นี้เป็น ลักษณะคาคานีในพระไตรปิฎก และคาคานีในอรรถกถาชาคกเรื่องอื่น ๆ ก็จะเป็นทำนองเดียวกัน

๗. การรจนาพระอรรถกถาชาคก

สำหรับประวัติการรจนาพระอรรถกถาชาคกนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า นักปราชญ์ใครรจนาขึ้นเมื่อใด แต่ที่แน่นอนก็คือพระกัมภีร์อรรถกถาชาคกจะต้องรจนาขึ้นภายหลังการจารึก

^๑ เกษม บุญศรี "วรรณคดีบาลี" ขอฟ้า พฤษภาคม ๒๕๑๖ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕

ชาดกกลงในพระไตรปิฎกแล้ว คือภายหลังการสังคายนา พระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวินิจฉัยว่าอรรถกถาชาดกนี้เรียบเรียงขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐๐ ปีล่วงแล้ว ดังความในพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดกกว่า "ส่วนชาดกซึ่งได้แปลฉบับนี้ชื่อ บาลี เป็น อรรถกถา^๒ กล่าวว่าได้เรียบเรียงขึ้นในเกาะลังกา ในราวเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐๐ ปีล่วงไปแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง"^๓

ต่อมาในภายหลัง ได้มีผู้ศึกษาคนควาจนทราบว่าผู้ที่รจนาคัมภีร์อรรถกถาชาดกนี้เป็นคนแรกก็คือท่าน "พระพุทธโฆษาจารย์" ดังความตอนหนึ่งที่ฐานิสร์ชาคริตพงศกถากล่าวว่า "โดยทางประวัติเชื่อกันว่า ท่านพระพุทธโฆษาจารย์เป็นผู้รจนอรรถกถาชาดก เมื่อคราวที่ท่านอยู่ในประเทศลังกา"^๔ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าคัมภีร์อรรถกถาชาดกนี้พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนขึ้นในประเทศลังกา เมื่อประมาณ ๑๕๑๗ ปีมาแล้ว

๔. วิธีรจนาพระอรรถกถาชาดก

เริ่มด้วยพระณามกาดาสรร เสริฎฐพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ แล้วกล่าวถึงการรจนาพระอรรถกถาว่า กำหนดวิธีรจนาไว้ ดังนี้

ขอธรรมอันสูงส่งดังนี้

๑. ไตรกถา
๒. กถาที่ไหน
๓. กถาเมื่อไร

๑.๒. ลำดับชั้นของคัมภีร์ทางพุทธศาสนามี ๔ ลำดับ คือ

๑. พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้น ๑ เรียกว่า บาลี
๒. คำอธิบายพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้น ๒ เรียกว่า อรรถกถา^๒
๓. คำอธิบายอรรถกถา " " ๓ " ฎีกา
๔. คำอธิบายอรรถกถา " " ๔ " อนฎีกา

หรือ วิณมฺวา

"พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก" พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๑ หน้า ๔

^๒ฐานิสร์ ชาคริตพงศก "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร หน้า ๓๑

๔. กล่าวเพื่อประโยชน์อะไร
ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจในเหตุผลที่ปลาย และเพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนได้ง่าย

สำหรับนิทานในอรรถกถาชาดกแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

๑. ทูเรนิทาน คือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่บำเพ็ญบารมี ๗ บาทมูลของ
พระพุทธเจ้า พระนามว่า ทิปังกร ครายเท่าถึงจุติจากพระชาติเป็นพระเวสสันดร แล้วทรงบังเกิดใน
กุสุมิตเทวโลก

๒. อวิทูเรนิทาน คือเรื่องราวตั้งแต่จุติจากกุสุมิตเทวโลก ครายเท่าถึงได้ตรัสรู้
พระสัมโพธิญาณ

๓. สันติเกนิทาน แสดงเรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วเสด็จประทับ ณ นิคมชนบทราชธานี
นั้น ๆ ประทานพระธรรมเทศนาและทรงบัญญัติวินัยประคิษฐานพระศาสนาไว้เป็นหลักในการประพฤติ -
พรหมจรรย์ ครายเท่าถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

สำหรับนิทานกถาทั้ง ๕๔๗ เรื่อง โดยเฉพาะตัวนิทานก็จัดเป็นทูเรนิทาน แต่
ปรารภเรื่องทั้งหลายก็เป็นเรื่องราวในอวิทูเรนิทานและสันติเกนิทานนั่นเอง

๕. การเข้ามาในประเทศไทยของนิทานชาดก

นิทานชาดกเข้ามาในประเทศไทยด้วยอิทธิพลของพุทธศาสนาอย่างแน่นอน
แต่จะเข้ามาในสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่เกษม บุญศรี กล่าวว่า "ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี
น่าจะได้อิทธิพลที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดก เป็นหลักในการเรียนรู้เรื่องพระพุทธเจ้าแต่ไม่พบ
ที่ปรากฏเป็นภาษาไทย"

หลักฐานที่จะมาสนับสนุนว่านิทานในอรรถกถาชาดกเข้ามาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย
แล้วพิจารณาได้จากวรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนาในสมัยนั้น คือ ไตรภูมิพระร่วง พบว่าในบางแผนกคนเรื่อง
ก็จะกล่าวว่าพระธรรมบางส่วนก็ได้มาจากอรรถกถาดังความที่ว่า "พระธรรมในไตรภูมิภิกษุนี้ ขเอามา

แต่พระคัมภีร์ไคบางเล่า เาามาแต่ในพระอรรถกถาพระจุราคนั้นก็มีบ้าง ในอรรถกถาฎีกาพระอภิธรรมวการ
ก็มีบ้าง ..... ในพระธรรมชาดกก็มีบ้าง" นอกจากธรรมที่นำมาจากอรรถกถาชาดกแล้ว ในการพรรณนา
ถึงกิจจานุภิมก็มีสัตว์หลายชนิดที่เป็นตัวละครปรากฏอยู่ในนิทานชาดก เช่น ครุฑ นาค ราชสีห์ และช้าง
โดยเฉพาะช้างมีร่างชนิดหนึ่งใน ๑๐ จำพวก คือ ช้างฉัททันต์ ตรงกับนิทานชาดกเรื่อง "ฉัททันต์ชาดก"
(๕๑๘) พระยานุมนาราชชนกกล่าวไว้ในหนังสือ เล่าเรื่องไตรภูมิตอนหนึ่งว่า "..... ที่ชาวบ้านรู้จักชื่อ
ก็มีแต่ชื่อเดียวคือ ช้างฉัททันต์ (หงกา) เพราะมีเรื่องพระยาฉัททันต์ เป็นเรื่องชาดกว่า พระพุทธเจ้า
เคยเสวยพระชาติ คือเคยเกิดเป็นช้างน้อยูชาติหนึ่ง ช้างเหล่าน้อยูคูหา หรือถ้ำทองทั้งนั้น"^๒

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่องชาดกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายก็คือ มหาเวส
สันดรชาดก ซึ่งปรากฏในวรรณคดีรูปต่าง ๆ เช่น มหาชาติคำหลวงซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรด
ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

ต่อปัญหาที่ว่านิบาตชาดกเรื่องอื่น ๆ เข้ามาในประเทศไทยนั้นเป็นการยากที่จะ
กำหนดให้แน่นอนลงไป แต่นิบาตชาดกในอรรถกถาชาดกบางเรื่องจะต้องเข้ามาากอน พ.ศ. ๒๐๐๐
อย่างแน่นอน เพราะนิบาตชาดกยอมมีอิทธิพลต่อการรจนานิญาสชาดก ซึ่งพระภิกษุชาวเชียงใหม่เป็นผู้
เรียบเรียงขึ้นจากนิทานชาวบ้านของไทยเมื่อราว พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐ เพราะเป็นระยะเวลาไล่เลี่ย
กับการชำระและจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ซึ่งกระทำที่เมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าติโลกราชประมาณ
พ.ศ. ๒๐๒๐ เมื่อพิจารณาลักษณะการรจนานิญาสชาดกแล้ว จะเห็นว่ามิลักษณะการดำเนินเรื่อง วิธีการ
รจนาเช่นเดียวกับอรรถกถาในนิบาตชาดกทุกประการ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้มีการ
การสังคายนาพระไตรปิฎกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก
คัมภีร์ชาดกก็ได้รับการสังคายนาด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการชำระและจัดพิมพ์
พระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๖ จำนวน ๑๐๐๐ ชุด นับเป็นครั้งแรกที่ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก

^๑ พญาสิทธิ ไตรภูมิพระร่วง หน้า ๑๑ - ๑๒

^๒ พระยานุมนาราชชน เล่าเรื่องในไตรภูมิ หน้า ๔๓

เป็นอักษรไทย เป็นการฉลองการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงราชย์ครบ ๒๕ ปี แต่พิมพ์ได้เพียง ๓๙ เล่ม ไม่ครบทั้งชุด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้พิมพ์เพิ่มเติมจนครบ ๔๕ เล่ม ซากกอยู่ในเล่ม ๒๗ และ ๒๘

๑๐. การแปลคัมภีร์อรรถกถาชาคก

จากพระราชปรารภถึงมูลเหตุที่แปลและพิมพ์นิบาตชาคกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงแสดงว่ามีพระราชประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือแจกในงานพระศพพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี จึงได้ทูลหาหรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้รับการเสนอแนะว่าควรเป็นนิบาตชาคก แต่พระองค์ทรงเห็นว่าควรแปลเสียใหม่ให้พอรู้เนื้อความและเป็นส่วนวนที่อ่านเข้าใจง่าย กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงทรงรับเป็นธุระในการแปล แต่สำเร็จทันแจกในงานนั้นเพียง ๖ เล่มเท่านั้นในปี ๒๔๔๗

อย่างไรก็ตามครั้งนี้ถือเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของนิบาตชาคกและทรงเห็นว่าถ้าได้แปลนิบาตชาคก ลงเป็นภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ก็จะเป็นประโยชน์มาก ถึงความตอนหนึ่งว่า "ถาหนังสือเช่นนี้ (นิบาตชาคก) จะมีอยู่ในภาษาไทยทั้งหมดก็จะนับว่าเป็นเครื่องอสังการใหญ่ในหนังสือและภาษาของเรา"^๑

นิทานชาคกนั้นนอกจากเป็นหนังสือเรื่องใหญ่มีคุณค่าทางค่านการสอนจริยธรรมแล้ว โดยคำสำนวนโวหารก็ไพเราะเพราะได้รับการกลั่นกรองถึงสามชั้น คือ จากนิทานชาวบ้านดั้งเดิมมาเป็นคาถาในพระไตรปิฎกจากพระไตรปิฎกก็เป็นพระคัมภีร์อรรถกถาชาคกที่พระอรรถกถาจารย์บรรจงรจนาชั้นอีกชั้นหนึ่ง ถ้าได้แปลเป็นภาษาไทยก็จะเป็นการถ่ายทอด กลั่นกรองความไพเราะถึงขั้นที่ดี สมดังพระราชปรารภข้างต้น

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต บัณฑิตยูงภาษาบาลีทั้งภิกษุและฆราวาสประสงค์จะบำเพ็ญการกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเห็นพวมนกันว่าควรช่วยกันแปลหนังสือนิบาตชาคกให้สำเร็จตลอดทั้งคัมภีร์ เป็นการเฉลิมพระเกียรติ ในที่สุดกรรมการหอสมุดวชิรญาณอันมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรง

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชปรารภมูลเหตุที่จะแปลและพิมพ์นิบาตชาคก" นิบาตชาคก เล่ม ๒๗ ภาคผนวก หน้า ๑๐

เป็นประธานได้ให้ความสนับสนุนจนแปลสำเร็จโดยผู้แปลที่มีความรู้ภาษาบาลีทั้งภิกษุและฆราวาสจำนวนถึง ๗๖ ท่าน

ปัจจุบันนี้มีขนาดชากฉบับแปลที่สมบูรณ์ทั้ง ๕๔๗ เรื่อง มีอยู่ ๒ ฉบับ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่กล่าวถึงประวัติการแปลโดยย่อมาแล้วข้างต้นกับอีกฉบับหนึ่งคือ พระคัมภีร์ชากแปลฉบับ ส.อ.ส. (สำนักอบรมครูวัดสามพระยา) ซึ่งจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

๑๑. นิทานชากในภาษาอื่น ๆ

อรรถกถาชากมิได้แพร่หลายเฉพาะในภาษาบาลีและภาษาไทยเท่านั้น ชาวต่างประเทศได้แปลและพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษไว้เรียบร้อยแล้วคือฉบับมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ๒ เล่ม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕ คือเมื่อ ๗๕ ปีมาแล้ว

นอกจากนี้ยังมีขนาดชากส่วนภาษาอังกฤษอีก ๒ ส่วนวนคือ ส่วนวนของ ริส เควิตส์ แปลไว้ ๔๐ เรื่อง และส่วนวนของฟรานซิส กับโทมัส แปลไว้ ๑๑๔ เรื่อง (เฉพาะตัวนิทาน) แสดงให้เห็นว่านิทานชากแพร่หลายเป็นที่รู้จักของชาวโลกไม่น้อยเหมือนกัน

ตอนที่ ๒

ความหมายและประวัติความเป็นมาของนิทานอีสป

๑. ความหมายของนิทานอีสป

นิทานอีสปหมายถึงนิทานอุทาหรณ์ที่อีสปนักเล่านิทานชาวกรีกเล่าไว้เมื่อประมาณ ศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาล นิทานที่อยู่ภายใต้ชื่อ "นิทานอีสป" นั้น มีอยู่มากมายเป็นจำนวนพัน ๆ เรื่อง แต่นิทานเหล่านี้ อีสปมิได้เป็นผู้แต่งเรื่องขึ้นเองทั้งหมด เพราะบางเรื่องก็มีเล่าสืบทอดกันมาาก่อนสมัยอีสปแล้ว และบางเรื่องมีผู้แต่งเพิ่มเติมลงไปจึง เป็นการยากที่จะระบุลงไปว่าเรื่องใดเป็นและไม่เป็นของอีสป

๒. จุดมุ่งหมายของนิทานอีสป

๒.๑ เพื่อสอนคติธรรม จุดมุ่งหมายซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปของนิทานอีสป ก็เพื่อใช้ในการสอน ก็จะเห็นได้จากนิทานแทบทุกเรื่อง เมื่อเล่าจบแล้ว จะสรุปลงเป็นสุภาษิตทำนอง "นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ....."^๑ เค็มที่เคียวอีสปคงจะมีได้เล่าเพื่อแสดงคำสอนเสมอไป แต่เล่าเพื่อการอุบายของชีวิตก็ได้ เพราะอีสปเป็นทาส จะพูดอะไรตรง ๆ ก็กลัวจึงเล่านิทานเปรียบเทียบจนหลุดพ้นจากความเป็นทาส ดังที่กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงกล่าวว่า ....." แกเป็นคนชำนาญการ เล่านิทาน ครั้นแกเห็นไม่ยุติธรรม จะว่าอะไรตรง ๆ ก็กลัวจึงเล่านิทานเปรียบเทียบ แกเล่าคินายไมไกรชกกลับชอบฟัง ในที่สุดยกให้พ้นทาส"^๑

๒.๒ เพื่อแก้ปัญหาลังคม จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่ง เพื่ออภิปรายปัญหาโต้แย้งของบุคคลในชีวิตจริงโดยใช้ตัวละครที่เป็นสัตว์ต่าง ๆ เป็นอุปมาเปรียบเทียบพฤติกรรมและลักษณะนิสัยของตัวละครที่ปรากฏในนิทาน ขอมสละทอนให้เห็นสภาพของมนุษย์นั่นเอง เหมือนอย่าง La Fontaine กล่าวว่า "ฉันใช้สัตว์เพื่อสอนมนุษยชาติ (I use the animals to teach mankind)"^๒

^๑ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ประชุมปารุณา หน้า ๒๗

^๒ Warren E Preece The Encyclopedia Britanica Volume 1

อัสปุกุเซนเดียวกัน สมัยเมื่ออัสปอยู่ในสำนักของท้าว Croesus ประเทศลิเคีย เขาได้ท่องเที่ยวไปยังกรุงเอเธนส์ในรัชสมัยของเปริสตราครัสและได้เล่าเรื่อง "กบเลือกนาย" (The frogs asking for a king) ให้ชาวเอเธนส์ฟัง เพื่อชักจูงใจให้ชาวเอเธนส์พอใจในเจ้าผู้ครองนครคนเดิมไม่ให้เปลี่ยนตัวเจ้าผู้ครองนครใหม่ เพราะขณะนั้นประชาชนไม่พอใจเจ้าผู้ครองนครของตนและเมื่อฟังนิทานเรื่องนี้แล้วชาวเมืองก็ไม่เปลี่ยนใจนับว่าอัสปุให้นิทานช่วยแก้ปัญหาให้แก่อัสปุกุเซน ✓

๒.๓ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของอัสปุเอง สำหรับนิทานบางเรื่อง อัสปุเล่าเพื่อช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตของเขา เช่น ตอนที่อัสปุกุเซนชาวเมืองเดลฟี (Delphi) กล่าวหาว่าชโมยตายสำหรับคัมहेลาจากวิหาร Apollo เขาได้เล่าเรื่องนกอินทรีกับแมงซาง (Eagle and Beetle) แก่ชาวเมืองเพื่อแก้ออกล่าวหานั้น และเขาเล่าเรื่องอุบายของหมาจิ้งจอก (The Fox's trick) เพื่อโต้แย้งกับคณะลูกขุนในข้อหายักยอกที่เมือง Samos

๒.๔ เพื่อการยั้งชีพของอัสปุเอง จุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ อัสปุใช้การเล่านิทานเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพทำนองเดียวกับโสเมทเวในอินเดีย ทั้งนี้เพราะอัสปุมีความสามารถในการเล่านิทานอย่างยอดเยี่ยม แม้เขาเป็นทาสก็ใช้ความสามารถในการเล่านิทานจนหลุดพ้นจากความเป็นทาสเมื่อรับราชการ ก็ให้นิทานสร้างความพอใจให้แก่เจ้านาย ✓

๓. ประวัติของอัสปุ

๓.๑ ซาติคูมิ สถานที่กำเนิดของอัสปุไม่ทราบแน่นอนว่าเกิด ณ ที่ใด แต่นักประวัติศาสตร์หลายท่านสันนิษฐานว่าอัสปุเกิด ณ ตำบล ฟริเจีย (Phrygia) ในเกาะซามอส (Samos) ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ อยู่ในหมู่เกาะกรีก

๓.๒ ระยะเวลาเกิด สำหรับ วัน เดือน ปี เกิด ไม่ทราบแน่นอนเช่นเดียวกัน แต่ระยะที่เขามีชีวิตอยู่ส่วนมากจะกล่าวไว้ตรงกันคือ เขามีชีวิตอยู่ในราว ๖๒๐ ถึง ๕๖๔ ปีก่อนคริสตกาล ในเอนไซโคลพีเดียฉบับ Americana และ Britanica บอกแต่ปีที่อัสปุถึงแก่กรรมไว้ตรงกัน คือ ๕๖๔ ปีก่อนคริสตกาล

๓.๓ บุคลิกลักษณะ ชีวิตของอัสปุเป็นชีวิตที่อาภัพมาตั้งแต่เกิด เป็นต้นว่าอัสปุต้องเป็นทาสตั้งแต่ถือกำเนิดมา รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ถึงความตอหนุงที่ Herein ได้กล่าวว่า อัสปุมีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดและพิการ ความอัปลักษณ์ของร่างกายนั้นคล้ายคลึงกับโซเครตีส (Socrates) นักปรัชญากรีก แต่ก็มีสติปัญญาดีเป็นเกรียงอชคเชย

๓.๔ ชีวิตการงาน ชีวิตตอนเยาว์วัยนั้นไม่ปรากฏว่ามีความเป็นมาอย่างไร แต่เท่าที่ปรากฏครั้งแรกเขาได้ร่วมเดินทางไปกับกองคาราวานทาสเพื่อนำไปขายยังตลาดเอเนซุส ก่อนออกเดินทางพวกทาสเหล่านั้นจะต้องแบกหีบห่อสัมภาระไปด้วย อีสปเลือกตะกร้าขนมปังใบใหญ่ ทำให้พวกทาสหัวเราะเยาะเขาว่าโง่ แต่พอหยุดพักครั้งทางขนมปังในตะกร้าของอีสปก็ถูกนำมาแจกจ่ายปรากฏว่าอาหารในตะกร้าของอีสปหมดไปตั้งครึ่ง พอตกบាយหยุดพักอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้อาหารในตะกร้าของอีสปก็หมด การเดินทางต่อไปอีสปคงหัวตะกร้าเบา ๆ เพียงใบเดียวเท่านั้น ในขณะที่พวกทาสคนอื่น ๆ ต้องแบกของหนักต่อไป ทำให้พวกทาสประจักษ์ชัดว่า อีสปผู้นี้เป็นคนฉลาดมองเห็นการณ์ไกล ทำให้พวกทาสยำเกรงและพร้อมที่จะรับฟังเรื่องราวจากเขา

เมื่อกองคาราวานทาสไปถึงตลาดเอเนซุส พวกทาสเหล่านั้นก็ถูกประมูลขายเกือบหมดเหลือเพียงอีสปและทาสอีก ๒ คน คนหนึ่ง เป็นนักดนตรีอีกคนหนึ่ง เป็นนักพูด ในขณะที่อีสปไม่ได้เป็นนักอะไรเลย ในขณะนั้นมีนักปรัชญาคนหนึ่งชื่อซานตุส (Xanthus) มาหาซื้อทาส ที่แรกเขาพอใจในลักษณะของทาสทั้งสองจึงถามว่า มีความสามารถอะไรบ้าง ทาสทั้งสองก็ตอบทำนองเดียวกันว่า เขาทำงานได้สาระพัดแต่เมื่อซานตุสถามอีสป เขาตอบอย่างคมคายว่า ในเมื่อทั้งสองคนนั้นทำงานได้ทุกอย่างแล้วจะมีอะไรเหลือไว้ให้เขาทำอีก ซานตุสเริ่มสนใจอีสปและตอบไปนี้เป็นตอนหนึ่งของการโต้ตอบระหว่างซานตุสกับอีสป ซึ่งแสดงถึงความฉลาดคมคายยิ่ง

ซานตุส "ถ้าหากเราซื้อท่านไปแล้ว ท่านจะซื้อสัทยคอยเราเสมอไปหรือ"
 อีสป "ท่านเอ๋ย ณ บัดนี้ข้าพเจ้าก็เป็นคนสัทยซื้อและข้าพเจ้าก็ต้องเป็นเช่นนี้ตลอดไปไม่ว่าท่านจะซื้อข้าพเจ้าหรือไม่"
 ซานตุส "เราหมายความว่าเราได้ซื้อท่านไปอยู่กับเราแล้ว ท่านจะไม่หนีไปจากเราเสีย"
 อีสป "ข้าแต่ท่าน ท่านยังเคยได้ยินอยู่หรือไม่ว่านกน้อยที่ถูกขังอยู่ในกรง มันเพียงบอกแก่นายของมันว่ามันพยายามจะหนี"^๑

^๑ วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) ชีวิตคือการต่อสู้และเคล็ดลับแห่งความสำเร็จ

ด้วยการโต้ตอบอันคมคายของอัสปี่ซานตุสตกลงใจข้อหาอีกคนหนึ่งกับอัสปี่ช่วย
ตลอดเวลาที่รับใช้ซานตุสอัสปี่ช่วยแก้ปัญหาให้ซานตุสหลายครั้ง เป็นคนว่าการช่วยให้ภรรยาซึ่งของซานตุส
กลับคืนก็กับซานตุสถึง เกมด้วยอุบายที่แยบคาย

นอกจากนี้อัสปี่ยังแสดงความสำคัญของการใช้คารมคมคายหรือคุณและโทษของการ
ใช้ "ลื่น" เมื่อเจ้านายสั่งให้จัดอาหารที่คืดที่สุด อัสปี่ก็จัดอาหารพวกลื่นโคมาและอธิบายว่า "มนุษย์เราไม่
ว่าจะทำการสิ่งใด ๆ ก็สำเร็จได้โดยลื่นทั้งนั้น" แต่เมื่อเจ้านายให้จัดอาหารที่เลวที่สุด อัสปี่ก็จัดอาหาร
พวกลื่นมาอีก ทำให้เจ้านายโกรธมาก แต่อัสปี่แก้ว่า "ลื่นนี้แหละลบล้างความเลวร้ายทั้งหลายในโลก

การฆ่าเขาคาย ◦ การทรยศ ◦ ความกุดัน ◦ การใส่ความ ◦ การกล่าวมุสา ◦ การหลอกลวง ◦
เหล่านี้นั้นแต่เกิดด้วยลื่นพลิกแพลงแต่งความทั้งลื่น" ◦ ✓

เรื่องคุณและโทษของการใช้ลื่นนี้กล่าวไว้ตรงกัน แต่บางท่านกว่าอัสปี่แสดง
เมื่อเขาอยู่กับเจ้าชายแอดมัน (Iadmon)

เท่าที่กล่าวมานี้แสดงถึงความฉลาดปราดเปรื่องของอัสปี่ที่เหนือกว่าเจ้านาย
ของเขาชื่อซานตุส (Xanthus) นักปรัชญาที่มีชื่อเสียง

๓.๕ อัสปี่ในราชสำนักเจ้าชายแอดมัน อัสปี่ตกเป็นทาสของเจ้าชายแอดมัน

(Iadmon) เจ้าผู้ครองนครเกาะซามอส (Samos) มีความชอบเป็นที่โปรดปรานของเจ้าชายแอดมัน
มากเพราะนิทานที่เขาเล่าถวายเป็นที่นิยมแก่ผู้ที่อยู่ในราชสำนัก ไปจนถึงเจ้าผู้ครอง เกาะ เขาจึงได้รับการ
ปลดปล่อยให้เป็นไทแก่ตัวและได้เป็นข้าในราชสำนัก มีหน้าที่เล่านิทานถวาย

๓.๖ อัสปี่ในราชสำนักทาวครีซัส อัสปี่ได้ไปรับราชการอยู่กับทาวครีซัส

(Croesus) ซึ่งเป็นลุงของเจ้าชายแอดมัน ทาวครีซัสได้เสด็จมาเยี่ยมเจ้าชายแอดมันได้พบและได้ฟัง
อัสปี่เล่านิทานที่ทรงโปรดปราน และได้ขอตัวให้ไปรับราชการอยู่ด้วย ทาวครีซัสเป็นพระราชาแห่งลิเดีย
(Lydia) ซึ่งเป็นประเทศที่มั่งคั่งประเทศหนึ่งในสมัยนั้น (๕๖๐ ปีก่อนคริสตกักราช) กรมหมื่นพิทยา
ลงกรมทรงกล่าวถึงอัสปี่ตอนที่รับราชการในราชสำนักแห่งทาวครีซัสว่า "ความสามารถของอัสปี่พาแก่

◦ วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) ชีวิตคือการต่อสู้และเคล็ดลับแห่งความสำเร็จ

เขาไปในราชสำนักแห่งท้าวครีซัส ท้าวครีซัสทรงยกย่องให้เป็นผู้มีเกียรติ แก่ขึ้นชื่อว่ากระเดียดจะสอพลอ มีเรื่องซึ่งปลุกตอก (Plutarch) เล่าไว้ในประวัติโซลอน (Solon) ผู้เลื่องชื่อก็คือเป็นผู้บัญญัติกฎหมายที่ว่าครั้งหนึ่งโซลอนเป็นแขกต่างเมืองไปเฝ้าท้าวครีซัส ท้าวครีซัสนั้นเลื่องลือว่าเป็นผู้มั่งคั่งยิ่งคนทั้งหลาย จนภาษาอังกฤษมีศัพท์ "ครีซัส" (Croesus) แปลว่า เศรษฐีใหญ่ โซลอนเห็นความโอ้อวดต่าง ๆ ในราชสำนักแกล้มชมกลับพูดถึงความไม่เที่ยงแห่งอำนาจและทรัพย์สินเห็นได้ว่าท้าวครีซัสไม่โปรด อีสปเอื้อเพื่อโซลอนจึงเข้าไปกระซิบว่า "เราไม่ควรพูดอะไรต่อพระราชานอกจากที่สบายใส่ต" โซลอนกลับตอบว่า "หากมิได้เราไม่ควรพูดอะไรต่อพระราชานอกจากที่เป็นประโยชน์ต่อพระองค์"

ความตอนนี้มีอยู่ตอนหนึ่งที่ว่าอีสป "กระเดียดจะสอพลอ" นั้นผู้วิจัยเห็นว่าอีสปไม่ใช่คนอย่างนั้น เพราะตามประวัติของคน ๆ ที่กล่าวมาแล้วเพียงแต่ว่าอีสปเห็นความสำคัญของการใช้ลิ้นว่า จะพูดอะไรนั้นต้องระมัดระวัง จะสุขจะทุกข์จะดีจะชั่วก็อยู่ที่คำพูด อีสปจึงเตือนโซลอนด้วยความหวังดีว่าไหวยกของชมเชยท้าวครีซัสบ้าง พระองค์จะได้โปรดปราน แต่โซลอนเป็นนักกฎหมายจึงชอบพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่ว่าอีสปมีใจคนสอพลอก็คือ ตอนที่ท้าวครีซัสพ่ายแพ้แก่พระเจ้ากรุงเปอร์เซีย อีสปก็มีใจแปรพักตร์ทำนอง "ชนะไหนเข้าค่ายช่วยกระพือ" อันเป็นลักษณะของคนสอพลอเลย

เมื่ออีสปรับราชการอยู่กับท้าวครีซัสนั้นอีสปมีความฉลาดมากได้เป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้เชี่ยวชาญประจำราชสำนักท้าวครีซัส และได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในเจ็ดคนนักปราชญ์กรีก (Seven Wise Men of Greece) เขาได้สมมากมอย่างไกลชึกกับนักปราชญ์กรีก ในศตวรรษที่ ๘ ก่อนคริสตกักราชตามหลักฐานจารึกเมื่อ ค.ศ. ๑๖ และในบันทึกเหตุการณ์ของ Eusebius ตลอดเวลาที่อีสปรับราชการอยู่ในราชสำนักท้าวครีซัสนั้น ท้าวครีซัสโปรดปรานมากจนถึงกับตั้งให้เป็นราชทูตไปประจำ ณ เทวสถานแห่งเมืองเคลฟีและมีหน้าที่แจกเงินให้เป็นทานแก่ผู้ยากจนซึ่งมานมัสการเทพเจ้า ณ เทวสถานแห่งนั้น

๓.๖ มรดกกรรมของอีสป สำหรับปีที่อีสปถึงแก่กรรมนั้น เฮนไซโคลพีเดียฉบับ Americana และ Britanica กล่าวไว้ตรงกันคือ ๕๖๔ ปีก่อนคริสตกักราช แต่สาเหตุการตายของอีสปนั้น นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานไว้ต่าง ๆ กัน เช่น

เฮโรโดตัส (Herodotus) บิดาแห่งประวัติศาสตร์กล่าวว่า อีสปถูกชาวเมืองเคลฟีฆ่าตายอย่างอหิวาต์โดยกล่าวหาว่าเขากระทำผิดกฎหมาย

Aristophanes กล่าวว่ามีอีสปที่ถูกกล่าวหาจากชาวเมืองเคลฟิวาซโมย ภายสำหรับคัมเเหลจากวิหาร Apollo และเขาได้เล่าเรื่องนกอินทรีขี้บแมงช้าง (Eagle and Beetle) แก่ชาวเมืองเพื่อแก้ตัวให้พ้นผิด

Aristotle กล่าวว่าเขาได้เล่าเรื่องอุบายของหมาจิ้งจอกเพื่อแก้ตัวกับ คณะลูกขุนในข้อหาขี้บออกทรัพย์ ณ เมืองซามอส (Samos)

ประวัติของอีสปที่เขียนในอียิปต์กล่าวแต่เพียงว่าอีสปตาย ณ เมืองเคลฟิวาซโมย หนึ่งกึ่งว่าถวายเงินของวิหารนั้นถูกคนร้ายขโมยไป ประชาชนกล่าวหาว่า อีสปรักษาไม่ดี บกพรองตอหน้าทีชาวเมืองจึงมาเขาเสียอย่างโหดร้ายทารุณ เมื่ออีสปสิ้นชีวิตไปแล้วท้าวครีซัสทรงอาลัยมากและโกรธเคืองชาวเมืองจึงแจกจ่ายเงินเป็นทานแก่ชาวเมืองเคลฟิวาซโมยมา
อย่างไรก็ตามสรุปได้ว่า อีสปถึงแก่กรรมที่เมืองเคลฟิวาซโมย โดยการถูกฆาตกรรม เมื่อ ๕๖๔ ปีก่อนคริสตกาล

๔. การแพร่สะพัดของนิทานอีสป

นิทานอีสปแต่เดิมก็เล่าสู่กันฟังในหมู่ทาส บางครั้งอีสปเล่าถวายพระราชาก็ ท้าวครีซัสและเจ้าชายแอดมัน หลังจากนั้นก็คงเล่าสืบต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ต่อมาจึงมีผู้รวบรวมเป็น ลายลักษณ์อักษรและแปลสืบทอดสู่ภาษาต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีลำดับชั้นในการสืบทอดดังต่อไปนี้

Demetrius Phalereus แห่งนครเอเธนส์ได้รวบรวมนิทานอีสปจากความ ทรงจำที่เล่าสู่กันฟังอยู่ในขณะนั้นขึ้น เป็นลายลักษณ์อักษรภาษากรีกเป็นครั้งแรก เมื่อประมาณ ๓๒๐ ปีก่อนคริสตกาล

Phaedrus ได้แปลฉบับของ Demetrius Phalereus เป็นภาษาลาติน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑ และได้เพิ่มเติมนิทานให้มากกว่าเดิม

Babrius กวีชาวกรีกได้แปลนิทานอีสปเป็นร้อยกรองภาษากรีก ในปลาย คริสต์ศตวรรษที่ ๑ ได้แปลและพิมพ์ใหม่หลายครั้งนิทานอีสปฉบับ Babrius ได้รับความยกย่องกันว่าเป็น ฉบับที่ถูกต้องสมบูรณ์ฉบับหนึ่ง

อย่างไรก็ตามในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑ หรือ ๒ นี้ได้มีการรวบรวมนิทาน อีสปเป็นร้อยแก้ว แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้รวบรวมเพียงแต่รู้จักกันในนาม Augustana การรวบรวมครั้งนี้

ประกอบควยนิทานถึง ๒๓๐ เรื่อง

ในสมัยโบราณนิทานอีสปไม่ค่อยเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายนัก ความปกติจะเป็นเพียงนิทานสั้น ๆ เป็นอุทาหรณ์เชิงสั่งสอน การรวบรวมนิทานสุภาษิตแบบนี้เริ่มจากการรวบรวมโวหารคำคมของนักเขียนและนักพูดเพื่อนำไปใช้อีกทีหนึ่ง

นิทานอีสปได้รับการถ่ายทอดสู่ภาษาต่าง ๆ อีกหลายภาษารวมทั้งภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสด้วย โดยเฉพาะการแปลสู่ภาษาอังกฤษทำให้นิทานอีสปแพร่หลายไปเกือบทั่วโลก นิทานอีสปฉบับภาษาอังกฤษที่ได้รับการยกย่องกันว่าสมบูรณ์ที่สุดคือฉบับของ William Caxton (ค.ศ. ๑๔๘๔) Caxton ได้รวบรวมนิทานอีสปจากต้นฉบับของนิทานอีสปที่เก่าแก่ซึ่งกล่าวมาแล้วเกือบทุกฉบับดังนี้

นิทานอีสปฉบับภาษาฝรั่งเศสของ Heinrich Steinhöwel (ค.ศ. ๑๔๘๐)

บางส่วนจากฉบับแปลมาจากภาษาละตินของ Romulus (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๐)

บางส่วนจากฉบับของ Avianus (คริสต์ศตวรรษที่ ๔)

ฉบับร้อยกรองภาษากรีกของ Babrius

ฉบับร้อยกรองภาษาละตินของ Phaedrus (ค.ศ. ๔๐)

นิทานอีสปที่ได้คัดเลือกพิมพ์ขึ้นอีกฉบับหนึ่งก็คือฉบับของ Planudes

(Planudes' selection) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๔๙๔

ต่อมา Jean De La Fontaine (ค.ศ. ๑๖๒๑ - ๑๖๙๕) กวีชาวฝรั่งเศสได้นำนิทานอีสปหลายเรื่องมาแต่งใหม่เป็นบทประพันธ์สั้น ๆ ไพเราะรักษาคติธรรมเดิมของอีสปไว้ในบางเรื่อง La Fontaine ได้สอดแทรกข้อคิดเห็นตามทัศนะของเขาจากประสบการณ์ในชีวิตในสมัยของเขา

ในปี ค.ศ. ๑๗๒๗ John Gay นักแต่งบทประพันธ์เป็นนิทานต่าง ๆ ได้รวบรวมนิทาน ๕๑ เรื่อง เช่น "เรื่องกระต่ายกับเพื่อน ๆ" (The Hare and Many Friends) ได้กับบางคนทองจำจนขึ้นใจทำให้โรแซมุนด์ จี อีแลนด์ กล่าวว่า "ในระยะเวลาที่จิตใจจริยธรรม รสนิยมทางวรรณคดีในวัยเด็กถูกลดหลอมด้วยนิทานอุทาหรณ์" ในศตวรรษที่ ๑๘ ได้มีการคัดลอกและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นนิทานอีสปได้รับพรดัดลอกและจัดพิมพ์เป็นเล่มแรกในคณะกรรมาธิการงานโดย John Newberry จัดพิมพ์ขึ้นในปี ๑๗๙๓

Rosamund G. Eland "The Perils of Fiction; Aesop in the Eighteenth Century Nursery" อักษรสาร หน้า ๖๕

ในศตวรรษที่ ๑๘ ได้มีการคัดเลือกผลิตหนังสือสำหรับเด็ก นิตานอัสปได้รับการคัดเลือกให้จัดพิมพ์เป็นเล่มแรก ในฉบับกระเป๋าสวยงามโดย John Newberry จัดพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๘๑

๕. การเข้ามาในประเทศไทยของนิตานอัสป

ถ้าย้อนหลังพิจารณาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกรีกและฝรั่งเศสอื่น ๆ แล้ว จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีชาวกรีกคนหนึ่งคือ คอนสแตนตินฟอลคอน เขามามีบทบาทสำคัญในประเทศไทยในสมัยนั้น แต่ทั้งในประวัติศาสตร์และวรรณคดีสมัยนั้นไม่ได้กล่าวถึงนิตานอัสปได้เลย ถึงอย่างไรก็ตามนิตานอัสปจะต้องเข้ามาสู่ประเทศไทยแล้วในรูปแบบขปาฐะเล่าสู่กันฟัง ตามธรรมชาติของคนที่ดีคือสัมพันธ์กัน และจะต้องมีต้นฉบับภาษาอังกฤษเข้ามาในประเทศไทยอย่างแน่นอน แม้จะระบุไม่ได้ว่าตรงกับสมัยใดไม่ใช่เข้ามาทางอินเดียในรูปแบบนิตานอัสปต้นฉบับภาษาสันสกฤตอย่างที่บางคนเข้าใจ ทั้งนี้เพราะไม่เคยพบว่ามีนิตานอัสปต้นฉบับสันสกฤตในประเทศไทย เคยพบแต่ต้นฉบับภาษาอังกฤษ เช่น ฉบับของ William Caxton ฉบับของ Joseph Jacobs เป็นต้น ฉะนั้นการถ่ายทอดนิตานอัสปเป็นภาษาไทยมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ

ผู้ที่กล่าวถึงนิตานอัสปเป็นท่านแรกก็คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าพระองค์ได้เปลี่ยนนิตานอัสปจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า "อัสปกรณัม" แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่หาต้นฉบับหนังสือดังกล่าวไม่ได้ พบแต่ "โคลงสุภาษิตอัสปกรณัม" ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้หาญนิตานที่ทรงแปลจากภาษาอังกฤษเพียง ๑๘ บท จากนิตาน ๑๘ เรื่อง ซึ่งพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ "บทละครเรื่องเงาะป่าและประชุมโคลงสุภาษิต" ถ้าพิจารณาระยะเวลาที่ทรงแปลดังกล่าวก่อน พ.ศ. ๒๔๔๙ คือก่อนปีที่ทรงพระราชทานพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก เพราะในพระบรมราชาธิบายนี้ทรงกล่าวถึงนิตานอัสปเชิงเปรียบเทียบกับนิบาตชาดกไว้ด้วย แสดงว่าได้ทรงแปลและทรงศึกษานิตานอัสปมาเป็นอย่างดีแล้ว

ส่วนนิตานอัสปที่ใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบในชั้นประถมศึกษาในปัจจุบันนั้น ถ้าดูตามคำนำของยูแคงแล้วก็ไม่ได้ออกที่มาจากแต่เพียงว่า "หนังสือนิตานอัสปเล่มนี้พระเจ้า

บรมวงศ์เชอกรมพระยาคำรงราชานุภาพเริ่มเป็นผู้ทรงแนะนำให้ชาวพม่าแต่งขึ้น^๑ ข้อความตอนนี้ใช้คำว่า "แต่ง" ไม่ใช่ "แปล" ฉะนั้นอาจเป็นได้ว่าผู้แต่งได้แต่งขึ้นจากนิทานอีสปที่เล่าสืบต่อกันมาแบบมุขปาฐะก็ได้ ถ้าพิจารณาจากถ้อยคำสำนวนก็น่าจะเป็นเช่นนั้น

นิทานอีสปที่แพร่หลายอยู่ในภาษาไทยปัจจุบันส่วนใหญ่แปลมาจากภาษาอังกฤษทั้งนั้น เช่น นิทานอีสปของ ยศ วัชรเสถียร แปลจากฉบับของ Joseph Jacobs

๖. นิทานชาดกและนิทานอีสปในปัจจุบัน

ในปัจจุบันนี้นิทานชาดกและนิทานอีสปได้รับความนิยมจากเยาวชนมาก ถึงจะเห็นได้จากทั้งนิทานชาดกและนิทานอีสปจะปรากฏในหนังสือนิทานคติมากมาย ส่วนมากจะยกมาเฉพาะตัวนิทานนำมาเล่าใหม่ เช่น เล่าเรื่องนิทานชาดกของแปลก สนธิวัชร์ นิทานคติจากชาดกของ ร.อ. วุฒิ ออนสมกิจ นิทานชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ของ จอม บุญตาเพศ ลุงแยมเล่าเรื่องนิทานชาดกของ แยม ประพัฒน์ทอง เป็นต้น นอกจากนี้นิทานชาดกยังปรากฏอยู่ในนิทานสุภาษิต ที่เป็นหนังสืออ่านประกอบในระดับประถมศึกษาอีกหลายเรื่อง

ส่วนนิทานอีสปก็มิได้แปลมาจากฉบับภาษาอังกฤษมากขึ้น เช่น นิทานอีสปของ ยศ วัชรเสถียร นิทานอีสปชุดวิถีชีวิตวรรณกรรมของ หลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น

นิทานบางเรื่องได้นำไปเล่าประกอบด้วยภาพสวยงามทำให้น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้นนิทานเรื่องสัตว์ได้ถูกนำไปดัดแปลงเป็นภาพยนตร์การ์ตูนทางโทรทัศน์ ซึ่งได้รับความนิยมจากเยาวชนมาก

อย่างไรก็ตามนักการศึกษาบางคนกลัวว่าจินตนาการเชิงนิยายอาจมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดจิตใจในวัยเด็กเป็นต้นว่า จะทำให้เด็กเข้าใจผิดเช่น เรื่องสัตว์พูดได้ คนพูดกับสัตว์ เป็นต้น เป็นเรื่องที่ใหญ่ควรชี้แจงว่านั่นเป็นวิธีการเล่านิทาน เพื่อมุ่งแสดงคติธรรมโดยใช้ตัวละครที่เป็นสัตว์แทนที่จะเป็นมนุษย์ แต่ความคิดคำพูดของสัตว์เหล่านั้นก็คือ แนวคิด คำพูด คำสอนของมนุษย์นั่นเอง ถ้าคำสอนเหล่านั้นมีคุณค่าควรแก่การปฏิบัติตาม ไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าใคร เป็นผู้กล่าว สำคัญที่คติธรรม คำสอนมากกว่า

^๑กระทรวงศึกษาธิการ หนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานอีสปชั้นประถมปีที่ ๒ หน้าคำนำ

สำหรับแนวคิดของนักการศึกษาต่อนิทานอุทาหรณ์ ขอมริบว่านิทานอุทาหรณ์มีอิทธิพลต่อ ความกึก จิตใจและทัศนคติของเด็กมากเป็นต้นว่า John Locke ได้กล่าวไว้ใน "แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา" (Thoughts Concerning Education) ว่า "นิทานอีสปเป็นหนังสือที่ดีที่สุดสำหรับวัยเด็ก แต่เขาได้ขอร้อง พ่อ แม่ ผู้ปกครองของเด็กว่า จินตนาการและจิตใจในวัยเด็กชอบเปลี่ยนแปลงเหมือนกระแสน้ำ ฉะนั้นจิตใจของเด็กยอมชักจูงได้ง่าย หัวใจไหวง่ายเกี่ยวกับเรื่องทีอ่านและมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อชีวิตในวัยต่อมา"^๑

ส่วน Sir Roger L. Estrange นักประพันธ์ได้รวบรวมนิทานเปรียบเทียบที่มีชื่อเสียงในระยะนี้ได้กล่าวว่า "คำว่าเด็กเหมือนกระต่ายเปล่า ๆ ชาวสะอาก ที่จะเขียนสิ่งที่ประทับใจลงไปได้แตกต่างกัน อาจเป็นคีย์หรือข้อที่เขาเลื่อมใส ที่จะรับและขึ้นอยู่กับพลังของสิ่งที่มาก่อนไม่ว่าบุญหรือบาปที่เขาพอใจจะรับ"^๒

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาศึกษาเนื้อหาสาระจากนิทานทั้งสองแล้ว เป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่งว่าถ้านิทานเปรียบเทียบมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของเด็กที่ได้อ่าน ได้ศึกษาจริงแล้ว นิทานทั้งสองนี้มีอิทธิพลในทางส่งเสริมสติปัญญาและจริยธรรมอย่างแน่นอน

---

^๑Rosamund G. Eland "The Perils of Fiction: Aesop in the Eighteenth Century Nursery" อักษรสาร หน้า ๒๕

^๒Ibid.

บทที่ ๓

วิเคราะห์นิทานชาดกและนิทานอีสป

ตอนที่ ๑

วิเคราะห์นิทานชาดก

๑. ลักษณะทั่วไปของอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดกเป็นหนังสือเรื่องใหญ่กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มบำเพ็ญบารมีปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้นมา จนถึงเป็นพระพุทธเจ้า เมื่ออรรถกถาชาดกเป็นคัมภีร์สำคัญประกอบด้วยนิทานหลายเรื่อง เพื่อเป็นการสะดวกและง่ายแก่การเข้าใจ ผู้รจนาก็แบ่งนิทานชาดกเป็นหมวดหมู่ตามคาถาเรียกว่า "นิบาต" อรรถกถาชาดกจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "นิบาตชาดก" มีทั้งหมด ๒๒ นิบาต แต่ละนิบาตก็มีชื่อเรียกตามจำนวนคาถาเป็นต้นว่า ชาดกที่เป็นนิทานที่มีคาถาเดียวก็เรียกว่า เอกนิบาต มี ๒ คาถาเรียกทุกนิบาต มี ๓ คาถาเรียกตติยนิบาต ตามลำดับจนถึง ๑๓ คาถาเรียกว่าไตรสนิบาต แล้วมีปภินนิบาต ต่อจากนั้นก็เป็นหมวด ๒๐ เรียกวิสตินิบาต หมวด ๓๐ เรียก ตีสนิบาตเรื่อยไปจนถึง ๘๐ เรียกอัสตินิบาต ต่อจากนั้นเรียกมหานิบาต

ในแต่ละนิบาตยังแบ่งเป็นวรรค ในแต่ละวรรคแบ่งเป็นนิทานต่าง ๆ ส่วนใหญ่วรรคละ ๑๐ เรื่อง สรุปแล้วนิบาตชาดกมีถึง ๒๒ นิบาต ๘๓ วรรค มีนิทาน ๕๘๙ เรื่อง ดังตารางแสดงจำนวนนิบาต วรรค และนิทานดังต่อไปนี้

ตาราง ๑ แสดงจำนวนนิบาต วรรค คาถาและนิทานในอรรถกถาชาดก

นิบาตที่	ชื่อนิบาต	ชื่อวรรค	จำนวนคาถาแต่ละนิทาน	จำนวนนิทาน (เรื่อง)	
๑	เอกนิบาต	อโณณกวรรค	๑	๑๐	
		"	สีลวรรค	๑	๑๐
		"	กุงการวรรค	๑	๑๐
		"	กุดาวกวรรค	๑	๑๐
		"	อัทธกามวรรค	๑	๑๐
		"	อาสังสีวรรค	๑	๑๐
		"	อิตถิ์วรรค	๑	๑๐
		"	วรุณวรรค	๑	๑๐
		"	อปาบีมทวรรค	๑	๑๐
		"	ลิตทวรรค	๑	๑๐
		"	ปโรสทวรรค	๑	๑๐
		"	หังสีวรรค	๑	๑๐
		"	กุตนาฬิวรรค	๑	๑๐
		"	อสัมปทานวรรค	๑	๑๐
		"	กักัญญวรรค	๑	๑๐
				<u>รวม</u> ๑๕๐	
๒	พุทฺถนิบาต	ทัฬหวรรค	๒	๑๐	
		"	สันถวรรค	๒	๑๐
		"	กัลบายฆรรณวรรค	๒	๑๐
		"	อสทิกวรรค	๒	๑๐
		"	รุทกวรรค	๒	๑๐
		"	ทตังทัฬหวรรค	๒	๑๐

นิบาตที่	ชื่อนิบาต	ชื่อวรรค	จำนวนคาถาแต่ละนิทาน	จำนวนนิทาน ^๑ (เรื่อง)	
๒	ทุกนิบาต	พีรณัตถัมภกวรรค	๒	๑๐	
		"	กาสาววรรค	๒	๑๐
		"	อุปาหนวรรค	๒	๑๐
		"	สิงคาลวรรค	๒	๑๐
			<u>รวม</u>		๑๐๐
๓	ตีกนิบาต	สังกัปปวรรค	๓	๑๐	
		"	ปทุมวรรค	๓	๑๐
		"	อุทปานธุสววรรค	๓	๑๐
		"	อัพันตรวรรค	๓	๑๐
		"	กุมภวรรค	๓	๑๐
	<u>รวม</u>		๕๐		
๔	จตุกนิบาต	กาลิงควรรค	๔	๑๐	
		"	บุจิมันทวรรค	๔	๑๐
		"	กวิฑูสทวรรค	๔	๑๐
		"	กกลีทวรรค	๔	๑๐
		"	จตุสถกษณาสวรรค	๔	๑๐
	<u>รวม</u>		๕๐		
๕	ปัญจกนิบาต	มณิกุลทวารวรรค	๕	๑๐	
		"	วรรณาโรทวรรค	๕	๑๐
		"	อัชฌวรรค	๕	๑๐
	<u>รวม</u>		๓๐		
๖	ฉกกนิบาต	อาวาริยทวรรค	๖	๑๐	
		"	ชรูปุตทวรรค	๖	๑๐
	<u>รวม</u>		๒๐		

นิบาตที่	ชื่อนิบาต	ชื่อวรรค	จำนวนคาถาแต่ละนิทาน	จำนวนนิทาน (เรื่อง)
๗	สัตตกนิบาต	กุกกุรวรรค	๗	๑๐
	"	คันธารวรรค	๗	๑๑
				<u>รวม</u> ๒๑
๘	อัฐกนิบาต	กิจจานิวรรค	๘	๑๐
๙	นวกนิบาต	-	๙	๑๒
๑๐	ทสกนิบาต	-	๑๐	๑๖
๑๑	เอกทสนิบาต	-	๑๑	๙
๑๒	ทวาทสนิบาต	-	๑๒	๑๐
๑๓	เตรสนิบาต	-	๑๓	๑๐
๑๔	ปภิกกนิบาต	-	มากน้อยไม่เท่ากัน	๑๓
๑๕	วีสทินิบาต	-	๒๐	๑๔
๑๖	คิงสทินิบาต	-	๓๐	๑๐
๑๗	จิตตافیสนิบาต	-	๔๐	๕
๑๘	ปัญญาสนิบาต	-	๕๐	๓
๑๙	สิฏฐินิบาต	-	๖๐	๓
๒๐	สัตกาคินิบาต	-	๗๐	๒
๒๑	อสิทินิบาต	-	๘๐	๕
๒๒	มหานิบาต	-	เกิน ๘๐ - ๑,๐๐๐	๑๐
			รวมทั้งสิ้น	๕๔๗

ในบรรดานิทานทั้ง ๕๔๗ เรื่องนี้ เป็นวิวัฒนาการของชีวิตจากชีวิตหนึ่งไปสู่ชีวิตหนึ่ง คือ เป็นการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ ถึง ๕๔๗ ชาติ ถ้าจะแบ่งนิทานตามการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์แล้ว แบ่งได้เป็น ๔ พวกใหญ่ ๆ คือ

๑.	การเสวยพระชาติเป็นเทวดา	๒๑	พระชาติ
๒.	" " มนุษย์	๓๘๘	"
๓.	" " สัตว์	๑๒๓	"
๔.	" " ยักษ์	๑	"
		รวม ๕๓๙ ^๑	พระชาติ

อย่างไรก็ตามถ้าแบ่งตามการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ จะมีนิทานเรื่อง สัตว์เพียง ๑๒๓ เรื่อง แต่ถาพิจรณาตามบทบาทของตัวละครจะมีเรื่องสัตว์เพิ่มเติมอีก ๔๗ เรื่อง รวม เป็น ๒๒๐ เรื่อง คือบางเรื่องพระโพธิสัตว์มิได้เสวยพระชาติเป็นสัตว์ เช่น เสวยพระชาติเป็นเทวดา หรือมนุษย์แล้วมีตัวละครอื่น ๆ เป็นสัตว์ประกอบอีกด้วยก็ถือว่าเป็นนิทานเรื่องสัตว์ บางเรื่องอยู่ในรูปของ สัตว์แปลง เช่น เทวดาแปลงเป็นสัตว์ พระอินทร์แปลงเป็นสุนัขจิ้งจอก สัตว์กลับชาติมาเกิดหรือสัตว์ใน จินตนาการ เช่น ครุฑ นาค กิณร ก็ถือว่าเป็นนิทานเรื่องสัตว์ด้วย

๒. องค์ประกอบของนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดก

ลักษณะที่เหมือนกันของนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดกก็คือ นิทานแต่ละเรื่อง จะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ปัจจุบันวัตถุคือเรื่องปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้า เป็นการเล่าเหตุการณ์ ที่เป็นสาเหตุของการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ ส่วนใหญ่จะกล่าวว่า นิทานเรื่องนั้นใครเล่า เล่าให้ ใครฟัง เล่าที่ไหน เล่าเมื่อไร เหตุใดจึงเล่า ถาพิจรณาตามหัวข้อเหล่านี้แล้วจะเห็นว่านิทานชาดกใน นิบาตชาดกมีลักษณะแตกต่างจากนิทานชาวบ้านทั่วไปตรงที่นิทานชาวบ้านไม่ทราบว่าใคร เป็นผู้เล่า เล่าที่ ไหน เมื่อไรก็ไม่ทราบ สถานที่ก็เลื่อนลอยแต่นิทานชาดกในตอนต้นเรื่องจึงดูเหมือนว่าเป็นเรื่องจริง

---

^๑บางพระชาติมีแต่ชื่อนิทาน ไม่ระบุเกินกว่าเสวยพระชาติเป็นอะไร จึงมีตัวละครไม่ครบ ๕๔๗ พระชาติ จะใ้กล่าวละเอียดในตอนที่กล่าวถึงลักษณะนิสัยตัวละคร

จนทำให้บางคนเข้าใจผิดไปว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ริสเล่าเรื่องเหล่านั้นจริง ๆ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเหล่านั้นเป็นรูปแบบในการรณานิทานชาคกเท่านั้น

๒.๒ อคติตัวตุ คือตัวนิทานชาคกแท้ มีลักษณะโครงเรื่องโดยเฉพาะ ทั้งที่เป็นโครงเรื่องง่าย ๆ และซับซ้อนซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ในบางเรื่องต่อไป

๒.๓ คาถาเป็นส่วนหนึ่งของคติตัวตุ หรือตัวนิทานซึ่งผู้รจนาคงไว้มากส่วนใหญ่มักจะเป็นหัวใจสำคัญของเรื่องหรือเป็นสุภาษิตในคัมภีร์ชาคกแปลนี้ ผู้แปลได้แปลข้อความกำกับไว้ด้วยทุกคาถา ซึ่งน่าจะศึกษาในแง่สุนทรียะปรัชญาการเปรียบเทียบส่วนงานการแปลกับคาถาดั้งเดิมและการจัดหมวดหมู่สุภาษิต ซึ่งอยู่นอกเหนือการวิจัยนี้

๒.๔ เรื่องวิจารณ์ไวยากรณ์และถ้อยคำของคาถาเป็นการอธิบายขยายความในคาถาให้ได้ความสมบูรณ์เข้าใจง่ายขึ้น

๒.๕ สโมธานเป็นการเชื่อมเรื่องทั้งสองคือ อดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นเป็นตัวละครคนเดียวกับบุคคลใดในสมัยของพระพุทธเจ้า ซึ่งลักษณะเช่นนี้นิยมเรียกกันว่าการ "กลับชาติ" ซึ่งเป็นเรื่องที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากในแง่ของความเป็นไปได้ ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องการกลับชาติเป็นส่วนหนึ่งของโครงเรื่องอันเป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาคกนั่นเอง ที่กล่าวเช่นนี้เพราะตัวละครที่มีบทบาทเสียสละ กล่าหาญหรือบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ จะกลับชาติมาเป็นพระพุทธองค์ ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวละครเอกจะเป็นเวทิต์เสมอไป ตัวละครที่ก่ออุลตัวละครเอกก็เป็นพระสาวกรัตริ หรือพระอานนท์ เป็นต้น

๓. โครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาคก

ถึงแม้ว่านิทานชาคกส่วนใหญ่จะเป็นนิทานชาวบ้านที่มีมาแล้วสมัยก่อนพุทธกาล แต่พระอรหันตศาสดาก็ได้เปลี่ยนจุดประสงค์ในการเล่าเพื่อความเพลิดเพลิน มาเป็นการเล่า เพื่อประกาศศาสนา สอนธรรม ฉะนั้นโครงเรื่องของนิทานชาคกจึงยึดหลักพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ลัทธินิเวศน์ เกิดของสรรพสัตว์ เป็นองค์ประกอบนับเป็นวิธีการอันแยบคาย สำหรับเปลี่ยนนิทานหรือนิยายชาวบ้านให้มาเป็นนิทานทางพุทธศาสนา ภายใต้ชื่อว่า "นิทานชาคก"

เนื่องจากนิทานชาคกมีมากมาย ฉะนั้นโครงเรื่องของนิทานชาคกจึงมีตั้งแต่โครงสร้างง่าย ๆ ตัวละครน้อย มุ่งแสดงแนวคิดหรือคติธรรมเพียงข้อเดียว ไปจนถึงนิทานที่มีโครงสร้างที่ซับซ้อน มีตัวละครมากมีจุดของเหตุการณ์หลายตอน มีปมที่ผูกพันเพื่อให้ผู้ฟังงงง แล้วค่อยคลี่คลายไปสู่จุดจบ

อย่างน่าสนใจในแต่ละตอนก็จะสอดแทรกสุภาษิตอันเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติในทางที่เหมาะสมแก่คนทั่วไป

๖๖. ถ้าจะพิจารณาโครงเรื่องของนิทานจะเห็นว่านิทานแทบทุกเรื่องจะประกอบด้วยทศกอสรรณ

โครงเรื่องที่เป็นหลักสำคัญ ๓ ประการ -คือ

- ๓.๑ หลักจริยธรรม
- ๓.๒ หลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์
- ๓.๓ หลักความสัมพันธ์กับนิทานชาดก

แนวคิด เรื่อง
พระโพธิสัตว์

๓.๑ หลักจริยธรรม

๓.๑.๑ หลักทั่วไปที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา จะปรากฏอยู่ในโครงเรื่อง

ของนิทานแทบทุกเรื่องก็คือ หลักในมหาปทานสูตรที่ว่า

- "๑ ไม่ทำความชั่ว
- ๒ ทำความดี
- ๓ ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว"

การไม่ทำความชั่วคือการงดเว้นจากการกระทำที่เลวทราม ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น แต่เพียงงดความชั่วยังไม่พอต้องทำความดีอีกด้วย ความดีคือสิ่งที่ชอบธรรมอันเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตนและผู้อื่น ถึงแม้เว้นจากความชั่วทำความดีแล้ว ถ้าไม่ชำระจิตใจให้ผ่องแผ้วก็เว้นชั่วทำความดีไม่ได้ตลอด เพราะยังไม่ได้ปรับปรุงจิตใจซึ่งเป็นต้นเค้าอย่างสำคัญในการเว้นจากความชั่วทำความดีอย่างแท้จริง

แนวคิดของนิทานชาดกที่แนะนำให้ละเว้นความชั่วให้ทำความดีนั้นเป็นหลักใหญ่ที่มีอยู่ในนิทานแทบทุกเรื่อง แต่มักเป็นการชี้แนะให้ละความชั่วทำความดีด้านใดด้านหนึ่งเจาะจงลงไป นิทานที่มีโครงเรื่องตามหลักนี้ก็คือเรื่อง "มหาภัณฑชาดก" (๔๖๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระราชาเป็นพระอินทร์ นิรมิตสุนัขดำใหญ่มาทรมานชาวเมืองพาราณสีที่พากันประพฤติชั่วให้กลับประพฤติดี

ส่วนนิทานที่แสดงให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ของจิตใจ แม้การกระทำนั้นจะเป็นความชั่วเป็นบาปแต่ถ้าทำเพราะถูกบังคับก็หาได้รับผลชั่วหรือเป็นบาปไม่ เช่นเรื่อง "ตติยชาดก" (๓๙๕)

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษีวิเศษมาปัญหา เรื่องบาปของนรกกระทำซึ่งถูกนายพรานบังคับให้เป็นนรกต่อ
ว่าบาปจะไม่ตกอยู่แก่คนกระทำ เพราะนกมีใจบริสุทธิ์มิได้นอมไปกับกรรมนั้นอันเป็นมาปนั้น ดังคาถาว่า

"มโน เว เต น ปณฺธิ ปกฺขิ ปาปสฺส กมฺมโน

อปาปฏสฺส ภทรสฺส น ปาปมฺปลิมฺปติ

ดูกรเจ้าปักษี ถาหากว่าใจของเจ้าไม่นอมไปเพื่อกรรมอันเป็นมาปนั้น บาปย่อม
ไม่แปดเปื้อนเจ้าผู้บริสุทธิ์ไม่เป็นใจด้วย"^๑

๓.๑.๒ หลักกรรม

หลักสำคัญอีกประการหนึ่งที่ประกอบเป็นโครงเรื่องของนิทานชาดกก็คือ "หลักกรรม"
เป็นหลักกรรมที่ส่งเสริมให้เว้นจากความชั่วประพฤติกามตี ใหญ่จักควบคุมความประพฤติของตน คือ
เมื่อทราบว่าความเจริญหรือความเสื่อมแห่งชีวิตอยู่ที่กรรม คือการกระทำของตนแล้ว ก็จะได้มีความรับ
ผิดชอบตนเอง โดยเว้นความชั่วและรับผิดชอบผู้อื่นด้วยการกระทำความดีต่อเขา แม้กระนั้นก็ตาม
ยังมีบุคคลไม่น้อยที่ต้องประสบวิบากกรรมที่ไม่พึงปรารถนา ซึ่งเขาไม่ได้กระทำลงไป เพื่อจะรับผลกรรม
อันนั้น แต่เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือเพราะความเข้าใจว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้น น่าจะนำมาซึ่งความ
สุข แต่ผลที่ได้รับกลับเป็นตรงกันข้าม

ความเชื่อในเรื่องกรรมนี้ในทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องลึกซึ้ง เริ่มตั้งแต่กิลีส
เป็นเหตุให้เกิดกรรม จนถึงวินาศอันเป็นผลที่ได้รับจากการที่คนเรามีกำเนิดแตกต่างกันก็เพราะผลกรรมที่
กระทำไว้ในอดีตไม่เหมือนกัน ผลแห่งกรรมที่แลมาแล้วแก้ไขไม่ได้ แต่เราสามารถควบคุมผลกรรมใหม่ให้
เกิดตามความต้องการได้ด้วยการเลือกทำแต่กรรมดีและการทำความดีเพิ่มเติมเสมอ นั่นอาจช่วยให้กรรม
เกาลดหย่อนลงได้ การที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติต่าง ๆ แยกต่างกันไป ก็เพราะผลแห่งกรรมนั่นเอง
จึงจะยกนิทานมาสืบสนองหลักดังกล่าวต่อไปนี้

บุคคลทำกรรมเช่นไรไว้น้อมได้รับผลกรรมเช่นนั้นเหมือนอย่างเรื่อง "มตกมิตตชาดก"

(๑๘) แพะตัวหนึ่งถูกนำไปขายชายัญ มองเห็นบุรพกรรมของตนแล้วจึงหัวเราะ แล้วร้องให้ ผู้ทำพิธี
สังคายน์แพะ จึงบอกวาชาดิก่อนเขาเกิดเป็นพรานฆาตักตัวบุชายัญ การฆ่าสัตว์เพียงตัวเดียว จะต้อง

ถูกตัดศีรษะถึง ๕๐๐ ชาติ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายที่จะไต่พนทุกข์ จึงเกิดความยินดี แต่ก็เสียใจที่ผู้
ฆา มันจะต้องถูกตัดศีรษะ ๕๐๐ ชาติ เช่นกัน พรหมณ์ได้ฟังจึงปล่อยแพะไป แต่ในขณะนั้นเอง พ่า
ก็ฉาลงมาสะเก็ดหินแตกกระเด็นไปตัดคอแพะขาดกระเด็น เพราะผลกรรมที่ได้กระทำไว้ แม้ไม่มีใคร
ฆาก็ให้มันเป็นไปเหมือนอย่างแพะถูกฆ่าตาย

ส่วนเรื่อง "จุลลันนทียชาดก" (๒๒๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานร
๓๖ ชีวิตแพะมารดาซึ่งตาบอด ถูกพรานฆาตายทั้งมารดาและน้อง พรานผู้นั้นกลับถึงบ้าน ภรรยาและบุตร
๒ คน ถูกฟ้าผ่าตาย บ้านถูกไฟไหม้เหลือแต่เสาทั้งซื่อ ชื่อหัทธลงมาถูกศีรษะพรานแตก แขนคินแยกออก
สมชายผู้นั้นสูนรกอเวจี ก่อนตายชายผู้นั้นระลึกถึงคำสอนของอาจารย์ปาราสีพรหมณ์ว่า

"กฺลฺยาณการี กฺลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกั
ยาทิสํ วปเต พิชิ ตาทิสํ หร เต ผลั

ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ส่วนผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว หวานพืชชนิดใด
ไว้ ย่อมได้รับผลเช่นนั้น"

ข้อที่นำคิดจากเรื่องนั้น พรานผู้ใจคอโหดร้ายนี้เรียนจบศิลปะทุกประการจากสำนัก
อาจารย์ทิสปาโมกข์ เมืองตักกศิลา แต่เขาไม่ละทิ้งสันดานกักขฬะ หยาบซา ทำให้เกิดแง่คิดว่าการ
ศึกษาไม่สามารถเปลี่ยนความหยาบซาในกมลสันดานได้ อีกประการหนึ่งทำไมบุตรภรรยาจึงต้องได้รับ
ผลกระทบด้วย และน่าแปลกตรงที่พรานฆา มารดาและบุตรรวม ๓ ชีวิต พรานต้องชดใช้กรรมด้วยภรรยา
และบุตรรวม ๓ ชีวิต เช่นเดียวกัน ชวนให้เนาศึกษาการสมาคมและรวมรับผลประโยชน์จากคนชั่วย่อม
ได้รับกรรมนั้นด้วย

๓.๑.๓ หลักไม้เบียดเบียน ไม่งอเวร (อหิงสา)

ในทางพุทธศาสนาแสดงเหตุผลของการไม่เบียดเบียนกันด้วยการเอาใจเขา
มาใส่ใจเรา คือตัวเรา ๆ ก็รักไม่ปรารถนาความทุกข์ร้อนอันใด ผู้อนก็มีความรู้สึกเช่นนั้น จึงไม่ควร
เบียดเบียนกัน ส่วนการไม่จองเวรนั้น คือ การรู้จักให้อภัยไม่คิดประทุษร้ายเป็นการตอบแทน หลักอันนี้
มุ่งส่งเสริมสันติสุขแก่สัตว์โลกทั้งหลาย

เรื่อง "สรภชาคก" (๔๘๓) เป็นเรื่องสนับสนุนหลักกึ่งสังคโคเป็นอย่างก็เรื่อง
มีอยู่ว่า พระเจ้าพรหมพิศเสด็จไปเลาเนอทรงยิงเนื้อฉีกแล้วติดตามฆ่าเนื้อจนตกลงไปในบ่อลึก พญา
เนื้อไม้ใจสงสารมิได้คิดถึงโทษของพระราช กกลับช่วยพระราชขึ้นมาจากบ่อแล้วให้พระราชขึ้นหลังออก
จากป่าไปส่งยังที่ไม่ห่างจากขาราชบริพารพักอยู่ แล้วสอนให้พระรามาขึ้นอยู่ในถ้ำ

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งคือ "มหากปิชาคก" (๕๑๖) มีลักษณะโครง เรื่องทำนองเกี่ยว
กัน คือพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานร โคช่วยพราหมณ์ขึ้นจากเหว พราหมณ์กลับจะเอาก้อนหินทุ่มใส่
วานรขณะหลับ แคววานรหลบเสียทันแล้วยังอุคสาห์พาศายคนนั้นสู่แดนมนุษย์ ต่อมามนุษย์นั้นเกิดเป็นโรค
เรื้อนใคร่รับความทุกข์ทรมานอยู่ถึง ๗ ปี

ส่วนเรื่อง "ฉัททันตชาคก" (๕๑๘) เป็นเรื่องจริง เปรียบเทียบให้เห็นผลของ
ผู้จงใจว่า แม้จะทำไคร้สำเร็จก็จะประสบกับความวิบัติเช่นกัน เหมือนอย่างนางสุภัททาที่หัวใจแตก
ทำลายหลังจากที่ให้นายพรานฆ่าพระยาคัททันต์เองมาถวายตามความประสงค์ของนาง เรื่องมีอยู่ว่า
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาคัททันต์ มีนางมหาสุภัททาและจุลสุภัททาเป็นมเหสี นางจุลสุภัททา
น้อยใจคิดจงใจ พระโพธิสัตว์ที่แสดงความรักนางมหาสุภัททามากกว่าตน ต่อมานางได้เกิดเป็น
นางสุภัททามเหสีของพระเจ้าพาราณสี พระนางจึงออกอุบายว่าแพะพระครรถ์อยากไถงาอันมีรัศมี ๖ ประการ
ของพระฉัททันต์ พรานโสมบุตรรับอาสาไปฆ่าข้างกอง เดินทางถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงถึงสรณะฉัททันต์
และฆ่าพระยาคัททันต์ไคร้สำเร็จ พระยาคัททันต์จับพรานผู้นั้นไคร้ครั้งแรกก็คิดจะฆ่าแต่ระงับโทษะไคร้เพราะ
นางาสาวพัศตรที่พรานผู้นั้นสวมอยู่ เมื่อพระโพธิสัตว์ทราบว่ามีคนไคร้ให้มาฆ่าพระองค์มิได้ผูกอาฆาต
จงใจเองวางใจปล่อย เลี้ยงนางของพระองค์เองจนขาด มอบให้พรานนำไปถวายนาง กวายนภาพ
ของพระโพธิสัตว์พรานถึง เมืองพาราณสีภายใน ๗ วันเท่านั้น เมื่อพระนางสุภัททาได้ทอดพระเนตรเงา
ทั้งตัวของพระยาคัททันต์ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นภักศดาของพระนาง นางก็เกิดความเศร้าโศก ถึงดวงหทัย
แตกทำลาย

เรื่องนี้มีแง่คิดหลายประการ โดยเฉพาะตอนจบที่ว่าพระนางสุภัททาดวงหทัย
แตกทำลายเมื่อได้เห็นเงาพระโพธิสัตว์ ความจริงพระนางน่าจะยินดีที่ทำการจงใจสำเร็จ แต่คนเรา
ย่อมมีจิตใจอ่อนไหว ไถงายเมื่อกระทำการอันรุนแรงถึงแก่ประหารผู้ไคร้ครั้งหนึ่ง เคยเป็นที่รักของตน ก็ยอม
ไคร้คิด เกิดความเสียใจถึงแก่หัวใจวายตาย

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งแสดงโทษของฉันทะของพรานที่ฆ่าพรานซึ่งกันและกัน ย่อมนำมา
ซึ่งความพินาศของทั้งสองฝ่ายเหมือนคนที่สาคนำรกันยอมเบียดด้วยกันทั้งสองฝ่าย อย่างเช่นเรื่อง

"ฉันทชาดก" (๘๗๕) หนีถูกพยามาที่ไม้ตะคร้อที่กิ่งแห่งตกลงมาที่มือคน ไปบอกคนตัดไม้ให้มาตัดต้นตะคร้อ
ไปทำรด ฝ่ายรุกขเทวดาไม้ตะคร้อก็ถูกพยามาหนี ที่ไหนมาทำลายวิมานของตนจึงปลอมเป็นคนงานไป
บอกคนตัดไม้ให้มาหั่นถากหนัง ไปปักกองลอร์ด ทั้งต้นตะคร้อและหมี่ถึงแก่ความพินาศด้วยกันทั้งสองฝ่ายเพราะ
มุ่งประทุษร้ายซึ่งกันและกัน

๓.๑.๘ หลักความเชื่อ

หลักความเชื่อในทางพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายคือหลักความเชื่อที่
พระพุทธองค์ประทานแก่ชาวกาลามะมีใจความว่า

"กาลามชนทั้งหลายเป็นการสมควรที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสมควรที่จะ
สงสัยความเคลือบแคลงสงสัยของพวกท่านเกิดขึ้นในฐานะกาลามชนทั้งหลาย

- อวยยัตถิอ โดยการฟังตามกันมา (อนุสสระ)
- " " สืบ ๆ กันมา (ปรัมปรา)
- " " เล่าลือ (อิติทิวา)
- " " อ้างตำรา (ปิฎกสัมปทาน)
- " " ตรรก (ตักกะ)
- " " อนุमान (นยะ)
- " " คิคครองตามแนวเหตุผล (ปรีวัตติกะ)
- " " เพราะเข้ากันได้ทฤษฎีของตน (ทิวฐินิธยานักขันตี)
- " " มองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ (ภัพพรูปกา)
- " " นับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา (สมโณ)

เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้อยู่ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล ธรรมเหล่านั้นมีโทษ
ธรรมเหล่านั้นวิญญูชนคติเตียน ธรรมเหล่านั้น ยึดถือปฏิบัติถูกถ้วนแล้ว จะ เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อ
ความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้อยู่ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้นเป็น
กุศล ธรรมเหล่านั้นไม่มีโทษ ธรรมเหล่านั้นวิญญูชนสรร เสริญ ธรรมเหล่านั้นไครยึดถือปฏิบัติถูกถ้วนแล้วจะ

เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนันทนทั้งหลายพึงถือปฏิบัติบำเพ็ญ (ธรรมเหล่านั้น)"^๑

หลักธรรมอันนี้พอสรุปได้ว่า การที่จะเชื่ออะไรลงไปไม่ควรเชื่ออย่างมงาย ควรเชื่ออย่างมีเหตุผล ไขว้พิจารณาและสติปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ถ้าเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อความสุข ความดี มีประโยชน์ จึงควรเชื่อถือปฏิบัติตาม โครงเรื่องของนิทานที่สนับสนุนแนวคิดนี้ ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการหลอกลวง แต่ปรากฏว่า ผู้หลอกลวงมักไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะผู้ถูกลวงไม่ยอมเชื่อ บางเรื่องมีการซ่อนกลอย่างแยบคาย แสดงให้เห็นการรู้เท่าทัน การแกกลวง ทำให้นิทานมีการดำเนินเรื่องที่สนุก เสริมสติปัญญา

อย่างไรก็ตาม เรื่องที่เป็นการหลอกลวงนี้ ยังมีแบ่งย่อยลงไปว่าใช้กลลวง

วิธีใดบาง เช่น

๓.๑.๔.๑ ลวงว่าเป็นผู้ทรงศีลหรืออยู่ในความของนักบุญ

การลวงโดยวิธีนี้ เพราะนักพรตหรือนักบุญเป็นที่ยอมรับกันว่า น่าเชื่อถือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โครงเรื่องของนิทานทำนองนี้ได้แก่เรื่อง "พกซาคก"(๓๔) นกยางหลอกกินปลาโดยลวงวารูสึกเป็นหลวงและส่งสารปลา เพราะต่อไปน้ำจะแห้ง ตนจะรับอาสาคาบปลาไปปล่อยยังสระใหญ่ที่ละตัว ปลาก็ไม่ยอมเชื่อ นกยางจึงแกล้งคาบปลาหนีไปปล่อยยังสระใหญ่แล้วกลับมา ปลาจึงยอมเชื่อ ปลาจึงตกเป็นเหยื่อของนกยางจนหมด แต่ในที่สุดนกยางก็เสียวูแก่บู เพราะปูรุษันจึงซ่อนกล ลวงหนีคอก นกยางจนตาย

อีกเรื่องหนึ่ง คือ "พกซาคก" (๒๓๖) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปลา รุกริยาของนกยางที่ยินทางมีก ยืนหัวลงคอกของจองดูปลา จนฝูงปลาหลง เชื่อว่า นกยางถือศีล แต่พระโพธิสัตว์รู้ว่า เป็นอุบายจะจับปลากินของนกยาง

ส่วนเรื่อง "มกกฎซาคก"(๑๓๓) และเรื่อง "กปซาคก" (๒๕๐) มีโครงเรื่องทำนองเดียวกัน คือ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤาษีสอนบุตรใหญ่ เทพทันลิงป่าซึ่งปลอมเป็นฤาษีจะเข้าไปฝังไฟควย

^๑ พระศรีวิสุทธิโมลี พุทธธรรม หน้า ๑๓๖ (กาลามสูตร พระไตรปิฎก

"โคธชาคก" (๓๒๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเหยี่ยวเทาหัน คามสซึ่ง
กิดจะฆาตน์ ควบแกลงทำเป็นเครื่องตีล ส่วนเรื่อง "โคธชาคก" (๑๓๘) ก็มีแนวกิด และโครงเรื่องทำนอง
เกี่ยวกัน

"มุลิกชาคก" (๑๒๘) หมายจิงจอกตัวหนึ่ง ลวงกินหนุ ควบวิธีแกลงทำเป็น
ทรงศีล คือยืนขาเดียว อาปากจอกจุกวงอาทิกย์ และมีชื่อว่า "ธรรมิกะ" จะคอยสำรวจันหนุ แต่พอถึง
ตัวสุดท้าย จะจับกินเสียทุกครั้ง แต่ในที่สุดหนุที่เป็นหัวหน้าผู้รู้ทัน จึงกิดคอกหมายจิงจอกตาย

"อคคิชาคก" (๑๒๙) คล้ายกับเรื่อง มุลิกชาคกต่างกันแต่ กลลวง คือใช้
ความผิดปกติของร่างกายเป็นกลลวง คือ หมายจิงจอกตัวหนึ่ง ถูกไฟไหม้จนเหลือแต่ขนกกลางกระหม่อมจึง
มาลวงหนุว่า บัดนี้ตนรักษาศีล จะมารักษาพวกหนุด้วยการนับจำนวนหนุควบหาง แต่พอนับถึงตัวสุดท้ายจะ
จับกินเสียทุกครั้ง แต่ในที่สุดหนุหัวหน้าผู้รู้ทัน จึงฆาหมายจิงจอกตาย

๓.๑.๔.๒ ลวงโดยจับวุดความโลภของผู้ถูกลวง เป็นหลัก

เรื่อง "สิงคาลชาคก" (๑๑๓) หมายจิงจอกลวงพราหมณ์ผู้มีความโลภอยากได้เงินว่า
ถ้าสามารถพาตนออกจากเมืองโดยปลอดภัยแล้วจะให้เงิน ๒๐๐ กษาปณ์ แต่พอถึงที่หมายมันยังหลอกถายรด
ผ้าสไบของพราหมณ์อีก ในที่สุดพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดามาสอนพราหมณ์ว่าต่อไปไม่ควร
เชื่อโดยไมพิจารณา

๓.๑.๔.๓ กลลวงที่รู้เท่าทันกันและมีการแกกกลลวงโดยใช้สติปัญญาแกมัญญา

เฉพาะหนา

เรื่อง "สูงสูมารชาคก" (๒๐๘) และ "วานรชาคก" (๓๔๒) มีโครงเรื่อง
ทำนองเกี่ยวกันว่า ภริยาจระเข้แพทองอยากกินหัวใจลิง จระเข้ผู้สามีจึงออกอุบายว่าจะรับอาสาพาลิง
ไปกินผลไม้มังคังตรงกันข้าม แต่พอถึงกลางน้ำก็ค้ำน้ำลงจะฆาลิง ลิงจึงดิศอุบายซ่อนกลว่าหัวใจอยู่ที่
ผลมะเค็ด จระเข้จึงพาไปยังต้นไม้ั้น ลิงกระโดดขึ้นฝั่งได้

ส่วนเรื่อง "วานรินทร์ชาคก" (๕๗) โครงเรื่องตอนแรกเหมือนสองเรื่องที่
กล่าวแล้ว ภริยาจระเข้แพทองอยากกินหัวใจลิง แดอบายต่างกันคือ จระเข้นอนคอยจับลิงอยู่บนแผ่นดิน
แต่ลิงสังเกตเห็นว่าเป็นจระเข้คอยจับตนจึงแกลงร้องขึ้นว่า หิน ๆ ๓ ครั้ง และแกลงพูดว่าทำไมวันนี้หิน
ไม่พูด จระเข้คิดว่าวันก่อน ๆ หินคงคอบลึงแแนกรองตอบไปว่าซาเป็นจระเข้ต้องการหัวใจลิง ลิงจึงบอก
ให้จระเข้อาปากคอบรับหัวใจของตน เมื่อจระเข้อาปากตาก็บิดลึงจึงกระโดดเหยียบหัวจระเข้เข้าไป
ฝั่งตรงข้ามได้

๓.๑.๔.๔ กลดวงวាយอมเป็นภรรยา

เรื่อง "กุกกุชชาคก" (๓๔๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโก บรวิวารภูณาง แมวลอบจับ ไปกินจนหมดถุง เหลือแต่พระโพธิสัตว์ นางแมวจึงลวงควยคำหวานว่าจะยอมเป็นภรรยาของโก แต่โกรู้ทันว่าแมวจะจับตนกินเป็นอาหารจึงไล่นางแมวไป

โครงเรื่องนี้แม้ในสังคมปัจจุบันก็มีปรากฏอยู่เสมอ การใช้กลดวงโดยยอมเป็นภรรยาเพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

๓.๑.๔.๕ กลดวงว่าจะพาไปอยู่ในที่อันอุดมสมบูรณ์

เรื่อง "กุกกุชชาคก" (๔๔๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโกรูทินอุบายของเหยี่ยวซึ่งลวงกินบรวิวาร ทีละตัวจนหมดถุง เหลือแต่พระโพธิสัตว์ เหยี่ยวจึงมาทำคุนเคยควยบอกว่าจะพาไปอยู่ในที่อันอุดมสมบูรณ์แต่โกรูทินไม่ยอมไปควย

๓.๑.๔.๖ กลดวงว่าสามีตายซากที่พึงจึงมาขอความอนุเคราะห์

เรื่อง "บุญมิ่งสชาคก" (๔๓๗) สุนัขจึงจอกคู่หนึ่งคิดอุบายฆ่าแพะกินจนหมดฝูง แต่ไม่อาจฆ่านางแพะตัวหนึ่งได้ จึงคิดอุบายให้นางสุนัขจึงจอกไปหานางแพะบอกว่าซากที่พึง เพราะสามีตายให้นางแพะมาช่วยทำศพสามีควย พอนางแพะมาใกล้ก็จะจับกินเสีย แต่นางแพะรู้ทันและหนีกลับ ไปสองสามีภรรยาทะเลาะกันเหตุที่อุบายไม่สำเร็จ นางสุนัขจึงจอกจึงขอคิดอุบายแก้ตัวใหม่ โดยไปลวงนางแพะว่าสามีเป็นขึ้นมาแล้วใหม่ เชิญนางแพะไปร่วมรับประทานอาหารควย นางแพะรู้ทันและซ่อนกลว่านางจะไปพร้อมควยบรวิวารและเพื่อนสุนัขอีกมาก ฉะนั้นถ้าอาหารไม่พอ สุนัขเหล่านั้นก็จะฆ่าสุนัขจึงจอกทั้งสองเสีย นางสุนัขจึงจอกได้ฟังดังนั้น ก็กลัว จึงกลับมาบอกสามีพากันหนีไปอยู่ที่อื่น

แนวคิดของนิทานที่สนับสนุนหลักความเชื่อว่าไม่ควร เชื่อง่ายใหญ่ เท่าทันกันแล้ว ยังมีนิทานที่แสดงว่ายาเชื่อโดยการฟันข่าวลือ โดยไม่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน เรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือเรื่อง "กระต่ายก้นกุ่ม" ในนิทานสุภาษิตนั่นเอง นิทานเรื่องนี้คงมาจากนิทานชาคก เรื่อง "ทัตทภายชาคก" (๓๒๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ วินิจฉัยเหตุที่กระต่ายตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นตาลและต้นมะคูน เมื่อถูกมะคูนสุกหล่นลงมานอนในตาล กระต่ายไม่ทันพิจารณา คิดว่าแผ่นดินถล่ม จึงวิ่งหนีไปบอกกระต่ายตัวอื่น ๆ ว่า แผ่นดินถล่ม ทำให้สัตว์อื่น ๆ มี สุกกร ระภาค กระบือ โก เสือ ช้าง ราชสีห์ ฯลฯ ต่างพากันวิ่งหนีไปด้วย ในที่สุดพระโพธิสัตว์ก็สอบสวนว่า ใครเห็นแผ่นดินทรูก่อนเพื่อน สัตว์เหล่านั้นก็ชี้คบอกกันไปตามลำดับ โดยไม่มีใครเห็นจริงเลย จนกระทั่งถึงกระต่ายตัวนั้น ราชสีห์จึงให้พาไปอยู่ที่เกิดเหตุ จึงพบว่า มีลูกมะคูนสุกหล่นค้างอยู่บนใบตาล พระโพธิสัตว์จึงให้อิวาหสัตว์ทั้งหลายว่า

อย่าเชื่อข่าวลือจากผู้อื่น โดยไม่พิจารณา

๓.๑.๕ หลักความกตัญญู

การรู้จักคุณค่าของคนก่อนแล้วและตอบแทนคุณบุคคลที่มีคุณต่อตนนั้น เป็นคุณธรรมอันสำคัญข้อหนึ่งซึ่งมนุษย์พึงประพฤติต่อกัน ความจริงหลักธรรมข้อนี้เป็นหลักสากลที่มีอยู่ในทุกศาสนา ในทางพุทธศาสนาถือว่าความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี และในมงคลสูตรถือว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นมงคลอันสูงสุด

แนวคิดจากนิทานที่ชี้ให้เห็นหลักอันนี้ ส่วนมากมักชี้ให้เห็นคุณของผู้มีความกตัญญูกตเวที และแสดงโทษของความอกตัญญู อย่างเช่นเรื่อง "สีลวานาคชาดก" (๗๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่าง ช่วยเหลือบูรุษผู้หลงทาง ให้อาหาร แล้วให้ขี้หลังของตนสู่แดนมนุษย์ ต่อมาชายผู้นั้นเตรียมเลื่อยมาขอตัดขาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์มอบให้เพราะพระองค์รักพระโพธิญาณยิ่งกว่า เมื่อชายผู้นั้นนำไปขายแล้ว ต่อมามาชอตัดโคนงาอีก พระโพธิสัตว์ก็ยอมให้ตัดเอาไปจนพระโพธิสัตว์ได้รับทุกข์เวทนาถึงแก่สิ้นชีวิต ในที่สุดแดนดินสู่บรุษชายนอกคตัญญุนั้น

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นเชิงเปรียบเทียบความกตัญญูกับความอกตัญญู ระหว่างคนกับสัตว์ว่า สัตว์ยังรู้จักบุญคุณกว่าคนบางคน ในที่สุดคนอกตัญญูก็ต้องชดใช้กรรมนั้น ดังเรื่อง "สัจจกิริชชดก" (๗๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี ช่วยเหลือราชกุมาร งู หนู และนกแขกเต้าให้รอดพ้นจากการจมน้ำตายแล้วฤๅษีถือไฟให้สัตว์ทั้งสามเดินไฟก่อน และให้อาหารแก่สัตว์ทั้งสามก่อน เพราะเห็นว่าอ่อนแอ ความมนุษย์ ราชกุมารโกรธกิริชชชพยาบาทจะฆ่าคาบสรูปนั้นเมื่อตนเสวยราชสมบัติ

ต่อมาพระโพธิสัตว์ก็ก็จะทดลองดูว่าสัตว์เหล่านี้จะมีความกตัญญูกตเวทีหรือไม่ปรากฏว่าสัตว์ทั้งสามนั้น ซาคัดก่อนเคยเป็นเศรษฐี จึงบอกที่ซ่อนทรัพย์มอบให้พระโพธิสัตว์ แต่พระองค์ไม่ต้องการ จึงไปยังสำนักของราชกุมารซึ่งได้ครองราชสมบัติแล้ว ก็ถูกพระราชาสั่งให้ตัดศีรษะพระคาบสแต่เมื่อเพชรฆาตและประชาชนทราบความจริงว่า พระราชาเป็นคนอกตัญญู ประชาชนจึงช่วยกันจับพระราชาประหารชีวิตเสีย แล้วอภิเษกพระโพธิสัตว์ครองราชย์สืบต่อมา

อีกเรื่องหนึ่งแสดงให้เห็นคุณของความกตัญญูว่าแมตกอยู่ในอันตรายก็รอดพ้นอันตรายได้ เพราะผลของความกตัญญู คือเรื่อง "ศิธชชาดก" (๑๖๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกางเขนเลี้ยงบิณฑบาตมา วันหนึ่งเกิดพายุฝน เศรษฐีผู้หนึ่งช่วยถือไฟ ทำให้นกแก่งหายหนาว นำอาหารมาให้นกแก่ง นกแก่งมีความกตัญญู จึงโฉบเอาของชาวเมืองมาให้เศรษฐีผู้นั้น เศรษฐีเก็บไว้ ไม่นำมาใช้ ต่อมาชาวเมืองร้องต่อพระราชาว่านกแก่งปล้นเมือง วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ไปตีคимвง แล้วถูกนำเข้าเฝ้า

พระราชินี พระโหราธิบดีจึงเล่าความจริงให้พระราชาราชว่า พวกคนทำไปเพื่อทดแทนคุณแคว้นรัฐ เศรษฐี จึงนำเข้ามาคืนชาวเมือง พระราชาจึงปล่อยนกกแร่งที่มีความกตัญญูให้เป็นอิสระ

คุณของความกตัญญูอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่อง "สาลีเกทราชคค" (๔๔๔) พระโหราธิบดีช่วยพระชาติเป็นนกแขกเต้า คาบรวงข้าวสาลีมาเลี้ยงบิณฑบาตมาจนแขกเต้าตัวนั้นไปคืบวงของโกสิยพราหมณ์ พราหมณ์ทราบว่า เป็นนกที่มีความกตัญญูรู้คุณบิณฑบาต จึงยกไร่ข้าวสาลีให้นกแขกเต้าแล้วปล่อยไป

คนอกตัญญูนั้น ไม่ควรคบหาสมาคมและไม่ควรทำประโยชน์ให้ เพราะทำคุณแก่คนไม่รู้สึกรู้สียงั้น เป็นการเปล่าประโยชน์ อย่างเช่นเรื่อง "ชาวสุทนต์ราชคค" (๓๐๘) ราชสีห์ตัวหนึ่งกระโดดติดคอ ร่องครวญครางอยู่ นกหัวขวานผ่านมาเห็นเข้าก็ได้รับการขอร้องจากราชสีห์ให้ช่วยชีวิตตน แล้วจะไม่ทำอันตรายแก่ตนหัวขวานเลย แต่มันก็ยังไม่ไว้วางใจ จึงเอาไม้มาค้ำปากราชสีห์ทั้งสองข้างไว้ แล้วจึงอ้อยปากจิกกระดูกเคลื่อนจากปากราชสีห์ แล้วเกาะขอนไม้กระเด็นออกไป วันหนึ่งราชสีห์กำลังกินอาหารอยู่ นกหัวขวานใครจะลองใจว่า ราชสีห์จะมีความสำนึกในบุญคุณหรือไม่ แต่ปรากฏว่าราชสีห์กล่าวว่า การที่ราชสีห์ปล่อยให้นกหัวขวานจิกกินเนื้อตามซอกฟันของตนตอนช่วยเอากกระดูกออกจากคอ เป็นบุญคุณพออยู่แล้ว

๓.๑.๖ หลักมกนอยสนโนษ

ความมกนอยก็คือ ความรู้จักประมาณตน รู้จักความพอดี และรู้จักหาความสุขตามสภาพ ไม่ปล่อยให้ความมกใหญ่โตสูงมากก่อให้เกิดความเดือดร้อน ส่วนความสนโนษก็คือความยินดีด้วยของของตน ไม่อยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น มีความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตนตามอัตภาพ แนวคิดของนิทานที่เป็นตัวอย่างของหลักนี้ก็คือ เรื่อง "มหาสุวรรณราชคค" (๔๒๕) พระโหราธิบดีช่วยพระชาติเป็นพญานกแขกเต้ามีบริวารมากมาย พญานกแขกเต้ามีความมกนอย สนโนษ เมื่อผลไม่หมด นกตัวนั้นก็กินหน่อ ใบ เปลือกไม้ แล้วไปคืบน้ำที่แม่น้ำคงคา การปฏิบัติเช่นนี้ของนกแขกเต้าทำให้หิยาสนของพระอินทร์ทั่วทั่ว พระอินทร์จึงแกล้งลองใจนกแขกเต้าตัวนั้น บันดาลให้ตนไม้นั้นเหลือแต่คอ พญานกก็ไม่ยอมจากไปไหน พระอินทร์จึงปลอมเป็นหงส์มาสนทนาร่วมกับพญานกแขกเต้า แล้วอวยพรให้ตนมะเดื่อ นั้นมีผลอยู่เรื่อย ๆ เพื่อให้เป็นอาหารของนกแขกเต้าตลอดไป นี่ก็ผลของความมกนอย สนโนษนั่นเอง

ส่วนเรื่อง "จุลสุวรรณราชคค" (๔๓๐) ก็เป็นเรื่องทำนองเดียวกันกับเรื่องแรก ต่างกันแต่ทสนทนาระหว่างพญานกแขกเต้ากับพญาหงส์เท่านั้น

เรื่อง "กาพพาหุราชคค" (๓๒๕) พระโหราธิบดีช่วยพระชาติเป็นวานรเผือก

สั่งสอนน้องชายให้ถือสันโดษ ไม่นิรัน ในเวลาเสื่อมลาภ ภายหลังกลับไ้ลาภมาก

๓.๑.๓ หลักอริยสัจ

หลักอริยสัจ เป็นหลักสำคัญยิ่งในพุทธศาสนาคงปรากฏในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งจะกล่าวสรุปโดยย่อดังนี้

ทุกข์ ได้แก่ความไม่สบายกายใจ ปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ ประสพกับสิ่งที่ไม่รักก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ตลอดจนความมกคกัน ความขัดแย้ง อุปสรรค และปัญหาต่าง ๆ

ทุกข์สมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา หน้าที่ของสมุทัยก็ถูกละเสีย

ทุกข์นิโรธ คือความดับตัณหาให้หมดไป หน้าที่ของนิโรธ ก็คือ ทำให้บรรลุดังทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา คือการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

อย่างไรก็ตามนิทานชาดกที่ยึดหลักนี้ อาจอาศัยเพียงส่วนหนึ่งส่วนใดของ

อริยสัจเท่านั้น เช่น

๓.๑.๓.๑ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ได้แก่เรื่อง "ภัลลาคติกาชคค"

(๕๐๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าภัลลาคติกราช เสด็จประพาสลาเนื่อ ไคฟังกนิรกนิริ ฌิวเมียรองให้รำพันถึงความทุกข์ที่สามภรรยา ต้องพลัดพรากจากกันว่า พลัดพรากจากกันเพียงคืนเดียว ยังเที่ยวรำให้ถึงกันตลอดเจ็ดร้อยปี พระราชาจึงละเวนจากการลาสัตว์ และตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม

เรื่อง "อภินทชาดก" (๒๗) ช่างเสรวาโศก ถึงลูกสุนัขที่เคยกินเศษอาหาร

เคียบโตมาด้วยกัน เมื่อพลัดพรากจากกัน ลูกสุนัขก็เซ่นเดียวกัน เมื่อได้รับการปลดปล่อยก็รีบมาหาช่างทันที

อย่างไรก็ตามความทุกข์จากการพลัดพรากสูญเสียผู้เป็นที่รักนั้น ทางพุทธศาสนา

สอนให้ระงับความเศร้าโศก คร่ำครวญ เช่นเรื่อง "โสมทัตชาดก" (๕๑๐) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ

เป็นพระอินทร์ให้อิวาตฤาณีนุเสรวาโศก ถึงลูกช่างที่เลี้ยงไว้แล้วลมตายไปว่า

"สัตว์ที่ร้องไห้รำพันถึงผู้ตาย ก็ต้องตายเหมือนกันหมด เป็นอันว่า คนที่ จักตาย ร้องไห้ถึงคนตาย เมื่อร้องไห้กันอยู่อย่างนี้ ก็จะไม่มีความน้ำตาแห้งกันได้"

อีกเรื่องหนึ่งสอนไม่ให้เศร้าโศก ถึงผู้ตายไปแล้วเช่นกัน คือเรื่อง "อัสสภชากก" (๒๐๙) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคานสช่วยพระราชินีให้หายโศกเศร้าอาลัยถึงพระมเหสีซึ่งสิ้นพระชนม์ไปเกิดเป็นหนอน ควบอาณานิคมของพระโพธิสัตว์แสดงให้พระราชินีเห็นว่า มเหสีของพระองค์สิ้นพระชนม์ไปเกิดเป็นหนอน และมีหนอนตัวผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าพระองค์เสียอีก ทำให้พระราชินีคลายความเศร้าโศก และแต่งตั้งหญิงอื่นเป็นมเหสี

๓.๑.๓.๒ การประสพกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์

เรื่องที่แสดงหลักนี้คือเรื่อง "มณิกัณฐชากก" (๒๕๓) พระยานาคแปลงกายเป็นมานพน้อยมาสนิหสนมกับน้องชายของพระโพธิสัตว์ ตอนแรกก็มีความรักกันดี แต่ต่อมาตอนที่พญานาคแปลงจะกลับยังนาคพิภพเข้าอีกครั้ง แม่พี่นางเห็นอริษยะของชายพระโพธิสัตว์ควบอำนาจความรัก แทนองชายพระโพธิสัตว์เกิดความหวาดกลัว จนผายผอม พระโพธิสัตว์จึงบอกอุปายให้น้องชาย ขอแก้วมณีอันเป็นของวิเศษประจำนาคพิภพ จนพระยานาคไม่กลามาหามานพผู้นั้นอีก

๓.๑.๓.๓ อายาหะเยอหะยานอยากไถ่ อายาจิณาญ์อื่น

นิทานที่แสดงแนวคิดนี้คือเรื่อง "มณิกชากก" (๓๐) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโค สั่งสอนน้องชายอย่าให้ความทะเยอทะยานอยากไถ่ อาหารที่อร่อยซึ่งเจ้าของเตรียมไว้สำหรับหมูที่เจ้าของเลี้ยงไว้เพื่อฆ่าเป็นอาหาร

๓.๑.๓.๔ อายามีความทะเยอทะยานอยากไถ่ในอารมณ์ที่ใคร เพราะทำให้เกิดความกระวนกระวาย ความตึกข์ของในรูป ถ้าไปเกิดในภพใหม่ ก็จะไปสู่นรก เช่นเรื่อง "มัจฉชากก" (๓๘,๒๑๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปูโรหิต ลงไปสู่นาค ได้ยินเสียงปลาซึ่งชาวประมงจับขึ้นมายังไม่รู้สึกกลัวตาย รำพันถึงนางปลาครุฑรักถวายกามัตถมหา ปูโรหิตจึงขอชาวประมงมาปลดปล่อย ก่อนปลดปล่อย พระโพธิสัตว์สอนว่า อย่าตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอีกเลย มิฉะนั้นแล้วคงไม่พ้น อบายภูมิ

ความตึกข์พันควบอำนาจกามัตถมหา นำมาซึ่งความตายได้เหมือนพระยาราชสีห์หลงรักนางเนื้อ จนถึงแก่ความตาย เพราะเลี้ยงขนนางเนื้อที่อาบด้วยยาพิษจนถึงแก่ความตาย จากเรื่อง "วิสสาสโภชนชากก" (๕๓)

ความรักทำให้คนตาบอด ชาคความรอบคอบและนำมาซึ่งความพินาศอีกเรื่องหนึ่งคือ "กัณเฑินชากก" (๑๓) เนื้อป่าตัวหนึ่ง หลงรักนางเนื้อบ้าน เกินตามนางเนื้อไป จนเข้าสู่เขตหมูบ้าน จึงถูกนายพรานยิงตาย

แนวคิดของเรื่องชี้ให้เห็นโทษของกามัตถมหา การไม่อ้อมในรสกามนำมาซึ่ง

ความทุกข์ จะไม่เป็นที่รักใคร่ปรารถนาของใครอีกต่อไป คือเรื่อง "กาทาศิชาคก" (๓๒๙) พระโพธิสัตว์
 เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ครองกรุงพาราณสี มีมเหสีทรงพระนามว่า พระนางกาทาศิ มีรูปโฉมงดงามมาก
 ในครั้งนั้น มีพญาคฤหจ์จำแลงเพศเป็นมานพมาเล่นสากับพระเจ้าพาราณสี และมีจิตปฏิพัทธ์ในพระนาง
 กาทาศิ พญาคฤหจ์พานางหนีสู่สุบรรณพิภพพร้อมภริยากับพระนางนั้น เมื่อพระเจ้าพาราณสีทราบว่าพระนาง
 หาย จึงให้คนธรรพชื่อ ญกฺกเวรคามหา ญกฺกเวรจิงแอมซอนไประหว่างปีกของพญาคฤหจ์จนถึงสุบรรณพิภพ
 คนธรรพได้รวมภริยากับพระนาง แล้วแอมซอนกลับมายังกรุงพาราณสีพร้อมกับพญาคฤหจ์ ขณะที่พญาคฤหจ์
 กำลังทรงสกาภิเษกกับพระราชา คนธรรพก็คิดพิณพจนาดังการที่ตนคามาไป จนได้รวมภริยากับพระนางกาทาศิ
 เมื่อพญาคฤหจ์ทราบเช่นนั้น จึงนำพระราชเทวี มาถวายคืนแก่พระเจ้าพาราณสี

เป็นที่น่าสังเกตว่านิทานเรื่องนี้ ยังมีเค้าเรื่องทำนองเดียวกับเรื่อง "สุสันธิ
 ชาคก" (๓๒๐) ต่างกันแต่ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาคฤหจ์ แล้วเป็นชู้กับนางสุสันธิมเหสีของ
 พระเจ้าพาราณสี ดังจะขอสังเขปเรื่องดังนี้

พระเจ้าคัมปราช ครองกรุงพาราณสี มีมเหสีทรงพระนามว่า พระนางสุสันธิ
 มีพระรูปโฉมงดงามมาก ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นพญาคฤหจ์ พระโพธิสัตว์แปลงเพศเป็นมานพมา
 ทรงสกาภิเษกกับพระราชาคัมปราชเสมอ ต่อมาพระนางสุสันธิกับมานพก็มีจิตปฏิพัทธ์ซึ่งกันและกัน พญาคฤหจ์
 บันดาลให้เกิดพายุขึ้นในพระนคร เมื่อพระนครมีคิมิก พญาคฤหจ์ เข้าอุ้มพระราชเทวีเหาะไปสู่สุบรรณพิภพ
 เมื่อพญาคฤหจ์รวมภริยากับพระนางแล้วก็ไปทรงสกาภิเษกกับพระราชาอีก พระราชาทรงทราบว่าพระมเหสีหาย
 จึงตรัสให้คนธรรพชื่อ อคฺคคะ ให้ตามหาพระนาง อคฺคคะตามหาจนบรรลุถึงท่าเรือชื่อ ภารุกฺกัจจะ พอกา
 กำลังจะออกเรือ คนธรรพจึงขอโดยสารไปด้วย ระหว่างทางพอกาขอร้องให้คนธรรพคิดพิณจนพวกปลา
 เกิดจลาจลนั้นปาน มังกรตัวหนึ่งกระโดดขึ้นบนเรือ ทำให้เรือแตก คนธรรพเกาะขอนไม้สู่สุบรรณพิภพ
 พระนางสุสันธิทอดพระเนตรเห็นอคฺคคะ ก็จำได้ ตรัสถามถึงการเดินทางวามาได้อย่างไร คนธรรพกราบ
 ทูลให้ทรงทราบ พระนางมีความสงสารจึงประทานอาหารและเครื่องประดับ แล้วพระนางก็ได้รวมภริยากับ
 กับคนธรรพด้วยอำนาจอิเลศคัมพหา เมื่อเวลาพญาคฤหจ์กลับมาที่ขอนตัวเดียว วันเวลาล่วงไปเดือนหนึ่ง
 พอกาชาวพาราณสีเดินเรือมาถึงเมืองนี้ คนธรรพจึงขอโดยสารเรือไปด้วย ครั้นถึงกรุงพาราณสีได้เข้า
 เฝ้าพระเจ้าคัมปราช ขณะทรงสกาอยู่กับมานพ คนธรรพจึงคิดพิณเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง พญาคฤหจ์
 ได้ฟังเช่นนั้น ก็มีความเจ็บแค้นพระนางสุสันธิมาก จึงกลับสู่สุบรรณพิภพนำพระนางมาถวายคืนแก่พระเจ้า
 คัมปราช แล้วมิได้กลับมาอีกเลย

นอกจากเรื่องทั้งสองจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันแล้ว เรื่องนี้ยังกล่าวไว้ใน

"กุกุมาลชาคก" (๕๓๖) ตอนหนึ่งว่า "พระนางกากรันที่อยู่ในท่ามกลางสมุทร เป็นภรรยาของท้าวเวนโดย
พญาครุฑได้ทำกรรมอันลามกกับกุเวรผู้เจนนการพอน"^๑

จากโครงเรื่องของเรื่องทั้งสามนี้จึงเป็นเหตุให้เกิดวรรณคดีชาคกเรื่อง กากี
กลอนสุภาพ ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และกาพย์เห่เรือเรื่องกากี ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์โดยเฉพาะ
เรื่องกากีกลอนสุภาพ มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องกากากิชาคก (๓๒๗) และเรื่อง "สุสันธิชาคก" (๓๖๖)

การหมกมุ่นในกามนำมาซึ่งความเสื่อมเหมือนกัณชุกยง เสื่อมจากสวคพระปริตร
จนติดบ่วงของนายพราน เพราะหลงเสียงของนางนงกยง กังความละเอียดยในโมรชาคก (๑๕๕) และ
มหาโมรชาคก (๔๐๑)

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนงกยง มั่นคงอยู่ในพระพุทธรูปเจ้าสวคพระปริตร
เพื่อป้องกันอันตรายทั้งปวง ต่อมาพระนาง เขมามเหสีพระเจ้าพาราณสีทรงสุบินเห็นนงกยงจึงใคร่จะพึงกรรม
จากนั้น แตนายพรานไปดักจับนงกยงไม่สำเร็จเป็นเวลาถึง ๗ ปี จนพระนางสิ้นพระชนม์ พระราชาทรง
พระพิโรธจึงโปรดให้เขียนข้อความลงในแผ่นทองว่า ผู้ใดโคกกินเนื่อนกยงสีทอง ๓ เขาทัณฑิกหิริภูมิบรรพต
แล้วผู้นั้นจะอายุยืน ต่อมาพระราชาเสวยราชย์อีก ๖ องค์ก็เพียรจับพระโพธิสัตว์ เว้นเดิมจนองค์ที่ ๗
พรานทราบเหตุที่บ่วง โมรชุกเพราะนงกยงสวคพระปริตร พรานผู้นั้นจึงจับนางนงกยง ได้ตัวหนึ่งสอนให้ร้องว่าแพน
แล้วไปยั่วพระโพธิสัตว์ ทำให้นงกยง เกิดกระวนกระวายควยก็เลศค้นหาไม่สามารถสวคพระปริตร ได้จึงติดบ่วง
ของนายพราน อย่างไรก็ดีในตอนหลังพระโพธิสัตว์ตรัสให้โอวาพระราชาจันตั้งอยู่ในศีล

๓.๑.๔ หลักศีล

ศีล คือกระบวนการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมตนที่จะต้องกระทำให้ประณีต
ยิ่งขึ้นไปตามลำดับชั้น เริ่มตนด้วยการละเว้นหรือกำจัดความชั่วก่อนแล้วจึง เสริมสร้างความดีให้บริบูรณ์
เปิดความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานของบุคคลแต่ละคน คือรับผิดชอบต่อตนเอง ในการที่จะละเว้นความชั่วและ
รับผิดชอบต่อผู้อื่น ในการที่จะทำความดีแก่เขา องค์แห่งศีลที่เป็นพื้นฐานที่สุดก็คือ เบญจศีลนั่นเอง แนวคิด
ของนิทานชาคกที่สนับสนุนหลักศีลจะจำแนกตามองค์แห่งศีลดังนี้

๓.๑.๔.๑ การละเว้นจากการฆ่าสัตว์

การเจตนาถวเณจากการฆ่าสัตว์ตลอดจนการทรมานสัตว์ การกักกันสัตว์ ส่งเสริมให้มีเมตตาการุณาอนุเคราะห์ประโยชน์ เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง

เรื่องที่ทำให้เห็นโทษของการฆ่าสัตว์คือ "ตโยฆัมมชาคก" (๕๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุตรวานร วานรผู้พอจะฆ่าวานรตัวผู้ที่เกิดมาทั้งหมด มารดาพระโพธิสัตว์จึงแบายนมอมครรรกและไปตลอดยังตำบลอื่น เมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยขึ้นนางจึงพาลูกมาหาบิดา บิดาคิดจะฆ่าเหมือนเช่นฆ่าลูกตัวอื่น ๆ จึงเรียกพระโพธิสัตว์เข้ามาหมายจะรัดคอให้ตาย แต่พระโพธิสัตว์มีเรี่ยวแรงมาก วานรผู้พอจึงออกอุบายให้ไปเก็บดอกไม้ในสระซึ่งมีผีเสื้อยักษ์คอยรักษาอยู่ แต่พระโพธิสัตว์มีความรอบคอบไม่ผลิผลามลงไปในสระเพราะเห็นแตรรอยเท้าสัตว์ที่เหยียบลงไปเท่านั้นไม่เห็นรอยเท้าที่เหยียบขึ้น พระโพธิสัตว์เก็บดอกไม้ริมสระนั้น ยักษ์เห็นว่าพระโพธิสัตว์มีบุญญาจึงรับอาสานำดอกไม้ไปให้แก่บิดาของพระโพธิสัตว์ ฝ่ายบิดาเห็นยักษ์ก็เกิดความกลัวหัวใจแตกเป็น ๓ เลี่ยง สิ้นชีวิต

โครงเรื่องของนิทานเรื่องนี้คล้ายกับเรื่อง "ทพพิฆาทรพา" ในเรื่องรามเกียรติ์ แต่เนื่องจากเรื่องนิทานชาคกเป็นเรื่องทางพุทธศาสนาจึงหลีกเลี่ยงวิธีการที่จะให้ลูกฆ่าพ่อโดยตรงจึงสร้างตัวละครเพิ่มขึ้นคือ "อสูร" และให้ลิงผู้พอตายควายความกลัว หัวใจแตกตายเพราะผลกรรมที่ฆ่าลูกของตนเองตายมาแล้วหลายตัว

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่อง "มตกภัตตชาคก" (๑๘) ก็แสดงโทษของการฆ่าสัตว์บุชายัญว่า แพะตัวหนึ่งเคยเกิดเป็นคนฆ่าสัตว์บุชายัญโทษของการฆ่าสัตว์ตัวหนึ่งนั้นจะต้องถูกตัดคอใช้กรรมถึง ๕๐๐ ชาติ พอชาติที่ ๕๐๐ คนฆ่าสัตว์บุชายัญทราบเรื่องในอดีตของแพะ จึงไม่ยอมฆ่าปล่อยแพะไปแต่ในที่สุดแพะตัวนั้นก็ถูกฟ้าผ่าตาย ชกไชกรรมที่ฆ่าสัตว์

๓.๑.๘.๒ การละเวณจากการลักทรัพย์

การเจตนาถวเณจากการลักทรัพย์ รวมทั้งการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่อนุญาตด้วยวิธีการต่าง ๆ แนวคิดของนิทานที่แสดงโทษของการลักขโมยสิ่งของที่เจ้าของไม่อนุญาตและถูกจับได้คือเรื่อง "โลลชาคก" (๒๓๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกพิราบ อาศัยอยู่ในครวักล่าวสอนกาผู้สหายมิให้โลมมิให้ขโมยปลาและเนื้อในโรงครัว กาไม่เชื่อฟังเข้าไปขโมยอาหารกังกกล่าวจนถูกพ่อครัวจับได้ถอนขนจนหมดตัว จนถึงแก่ความตายเพราะโลภอยากได้ของที่ไม่ได้รับอนุญาต ส่วนเรื่อง "รุจิรชาคก" (๒๓๕) กโปตกชาคก (๓๗๓) แสดงโทษของความโลภ ลักขโมยควยลักษณะโครงเรื่องและตัวละครอย่างเดียวกันต่างกันแต่คาถาที่นกพิราบเยาะเย้ยกาและสุนัขที่เท่านั้น

ส่วนเรื่อง "มหากัมพชาคก" (๘๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์

นิรมิตสุนัขคำใหญ่หรมานชาวเมืองที่ประพาศิษฐ์ ผู้ที่ปล้นทรัพย์ผู้อื่นจะต้องถูกสุนัขคำกัดกินเช่นเดียวกัน

๓.๑.๘.๓ การละเวนจากการประพาศิณีในกาม

การเจตนาละเวนจากการประพาศิณีในกาม แนวคิดของนิทานที่แสดงโทษของการประพาศิณีในกาม ก็คือเรื่อง "จุลธนูคคหชาคค" (๓๗๔) เรื่องมีอยู่ว่า พราหมณ์ชื่อ จุลธนูคคหัตถิต เป็นชาวเมืองพาราณสี เรียนจบศิลปศาสตร์จากเมืองตักกศิลา ชำนาญการยิงธนูจนอาจารย์พอใจยกธิดาให้เป็นภรรยา ขณะเดินทางกลับเมืองพบช่างกรูรายชื่อหนึ่ง จุลธนูคคหัตถิตยิงช่างชื่อนั้นตาย เมื่อเดินทางต่อไปถึงคองโจร มีโจร ๕๐ คน ลูกน้องโจรจะทำร้าย แต่หัวหน้าโจรห้ามไว้ ในที่สุดก็ผิดใจกับพวกโจร จุลธนูคคหัตถิตจึงยิงโจร ๔๙ คนตายด้วยธนู ๔๙ คอก ไม่มีลูกธนูที่จะยิงนายโจรอีก เพราะแลงธนูมีลูกธนูเพียง ๕๐ คอก ในจำนวนนั้นได้ยิงช่างเสียคอกหนึ่งแล้ว จุลธนูคคหัตถิต จึงต่อสู้กับนายโจร เขาชกนายโจรล้มลง แล่นิ่งคร่อมหน้าอกไว้ เรียกภรรยาให้ส่งดาบมาให้ แต่ขณะนั้นเอง ภรรยาของเขาเกิดมีใจรักนายโจร จึงส่งดาบให้นายโจร และส่งผักให้สามี นายโจรจึงฆ่าสามีตาย นางจึงสารภาพวานางรักนายโจร แต่นายโจรไม่ยอมรับ คิดว่าเมื่อนางฆ่าสามีของนางได้ ทั่วไปนางก็อาจฆ่าตนได้เช่นเดียวกัน นายโจรจึงทิ้งนางไป

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์ ต้องการจะแสดงโทษของการประพาศิณีในกามของนาง จึงแปลงเป็นสุนัขจึงจอกให้มาตุลีแปลงเป็นปลา ปัญจสิขเทพบุตรแปลงเป็นนก สุนัขจึงจอกคาบก้อนเนื้อเข้าไปใกล้นางซึ่งยืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ขณะนั้นปลาตัวหนึ่งกระโดดขึ้นจากน้ำตรงหน้าสุนัขจึงจอก สุนัขจึงจอกจึงทิ้งก้อนเนื้อ วิ่งไปจะคาบปลา แต่ปลากระโดดลงน้ำเสียก่อน นกก็บินลงมาโฉบเอาเนื้อไปกิน สุนัขจึงจอกจึงชกกินทั้งเนื้อและปลาเพราะความโลภ นางเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็กล่าวว่า สุนัขจึงจอกโง่เขลา ออกินทั้งเนื้อและปลา สุนัขจึงจอกจึงยอมว่า นางนั้นแหละเป็นคนโง่ เลื่อมทั้งผิวและฐู อันควาชีวิตที่หาไปแล้วนั้น นางจะทำความชั่วอย่างนั้นอีก เพราะนางเป็นผู้ไม่มีอิมิในกาม

นิทานเรื่องนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับเรื่อง "จันทโคทรพ" คือแสดงให้เห็นถึงหญิงแพศยาที่ฆ่าสามีตาย โดยยื่นพระขรรค์ให้โจร เช่นเดียวกัน

ในเรื่อง "มหากัณโฆธาคค" (๔๖๕) ผู้ที่ประพาศิณีลูกเมียของผู้อื่น จะต้องถูกสุนัขคำกัดกิน

๓.๑.๘.๔ การเจตนาละเวนจากการประพาศิณีทางวาจา

การเจตนาละเวนจากการประพาศิณีทางวาจาทั้งหลายคือ การงดเว้นจากการพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และการพูดเพ้อเจ้อ แนวคิดของนิทานที่เป็นอุทาหรณ์ของ

หลักนี้จะกล่าวต่อไปดังนี้

นิทานที่ชี้ให้เห็นโทษของการใช้วาจาหยาบและประโยชน์ของการใช้วาจาสุภาพ เรียบร้อยก็คือเรื่อง "นันทิวีสาลชาคก" (๒๔) ครั้งแรกพราหมณ์ต้องเสียการพนันพันหนึ่งเพราะกล่าวคำหยาบ แต่คราวหลังพราหมณ์กลับได้พนันถึงสองพันเพราะพราหมณ์พูดจาอ่อนหวาน โคนันทิวีสาลจึงลากเกวียนไปโดยดี

นิทานเรื่องนี้มีเรื่องการพนันเข้ามาเป็นโครงเรื่องด้วย แสดงว่า การพนันมีมานานก่อนพุทธกาลแล้ว

เรื่อง "สุธาทชาคก" (๒๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงยกเอาเสียงนกตอยตีวีคอันกระด้างหยาบคาย ไม่มีใครอยากฟัง เปรียบเทียบกับเสียงนกกุเหว่าอันส่งเสียงอ่อนหวานไพเราะน่าฟัง เป็นอุทาหรณ์สอนมารดา ผู้มีพระทัยอนุเฉียว กล่าวคำหยาบ บริภาษบริวารอยู่เสมอ ให้มีบิยาวาจา ตั้งแต่บัดนั้นมา

การละเวนจากการพูดส่อเสียด คือการพูดยุยงก่อให้เกิดความแตกร้าวระหว่างบุคคลสองฝ่าย หรือในหมู่คณะ ผู้ที่รับฟังคำพูดส่อเสียด ก็ควรใช้การพิจารณา ไม่ควรเชื่อคำพูดนั้น อุทาหรณ์ที่ชี้ให้เห็นโทษของการเชื่อคำส่อเสียดก็คือความพินาศ ดังเช่นความพินาศของโคกกับราชสีห์ ในเรื่อง "สันธิเภทชาคก" (๓๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี ทรงถือเอาเหตุที่สุนัขจิ้งจอกยุราชสีห์กับโคกซึ่งเป็นเพื่อนกัน ให้ทะเลาะกันจนตายทั้งสองฝ่าย แสดงโทษของการเชื่อคำส่อเสียดว่า

"นรชนเหล่าใดที่ไม่เชื่อถ้อยคำ (ส่อเสียด) ของผู้มุ่งทำลายความสนิทสนม นรชนเหล่านั้นย่อมประสบสุข จุจนรชนผู้นั้นไปสวรรค์นั้น"^๑

ส่วนเรื่อง "วิณณาโรหชาคก" (๓๖) มีโครงเรื่องคล้ายเรื่องแรก แต่ผู้ถูกยุยงยอมเชื่อ ผลที่สุดตนเองก็อยู่ไม่ได้ และเสียผลประโยชน์เพราะโทษของการพูดส่อเสียด เรื่องมีอยู่ว่าสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง อาศัยกินอาหารที่เป็นเคนของเสือกกับราชสีห์ซึ่งเป็นเพื่อนกัน ภายหลังสุนัขจิ้งจอกอยากกินเนื้อสัตว์ทั้งสอง จึงพูดยุให้สัตว์ทั้งสองแตกร้าวกัน จะโคกต่อสู้กัน แต่สัตว์ทั้งสองไม่เชื่อคำส่อเสียดนั้น

หมาจิ้งจอกจึงต้องหนีไป

นิทานอุทาหรณ์ที่แสดงโทษของการพูดเพื่อเจ้อ การพูดโดยไม่รู้จักกาลเทศะ ได้แก่วรรณคดีเรื่อง "ตติยชาติชาดก" (๑๑๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี กล่าวเปรียบเทียบฤๅษีปากร้าย กับนกกระทาตายเพราะปากว่า คาบสมุทรหนึ่ง ถู้อพราไปเผาไม้ ถูกคาบสือกรูปหนึ่งทำให้พัน คาบสมุทรนั้น ชัดเคื่องขึ้นมาจึงพันคาบสปากมากรูปนั้นสิ้นชีวิต ท่านองเดียวกับนกกระทาชันไม่เป็นเวลา จึงถูกนายพรานฆาตยา

เรื่อง "อกาลราวีชาดก" (๑๑๔) แสดงโทษของการพูด โดยไม่รู้จักกาลเทศะ เช่นเดียวกัน เรื่องมีอยู่ว่า มานพ ๕๐๐ คน ลูกชั้นศึกษาศิลปวิทยาตามเสียงขันของไก่ซึ่งขันตรงเวลา แต่ต่อมาไก่อยามตัวนั้นตายไป มานพจึงไปจับไก่ป่ามาให้ขันบอกเวลาแทน แต่ไก่นั้นขันไม่ตรงเวลา มานพเหล่านั้นศึกษาศิลปวิทยาไม่สำเร็จ จึงชวนกันฆาไก่ตัวนั้นเสีย

เรื่อง "โกกาลิกชาดก" (๓๓๑) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ ผู้ถวายอภรรณธรรมแก่พระเจ้าพรหมทัต ยกเอาเหตุที่ลูกนกควแหว่าในรังกา ส่งเสียงร้องในเวลายังไม่สมควร จนถูกกาจิกตาย มาถวายโอาวาทแด่พระราชามังกรโดยไม่รู้จักกาลเทศะ ให้ทรงสำรวมว่า "บัณฑิตควรรักษาวาจาทั้งในกาลที่ควรและกาลไม่ควร ไม่ควรพูดเกินประมาณ แม้นในคนที่เสมอกับตน"^๑

โทษของการพูดมากไม่รู้จักกาลเทศะอีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่อง "กัจฉปชาดก" (๒๑๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์รับราชการอยู่กับพระราชาชางพุดองค์หนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้ยกอุทาหรณ์ตอนที่เต่าตัวหนึ่งตกลงมาในราชฐาน เพราะเต่าตัวนั้นอดพูดไม่ได้ทั้ง ๆ ที่ปากคาบไม้ให้หงส์สองตัวพาบินไปในอากาศฯ เต่าถึงความพินาศเพราะพูดมากนั่นเอง พระราชาได้สดับเรื่องเปรียบเทียบเช่นนั้น จึงสำรวมในวาจาตั้งแต่นั้นมา

ส่วนนิทานเรื่อง "จตุมัตถชาดก" (๑๔๗) สอนไม่ให้พูดสอด เรื่องมีอยู่ว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ขณะที่สนทนากับลูกหงส์สองตัว สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งเข้ามาพูดสอดว่าไหลมาสนทนากันข้างล่าง พญาเนื้อจิกฟังด้วย พระโพธิสัตว์จึงสอนสุนัขจิ้งจอกว่า ต่อไปอย่าพูดสอด

การพุกยกยอคุณที่ไม่มีในตนซึ่งกันและกันก็เป็นสิ่งไม่ควรทำ ผู้ที่ได้รับการยกยอเกินความจริงก็ไม่ควรเชื่อ อย่างเช่น เรื่อง "ขัมพูชาทกซาคก" (๒๕๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ตีเคียน สุนัขจึงจอกซึ่งยกยอกาเพื่อหวังกินขมพูว่า กามีเสียงอ่อนหวานปานเสียงนกกุง กาได้ฟังคำยกยอหลงเชื่อ เขยาก็งขมพูให้ผลตกลงมา แลวกลาวยอสุนัขจึงจอกว่า มีวรรณะเหมือนพญักษ์ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ไม่มีในสัตว์ทั้งสองเลย ยอมไร้ประโยชน์

นิทานอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่แสดงอุทาหรณ์ว่า "สำเนียงส่อภาษา" คือเรื่อง "สีห์โกฏฐซาคก" (๑๘๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ได้รวมกับนางสุนัขจึงจอกจนมีลูก ลูกมีรูปร่างเหมือนพ่อ แต่เสียงเหมือนแม่ พระโพธิสัตว์จึงห้ามไม่ให้ลูกส่งเสียงร้องออกมา กายกแล้วลูกราชสีห์ตัวอื่น ๆ จะทราบว่าเป็นลูกผสมราชสีห์กับสุนัขจึงจอก แลจะได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากลูกราชสีห์ตัวอื่น ๆ

๓.๑.๘.๕ การงกเว้นจากการ คมเครื่องคองของเมา

การคิมเครื่องคองของเมา จะทำให้ชาคการควบคุมกิริยาอาการ ซาคสติ กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ นิทานที่แสดงโทษของการคิมนำเมมาเป็นเครื่องที่ทำให้คิมแสดงสันคานเคิมออกมาว่าเป็น ผู้คิหรือโพ เป็นบุคคลชั้นสูงหรือชั้นต่ำ กังนิทานเรื่อง "วาโลทกซาคก" (๑๘๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์สนองบรรดธรรมแก่พระราชา ครึ่งหนึ่งพระราชายกกองทัพมาไปปราบซาคคิ ครั้นมีชัยชนะแล้ว พระราชาจึงรับสั่งให้นำนำผลจันทที่คินแล้วมาให้มาสินธพคิม ส่วนกากที่เหลือให้ลาคคิม ลาคทั้งหลายคิมแล้ว คางพากันมีนเมาเทียรรองเพนพานที่หน้าพระลานหลวง พระราชานงนพระทัยว่า ทำไมมาสินธพคิมนำผลจันทแล้วจึงมีอาการสงบ แต่ลาคคิมเพียงกากผลจันทเท่านั้นจึงถึงกับมีนเมา พระโพธิสัตว์อธิบายว่า เพราะลาคมีสกุลค่า ไคคิมนำผลจันทซึ่งมีรสอ่อนก้เมาได้ แต่มาสินธพมีสกุลสูง คิมนำที่มีรสเล็ดล้วยังไม่เมา แสดงว่านำเมมาเป็นเครื่องทำให้คนหรือสัตว์ ซาคการควบคุมสติแสดงออกซึ่งสันคานเคิมได้

*๓.๑.๘.๕ หลักความเชื่อฟัง

มีนิทานหลายเรื่อง ที่แสดงถึงคุณของความเชื่อฟังและโทษของความไม่เชื่อฟัง แตว่าค่านำนันจะคองถูกคองคองการปฏิบัติตาม ผู้ที่ไม่เชื่อฟังมักจะมีประพตินอกกริตออกไป เพราะความอวดคิ หรือเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ ผู้ที่ไม่เชื่อฟังส่วนใหญจะได้รับโทษรุนแรงถึงหายนะหรือจบลงค้วยทุกขสังโยชนแทบทุกเรื่อง คังจะยกตัวอย่างให้เห็นแนวคิกและโครงเรื่อง โดยย่อคังนี้

*สกุณซาคก (๓๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยานก เห็นกั้งไม้ที่นก

อาศัยอยู่เสียคลี่กัน เกิดควั่นขึ้น แนะนำให้แก้มหลายหนีไป พวกนกที่เชื่อฟังก็หนีพ้นอันตราย พวกที่ไม่เชื่อฟังอยู่ต่อไปก็ถูกไฟครอกตาย

ขุฎาสนชาคก (๑๓๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานก พาบรืวารหนีพญานาค คว้ยสังเกตุเห็นน้ำเป็นไฟ พวกนกที่เชื่อฟังก็ปลอดภัย ที่ไม่เชื่อฟังก็สิ้นชีวิต

✕ วัรกชาคก (๒๐๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกาน้ำ ห้ามมิให้กามกเลียนเอาอย่างวิธีการหาอาหาร กามกไม่เชื่อฟัง ลงไปหาอาหารในน้ำ ถูกสาหร่ายพันตัวตาย เพราะกระทำในสิ่งที่ผิดวิสัยและไม่เชื่อฟัง

กันทลลชาคก (๒๑๐) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกหัวขวาน ห้ามนกกระไนไม่ให้เอาอย่างในการหาอาหาร นกกระไนไม่เชื่อฟัง เจาะไม้แข็ง จนสมองแตกตาย

✕ ขัมพุกชาคก (๓๒๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ห้ามมิให้สุนัขจิ้งจอกจับสัตว์เลียนแบบตน สุนัขจิ้งจอกไม่เชื่อฟัง มีความอวดดี จึงถูกขางเหยียบตาย ๑๐

✕ ทิฆมชาคก (๔๒๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาแรงแ้ง สอนบุตรมิให้บินสูงเกินกำลังของนก บุตรไม่เชื่อฟัง บินสูงเกินไป ต้องพินาศด้วยลมกรด ๒๔

✕ ลุกชาคก (๒๕๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยานกแขกเต้า ห้ามบุตรของตนไม่ให้ไปกินผลมะม่วงที่เกาะกลางทะเล บุตรทะนงว่ามีกำลังมาก ไม่เชื่อฟังตกน้ำตาย

๓.๑.๑๐ อยาโลมมาก

แนวคิดของนิทานที่แสดงว่าอยาโลมมากให้มีความรู้จักประมาณ ความพอดี ถ้าโลมมากแล้ว นอกจากจะเสื่อมลงแล้ว บางครั้งได้รับความเดือดร้อนจนแทบสิ้นชีวิต แนวคิดและโครงเรื่องของนิทานที่ขัดหลักนี้ คือ

สุวรรณหงส์ชาคก (๑๓๖) มีพราหมณ์ครอบครัวหนึ่ง มีบิดามารดากับลูกสาว ๓ คน พราหมณ์บิดาตายไปเกิดเป็นหงส์ทอง มีความเป็นห่วงครอบครัว จึงบินมาให้ชนทองแก่ครอบครัวคราวละหนึ่งชน ครอบครัวจึงคอยมีฐานะดีขึ้น แต่นางพราหมณ์ยังไม่พอใจ จึงจับหงส์ตอนชนหมดทั้งตัว เพื่อหวังจะได้ทองในคราวเดียวกัน ชนที่ตอนออกมาก็ไม่เป็นทอง ชนที่ขึ้นใหม่ก็มีสีขาวเหมือนชนหงส์ธรรมดา ครอบครัวพราหมณ์ก็เสื่อมจากทองที่เคยได้ เขาท่านองโลมมากลางหนายนั้นเอง

เรื่อง "กโปตกชาคก" (๔๒) โลดชาคก (๒๓๔) รุจิรชาคก (๒๓๕) กโปค. ชาคก (๓๕๕) ทั้ง ๔ เรื่องนี้ แสดงโทษของความโลมอย่างเดียวกัน และมีโครงเรื่องทำนองเดียวกัน ต่างกันแต่รายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น เรื่องมีอยู่ว่า มีนกพิราบตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในกระเช้าหญ้า

ในโรงครัวของ เศรษฐีคนหนึ่ง รุ่งเช้าก็ขึ้นไปหากิน ต่อมาเมื่อภาคว่างหนึ่งมาอาศัยอยู่ด้วย วันหนึ่งพอครัวนำปลา เนื้อ มาแขวนไว้ในครัว กาก็เกิดความโลภอยากกินปลาและเนื้อ จึงแกล้งทำเป็นปวดท้อง ปล่อยให้หนักพิราบไปหากินตามลำพัง อยู่ข้างหลังกาแอมเข้าไปขโมยปลาและเนื้อกิน จนพอครัวจับได้ ตอนนั้นเอากลือหา ได้รับความทุกขเวทนา มาก เพราะความโลภนั่นเอง

เป็นที่น่าสังเกตุว่า โคร่งเรื่องที่เคยเข้ามาแล้วข้างต้นซ้ำ ๆ กัน ต่างกันแต่รายละเอียดเท่านั้น เช่นต่างที่สาเหตุที่กาไม่ไปหาอาหาร บางเรื่องว่าอาหารไม่ย่อย และตอนที่พอครัวจับตอนนั้นแล้วเอากะเบือของแขวนคอมา บางเรื่องก็ตอนชนหมัดเหลือเฉพาะชนกลางกระหม่อมเป็นต้น และคาถาก็แตกต่างกัน ชวนให้คิดว่า เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ผู้เล่าคนละคนเล่าคนละสำนวน จึงแตกต่างกันไปในรายละเอียด แต่โคร่งเรื่องคงเดิม

สิงคาลชาดก (๑๘๘) มีพมาจึงจอกตัวหนึ่งเที่ยวหากิน ไปพบซากช้างเชือกหนึ่ง จึงกัดเวจมรรคเข้าไปกินตับไตไส้พุง ภายในท้องช้าง - พมาจึงจอกกินพินธุอยู่ภายในท้องช้าง จนกระทั่งซากช้างหดตัวเหี่ยวแห้ง เพราะท้องลมแตก ช่องทางเข้าก็ปิด พมาจึงจอกไม่มีทางออก ได้รับความทรมานมาก ต่อมาสามวันฝนตกใหญ่ ซากช้างชุ่มน้ำฝนอ่อนตัวลง พมาจึงจอกจึงออกมาได้ แต่มันรำพึงว่า เพราะความโลภมันจึงได้รับทุกข์ทรมานเช่นนั้น

อนุสาสิกชาดก (๑๑๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานก มีบริวารเป็นอันมาก ในจำนวนนี้มีนางนกตัวหนึ่งไปหากินตามทางเกียนในคดงลึก เพราะมีข้าวเปลือก ถังงามมาก นางนกจึงเกิดความโลภ ไวกินแต่ผู้เดียว จึงกล่าวสอนนกอื่น ๆ ว่า บริเวณนี้มีอันตรายมาก ไม่ควรไปหากินบริเวณนั้น จนเพื่อนให้สมญาว่า "อนุสาสิก" อยู่มาวันหนึ่ง นางนกตัวนั้นไปหากินบริเวณนี้ถูกถูกล่อ เกียนทับตาย เพราะความโลภคอยกัดกันผู้อื่น

๓.๑.๑๑ คุณของความสามัคคี และโทษของการแตกสามัคคี

แนวคิดของนิทานที่ยึดหลักนี้ มักเป็นเรื่อง ชิงเปรี้ยว เพียบให้ เห็นคุณของความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และโทษของการแก่งแย่งแตกสามัคคี เช่น

✓ สัมโมทมานชาดก (๓๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานกกระจาบ สอนให้นกกระจาบบริวารสามัคคีกันในเวลาติดชาย ก็ช่วยกันหอมชายไปคางไว้บนยอดไม้ แล้วคอยบินวนกลับลงมา จึงพ้นจากอันตรายได้ ภายหลังนกกระจาบเกิดทะเลาะวิวาทกัน เอาเปรียบแก่งแย่งกัน นายพรานจึงตกลงชาย จับนกฝูงนั้นไปได้ เพราะโทษของความแตกสามัคคี

เรื่อง "วพทสิฎฐกรชาดก" (๒๘๓) ข่างไม้เลี้ยงลูกสุกรไว้ตัวหนึ่ง เป็นสุกร

แสนรู้ช่วยช่างไม้หีบเครื่องมือ เมื่อโศภสมศวรรแล้ว ช่างไม้จึงนำไปปล่อยยังถ้า มีสุกรอื่น ๆ เป็นบริวาร
 ขณะนั้นมีเสือโคร่งตัวหนึ่ง คอยจับสุกรกินอยู่เสมอ โดยมีขมิโลงคอยดูแลและรับส่วนแบ่งอยู่เสมอ สุกร
 หัวหน้าจึงคิดอุบาย ฆ่าเสือโคร่ง โดยวิธี ขุดหลุมพรางไว้ ตนเองคอยล่อให้เสือโคร่งตกหลุม แล้วสุกร
 บริวารจึงช่วยกันฆ่าเสือโคร่งตัวนั้นตาย ขมิโลงเห็นขึ้นต้นมะเคื่อ สุกรช่วยกันกัดรากมะเคื่อ ลมลงช่วย
 กันฆ่าขมิโลงตาย เพราะความสามัคคี

๓.๑.๑๒ หลักการผูกมิตร

โครงสร้างของนิทานที่สร้างขึ้นจากการคบหาสมาคม ประโยชน์ของการ
 ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เมื่อแม่มชิ่งกันและกัน จะนำมาซึ่งความสุขความสำเร็จ โครงเรื่องของนิทานทำนอง
 นี้แม้แต่ในนิทานปรัมปรา ก็มีเรื่องการผูกมิตรและการแตกมิตร เป็นหัวข้อสำคัญ สำหรับนิทานที่แสดงถึง
 ประโยชน์ของการมีมิตรคอยช่วยเหลือก็คือ

เรื่อง "กรุงคชาคก" (๒๐๖) กวาง เต่า นก เป็นเพื่อนกัน อาศัยอยู่ในป่า
 ละเมาะใกล้สระแห่งหนึ่ง วันหนึ่งกวางไปติดกับนายพราน เต่ากับนกจึงคิดจะช่วยเหลือโดยให้เต่า
 กัดขวงให้ชาคนกไปคอยกันไม่ให้พรานมา จนรุ่งเช้าขณะที่เต่ากัดเชือกเกลียวสุดท้าย นายพรานก็มาถึง
 กวางหนีไปได้แต่เต่าขมข้มมาก จึงถูกนายพรานจับใส่กระสอบวางไว้ กวางเห็นเต่าถูกจับจึงคอยช่วย
 เต่า จึงแกล้งทำเป็นกระปลกกระเปลี้ย นายพรานคว้าหอกวิ่งไล่ตาม กวางเหยียบรอยลวงไว้ แล้ววิ่ง
 มาช่วยเต่าออกจากกระสอบ เต่าวิ่งลงสระได้ สัตว์ทั้งสามรอดชีวิต เพราะคอยช่วยเหลือกันนั่นเอง

เรื่อง "มหาอุกกุสชาคก" (๔๘๖) มีนกออก เต่า ราชสีห์ และเหยี่ยวคู่หนึ่ง
 มีลูกน้อย ๒ ตัว อาศัยอยู่ในป่าละเมาะริมสระแห่งหนึ่ง สัตว์ทั้งหมดเป็นมิตรกัน วันหนึ่งมีชาวชนบทมา
 ลาเนื้อ และก่อไฟพักแรมอยู่ภายใต้ต้นไม้ที่เหยี่ยวทำรังอาศัยอยู่ ควนขึ้นไปรมลูกนกร่องขึ้น ชาวป่าจึง
 เตรียมผูกคบจะขึ้นไปจับลูกนก เหยี่ยวจึงไปหานกออก นกออกจึงคาบนำจากสระมาค้ำคบ เต่าช่วย
 กวาดเปลือกปมและสาหร่ายมาช่วยค้ำคบ คนเหล่านั้นเห็นเต่าจึงแกล้งนำจะจับเต่า ฝ่ายราชสีห์ทราบ
 ว่าเพื่อนเกิดรอน จึงมานับถือ สิ่งหนาท พวกชาวชนบทวิ่งหนีไป เหยี่ยวและลูก ๆ ปลอดภัยเพราะ
 การช่วยเหลือของมิตร

ส่วนเรื่อง "สุวรรณกัทฏกชาคก" (๓๘๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
 ชวานา ได้ทำไมครีกับปูทองจนเป็นมิตรกัน ครั้งหนึ่งมีกามัวเมียคู่หนึ่ง ตัวเมียเกิดแพทองอยากกิน
 นัยน์ตาพระโพธิสัตว์ กางจึงผูกมิตรกับปูเห่า เพื่อให้ช่วยกัดชวานา เมื่อถูกชวานาล้มลงแล้วกาก็มา
 จิกนัยน์ตาชวานา แต่ถูกปูหนีบคอไว้ งูออกมาช่วยกา แต่ถูกปูหนีบคอไว้อีกตัวหนึ่ง งูออกอุบายว่าจะ

ถูกพิษออกจากชวานา ถ้าปล่อยคนทั้งสอง แต่ปูเพียงแต่คลายงักงามให้งูกพิษออกจากชวานาเท่านั้น
มิฉะนั้นจะฆ่ากาเสีย เมื่อชวานาปลอดภัยแล้ว บุคิควาสัตว์ทั้งสองจะเป็นอันตรายแก่ชวานาอีกจึงหนีบคอ
สัตว์ทั้งสองตาย

นิทานเรื่องนี้ไม่จริง เปรียบเทียบว่าคมมิตร์ก็ปลอดภัย คมมิตร์ชักนำมาสู่
ความหายนะ

๓.๑.๑๓ หลักการ เคารพในอาวุโส

หลักการเคารพในอาวุโสหรือผู้สูงวัยวุฒิกันเป็นธรรมเนียมที่ดีมาจนถึงปัจจุบัน
นิทานที่แสดงถึงหลักนี้คือเรื่อง "คิตติราชก" (๓๗) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกระทา อาศัยอยู่
ที่ต้นไม้ใหญ่ในป่าหิมพานต์ มีวานรและช่างอาศัยอยู่ในป่านั้นด้วย ครั้งแรกสัตว์ทั้งสามไม่เคารพยำเกรง
อ่อนน้อมต่อกัน สัตว์ทั้งสามจึงดำริว่า ทำอย่างไรจึงจะทราบว่าใครแก่กว่ากันจะได้ทำความเคารพอภิวัต
แก่สัตว์นั้น วันหนึ่งสัตว์ทั้งสามจึงประชุมกันภายใต้ต้นไม้ใหญ่ นกกระทาและวานรถามกันว่า ท่านทราบหรือ
ไม่ว่า ต้นไม้มีอายุเท่าไร ช่างตอบว่าเมื่อคนเป็นลูกช่างต้นไม้สูง แคะขาของคน ส่วนวานรบอกว่า
เมื่อคนเป็นลูกวานรนั่งอยู่กับพื้นไม่ต้องชะเง้อคอกก็ตกยืนยอกไม้ได้ ส่วนนกกระทาตอบว่า คนเป็นผู้กิน
ลูกไม้จากต้นไม้แล้วมาตายมูลไว้ จึงเกิดต้นไม้ขึ้น กวญเหตุนั้นจึงทราบว่านกกระทาอาวุโสที่สุด ช่าง
และวานรจึงกระทำสักการะ เคารพนับถือไหวบูชา และตั้งอยู่ในโอวาทของผู้อาวุโสกว่า หลักอันนี้
ปฏิบัติมาจนปัจจุบันนี้ พระพุทธองค์สรรเสริญผู้นับถือผู้อาวุโสว่า

"เย วุฑฒมปจายนุติ

นรา ชมมสุสโกวิทา

ทิวเร ชมุเม จ ปาสีสา

สมุปราเย จสุคติ

นรชนโศลกในธรรม ย่าเกรงบุคคลผู้เจริญ นรชนคนนั้น ถึงอยู่ในปัจจุบันชาตินี้
ก็โศกความสรรเสริญ ครั้นแตกคัมภีร์จะได้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า"

หลักจริยธรรมจากแนวคิดและโครงเรื่องของนิทาน อาจแสดงถึงหลักอื่น ๆ
นอกเหนือจากนี้ ทั้งนัยมาแล้วแต่ว่าผู้อ่านจะมุ่งพิจารณาในแง่ใด แต่หลักที่กล่าวมานี้เป็นหลักใหญ่ ๆ
เท่าที่วิเคราะห์พบ นิทานบางเรื่องอาจมีแนวคิดที่มุ่งแสดงออกเกินกว่าแนวคิดเดียว เพราะนิทานบางเรื่อง

ยาวและซับซ้อน นิตานามาง เรื่องอาจกำลังกัน ระหว่างหลักหนึ่งกับอีกหลักหนึ่ง อย่างเช่น หลักธรรมกับหลักไม่เบียดเบียนเป็นต้น เพราะผู้ทำความเบียดเบียนผู้นอกยอมได้รับผลกระทบดังนี้เป็นต้น

๓.๒ หลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์คือ "ผู้ซึ่งอยู่ในโพธิคือความรู้ ผู้ที่เข้าถึงพุทธิภาวะตรัสรู้เป็นพุทธในวันข้างหน้า" การที่พระโพธิสัตว์จะโคตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นจะต้องบำเพ็ญบารมี พุทธการกกรรมนับตั้งแต่ได้เสวยพระชาติเป็นสุเมธคาบสพำเพ็ญบารมีแทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามาภิไธยกร ตั้งแต่เนิ่นมาพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ มาสิ้นสุดครบบริบูรณ์ในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร

สำหรับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์มีพระทัยกว้างขวางมุ่งแต่พระโพธิญาณเท่านั้น ใครจะออกปากต้องการอะไรที่มีในพระองค์ ไม่ว่าทรัพย์สินสมบัติ เลือดเนื้อ อวัยวะส่วนใด พระองค์ทรงสละได้ทั้งสิ้นกล่าวกันว่า "ในขณะที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนั้นได้ให้เลือดเป็นทานมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ ได้ให้เนื้อเป็นทานมากกว่าแผ่นดินของโลก ได้กัศริษะให้เป็นทานมากกว่าภูเขาสีเนรุราช ได้ควักลูกตาให้เป็นทานมากกว่าดวงดาวที่ปรากฏในท้องฟ้า"^๒

แนวคิดของนิตานชาคกจึงยึดหลักความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มาเป็นองค์ประกอบในการวางโครงเรื่อง ในพระชาติหนึ่งก็บำเพ็ญบารมีหนึ่ง ความจริงในพระชาติหนึ่งอาจมีบารมีครบ ๑๐ อย่าง แต่จะเน้นหนักไปในทางใดเท่านั้นจึงถือวามบำเพ็ญบารมีนั้น ๆ ในพระชาตินั้น บารมีทั้ง ๑๐ ประการมีดังนี้

- ๑. ทานบารมี
- ๒. ศีลบารมี
- ๓. เนกขัมมบารมี
- ๔. ปัญญาบารมี
- ๕. วิริยบารมี

^๑ เสฐียร พันธงศรี พุทธศาสนานามหายาน หน้า ๔๔

^๒ เกษม บุญศรี คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง เรื่องพระปฐมสมโพธิกถา

๖. ขันติบารมี
๗. สัจจบารมี
๘. อหิงสาบารมี
๙. เมตตาบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี

ในจำนวนบารมีทั้ง ๑๐ นี้ ยังแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือบารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี อย่างละสิบรวมเป็นบารมีสามสิบทัศ เช่น การบริจาคทรัพย์เป็นทานบารมี การบริจาค อวัยวะเป็นทานอุปบารมี การบริจาคชีวิตเป็นทานปรมัตตบารมี บารมีอื่น ๆ ก็ทำนองเดียวกัน สำหรับการวิเคราะห์จะยึดถือการบำเพ็ญบารมีของตัวละครที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ

๓.๒.๑ ทานบารมี

ทาน ตามรูปศัพท์คือการให้ปันตามความหมาย ได้แก่การเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง เช่น กระทำเบญจมหาบริจาค คือให้ทรัพย์ ให้ลูก ให้เมีย ให้อวัยวะและให้ชีวิต แนวคิดของนิทานที่แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ก็คือเรื่อง "นิโครธชาดก" (๑๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาเนื้อ ยอมสละชีวิตแทนนางเนื้อที่มีครรภ์แก่ พระราชาทรงเลื่อมใสเลยพระราชทานอภัยแก่สัตว์เคี้ยวจวนทั้งหมด นิทานเรื่องนี้มีในหนังสือนิทานสุภาษิตของกระทรวงศึกษาธิการแล้ว

สสันตติชาดก (๓๑๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระต่าย มีลิง สุนัขจิ้งจอกและนาคเป็นเพื่อนร่วมหาอาหาร กระต่ายมันอยู่ในคีลทานและสอนให้สัตว์ทั้งสามประพฤติเช่นเดียวกัน วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถสัตว์ทั้งสามมีอาหารสำหรับให้ทานแก่กระต่ายไม่มีอาหาร เลย จึงตั้งมั่นจงจิตวาจะบริจาคเนื้อ ร่างกายของตนให้เป็นทานถวายอนุภาพแห่งคีลทานของพระโพธิสัตว์รอนถึงพระอินทร์ต้องปลอมเป็นพรานหม่อมมารับบริจาคของจากสัตว์ทั้งสี่ พระโพธิสัตว์สละบัตถกาย ๓ ครั้ง คอยเกรงว่าสัตว์เล็กที่ติดอยู่ระหว่างขนจะพลอยตายไปด้วย แล้วกระโดดเข้ากองไฟ พระอินทร์จึงแสดงพระองค์ให้ปรากฏถวายผลแห่งทาน พระอินทร์จึงสักคัตหินเขียนลักษณะกระต่ายไว้ในวงดวงจันทร์ ปรากฏมาจนทุกวันนี้

ถ้าจะพิจารณาตอนจบนิทานเรื่องนี้ นอกจากจะบำเพ็ญทานบารมีแล้ว แนวคิดของนิทานมีลักษณะ เป็นนิยายที่เล่าถึง เหตุที่กระต่ายไปปรากฏในดวงจันทร์ได้

เรื่อง "มหากบิลชาดก" (๔๐๗) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานร พาบริวาร ไปกินมะม่วงที่ยืนต้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา จนกระทั่งถูกมนุษย์ลอบไล่พระโพธิสัตว์จึงยอมสละชีวิต

หอกตนเป็นสหพานีโหดร้ายวรา เคนขามพนจากที่ลอมไปไค

เรื่อง "โรทมมิชชากก" (๕๐๑) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาเนื้อไปติดบวงของนายพราน ซึ่งประสงค์จะจับพระโพธิสัตว์ไปถวายมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตซึ่งกำลังแพ้พระครรรณ น้องชายและน้องสาวของพระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตถวาย พรานเลื่อมใสยอมปล่อยพระโพธิสัตว์และเนื้อทั้งสอง พระโพธิสัตว์ให้พรานเรียนธรรมไปแสดงถวายพระเจ้าพรหมทัตได้พระราชทานยศและทรัพย์ พรานมอบให้บุตรภรรยาแล้วออกมาช

เรื่อง "หังสชากก" (๕๐๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ติดบวงนายพรานซึ่งประสงค์จะจับพระโพธิสัตว์ไปถวายมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีซึ่งกำลังแพ้พระครรรณขณะติดบวงหงส์เสนาบดียอมสละชีวิตร่วมถวาย นายพรานเลื่อมใสจะปล่อย แต่พระโพธิสัตว์ให้พาไปถวายพระราชา พระโพธิสัตว์แสดงธรรมถวายพระราชาและมเหสี ความแพ้พระครรรณของมเหสีก็ระงับ พรานไครับยศเป็นอันมาก

เป็นที่น่าสัง เกตวากการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติที่เป็นสัตว์ต่าง ๆ ทรงบำเพ็ญบารมีถึงขั้นปรมัตถบารมี ส่วนชั้นทานบารมีก็คือพระชาติที่เป็นเวลาม พราหมณ์ทานชูปบารมีในชาติที่เป็นพระเจ้าสิวีราชทรงควักพระ เนตร เป็นทานแล้วกลับไคพระ เนตร เป็นทิพย์ (สิวีราชชากก: ๔๔๔)

๓.๒.๒ ศิลบารมี

ศีล คือความประพฤติดีซึ่งม่งความประพฤติชั่ว และม่งกระทำแต่ความดีดังไคกล่าวแล้วในแนวคิดทางจริยธรรมชั้นศีลซึ่งม่งในแง่การประพฤติปฏิบัติแต่ในที่นี้จะม่งถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ กิ่งตัวอย่างเช่น กุสวักชากก (๓๑) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมขมานพอยู่ในศีลมีมเหสี ๔ คน คือนางสุธรรมา สุจิตรา สุนันทา และนางสุชากา มเหสี ๓ คนแรกชวยกันสร้างศาลาแตนางสุชากาไมไคทำอะไรเลย เมื่อมขมานพสิ้นชีวิตแล้วไปเกิดเป็นพระอินทรต่อมาพระอินทรกับอสูรเกิดรบกัน พระอินทรสู้ไมไคหนีไปทางคงจิวไคยินเสียงลูกครุฑตกใจร้อง ชั่งแซ่กส่งสารลูกครุฑยอมสละพระชนม์ไคกลับรถไปทางข้างคักแถมพวกอสูรคิความีพระอินทรหลายองค์ชวยกันชวยจึงพากันหนีไป

มเหสีทั้งสามนางก็มาเกิดเป็นยาพบริจาริกาของพระอินทรชวยอนันตสังข์ของความดี แตนางสุชากาไปเกิดเป็นนางนถียงพระอินทรทราบชวยทิพยเนตร จึงไปสอนนางนถียงให้รักษาศีล นางก็ปฏิบัติตามสามวันต่อมาพระอินทรไคจะทดลองดูนางจะรักษาศีลจริงหรือไม่ จึงแปลง

รูปเป็นปลาผานอนอยู่ตรงหน้านางนงกยง นางนงกยงคิดว่าปลาตายก็คาบศิระศรีขึ้นเห็นปลากะตักหางได้ นางก็วางลงเสีย นางรักษาศีลอยู่อีกหลายชาติจนได้กลับไปเป็นมเหสีของพระอินทร์ตามเดิม

นิทานเรื่องนี้ทำให้เกิดความคิดว่า ศีลเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวควบคุมความประพฤติ ได้เป็นอย่างดี แม่นกยงจะต้องกินปลาเป็นอาหารแต่เมื่อเห็นว่าปลายังมีชีวิตก็พึงละเสีย

ส่วนเรื่อง "สีลานีสังฆชาดก" (๑๕๐) เป็นเรื่องที่แสดงอานิสงส์ของศีลว่า ครั้งหนึ่งเรืออับปางกลางสมุทร ช่างกัลบกกับอุบาสก เกาะกระดานผ่นเดียวกันไปจนถึง เกาะแห่งหนึ่ง ทองออกอาหารถึง ๗ วัน ช่างกัลบกฆ่าเนกยงกินและแบ่งให้อุบาสก อุบาสกไม่ยอมกินยึดพระรัตนตรัย เป็นสรณะจนกระทั่งพญานาคราชได้เนรมิตกายตนเป็นเรือสำเภา เทวดารักษาสมุทรแปลงเป็นต้นหนแล้ว ร้องประกาศว่าใครจะไปยังชมพูทวีปบ้างอุบาสกขึ้นสำเภาแล้วเรียกช่างกัลบกด้วย แต่เทวดากล่าวว่า ช่างกัลบกไม่มีศีล ขึ้นเรือไม่ได้อุบาสกจึงแบ่งส่วนกุศลให้และอุทิศช่างกัลบกขึ้นเรือมาถวายจนถึงกรุงพาราณสี ถวายอนุภาพของความเป็นผู้มีศีลนั่นเอง

สำหรับเรื่อง "ปัญจอุโบสถชาดก" (๔๕๐) ก็แสดงการบำเพ็ญศีลบารมีของ พระโพธิสัตว์และอานิสงส์ของศีลว่า สามารถดับความทุกข์ทั้งปวงได้เรื่องมีอยู่ว่า พระโพธิสัตว์เสวย พระชาติเป็นพราหมณ์ ละกามออกบวชเป็นฤาษีไกล ๆ กับอาศรมเป็นที่อยู่ของ นกพิราบ ๑ คู่ งู สุนัขจิ้งจอกและหมี คอไปก็เป็นที่นอนงอนิทานชอนนิทาน คือเป็นเรื่องราวอันเป็นสาเหตุการรักษากุโบสถ ศีลของสัตว์ทั้ง ๔ คือ

เหยี่ยวตัวหนึ่งโฉบนางนกพิราบไปกินเป็นอาหาร ทำให้นกตัวนี้ทุกข์ใจ เพราะ พลัดพรากจากนางนก เหยี่ยวสำนักนึกเข้าไปรักษาศีลดับความโศกณสำนักของพระโพธิสัตว์ งูเข้มาวรักษาศีลเพื่อข่มความโกรธที่กัดตัวถึงแก่ความตาย เพราะวิวัฒนาเหยียบ งูโดยบังเอิญทำให้เจ้าของเสรำโถกมาก งูสำนักนึกจึงมารักษาศีล ณ อาศรมของคาบส หมายจิ้งจอกมารักษาศีลเพื่อข่มความโลภหลังจากรอกชีวิตมาได้เมื่อมันเข้าไป กินตับ ไต ไล่ฟุง ในซากของช่าง

หม้อออกมาหาอาหารกินในหมู่บ้าน ถูกชาวบ้านตีหัวแตกเลือดไหลจึงมารักษาศีล ดับความโลภและความเจ็บปวดคยงอาศรมพระโพธิสัตว์

ส่วนพระโพธิสัตว์ก็มีมานะจึงไม่บรรลุนิพาน พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงมา ขมมานะของพระโพธิสัตว์จนได้บรรลุนิพานมีพรหมโลกเป็นเบื้องหน้า

สำหรับเรื่อง "จัมเปยยชาดก" (๕๐๖) เป็นเรื่องที่มีโครงสร้างซับซ้อนมาก

มีการเปล่งกาย มีของเสี้ยวหายเป็นอาณาภาคของเรื่อง เรื่องนี้อยู่

ราชาแห่งแคว้นอังคะและมครเป็นศัตรูกัน ทำสงครามกันอยู่เสมอ ระหว่างนครทั้งสองมีเมืองนาคอยู่ในแม่น้ำจัมปานที่ มีนาคราชชื่อจัมเปยยนนาคราช วันหนึ่งเกิดสงครามระหว่างเจ้านครทั้งสอง พระเจ้ามครพ่ายแพ้กระโถกน้ำหน้ำจัมเปยยนนาคราชเนรมิตมดศพแถวคอนรับและช่วยทำสงครามจนกระทั่งมีชัยคอนครอังคะ ครอบครองนครอังคะและมคร เขาช่วยกันและให้สร้างมรตป ณ ฝั่งจัมปานที่

ตอนนั้นในโครงสร้างของเรื่องก็เท่ากับภาคแรกแต่ผู้ให้เห็นว่า นาคพิภพกับเมืองมมุษยทั้งสองสัมพันธ์กันอย่างไร

ตอนต่อไปกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคนเชิงใจ ไปยังฝั่งแม่น้ำเห็นสมบัติของนาคราช เกิดความโลภอยากได้สมบัติจึงทำบุญให้ทานรักษาศีล พอจัมเปยยนนาคราชสิ้นพระชนม์พระโพธิสัตว์ก็ไปจุติเป็นพญานาคราชที่สมบุรณ์ควยทรัพย์สินและนางนาค มากมายต่อมาพระโพธิสัตว์ก็เบื่อหน่าย เริ่มรักษาศูโอบสดีลยังแคว้นมมุษย นางสุนนาคักรมเหลือทรงห่วงใยมาก จึงถามถึงนิมิตที่จะเป็นกลางสังฆรณ์ ถ้าพระโพธิสัตว์เป็นอันตราย พระโพธิสัตว์จึงบอกว่า

ถ้าใครประหารพระองค์	น้ำในสระจะขุ่นมัว
ถ้าพญาครุฑจับไป	น้ำในสระจะเดือด
ถ้าหมองูจับไป	น้ำในสระจะมีสีแดง

ทั้งนี้ เป็นอนุภาคที่เป็นปมในการดำเนินเรื่องต่อไปนั่นเอง

คราวนั้นมานพชาวพาราณสีเรียนมนต์ "อาถัมพายมนต์" คิดจะจับพญานาคราช พระโพธิสัตว์ทราบก็เตลพาพิษฆาชาชายผู้หนักกลัวศีลจะค้างพร้อย พระโพธิสัตว์จึงแกล้งนอนแล้วหลับตาเสีย จนหมองูจับไถ้นำไปแสดงยัง เมืองต่าง ๆ พระโพธิสัตว์ได้รับทุกขเวทนา มาก จนบรรลุถึงเมืองพาราณสี และไถแสดงให้เจ้าเมืองชม พอดีกับที่นางสุนนาคทราบ ว่า หมองูจับพระโพธิสัตว์ไป เพราะน้ำเป็นสีแดง นางจึงตามมา พบหมองูกำลังบังคับพระโพธิสัตว์ให้แสดงถวายพระเจ้าพาราณสีอยู่ นางจึงกราบทูลว่า พญานาคนี้เป็นสามีของนางให้ปล่อยเสีย จึงทำให้กษัตริย์พาราณสีสงสัยว่า พญานาคมีฤทธิ์มากทำไมจึงพ่ายแพ้แก่มมุษย นางกราบทูลว่าพระโพธิสัตว์รักษาศีลจึงมิได้ประทุรกายแก่มมุษยผู้จับ และทรมานพระองค์

เมื่อหมองูปล่อยแล้ว พญานาคก็กลายร่างเป็นมนุษย์ชวณกษัตริย์พาราณสีไปสู่ นาคพิภพ กษัตริย์พาราณสีเสด็จไปทอดพระเนตรความมั่งคั่งของนาคพิภพมีทั้ง เงินทองแก้วทุกชนิด พระโพธิสัตว์ก็โปรดให้บริวารของกษัตริย์พาราณสีขนเอาไป ได้ยินว่าแต่นั้นมาชมพูทวีปจึงมีเงินทอง

๓.๒.๓ เนกขัมมารมี

คือการออกบวชทำจิตใจไม่ให้หมกมุ่นในกามคุณ เพราะเห็นทุกข์โทษในเพศฆราวาสและเห็นอนิสงส์ของการบวชว่าเป็นช่องทางหาความบริสุทธิ์ให้แก่ชีวิตได้ง่าย โคร่งเรื่องของนิทานที่พระโพธิสัตว์ออกบวชเป็นคาบสมมียูถึง ๗๘ เรื่อง การบำเพ็ญเนกขัมมารมีอย่างเด่นชัดก็คือในพระชาติที่เป็น "อโยธรกุมาร" (๕๑๐) ทัดถีบาลกุมาร (๕๐๘) และพระเจ้าจุลสุทโธสม (๕๒๕) แต่นิทานเรื่องสัตว์ที่แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมารมีไม่ปรากฏ

๓.๒.๔ ปัญญาบารมี

คือการฝึกให้มีความรอบรู้ในสิ่งที่เป็นคนและโทษประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ ตลอดจนวิธีการแก้ปัญหาคววิธีกาแห่งเหตุผล ความเฉลียวฉลาดบารมีขั้นนี้เป็นขั้นที่สำคัญมาก โคร่งเรื่องของนิทานที่แสดงปัญญาบารมีคือในพระชาติที่เป็นมโหสถบัณฑิตและเสนกบัณฑิต ส่วนในชาติที่เกิดเป็นสัตว์มีคังนี้ คือ

"กุกุรชากก" (๒๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาสุนัข สุนัขในพระราชฐานลอบกักกินหนังหมูราชรถแก่อำมาตยกราบทูลว่าสุนัขเข้ามาทางปากทอกักกินหนังหมูรถ พระราชากริ้วสุนัขจึงรับสั่งให้ฆ่าสุนัขทั้งหมด ยกเว้นสุนัขในพระราชฐาน พระโพธิสัตว์เข้าเฝ้าพระราชอาพิจูจน์ให้เห็นว่าสุนัขในราชฐานเป็นผู้กักกินหนังหมูรถโดยวิธีให้คนนำเปรียงและพญาคามาขยำเอาคนนำให้สุนัขดื่มเข้าไป สุนัขตัวที่กินหนังหมูรถก็สำรอกออกมา พระโพธิสัตว์แสดงทศพิชราชธรรมแก่พระราชา พระราชาพระราชทานอกภัยแก่สุนัขทั้งปวงและพระราชทานอาหารแก่สุนัขเป็นนิตย์

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ใหญ่จะลงโทษผู้น้อยควรทำด้วยความรอบคอบไม่ทำด้วยโทษและอคติมิฉะนั้นจะขาดความยุติธรรม

เรื่อง "มพิพามุชชากก" (๒๒) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชเสวกคิดแก้ไขช่างทรงของพระราชารซึ่งคร่ำเพราะฟังเสียงโจร แล้วสำคัญว่าเขาให้คนตีฆาอย่างนั้น พระโพธิสัตว์คิดแก้ไขโดยให้สมณะมาสนทนาธรรมให้ฟัง เช่น โมปถน ไมสา ให้มีความเมตตากรุณาเป็นต้น ต่อมาช่าง เปลี่ยนนิสัยเป็นสงบเรียบร้อยเหมือนเดิม

แง่คิดจากเรื่องนี้แสดงว่า คบคนเช่นไร เป็นคนเช่นนั้น สภาพแวดล้อมก็ ทำให้คนเป็นคนดี สภาพแวดล้อมไม่ดีก็ทำให้คนเป็นคนไม่ดีไปได้

เรื่อง "มิตจินตีชากก" (๑๑๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลาช่วยเพื่อนปลา ๒ ตัวให้รอดชีวิตด้วยอุบาย ทำน้ำให้ปนขางหลังซ้ายทำให้ชาวประมงเข้าใจว่าปลาฆ่าแรกขาย

ไปได้ จึงจับปลายชายยกขึ้นปลาทั้ง ๒ รอดจากข่ายตกลงไปในน้ำโดยปลอดภัย

เรื่อง "วิภูฏกษาคก" (๑๑๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกกระจาบ ถูกนายพรานจับไปซึ่งไว้พระโพธิสัตว์แสร้งทำอุบายออกอาหารจนเหลือแต่หนึ่งหูกกระดูก ผู้ซึ่งไม่ชอบนกยอมเช่นนั้น พอนายพรานจับมาวางบนมือพิจารณาว่านกตัวนี้เป็นอะไรไป ทำไมจึงยอม พอนายพรานปล่อยนกกกระจาบตัวนั้นก็บินหนีไป นิทานเรื่องนี้แสดงปัญญาและขันติด้วย

เรื่อง "สกุณคชิตก" (๑๖๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกมูลไถ ถูกเหยี่ยวเจียวไป จึงออกอุบายโดยรำพึงว่าการที่ถูกเหยี่ยวเจียวไปเพราะเที่ยวไปในที่มีไข่เค็มของตน เหยี่ยวเป็นสัตว์ที่อวดดี เชือกกำลังตน จึงพานกกมูลไถไปปล่อยที่กอนดินอันเป็นที่โถง นกกมูลไถโยนนกก่อนคืนใหญ่แล้วร้องหาเหยี่ยว พอเหยี่ยวโฉบลงมาก็หลบเข้าซอกกอนดิน เหยี่ยวไม่สามารถยั้งกำลังเร็วได้ ออกเลยกระแทกกอนดินจนหัวใจแตกตาย

เรื่อง "กฏาณิชาคก" (๒๑๘) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์พิพากษาคดีด้วยสติปัญญาเฉียบแหลม คดีมีอยู่ว่าพ่อค้าชาวบ้านนอกนำตาล ๕๐๐ มาฝากพ่อค้าชาวกรุง พ่อค้าชาวกรุงจึงแอบนำตาลไปขาย พ่อเจ้าของมาทวงถามก็บอกว่าหนูกินตาลหมดแล้ว ต่อมาพ่อค้าบ้านนอกพามาตรพ่อค้าชาวกรุงไปอามน้ำ แล้วบอกว่า เหยี่ยวโฉบเอาเด็กไป พระโพธิสัตว์จึงวินิจฉัยว่าพ่อค้าบ้านนอกคงจะแกลลโก้งของพ่อค้าชาวกรุง จึงกล่าวว่าเมื่อหนูกินตาลได้ เหยี่ยวก็โฉบเด็กไปได้ ฉะนั้นถ้าอยากได้บุตรคืนก็คืนตาลแก่เจ้าของเสีย ซึ่งพ่อค้าชาวกรุงก็ยอมรับคืนตาลให้ และได้บุตรคืนมา ด้วยสติปัญญาของพระโพธิสัตว์

เรื่อง "ขรปุตตชาคก" (๓๘๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์แปลงเพศเป็นแพะออกอุบายช่วยชีวิตพระเจ้าเสนก เรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้าเสนกเป็นมิตรกับพญานาค พญานาคใดส่งนางนาคผู้รักมากในกามมาถวายพระเจ้าเสนก วันหนึ่งนางนาคแปลงเพศเป็นงูเสพเมณูกับงูควายกันในสระ พระราชามาพบเข้าจึงคืนนางนาค นางนาคโกรขหนีไปกราบขูลพญานาค พญานาคจึงไถนาคมานพ ๔ ตัวไปทำร้ายพระเจ้าเสนก แต่เมื่อนาคทั้ง ๔ ทราบความจริงจึงไม่ฆ่าพระราชากลับถวายมนต์ชื่อ "สัพพรุทธานมนต์" (มนตร์รูเสียงสัตว์) แต่มันตนจะให้ใครอีกไม่ได้ ถ้าให้จะตองตายในกองไฟ

วันหนึ่งขณะพระราชเสวยพระกระยาหารไค้ยินเสียงมก แผลงวันสนทนากัน ก็ทรงพระสรวล จนพระราชเทวีสงสัยว่าพระราชาทรงพระสรวลเรื่องอะไร จึงทรงรบเร้าพระราชาราชขอมนต์อันนั้น จนในที่สุดพระราชาทองยอมให้มนต์แก่พระนางแม่พระองค์จะตองตาย

พระอินทร์จึงแปลง เป็นแพะมาช่วยชีวิตพระราชาโดยแกล้งทำเสพเมณูกับนางแพะ มาเทียบรถจึงตำหนิว่าแพะโง่ไม่รู้จักกาลควรไม่ควร นางแพะจึงว่ามานั้นแหละโง่ มาเทียบรถจึงกล่าวว่ที่เราทั้งสองโง่นั้นพระเจ้าเสนกกยังโง่กว่า ในที่สุดนางแพะผู้ฉลาดก็แนะนำชายชีวิตพระเจ้าเสนกว่าการที่พระนางอยากไถ้มนต์โดยไม่คำนึงถึงชีวิตผู้นั้นนั้นความจริงพระนางก็รักชีวิตของพระนาง จึงขอให้โยนนาง ๑๐๐ ครั้ง เพื่อแลกกับมนต์จนในที่สุดพระนางก็เลิกชอมนต์พระราชาที่รอกชีวิต

โครงสร้างของเรื่องนี้มีอนุภาคซับซ้อนคือ มนต์รูเสียงสัตว์ อันเป็นประโยชน์ในการดำเนินเรื่องต่อไปคล้ายกับเรื่อง "สังข์ทอง" ที่มีมนต์ชื่อ "มหาจินคามนต์" ซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินเรื่องต่อไป

๓.๒.๕ วิริยบารมี

คือความเพียรบากบั่นก้าวไปข้างหน้าไม่ทอดยอในการระงับบาปทุจริต มิให้เกิดขึ้นที่ก่อกำเนิดแล้วละเสีย และพยายามบำเพ็ญเพียรในทางที่ดีที่ชอบให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แนวคิดของเรื่องที่แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมีในนิทานเรื่องสัตว์ไม่ค่อยมีแต่จะขอยกตัวอย่าง เรื่องที่แสดงวิริยบารมีในพระชาติที่เป็นพระมหากษัตริย์ (๕๓๘) เป็นผู้มี ความเพียรมั่นคง เมื่อเรือแตกต้องว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร นางเมขลาเทพธิดามาพุดทลวงใจให้ทอดอาลัยในชีวิต พระองค์ไม่ละความพยายามนางเทพธิดาเลื่อมใสจึงช่วยให้พ้นจากอันตรายนำขึ้นฝั่ง แล้วได้เป็นพระเจ้าชนกราชครองนครมิลินดาแคว้นวิเทหะ แต่เพราะพระองค์ไม่มีวิมา ไมโยคีในราชสมบัติจึงเสด็จออกทรงผนวชเป็นฤาษี

สำหรับนิทานเรื่องสัตว์ที่พอจะอนุโลมเข้าในวิริยบารมีได้ก็คือเรื่อง "ชวนหงส์ชาก" (๕๓๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ เป็นมิตรกับพระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อมีนาคสูรระอโนคาตบึกข้างหนึ่งนำน้ำอีกข้างหนึ่งนำผงจินตมาให้ภคิรีพาราณสีสร่งสนานเสมอ จึงมีกำลังมากบินเร็ว ครั้งนั้นมีลูกหงส์ซึ่งเป็นน้องของพระโพธิสัตว์อวดคึกจะบินแข่งกับควงอาทิตย์ พระโพธิสัตว์ห้ามก็ไม่ฟังในที่สุดพระโพธิสัตว์ก็คอยช่วยเหลือในการบินแข่งกับควงอาทิตย์ น้องเล็กและน้องกลางทั้งสองเกือบเอาชีวิตไม่รอดแต่พระโพธิสัตว์ก็คอยประคองไว้ จนในที่สุดพระโพธิสัตว์ส่งน้องไปยัง เขาจิตรภูทามกลางผองหงส์ ขณะนั้นควงอาทิตย์อยู่กลางฟ้าพอดีแล้วพระองค์ก็ลงกำลังแข่งกับควงอาทิตย์โดยลำพัง จึงบินขึ้นจับยอดเขา युคนธรแล้วลาออกจากนั้น บางครั้งก็แข่งขันหน้าควงอาทิตย์บางครั้งก็ไล่หลัง แต่ในที่สุดก็คิดว่าไร้ประโยชน์จึงรอนลงยังนครพาราณสีแสดงธรรมว่าแม่พระองค์จะบินเร็วจนเอาชนะการโคจรของควงอาทิตย์ได้ แต่ชีวิตมนุษย์ยังเร็วกว่าความแก่ ความตายยังเร็วกว่า

เรื่อง "กัณฐชาก" (๕๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโคค้ำสอนของคูดาย

แกว้เลี้ยงโดยรับจ้างลากเกวียน ๕๐๐ เล่ม ขามทาน้ำจรวงกายชูชิต ตาแดง แต่พระโพธิสัตว์ก็ได้พยายามลาก(เกวียนจนสำเร็จ เพื่อแลกกับเงินพันกษาปณ์มาแทนคุณยายแกว้เลี้ยง เรื่องนี้แสดงถึงความกตัญญูและความเพียรทวย

๓.๒.๖ ชันติบารมี

ชันติ คือความอดกลั้นความอดทนต่อความลำบากทรากรทรา ความทิวกระหาย อดทนต่อคำล่วงเกิน อดทนต่ออันตราย หนทุกขเวทนาต่าง ๆ โครงเรื่องของนิทานที่เป็นอุทาหรณ์ของการบำเพ็ญบารมีนี้ก็คือเรื่อง "โกษาขานิชชากก" (๒๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาอาชาไนย ออกรบกับกษัตริย์ที่ยกมาทำสงครามซึ่งนครพาราณสีถึง ๙ นคร ขณะที่จะจับราชาองค์ที่ ๖ มาอาชาไนยได้รับบาดเจ็บสาหัสแต่ก็มีความอดทนที่ค่ายที่ ๙ ของพระราชโอรส แต่โคขอรองพระเจ้าพาราณสีว่าอย่าได้สำเร็จโทษกษัตริย์ทั้ง ๙ นคร ให้กระทำสัตยานุสัยแล้วปล่อยไป แล้วมาอาชาไนยก็ถึงแก่ความตาย ส่วนเรื่อง "อาชัญญชากก" (๒๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาอาชัญญออกรบศึกต้องอาวุธสาหัส ยอมสละชีวิตทวยความอดทนจนจับข้าศึกโคหมค เขมเดียวกับเรื่องแรก

นิทานอีกเรื่องหนึ่งทีแสดงถึงชันติและเมตตาการุณา คือเรื่อง "มหิสชากก" (๒๔๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระบือถูกลิงตัวหนึ่งรบกวนโดยถ่ายอุจจาระรดหลังแทบทุกวัน แต่ก็ยอมทนภายหลังวานรตัวนั้นไปทำอย่างนั้นแก่กระบือตัวอื่น ๆ ถูกกระบือชีวิตตาย

ความอดทนนั้นต้องทนทุกอย่าง คือ หนลำบากทรากรทราและทนต่อคำคำ เหยียดหยามเหมือนอย่างเรื่อง "ทัฬหชากก" (๓๐๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนาคราช มีน้องชายทีมีนิสัยโกรธง่าย หยาบคายจึงถูกบิดาเนรเทศจากเมืองทั้งสองพี่น้อง พระโพธิสัตว์มีความอดทนจึงสอนน้องให้อดทนต่อการประทุษร้ายและคำคำวาของเด็ก ๆ ในทีสุคติหายโกรธให้กลับคืนสู่ภาคพิภพ

๓.๒.๗ สัจจบารมี

คือ การรักษาความสัตย์ความตั้งใจมั่นต่อการปฏิบัติมุ่งแสวงหาความจริงได้แก่ความจริงใจ คือประเพณีสิ่งใดทีได้จริง โครงเรื่องของนิทานทีแสดงให้เห็นถึงสัจจบารมี ก็คือเรื่อง "วิภูฏกชากก" (๑๕) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกนกคุ่มตัวเล็ก ๆ ปีกและขายังไม่แข็งแรง ในขณะนั้นได้เกิดไฟไหมป่า พอนกและแมนกบินหนีไปทวยความกลัวตาย พระโพธิสัตว์นอนอยู่ในรังตัวเดียวจึงตั้งความสัจ ระลึกถึงบุญบารมีทีเคยบำเพ็ญมาตั้งสัตย์อธิษฐานว่า

"สนธิ ปกษา อปตนา สนธิ ปาธา อวญจนา
มาตา ปิตา จ นิกขนฺตา ชาคเวท ปติกฺกม

ปีกทั้งสองมืออยู่แต่ยังบินไม่ได้ เท้าทั้งสองมืออยู่แต่มีอาจจะเดินได้ มารดาบิดา
ทั้งสองของเราบินหนีออกไปเสียแล้ว เพราะกลัวความตาย คุณกรเปลวเพลิง ทานจงกลับไปเสียเถิดสิ
ควยสี่จวาจากคิงกล่าว เปลวเพลิงหยุดอยู่ห่างจากพระโพธิสัตว์ประมาณ ๑๖ กรีส
ทำให้หนักคุมปลอกภัย

แนวคิดของเรื่องแรกพระโพธิสัตว์ตั้งสี่จจะ เพื่อความปลอดภัยของตนเอง แต่
เรื่อง "มัจฉาตก" (๗๕) พระโพธิสัตว์ตั้งสี่จอธิษฐานเพื่อความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่นควย เรื่อง
มือขวาพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลาตั้งสี่ตยาอธิษฐานให้ฝนตกช่วยปลาทั้งหลายให้พ้นอันตราย

๓.๒.๕ อธิษฐานบารมี

คือ ความตั้งใจมั่นอยู่ในความดีแล้วตั้งปณิธานไว้ในใจให้แน่วแน่ว่า จะต้องทำสิ่ง
นั้น ๆ ให้สำเร็จควยก็ ถ้ายังไม่สำเร็จก็จะไม่ละเลิกเสีย

นิทานชาดกที่เป็นตัวอย่างการแสดงอธิษฐานบารมี ก็คือเรื่องเหมียวชาดก (๕๓๔)
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเหมียวกุมารได้ทรงสดับคำที่พระราชบิดาตรัสให้ราชบุรุษลงอาญาแก่
โจร มีความสะทึงกลัวต่ออาปเกิดความเรารอนพระทัย อยากไปเสียให้พ้นจากพระราชสำนักนั้น นาง
เทพธิดารูปร่างงามมาช่วยให้ทำเป็นคนง่อยเปลี้ย หูหนวกและเป็นใบ้เสีย จึงจะไต่ไปพ้นจากพระราชวังได้
พระองค์ทรงอธิษฐานจิตปฏิบัติตาม พระชนกโปรดให้ทดลองควยอุบายต่าง ๆ ก็ไม่สามารถจะกระทำให้
พระองค์ละความตั้งพระทัยนั้นได้ ในที่สุดพระชนกก็เข้าพระทัยว่า พระองค์เป็นกาทิณจึงรับสั่งให้ราช
บุรุษนำไปฝังเสียทั้งเป็น จึงเป็นเหตุให้พระองค์ออกมาชเป็นฤๅษีสวรรค์สำเร็จงานและอธิษฐาน ลีนพระชนม์
แล้วก็ไต่ไปเกิดในพรหมโลก

นิทานเรื่องนี้ยกมาเพื่อเป็นอุทาหรณ์ว่าการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีนั้นบำเพ็ญอย่างไร
ส่วนในพระชาติที่เป็นสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี ก็คือเรื่อง "นทปานชาดก" (๒๒) พระโพธิสัตว์
เสวยชาติเป็นวานร จะพานรवारไปค้ำน้ำในสระที่มีมือสุรสิงอยู่ จึงหาวิธีค้ำโดยไม่ให้อสุรจับได้ โดย
นำไม้ไผ่ ซึ่งกอนหนานั้นยังไม่ทะลุถึงกันตลอด พระโพธิสัตว์จึงอธิษฐานว่าขอให้ไม้ไผ่ที่ เกิดขึ้นรอบสระ
นี้จงทะลุเป็นรูตลอดทุกลำ พอสิ้นคำอธิษฐานก็สำเร็จสมปรารถนา เพราะพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ
ประโยชน์มาตั้งแต่ต้น

เรื่อง "ทุมเมธชาคก" (๑๒๒) ก็น่าจะอนุโลมเข้าในอชิวฐานบารมีได้ เรื่องนี้เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างทรงของพระยามคชราช วันหนึ่งพระยามคชราชทรงช้างเลี้ยงพระนคร พระโพธิสัตว์ได้รับคำสั่งรเสริญจากประชาชนว่าสง่างามสมเป็นช่างมงคลของกษัตริย์ พระยามคชเกิดความริษยาคิดจะฆ่าจึงให้นายหัตถาจารย์ นำพระโพธิสัตว์ไปฝังกับภูเขาเพื่อหวังจะให้ตกเหวตาย แต่ในที่สุดพระโพธิสัตว์สามารถเหาะไต่จึงไม่เป็นอันตรายและกลับไปเป็นช่างคูบารมีของกษัตริย์ของกรุงพาราณสี การเหาะไต่ในนิทานบอกว่าเพราะ "บุญฤทธิ์" ก็คือ "อชิวฐานบารมี" นั่นเอง คือความตั้งมั่นแห่งจิตเพื่อบรรลุผลสำเร็จ แม้ในสิ่งที่เหลือวิสัยก็ตาม

๓.๒.๘ เมตตาทบารมี

คือความเมตตาต่อสรรพสัตว์ มีจิตเผื่อแผ่ปรารถนาความสุขแก่คนทั่วไป บารมีข้อนี้พระโพธิสัตว์มีอยู่แทบทุกเรื่องแต่ที่เด่น ๆ ก็คือในพระชาติที่เป็นสุวรรณสามคาบส พระยาเอกราชเป็นต้น

เรื่อง "วลาทกัสสชาคก" (๑๘๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้าวลาทก มีความเมตตากรุณาต่อพวกมนุษย์ที่เรือแตกขึ้นไปอยู่บนเกาะที่มียักษ์อาศัยอยู่ ช่วยพาพวกมนุษย์เหล่านั้นข้ามสมุทรกลับไปส่งถึงที่อยู่

เรื่อง "มัจฉชาคก" (๒๑๖) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปูโรหิตไปเที่ยวขายหาค เห็นชาวประมงกำลังจะบั้งปลาจึงช่วยปลาทัวนั้นให้รอดชีวิต

เรื่อง "สาสิเกทธารชาคก" (๔๘๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า คบารวข้าวมาเลี้ยงบิดามารดาไปติดวงโกสียพราหมณ์ พราหมณ์กลัวยกไร้ชาวสาสิให้แล้วปล่อยให้เพราะผลของความเมตตากรุณาและกตัญญูเลี้ยงดูบิดามารดา

๒.๒.๑๐ อุกเบกขาทบารมี

อุกเบกขา คือการรักษาคิดใจให้คงที่ มิให้ย่นคิดย่นร้ายในเมื่อมีอารมณ์มากระทบความวางเฉย โคร่งเรื่องของนิทานที่แสดงว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีขั้นนี้ก็คือเรื่อง "กัจฉปชาคก" (๒๗๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีมั่งลิ้ง โลกหนึ่งมาทำพราจารย์ต่าง ๆ เช่น เอาองคชาติสอดเข้าไปในช่องหู พระโพธิสัตว์คงสำรวมเฉยอยู่ ต่อมาเต่าตัวหนึ่งขึ้นจากน้ำนอนอาบปากฝั่งแตกหลับอยู่ เจ้าลิงตัวหนึ่งจึงเอาองคชาติสอดเข้าไปในปากเต่าตัวนั้น เต่าจึงพุกปากของชาติของลิงไว้ในที่สุดพระโพธิสัตว์ขอร้องให้เต่าปล่อย ลิงตัวนั้นจึงรอดพ้นจากความตาย

ส่วนเรื่อง "สกุรชาคก" (๑๕๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ถูก

หมู่วิวหนึ่งทำชวนให้ท้อสูกวญ หมูจึงไปเกลือกสิ่งโสโครกแล้วมาทำชวนรบกับราชสีห์อีก แต่ราชสีห์วางเฉย วาหนุคองพายแพภัยตัวเอง

จากการศึกษาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ นั้น จะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีธรรมเป็นชั้น ๆ เป็นวิวัฒนาการของชีวิตนับตั้งแต่เป็นสัตว์ชั้นต่ำ ที่เชื่อดีกันว่าเป็นอโงมงคล คือเหี้ย ไปจนถึงสัตว์ที่เป็นราชาของสัตว์ทั้งหลาย คือราชสีห์และช้าง ในแต่ละพระชาติก็บำเพ็ญคุณงามความดีแตกต่างกันออกไป นับตั้งแต่มีสติปัญญาจนมีสติปัญญาสูงสุด ลึกซึ้ง มีความกรุณาจนถึงมีความเมตตากรุณา มีความโลภมากจนถึงขั้นเป็นนายโจร มั่งคั่งจนถึงขั้นเป็นเศรษฐี ยังสละทรัพย์สมบัติออกบวช มีความหมกมุ่นในกามจนถึงขั้นประพฤตินิสิตเป็นชู้กับภริยาของผู้อื่น แต่บางพระชาติก็บริจาคลูกและเมียให้เป็นทาน ละกามออกบวชเพื่อความสงบสันโดษและหลุดพ้นจากโลกีย์วิสัย

จากการศึกษาชั้นของบารมีนี้ทำให้ผู้วิจัยมีความนับถือพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น ทำให้เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริง และในเรื่องชาคกนั้นเองพระโพธิสัตว์บางครั้งก็เป็นสามัญชนที่มีทั้งความดีและความชั่ว บางครั้งก็ไม่ใช้คนคึกคักแต่พระองค์กล้าเลากลาเปิดเผย แม้แต่ความไม่ดีของพระองค์ ในอดีต โดยมีโคปีคัมภีร์แสดงถึงพระบริสุทธิ์คุณอย่างสูงของพระพุทธองค์

นอกจากนี้ทำให้เราทราบวานิสัย สันดาน จริต กิริยา คุณงามความดีเป็นสิ่ง ที่สร้างสมได้ เปลี่ยนแปลงได้ อบรมได้ ผลการกระทำในอดีตย่อมเป็นปัจจัยให้บุคคลแตกต่างกันในปัจจุบันดังพุทธภาษิตที่ว่า "กรรมเป็นผู้จำแนกสัตว์ให้ที่เลวและประณีตแตกต่างกัน" อย่างที่เราพบเห็น อยู่ในปัจจุบัน

๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างนิทานชาคกกับนิทานชาขวาน

ยอมเป็นที่ทราบกันมาแล้วในตอนต้นว่า นิทานชาคกส่วนใหญ่มาจากนิทาน ชาขวานเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายอยู่แล้วในหมู่ประชาชน ฉะนั้นโครง เรื่องของนิทานชาคกย่อมมีลักษณะ คล้ายคลึงกับนิทานชาขวานอยู่บางอย่างแน่นอน ลักษณะสำคัญของนิทานชาขวานที่ปรากฏอยู่ในนิทานชาคก ก็คือ

๓.๓.๑ การเล่าเหตุการณ์ซ้ำ ๆ กันแบบนิทานชาขวานประเภท Formula tale คือมีเหตุการณ์ในทำนองเดียวกันซ้ำ ๆ แต่เหตุการณ์นั้นอาจแปลกแตกต่างกันออกไปบ้างใน รายละเอียด เช่น

เรื่อง "พิพพชาคก" (๑๓๗) ช่างสลักหินคนหนึ่ง เป็นมิตรกับหนู หนูนั่นเฝ้า กองทรัพย์มีมูลค่าถึง ๘๐ โกฏิ เมื่อเกิดความคุ้นเคยกันแล้วหนูจึงคาบทรัพย์มาให้ชายนั้นทีละกระษాป

ตนเองเพียงแค่อเน้อเป็นอาหารบ้างเท่านั้น ชายผู้นั้นจึงขอเน้อให้แก่อนุมาสกหนึ่ง เป็นประจำ ต่อมาแมวตัวหนึ่งจับหนูโคหนูอนขอชีวิตแล้วแบ่งเน้อให้แมวกินครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นแมวตัวที่ ๒ ก็จับหนูโคหนูก็สัญญาว่าจะแบ่งเน้อให้ครั้งหนึ่งของเน้อที่เหลือ เป็นเช่นนั้นจนแมวตัวที่ ๓ - ๔ - ๕ ตามลำดับ จนที่สุดหนูยอมลงเพราะเน้อมาสกหนึ่งถูกแบ่งเป็น ๖ ส่วน ชายผู้นั้นเห็นหนูยอมลงก็ถามถึงความเป็นไปต่าง ๆ หนูจึงเล่าให้ฟัง ชายนั้นจึงทำถ้ำถ้ำเล็กให้หนูอยู่ เมื่อแมวมากขู่ให้แมวโกรธแมวก็จะกระโดดเข้าปะทะถ้ำถ้ำเล็ก ออกแตกตายทีละตัว ๆ ในลักษณะเดียวกัน จนหมด ๕ ตัวตามลำดับ

อีกเรื่องหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือมีพฤติกรรมของตัวละครซ้ำ ๆ กัน เช่น เรื่อง "สิงคาลชากก" (๑๕๒) มีราชสีห์พันอง ๗ ตัว ตัวสุดท้ายของเป็นตัวเมียอาศัยอยู่ในถ้ำทอง ในที่ไม่ห่างกันนั้นมีสุนัขจิ้งจอกหนุ่มตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำถ้ำเล็ก หมาจึงจอกมีใจรักนางราชสีห์จึงมาหานาง เสมอหลังจากพี่ชายทิ้งทไปหาอาหาร แต่นางราชสีห์รังเกียจหาว่าสุนัขจิ้งจอกคำตอยคนละวรรณะ สุนัขจิ้งจอกมีความเสียใจจึงไปนอนอยู่ในถ้ำถ้ำเล็ก เมื่อราชสีห์ผู้พี่กลับมาทราบบเรื่องเข้าก็โกรธมลูณกลับไปทำร้ายสุนัขจิ้งจอกโดยไม่พิจารณา จึงถูกผนังถ้ำถ้ำเล็กกระแทกหนาทอกตายควยอาการเช่นเดียวกันทีละตัว ๆ จนเหลือพี่ใหญ่เพียงตัวเดียว เป็นตัวที่มีความรอบคอบจึงขึ้นไป นินลือสีห์นาทจนสุนัขจิ้งจอกตกใจ หัวใจแตกตาย

เรื่อง "โกชานันยชากก" (๒๓) มาอาชาไนยต้องออกศึก จับเจ้าผู้ครองนครถึง ๗ นคร นครที่ ๖ มาได้รบภาคเจ็บแต่ก็มีความอดทนจับเจ้าเมืองที่ ๗ ได้

๓.๓.๒ นิทานชากกที่มีลักษณะเป็นนิยาย ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของนิทานชาวมานประเภทหนึ่ง "นิยายคือเรื่องเล่าซึ่งสมมติว่าเกิดขึ้นจริง แสดงประวัติกความเป็นมาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นพืชหรือสัตว์หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติก็ได้"^๑

๓.๓.๒.๑ เหตุที่ไม่ขอเป็นของทะเลลุดลุดตั้งแต่ตนจนปลาย "นพพานชากก" (๒๐) ครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาลิง มีฝูงลิง ๘๘๐๐๐ เป็นบริวาร ได้ชมธรรมวิวารว่าในป่ามีอนัตตารอบคาน ~~อัน~~ ต้นไม้เป็นพิษ สระที่เป็นที่อยู่ของพวกอมมนุษย์ ฉะนั้นให้ระมัดระวังอย่ากินผลไม้ที่ยังไม่เคยกิน อย่าดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม เมื่อฝูงลิงเดินมาถึงสระแห่งหนึ่ง พญาลิงก็ตรว

ครอบสระ เห็นแครอยเท้าสัตว์ที่ลงไปเท่านั้นไม่เห็นรอยเท้าขึ้นจึงทราบว่าเป็นสระนี้มีอมฤตอยู่ รากษส
นั้นจะกินอยู่ที่ลงไปใต้น้ำนั้น ฉะนั้นพระโพธิสัตว์จึงหาวิธีขึ้นมาจากสระโดยไม่ตกลงไป พระองค์จึง
นำไม้ออमार่าลึงถึงบารมีธรรมตั้งสัจจกิริยา แล้วเป่าควยปาก ไม้ออจึงเป็นรูปลวงตลอดแล้วอธิษฐาน
ว่าขอให้ไม้ออที่เกิดขึ้นรอบ ๆ สระนี้จงทะลุเป็นรูโดยตลอดทุกลำเถิด ภายหลังไม้ออทั้งหมดจึงทะลุ
เป็นรูตลอดลำต้นตั้งแต่นั้นมา

๓.๓.๒.๒ เหตุที่กากับนกเคาเป็นอริกัน (อุลลชชาดก; ๓๗๐)

เมื่อครั้งปฐมกัลป์ สัตว์ทั้งหลายต่างประชุมกันคัดเลือกหัวหน้า แดงตั้งให้เป็น
ราชาของพวกตน สัตว์สี่เท้าได้เลือกราชสีห์ให้เป็นราชาของพวกตน ปลาในมหาสมุทรก็เลือกปลาอานนท์
ให้เป็นผู้นำของปลาทั้งหลาย พวกนกทุกชนิดก็มาประชุมกันเหนือแผ่นศิลาในหิมวันต์ประเทศ ปรีชากันว่า
หมู่นกสี่เท้าเหล่านี้ฉลาดต่างก็มีหัวหน้ากันแล้ว ส่วนหมู่นกทั้งหลายยังไม่มีหัวหน้าเลยเราจะอยู่โดยไม่มี
เจ้านายเป็นที่พึ่งไม่ได้ ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาเสนอนกตัวหนึ่ง เป็นหัวหน้าของพวกนกทั้งหลาย ในที่
สุดท้ายประชุมพร้อมใจกัน เสนอนกเคาให้เป็นหัวหน้าแล้วประกาศขึ้นสามครั้ง เพื่อหยั่งความพอใจของบรรดา
นกทั้งหลาย เมื่อสิ้นเสียงประกาศครั้งที่สาม มีกาตัวหนึ่งลุกขึ้นคัดค้านว่าเมื่อนกเคายังไม่โกรธหน้าตา
น่ากลัวถึงเพียงนี้ ในเมื่อใดแต่งตั้งเป็นเจ้านายแล้วโกรธขึ้นมาหน้าตาจะน่ากลัวสักเพียงไหน จึงขอ
คัดค้านไม่เลือกนกเคาเป็นหัวหน้า นกเคาได้ฟังดังนั้นก็โกรธโลภจิตตึกา ตั้งแต่นั้นมากากับนกเคาก็เป็น
อริกันสืบมา

๓.๓.๓ นิทานชาดกมีโครงเรื่องตรงกันกับนิทานชาวบ้านของไทย

นิทานชาวบ้านของไทยบางเรื่องมีโครงเรื่องตรงกันกับนิทานชาดก อาจเนื่อง
มาจากการเทศน์แล้วพระธรรมกถึกเสนาบดีทูลถามพระเถระหรือเนื่องมาจากเล่าสืบเนื่องกันมาแล้วมา
ก็เปลี่ยนแปลงเปลี่ยนตัวละครให้เหมาะกับเรื่องของไทย ๆ เช่น เรื่อง "ตาอินกับตานา" นิทานพื้นเมืองของ
ไทยมีโครงเรื่องตรงกับนิทานชาดกเรื่อง "ทัฬหปุณชชาดก" (๔๐๐) ในนิทานชาดกเรื่องมีอยู่ว่า

มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมีภริยาชื่อนามายาวี วันหนึ่งนางมายาวีแพทองมีความ

ปรารถนาจะกินปลาตะเพียนสดสุนัขจิ้งจอกผู้สามีจึงเที่ยวหาตามชายฝั่งแม่น้ำ

ในขณะนั้นมีนก ๒ ตัว ตัวหนึ่งเที่ยวหากินในน้ำลึงอีกตัวหนึ่งเที่ยวหากิน
ตามชายฝั่ง นกตัวที่หากินในน้ำลึงจับปลาตะเพียนใหญ่ได้ตัวหนึ่ง ไม่สามารถจะนำขึ้นฝั่งได้จึงขอร้อง
ให้นกอีกตัวหนึ่งช่วยกันนำปลาตะเพียนเข้าสู่มัง พอดีฝั่งก็ตกลงแบ่งปลากันไม่ได้ตรง ก็ยกกันบึง เอ๊ย
สุนัขจิ้งจอกเดินมานานกทั้งสองจึงขอร้องให้ช่วยแบ่งให้ควย

สุนัขจึงจอกัดคลินว่านากผู้หากินตามชายฝั่งเอาท่อนหางไป ท่อนหัวให้แก่ นากผู้เที่ยวไปในน้ำลึก ส่วนท่อนกลางเป็นของผู้กัดคลิน นากทั้งสองเสียผลประโยชน์เพราะมัวแก่งแย่ง กันนั่นเอง

เมื่อสุนัขจึงจอกนำปลามาให้นางมายาวี กล่าวเป็นคาถาว่า

"วิวาท กิสา โหนติ วิวาเพน ธนกุชยา

ชินา อุททา วิวาเพน ญุชฺ มายาวี โรหิต"

สัตว์ทั้งหลายยอมเพราะวิวาท ลิ่นสูญทรัพย์ ก็เพราะวิวาทกัน นากทั้งสอง เสื่อมจากปลาเพราะเกื่องกัน อูกรมายาวี เจ้าจงกินปลาตะเพียนเสียเถิด"

๓.๔ อนุภาคในนิทานชาดก

อนุภาค (Motif) คือ จุดหรือองค์ประกอบส่วนเล็กที่สุดของนิทานแต่ละ เรื่อง เมื่อนิทานตกไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่อาจมีการเปลี่ยนแปลง บางอนุภาคอาจสูญไป อนุภาคใหม่ แทรกเข้ามา แต่ส่วนที่เป็นแกนแท้ของเรื่องจะคงอยู่เสมอ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงอนุภาคเท่าที่พบในนิทาน ชาดกเรื่องสัตว์โดยจะขอยกเพียงประเด็นและตัวอย่างนิทานเท่านั้น จะไม่ขอแสดงรายละเอียด เพราะ บางเรื่องจะซ้ำกับเรื่องที่เคยระดมมาแล้วในตอนต้น อนุภาคที่มีผลในการดำเนินเรื่องต่อไปนี้

๓.๔.๑ อนุภาคเกี่ยวกับเทพเจ้า เช่นเรื่องราวของพระอินทร์และชายาทั้ง ๔ โดยเฉพาะนางสุชาดา คือ เรื่อง กุลาวกชาดก (๓๑)

๓.๔.๒ เกี่ยวกับการกำเนิดของพืช มีกำเนิดของไม้อ้อคือเรื่อง "นพปานชาดก" (๒๐)

๓.๔.๓ ลักษณะพิเศษของสัตว์ ไต่แก

- สัตว์ในนิทานปรัมปรา คือ นาค ครุฑ กิณร เช่นเรื่อง จัมเปยย ชาดก (๕๐๖) กากาติชาดก (๗๒๗) จันทกิณรชาดก (๔๔๕) ภูริทัตตชาดก (๕๔๒)

- สัตว์วิเศษ คือ หงส์มีขนเป็นทอง เช่นเรื่อง สุวรรณหงส์ชาดก (๑๓๖) ปูทอง เช่นเรื่อง สุวรรณหงส์กกุฏชาดก (๓๘๘)

- สัตว์มีของวิเศษ เช่น นาคมีมณีพิเศษคือนาคพิภพ คือเรื่องมณีกันธู ชาดก (๒๕๓)

- สัตว์แต่งงานกับสัตว์ต่างชนิด เช่น สุนัขจิ้งจอกแต่งงานกับราชสีห์ มีลูกออกมารูปร่างเป็นราชสีห์ เสียงเหมือนสุนัขจิ้งจอกคือเรื่อง สี่ทโกฏฐชาดก (๑๘๘)

- สัตว์ที่เป็นศัตรูกัน เช่น กากับนกเค้า คือเรื่องโกถียชาดก (๒๒๖) ออฐชาดก (๒๓๐) พังพอนกับงูเห่าคือเรื่อง นกุลชาดก (๑๖๕) ครุฑกับนาค (อรุคชาดก ๑๕๔)

- สัตว์ที่เคยเป็นศัตรูกลับเป็นมิตรกัน เช่น เสือกับโค คือเรื่อง สันติเภทชาดก (๓๔๙)

- สัตว์เป็นมิตรกับคน เช่น ปูทองเป็นมิตรกับคน คือเรื่อง สุวรรณกัฏฐชาดก (๓๘๘) หนู เป็นมิตรกับคน คือเรื่อง พัพพชาดก (๑๓๗)

- สัตว์ที่มีธรรมชาติพิเศษ เช่น กวางเลี้ยงลูกผูกคอกุเหว่า คือเรื่อง โลกกาลิกชาดก (๓๓๑)

๓.๔.๔ เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา

- การกลายร่าง เช่น ครุฑแปลงเป็นคน คือเรื่อง กากาติชาดก (๓๒๗) สุตันธิชาดก (๓๖๐)

- การมีมนต์ ไค้แก้มาจึงจอกฐมนต์ ปฐวีวิชัย (มนต์เป็นเครื่องกลับใจให้หลง) มังคัมสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ในอำนาจจะได้เป็นราชาแห่งสัตว์ทั้งหลายคือเรื่อง สัพพทวารุชาดก (๒๔๑)

- มานพมีมนต์อาลัมพายนมนต์ (มนต์จับนาค) คือเรื่อง จัมเปยยชาดก (๕๐๖)

- พระเจ้าเสนกมีมนต์สัพพทวารุชานมนต์ (มนตร์ขู่เสียงสัตว์) คือเรื่อง ขุรูปุตตชาดก (๓๘๒)

๓.๔.๕ เกี่ยวกับความตาย

- การชุบชีวิตใหม่ ไค้แก่ มานพเรียนวิชาชุบชีวิตสัตว์ตายให้เป็นคอบมาไปชุบเสือแล้วถูกเสือกัดตาย คือเรื่อง สัมมุชชีชาดก (๑๕๐)

- การกลับชาติมาเกิด (ในท้องเรื่องจริงไม่ใช่การกลับชาติในคอนหทัยเรื่อง) คือเรื่อง สัตตปัตตชาดก (๒๗๔)

- ตายแล้วผูกพยาบาท เช่น นางจุลสุภิตทา พยาบาทพญาช่างฉันทันต์ เรื่อง ฉันทันตชาดก (๕๑๔)

๓.๔.๖ เกี่ยวกับสิ่งประหลาดมหัศจรรย์

- วัตถุวิเศษ ไคแก่ ผลมะม่วงวิเศษ คือเรื่อง อัปพันทรชาดก (๒๘๑)

- สถานที่แปลกประหลาด เช่น สระของรากษส รากษสจะทำร้าย

ผู้ตกลงไปในสระเท่านั้น คือเรื่อง นพปานกชาดก (๒๐) สีเนรุบรรพต ภูเขาคือเป็นทอง คนที่อยู่บนนั้นกายเป็นทองเหมือนกันหมด คือเรื่อง เนรุชาดก (๓๗๕)

- ถาดเหล็ก คือถาดที่ใสเหมือนแก้วเป็นเกราะกันภัยศัตรู เช่นเรื่อง

สิงคาลชาดก (๑๕๒) พัพพุชาดก (๑๓๗)

- เหตุการณ์ประหลาด เรือลมเพราะปลาน้ำป่วนเมื่อฟังเสียงพิณและ

มังกรอาละวาด เช่นเรื่อง สุตันธิชาดก (๓๖๐)

๓.๔.๗ เกี่ยวกับยักษ์รากษส

- พระอินทร์รบแพ้ยักษ์หนีไปทางคางงู ลูกนกตกใจให้สารถึกลับรุด

ไปทางศัตรู เช่นเรื่อง กุลาวกชาดก (๓๑)

- รากษสแพ้รบอาษาถึออกอกไม้มาให้พระโพธิสัตว์ บิดาพระโพธิสัตว์

ซึ่งเป็นลิงคิดจะฆ่าลูก บิดามีความกลัวรากษสหัวใจแตกตาย เช่นเรื่อง ตโยธัมชาดก (๕๘)

๓.๔.๘ เกี่ยวกับการทดสอบพิสูจน์

- การพิสูจน์หลักฐาน หาสุนัขตัวที่กินเชือกหนัง โดยให้กินน้ำกับหญ้า

ผสมกับเปรียง ให้สารอกหนังออกมา คือเรื่อง ฉุกกูรชาดก (๒๒)

- การพิสูจน์และตัดสินความเรื่องกลโกง (หนูกินผาลและเหยี่ยว

เหยี่ยวเล็ก) ไคแก่เรื่อง กุฏวานิชชาดก (๒๑๘)

- นาก ๒ ตัว จับปลาตะเพียนได้ ทหาจึงจอกมาตัดสิน คือเรื่อง

ทัพพุปผชาดก (๔๐๐)

๓.๔.๙ เกี่ยวกับคนโง่คนฉลาด

- คนโง่ทำความเคารพแพะ ถูกแพะชนตาย เช่น เรื่อง จัมมสาฎก

ชาดก (๓๒๔)

- บิดาใช้ให้ไล่ยุงบนศรีษะ ฉวยชวานฟังตรงที่อยู่ เกาะศรีษะของ

บิดาแตกตาย ไคแก่เรื่อง มกสชาดก (๔๔)

- ทิงหงาสีหัตถ์แมลงวันคอมโตมารคาคด้วยสาก มารคาคถึงแก่ความตาย

ไต่แก่วีรเรื่อง โรหิตีชาตก (๔๕)

- ดึงถอนต้นไม้ขึ้นมาดูความยาวของรากก่อนร่อนน้ำเพื่อจะได้ประหยัด

น้ำ ไต่แก่วีรเรื่อง ขารามทูลชาตก (๔๖)

๓.๔.๑๐ เกี่ยวกับกลลวง

- กลลวงแต่งงาน เช่น เรื่อง กุกกุฏชาตก (๓๘๓)
- กลลวงโดยทำเป็นผู้ทรงศีล เช่นเรื่อง พกชาตก (๓๘) มุสิกชาตก

(๑๒๘)

- อูบายปลอมตัว เช่น ดึงปลอมเป็นฤาษี มัทกกุฏชาตก (๑๓๓) ลา

ปลอมเป็นราชสีห์คือเรื่อง สีหรั้งปชาตก (๑๘๕)

- กลลวงโดยวิธีขู่มารยาบ เช่น หมูหารราชสีห์คือเรื่อง สุกกรชาตก(๑๕๓)
- กลลวงว่าซอกท่ง เช่นเรื่อง กุกกุฏชาตก (๔๘๘)
- อูบายเอาตัวรอด เช่นเรื่อง สุกนัคมิชาตก (๑๖๘)

๓.๔.๑๑ เกี่ยวกับกรรมหรือพรหมลิขิต เช่น แพะถูกฟ้าผ่าตาย เพราะเคย

ฆ่าสัตว์บุญชายัญ เช่นเรื่อง มัตกภคตชาตก (๑๘)

- ดึงผู้พอกคิกฆ่าลูกยักษ์มาช่วยลูก ดึงผู้พอกด้วยยักษ์หัวใจแตกตาย

คือเรื่อง ศโยธัมมชาตก (๕๕)

๓.๔.๑๒ เกี่ยวกับการถูกจับและอูบายหลบหนี

- นกกระจอกถูกนายพรานจับได้ ทำอูบายออกอาหารหลบหนีมาได้

คือเรื่อง วิภูฏกชาตก (๑๑๘)

- หมายจับจอกทำอูบายหลบหนีด้วยว่าจางพรานหนีให้พาออกจาก

เมือง คือเรื่อง สิงคาลชาตก (๑๑๓)

๓.๔.๑๓ ราววัลและการลงโทษ

- มีนาคพี่น้องสองตัว นาคผู้น้องกล่าววาจาหาหยามผู้พี่ที่ทหานักไม่

เชื่อฟังถูกไล่ออกจากเมืองทั้งคู่ คือเรื่อง ทัททรชาตก (๓๐๘)

๓.๔.๑๔ เกี่ยวกับทางเพศ เช่น การสมรส การกำเนิดบุตร

- ความรักต่างวรรณะทำให้เกิดอุปสรรค เช่น ราชสีห์กับหมา

จึงจอก คือ เรื่อง สิงคาลชาตก (๑๕๒)

- การแต่งงานและมีลูกกับคนต่างวรรณะ เช่น กากับหงส์ คือเรื่อง
วินิลกษาคค (๑๖๖)

- การแพทอง เป็นอนุภาคที่สำคัญ ที่ปรากฏในนิทานหลายเรื่อง เช่น
วานรินทร์ชาคค (๕๗) สูงสู่มารชาคค (๒๐๒) อภานทรชาคค (๒๔๑) สุปัตตชาคค (๒๕๒) พานรชาคค
(๓๔๒) สุวรรณกัฏฐชาคค (๓๘๔) ทัพพบุปผชาคค (๔๐๐) โรหมนิคชาคค (๕๐๑) มหาโมรชาคค(๔๕๑)
ฉัททันตชาคค (๕๑๔)

๓.๔.๑๕ เกี่ยวกับการแข่งขัน เช่น ลูกหงส์อวดฝีมือแข่งกับการโคจรของดวง
อาทิตย์ คือเรื่อง ขวนหงส์ชาคค (๔๗๖)

๓.๔.๑๖ เกี่ยวกับการพนัน, การเล่นเกม เช่น นันทิวีสาลชาคค (๒๘)
กาภาติชาคค (๓๒๗) สุตันธิชาคค (๓๖๐)

๓.๔.๑๗ เกี่ยวกับการล่าสัตว์ เช่นเรื่อง นีโครชชาคค (๑๒) สรรพชาคค
(๔๔๓)

๓.๔.๑๘ เกี่ยวกับการช่วยเหลือศัตรู ผู้คิดทำร้ายตน เช่นเรื่อง สรรพชาคค
(๔๔๓) มหาภิชชาคค (๕๑๖)

๓.๔.๑๙ ชะตากลีบ เช่น กิ่งกาไคทองเลื้อยจากทองและอาหารเพราะอวดดี
เช่นเรื่อง กกณัญชาคค (๑๗๐)

๓.๔.๒๐ การเล่าซ้ำแบบ(Formula tale)เช่นเรื่อง โภชาขนิยชาคค
(๒๓) พัพพชาคค (๑๓๗) สิงคาลชาคค (๑๕๒)

๓.๔.๒๑ การเสี่ยงทาย, นิमित เช่น นาคราชาให้นิมิตเสี่ยงทายแก่นางนาถ
ว่า ถ้าใครประหารตนน้ำในสระขุนมัว ถ้าครุฑจับได้น้ำจะเคียด ถ้าหมองูจับน้ำจะมีสีแคง คือเรื่อง
จัมเปยยชาคค (๕๐๖)

๓.๔.๒๒ เกี่ยวกับความฝันและการทำนาย เช่น พระนางเขมาเทวีแห่ง
กรุงพาราณสี ฝันเห็นนกยูงมีสีคังทองแสดงธรรม คือเรื่อง โมรชาคค (๑๕๕) ความฝัน ๑๖ ข้อของ
พระเจ้าปดิสเสนทีโกศล พระโพธิสัตว์เป็นญาติพยากรณ์สุนันท์ ๑๖ ประการ คือเรื่อง มหาสุนันชาคค(๑๗)

๓.๔.๒๓ เกี่ยวกับการเลือกคู่ พญาหงส์ให้ธิดาเลือกคู่ธิดาเลือกโคณกยูง
นกยูงก็ใจไม่รักษาสติ พญาหงส์ไม่ยกลูกสาวให้คือเรื่อง โมรณัจจชาคค (๓๓)

๓.๔.๒๔ การคบชู้ พระนางสุตันทิ (กากี) เป็นชู้กับพญาครุฑและคนธรรพ์

คือเรื่อง สุตันธิชาดก (๓๖๐) กากาติชาดก (๓๖๗) ภรรยาจุลฉนุคคเห่นคาบให้โจร ยืนฝึกให้ผัวนายโจร
ฆาสามีตาย คือเรื่อง จุลฉนุคคชาดก (๓๗๔)

๓.๔.๒๕ พระอินทร์หรือรุกขเทวดา นางฟ้า หรือสัตว์วิเศษ ที่คอยช่วยเหลือ
ผู้ทำความดีที่ตกทุกข์ได้ยาก เช่น พระอินทร์ช่วยกระต่ายที่จะกระโดดเขากองไฟอุทิศตนให้เป็นทาน คือ
เรื่อง สสบัติติชาดก (๓๑๖) นาวลาหพาพวกที่เรือแตกไปส่งถึงที่อยู่ คือเรื่อง วลาหกัสนราชาดก
(๑๘๖)

๓.๔.๒๖ การกระทำสัจกริยาอย่างเอาบารมีที่กระทำมาแต่ชาติปางก่อน เพื่อ
ช่วยให้ตนเองหรือเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น ลูกนกคุ่มถูกไฟป่าไหม้มาใกล้รัง
จึงเอาความจริงใจ ตั้งสัตยาธิษฐานจึงพ้นอันตราย คือเรื่อง วิภูฏกชาดก (๓๕) ปลาตัวหนึ่งตั้งความ
สัจให้ฝนตกช่วยปลาทั้งหลายให้พ้นภัยอันตราย คือเรื่อง มัจฉชาดก (๗๕)

ลักษณะนิสัยตัวละคร

ไถ่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่านิทานชาดกนี้เป็นวัฏจักรชีวิตของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ซึ่งมีถึง ๕๔๓ ชาต ถ้าจะแบ่งนิทานตามการ เสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์แล้วแบ่งได้เป็น ๔ พวกใหญ่ ๆ คือ

๑.	การเสวยพระชาติเป็นมนุษย์	มี	๓๔๘	ชาติ
๒.	"	"	เทวดา	"
๓.	"	"	สัตว์	"
๔.	"	"	ยักษ์	"
			รวม	๕๓๘

๑. พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมนุษย์

การเสวยพระชาติเป็นมนุษย์ทั้ง ๓๔๘ ชาตินั้น ยังแบ่งย่อยออกไปอีก ตั้งแต่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนนักบวชในแต่ละชาติก็มีบุคลิกลักษณะนิสัยแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ กักขฬะหยาบซาเป็นนายโจรไปจนถึงมีนิสัยเมตตากรุณา เสียสละดวงตา ชีวิต เลือดเนื้อเป็นทานได้ บางพระชาติมีความโง่เขลาแต่บางพระชาติก็ฉลาดหลักแหลมเป็นบัณฑิตสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้สำเร็จ มีหลายชาติที่หมกมุ่นอยู่ในกามจนถึงขนาดเป็นชู้กับภริยาผู้อื่น แต่บางชาติก็สละกามตัณหา สมบัติบุตรภริยา ออกบวชก็มีอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตามลักษณะนิสัยตัวละครที่เป็นมนุษย์ เทวดา จะไม่ขอวิเคราะห์ลักษณะนิสัยอย่างละเอียด จะขอสรุปแต่เพียงการเสวยพระชาติดังตารางต่อไปนี้

พระชาติที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอะไร เพราะมีแต่ชื่อเรื่อง ไม่มีนิทานที่สมบูรณ์มี ๑๓ ชาต คือ นิทานที่ ๒๘, ๓๗, ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๓๖๔, ๔๔๑, ๔๕๒, ๔๖๔, ๔๗๐, ๔๗๑, ๕๑๗, ๕๐๘, ๕๐๐

ตาราง ๒ แสดงการเสวยพระชาติเป็นมนุษย์ของพระโพธิสัตว์

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๑	ฤาษี	๕๐
๒	พราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี	๒๔
๓	กษัตริย์	๕๗
๔	โอรสกษัตริย์	๒๔
๕	เศรษฐี	๒๗
๖	บุตรเศรษฐี	๕
๗	ทศปาโมกข์	๑๔
๘	ปุโรหิต	๑๔
๙	บัณฑิตบุรุษ	๒๐
๑๐	อำมาตยราชเสวก	๒๕
๑๑	พราหมณ์	๑๔
๑๒	บุตรพราหมณ์	๕
๑๓	พอลคาเกวียน	๕
๑๔	พอลคา	๓
๑๕	ชวานา	๓
๑๖	ทศตะบุรุษ	๓
๑๗	มานพ	๓
๑๘	บุตรปุโรหิต	๓
๑๙	พอลกาชายขาวเปลือก	๒
๒๐	ช่างหม้อ	๒
๒๑	นายหัตถาจารย์	๒
๒๒	ราชครู	๒
๒๓	พอลคาเครื่องประดับ	๑

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๒๔	พอคาศายเหลา	๑
๒๕	พอคาทางทะเล	๑
๒๖	พอคามา	๑
๒๗	พนักงานซื้อของหลวง	๑
๒๘	ช่างทอง	๑
๒๙	ช่างกลบก	๑
๓๐	ช่างแก้ว	๑
๓๑	กฏุมพี	๑
๓๒	ปริพาชก	๑
๓๓	อันเควาสีก	๑
๓๔	อาจารย์คึกคิน	๑
๓๕	หมองู	๑
๓๖	คนรักษาป่าไม้	๑
๓๗	คนตีกลอง	๑
๓๘	คนเป่าสังข์	๑
๓๙	คนรับจ้างทำงาน	๑
๔๐	คนโสด	๑
๔๑	บุตรกฏุมพี	๑
๔๒	ศิษย์พรหมณ์	๑
๔๓	นายขมังธนู	๑
๔๔	นักดาบศรีย	๑
๔๕	นายโจร	๑
๔๖	นักเลงสกา	๑
	รวม	๓๘๙

๒. พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา - อสุร

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา - อสุร รวม ๖๑ พระชาติ ดังตาราง

ต่อไปนี้

ตาราง ๓ แสดงการเสวยพระชาติเป็นเทวดา - อสุร ของพระโพธิสัตว์

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๑	รุกขเทวดา	๓๒
๒	พระอินทร์	๑๖
๓	เทวดา	๕
๔	เทวมุตร	๓
๕	อสุร	๑
	รวม	๖๑

๓. พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ

การเสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ มีจำนวน ๑๖๓ พระชาติในจำนวนนี้เสวยพระชาติเป็นลิงมากที่สุดถึง ๑๓ ชาติ ต่อมาคือราชสีห์ หงส์ เนื้อ ช้าง นกต่าง ๆ ตามลำดับ ดังตารางแสดงต่อไปนี้

ตาราง ๔ แสดงการเสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๑	ลิง	๑๓
๒	ราชสีห์	๕
๓	หงส์	๕

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๔	ผู้ เนอ	๘
๕	ช่าง	๗
๖	นกแซกเต่า	๖
๗	นกพินาศ	๖
๘	นก	๖
๙	โค	๕
๑๐	แรง	๔
๑๑	มา	๔
๑๒	นกกะราม	๓
๑๓	ปลา	๓
๑๔	ผู้ เหย	๓
๑๕	นกยูง	๓
๑๖	นาค	๓
๑๗	ครุฑ	๒
๑๘	นกจากพราภ	๒
๑๙	กา	๒
๒๐	หมาจิ้งจอก	๒
๒๑	นกหัวขวาน	๒
๒๒	หนู	๒
๒๓	นกกะทา	๒
๒๔	กวาง	๒
๒๕	กระต่าย	๑
๒๖	นกขมิ้น	๑
๒๗	ไถ่ โกฬ	๑

เลขที่	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น	จำนวนชาติ
๒๘	หมู	๑
๒๙	ไก	๑
๓๐	กิ้งก่า	๑
๓๑	นกออก	๑
๓๒	นกแก้ว	๑
๓๓	นกคู้เหว้า	๑
๓๔	นกมูลไถ	๑
๓๕	นกกาน้ำ	๑
๓๖	กบ	๑
๓๗	กระม้อ	๑
๓๘	นกคุ่ม	๑
๓๙	สุนัข	๑
	รวม	๑๒๓

อย่างไรก็ตามสำหรับตัวละคร เรื่องสัตว์นั้น ถ้าไม่แบ่งตามการเสวยพระชาติ จะมีตัวละคร เรื่องสัตว์เพิ่มเติมอีกประมาณ ๕๗ เรื่อง รวมเป็น ๒๒๐ เรื่อง ตัวละครนอกเหนือจากที่กล่าวแล้วมี แพะ เลียงผา นกยาง ปู งูเห่า ยุง จระเข้ กิ้งก่า เสือ พังพอน เขี้ยว ลากาบ กาน้ำ เต่า นกกระไน นกเค้า นกค้อยตี๊ก เสือโคร่ง นกกระเรียน นกไส้ เสือเหลือง เป็นต้น

ในบรรดาสัตว์เหล่านี้มีทั้งสัตว์ที่มีจริงในโลก มีลักษณะนิสัยและธรรมชาติเหมือนสัตว์จริง ๆ ทุกอย่าง พวกหนึ่งกับอีกพวกหนึ่งเป็นสัตว์ในจินตนาการ เช่น ครุฑ นาค ซึ่งส่วนมากพฤติกรรมที่แสดงออกมักอยู่ในรูปที่แปลงกายเป็นมนุษย์แล้วหรือสัตว์บางชนิดอยู่ในรูปของสัตว์วิเศษ เช่น หงส์มีขนเป็นทอง สัตว์บางชนิดกลับชาติมาเกิด เช่น หนูกลับชาติมาเกิดเพราะหวงสมบัติ เป็นต้น ฉะนั้นการวิเคราะห์หาสัตว์ชนิดใดมีลักษณะนิสัยเช่นไรนั้นถือตามลักษณะบทบาทและพฤติกรรมในท้องเรื่อง เป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นการสรุปธรรมชาติอันแท้จริงของสัตว์เหล่านั้น จะขอกล่าวถึง เฉพาะสัตว์ที่บทบาท

สำคัญที่ปรากฏในนิทานหลายเรื่อง ส่วนสัตว์อื่น ๆ จะเสนอลักษณะนิสัยและเรื่องไว้ในตารางแสดง
ลักษณะนิสัยตัวละครเพียงโดยย่อ

๔. ลักษณะนิสัยตัวละคร

๔.๑ ลิง

ถ้าพิจารณาตามการเสวยพระชาติเป็นสัตว์ของพระโพธิสัตว์แล้วจะเห็นว่าพระ
โพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิงมากที่สุดถึง ๑๓ ชาติ ทั้งนี้คงมีเค้ามาจากการนับถือบูชาลิงอันเป็นลัทธิ
ดั้งเดิมในอินเดีย เหตุที่ชาวอินเดียนับถือลิงมีศาลไว้พื้ฐานัน เสฐียรโกเศศอธิบายไว้ในเรื่องอุปกณ์
รามเกียรติ์ว่า "เห็นจะเป็นเพราะในอินเดียซึ่งคงไม่เนื่องมาจากเหตุที่ลิงเคยเป็นทหารพระราม จะถือ
ว่าลิงมีลักษณะคล้ายคลึงมนุษย์มาก ต่อมาเมื่อมีรามายณะขึ้นหนุมานได้เป็นทหารเอกของพระราม การ
นับถือลิงจึงยิ่งแน่นแฟ้นจนมีศาลหนุมานนับจำนวนร้อย ๆ อยู่ทั่วไปในอินเดีย"^๑

ความสำคัญของลิงมีมากมายจนเป็นที่นับถือของคนทั่วไปในอินเดียนั้น ถ้าสังเกต
จากลักษณะนิสัยของลิงในนิทานชาดกเรื่องต่าง ๆ ลักษณะเด่นของลิงก็คือ เรื่องความฉลาดอาจกล่าวได้
ว่า ไม่เฉพาะแต่ร่างกายเท่านั้นที่มีลักษณะคล้ายคน แม้แต่สมองของลิงก็เกือบทัดเทียมกับคน ดังจะเห็น
ได้จาก

- การรู้เท่าทันจระเข้ที่จะลวงกินหัวใจตนแล้วยังลวงเหยียบหัวจระเข้ เอาตัวรอดได้
  - เข้าไปขโมยลูมะพลับชาวบ้าน ถูกชาวบ้านล้อมไว้ คิดอุบายว่าไฟไหม้ให้ชาวบ้านไปดับไฟ จึงหนีรอดออกมาได้
  - ใช้อุบายหลอกลวงโดยเอาเครื่องแต่งกายของฤๅษีแต่งปลอมเข้าไปจะฉิงไฟกับคานส แต่ถูกจับได้ว่าเป็นลิง
- อย่างไรก็ตามบางเรื่องก็ฉลาดในอุบายที่ฉิวฉิว เช่นตอนตนโมชันมาดูรากเสียก่อนที่จะรดน้ำ เพื่อจะได้รู้ว่าตนมันมีรากยาวแค่ไหน เพื่อจะได้ประหยัคน้ำ

มีความกตัญญูไม่ถือโกรธช่วยพราหมณ์ผู้ตกเหวให้รอดพ้นจากความตาย พราหมณ์
กลับประทุษร้ายก็ไม่โกรธยังพาไปส่งยังแควนมนุษย์

ลักษณะที่ไม่ดีของลิงก็คือความไม่รู้จักกาลเทศะ บุคคลทำทู่ซำจาร์ ต่าง ๆ
เช่น เอาองคชาติสอดเข้าไปในช่องหูของคามส คามสไม่ทำอันตรายแก่พอเอสอดเข้าไปในปากเท่า
ถูกเคาหนีบได้รับความทุกข์ทรมานมาก

๔.๒ ราชสีห์

ราชสีห์โคซอว่า เป็นราชาของสัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะสัตว์สี่เท้า ราชสีห์ได้
รับผิดชอบให้เป็นหัวหน้า ในเมื่อราชสีห์ได้รับยกย่องจากหมู่สัตว์ทั้งปวง เช่นนี้ จึงมีนิสัยหยิ่งในศักดิ์ศรี
ของตน แบ่งชั้นวรรณะลักษณะเช่นนี้เห็นได้จาก

- ไม่ยอมรับรักหมาจึงจอกอ้างว่าหมาจึงจอกทำศักดิ์เทียบมัจฉาทาล
- ได้ยินเสียงหมาจึงจอกเห่าก็ไม่ยอมคำรามด้วย เพราะถือว่าคนละชั้น
- ไม่เข้าใกล้สุกรซึ่งเกลียดอาจมาทำให้ตอสู้กันเพราะเกลียด

ราชสีห์ในนิทานซาคกไมคุ เช่นเป็นมิตรกับสัตว์ต่าง ๆ เช่น หม่าจึงจอก เก่า
เหยี่ยว และนกออก เป็นต้น

มีความรอบคอบ ไม่กินข้าวลือ เช่น วินิจนัย การสำคัญผิดว่าฟ้าถล่มของ
กระต่ายและสัตว์ทั้งหลายว่า ความจริงลูกมะตูมหล่นลงบนใบตาล

ไม่หูเบา เช่นไม่เชื่อคำยุยงของหมาจึงจอกที่จะให้แตกกับเสือโคร่ง
พาล ถือว่าคนมีอำนาจไม่ยอมสำนักในบุญคุณที่นกหัวขวานช่วยเอากางออกจากคอ

๔.๓ ช้าง

เป็นสัตว์ที่มีความสำคัญมาก ไม่ยิ่งหย่อนกว่าราชสีห์ ช้างใช้เป็นพาหนะของ
กษัตริย์ในการทำศึกสงคราม ถือว่าเป็นสัตว์คู่บารมีของกษัตริย์

ลักษณะนิสัยของช้างก็คือ ฉลาด แสนรู้ ฝึกง่าย สอนง่าย เช่น พอได้ยินเสียง
โจรคุยกันถึง เรื่องปล้นฆ่าช้างก็เปลี่ยนนิสัยเป็นดุร้าย พอได้ยินผู้ทรงศีลคุยกันก็กลับมีความประพฤติเรียบร้อย
มีความเมตตากรรณา เช่น ช่วยคนหลงทางให้กลับสู่ถิ่นของตน แม่ชายผู้นั้นกลับ
มาขอตั้งงาก็ยอมให้

เป็นมิตรกับสัตว์ทั่วไป เช่น ลูกสุนัข
มีความกตัญญูแก่เวที เลี้ยงกุมารกาของตน

แต่บางครั้งก็มีนิสัย เกรง เช่นเหยียบลูกนกใส่ตาย

๔.๔ หงส์

ไ้รับคัดเลือกจากสัตว์ปีกทั้งหลาย ให้เป็นราชาของสฤงษชาติทั้งปวง ฉะนั้นจึงได้
รับการเปรียบเทียบบ่อยเสมอว่า หงส์นั้นสูงศักดิ์ ลักษณะนิสัยของหงส์จึงยิ่งทะนงในศักดิ์ศรีของตน แม้บาง
ครั้งจะร่วมกับกาจนกระทั่งมีลูกด้วยกัน ลูกครึ่งหงส์กับกายังไ้รับการดูถูกเหยียดหยามจากพี่น้องที่เกิดใน
สกุลหงส์อย่างสมบูรณ์ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมในสมัยนั้นว่า ยังแบ่งชั้นวรรณะ แม้ในทาง
พุทธศาสนาจะไม่สนับสนุน การแบ่งชั้นวรรณะก็ตาม นิสัยอื่น ๆ ของหงส์มีดังนี้

– เมตตากวกรุณา เช่น สละขนทองเ็นนางพราหมณ์

– อวดดี บินแข่งกับการโคจรของดวงอาทิตย์

๔.๕ เนื้อ มีความกล้าหาญเสียสละ บริจาคชีวิตเป็นทานมากกว่าสัตว์อื่น ๆ
มีความรักในพี่น้องลูกเมียบิดามารดา หรือแม่แต่บริวารก็สามารถสละชีวิตแทนได้

๔.๖ หมายจึงจอก ฉลาดแกมโกงช่างยุ โลกเห็นแก่กิน

๔.๗ นกยูงมีน้ในศีลสวดพระปริตร เพื่อความปลอดภัย

๔.๘ นกยาง ฉลาดในอุบายการลวงว่าเป็นผู้ทรงศีลแก่ใจร้าย

๔.๙ เหยี้ย ความเชื่อของคนไทยว่าเป็นสัตว์ที่ถือเป็นตัวอัปมงคลเป็นลางแห่ง
ความหายนะ แต่ในนิทานชาดกไม่ปรากฏว่ามีนิทานที่สนับสนุนความเชื่อกังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระโพธิ
สัตว์เสวยพระชาติเป็นเหยี้ยถึง ๓ ชาติ แต่ละชาติมีความเฉลียวฉลาดรู้ทันกลโกงของคานส สามารถ
เอาตัวรอดได้

๔.๑๐ ครุฑ มีฤทธิ์อำนาจมากเป็นศัตรูกับนาคชอบเล่นการพนันสกา ชอบเป็น
คู่กับภริยาผู้

๔.๑๑ นาค มีฤทธิ์อำนาจมากเช่นกัน เป็นศัตรูกับครุฑสามารถแปลงกายเป็น
มนุษย์ได้ มีความขอกทน มันคือ ไม่ทำร้ายหมองู ยอมให้หมองูจับไปทรมาน

๔.๑๒ กิณนร มีความรักในคู่สามีภรรยาของตน ไม่ยอมพลัดพรากจากกัน

สำหรับสัตว์อื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ จะเสนอในตารางแสดงลักษณะนิสัย ตาม
ที่ปรากฏในนิทานเรื่องนั้น ๆ ไ้บอกชื่อนิทานกำกับไว้ด้วยแล้ว

ตาราง ๕ แสดงลักษณะนิสัยตัวละคร

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
กา	โลภ	โกลธากก (๒๗๔) กโปตกษากก (๓๗๕) ณนิธากก (๓๘๕) รุจิรธากก (๒๗๕) อูลุกธากก (๒๗๐) ซิมพูชาทกธากก (๒๘๗) วิภูฏกธากก (๓๘๔) กัมมชชธากก (๓๘๔) สุปิตตธากก (๒๘๒)
กิ้งก่า	เป็นที่ตรูกับนกเค้า ชอบค้ายกยอ ชอบกินอาหารสาส์อน ฉลาด ทำอุบายลวงกินลูกนก กล้าหาญ เสียสละ ไม่ซื่อตรงต่อเพื่อน หยิ่งจองหอง	โคธธากก (๑๑๑) กถัญญกธากก (๑๗๐) จันทกีนรรธากก (๔๘๕) ภัลลลาคิกธากก (๕๐๔) อกาลราวีธากก (๑๑๘) อกาลราวีธากก (๑๑๘)
กิ้งนร	รักในคู่สามีภรรยา	กุกกฏธากก (๓๘๓) ทัทธมายธากก (๓๒๒) สสันตพิตธากก (๓๑๒)
ไก่	รูจักเวลา	มหัสธากก (๒๗๔)
ไก่ป่า	ไม่รูจักเวลา ฉลาดรูจักเอาตัวรอด	กุงคมิคธากก (๒๑) กุงคธากก (๒๐๐) กุงคธากก (๒๐๐)
กระต่าย	ตกใจง่าย ขาดการพิจารณา กล้าหาญเสียสละอุทิศตนให้เป็นทาน	
กระเบื้อง	อดทน ลิงทำทู่รอาจารย์ต่าง ๆ ก็ทนได้	
กวาง	รอบคอบ ฉลาด รักเพื่อน	

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
โค	ชอบวาทาอ่อนหวาน	นันทิวศาลชาดก (๒๔) สารวัณชาดก (๒๕) กัณหาชาดก (๒๕)
ครุฑ	ฉลาดรู้เท่าทันกลโกงของคน กตัญญู เป็นศัตรูกับนาค ชอบเป็นชู้กับภริยาผู้อื่น	อรูปชาดก (๑๕๔) กากาศิชาดก (๓๒๗) กุกุณชาดก (๕๓๖) สุสันธิชาดก (๓๖๐)
จระเข้	โง่ เลียรูแกลิง	วานรินทรชาดก (๕๗) สูงสูมารชาดก (๒๐๘)
ช่าง	เกเร เหยียบลูกนกไล่ศัลย กตัญญูทเวที เลี้ยงมารดาตาบอด เมตตากรุณา ฉลาด แสนรู้ ฝึกง่าย	ลฎกิกชาดก (๓๕๗) มาตุโปสกชาดก (๘๕๕) กาสาวชาดก (๒๒๑) อภินทชาดก (๒๗) มหิพามุชชาดก (๒๖) อุปาหนชาดก (๒๓๑)
เต่า	รักและช่วยเหลือเพื่อน พุกไม่รู้จักกาลเทศะ	สีลวนนคราชาดก (๗๒) นัททันตชาดก (๕๑๔) กรุงคชาดก (๒๐๐) กัจฉปชาดก (๒๑๕)
นาค	ชอบทะเลาะวิวาทแกลงแยง	
นาค	เป็นศัตรูกับครุฑ มันในศีล ไม่ทำร้ายหมองแมมีโอกาส อคทน	อรูปชาดก (๑๕๔) จัมเปยชชาดก (๕๐๖) ทัตทชาดก (๓๐๘)

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
ผู้ เนอ	กตัญญู สละชีวิตแทนมารดา	จูพินนทียชาดก (๒๒๒) นันทิมิคราชาชาดก (๓๘๕)
นกกระเจาบ	ให้อภัยไม่โกรธตอบ กล้าหาญเสียสละ	สรภชาดก (๔๘๓) নীโคธชาดก (๑๒)
นกกระทา	รักสามี, ลูก สละชีวิตแทนสามี สามัคคี	สุวณณนิคชาดก (๓๕๕) สัมโมพฆานชาดก (๓๓)
	เฉลียวฉลาด	วิภูฏกชาดก (๑๑๘)
	ไม่รู้จักกาลเทศะ มีความจำดี	ติตติรชาดก (๑๑๗) ติตติรชาดก (๔๘๓)
	เคารพในอาวุโส	ติตติรชาดก (๓๗)
นกแขกเต้า	ถูกบังคับให้เป็นนกคอตองห้ามบายจำใจ แต่จิตใจไม่ ยอมนำไปในบานนั้น	ติตติรชาดก (๓๑๕)
	กตัญญู เลี้ยงพ่อแม่	สังจิงกิริชาดก (๗๓)
	ผู้ คิด	สาธุเกทวารชาดก (๔๘๔) สุกชาดก (๒๕๕)
	มักน้อยสันโดษ	มหาสุวราชชาดก (๒๖๕) จุลสุวราชชาดก (๔๓๐)
นกฟีนาย	อภัยไม่ถือโกรธ มักน้อย	อัมพันทรชาดก (๔๘๑) โลลชาดก (๒๗๔)
นกยาง	ฉลาดในอุบายหากินแบบผู้มีศีลแต่ใจร้าย	พกชาดก (๓๐๐)
นกยูง	มันในกีด สวดพระปริตร	โมรชาดก (๑๕๕)
	ก็ใจจนไม่รู้จักควบคุมสติของตนเอง	มหาโมรชาดก (๔๘๑)
นกมูลไถ	เฉลียวฉลาด รู้จักเอาตัวรอด	โมรนัจจชาดก (๓๖) สกุนคิชาดก (๑๖๘)

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
นกไต้	พยาบาท	ลฎกีกษาคถ (๓๕๗)
นกหัวขวาน	เมตตากรุณา หวังคึดอญอื่น	ชาวสกุณษาคถ (๓๐๖) กัณฑลลษาคถ (๒๑๐)
ปลา	หมกมุ่นในกามจนขาดความรอบคอบถูกจับได้ มีสติจะ เฉลียวฉลาด	ฉัจฉษาคถ (๓๘) มัจฉษาคถ (๒๑๖) มัจฉษาคถ (๗๕) มิจฉินตษาคถ (๑๑๘)
แพะ มา	เฉลียวฉลาด กล้าหาญ ออกทน	บูตีมังษาคถ (๔๓๗) โกชาชานีษาคถ ((๒๓) อารัญญษาคถ (๒๘)
ราชสีห์	พาล, ไม่สำนึกบุญคุณ ไม่ครุบายเป็นมิตรกับสัตว์ทั่วไป หยิ่ง ถือว่ามีวระณะสูงกว่าสัตว์อื่น ๆ	ชาวสกุณษาคถ (๓๐๖) มหาอุกกุสษาคถ (๔๘๖) สิงคาลษาคถ (๑๕๒) ทัทธรษาคถ (๑๗๒)
แร้ง	รอบคอบไม่คั่นขาวลือ ไม่หูเบา กตัญญู	ทัทธรษาคถ (๑๗๒) วัณณาโรหษาคถ (๓๖๑) คิณฑษาคถ (๑๖๘) คิณฑษาคถ (๓๘๘)
ลา ลิง	โง่ ไม่รู้จักกาลเทศะและบุคคล อภัยไม่พยาบาท กตัญญู ฉลาดแกมโกง	สีหจัมมษาคถ (๑๘๘) กัจฉปษาคถ (๒๗๓) มหากปิษาคถ (๕๑๖) จูฬมันทียษาคถ (๒๒๒) กปิษาคถ (๒๕๐)
		มัจฉษาคถ (๑๗๓)

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
สุนัข	ฉลาดในอุบายที่ฉับไว เฉลียวฉลาดรู้จักเอาตัวรอด	อาสามุสกาชาก (๔๖) คิงทูกชาก (๑๗๖) พานรชาก (๓๕๒)
สุนัขจิ้งจอก	เฉลียวฉลาด เซื่อง เป็นมิตรกับช่าง โลก ฉลาดแกมโกง	กุกกูรชาก (๒๒) อกนิหกชาก (๒๗) สิงคาลชาก (๑๔๘) มุสิกชาก (๑๒๘) อักษิกชาก (๑๒๙) ทัพนุบชาก (๔๐๐) สันธิเภทชาก (๓๔๙) วิธนาโรชาก (๓๖๑) วิโรจนชาก (๑๔๓)
เสือเหลือง เหี้ย	พาล หาเรื่องจับแพะกินเป็นอาหาร เฉลียวฉลาด	สัพพทรรุชาก (๑๐๗) ทีปิชาก (๕๒๖) โคธชาก (๑๓๘) โคธชาก (๓๒๕)
หงส์	อวดดี เมตตากรุณา	ชวนหงส์ชาก (๔๗๖) สุวัณหงส์ชาก (๑๓๖)
หนู	หยิ่ง ถือวาสุสังกัดักวาททั้งหลาย กตัญญู เฉลียวฉลาด เป็นมิตรกับคน	วินิลชาก (๑๖๐) สัจจังกิริชาก (๗๓) มุสิกชาก (๑๒๘) อักษิกชาก (๑๒๙) ทัพนุชาก (๑๓๗)

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
<p>หมู</p> <p>เหยี่ยว</p>	<p>สามัคคี</p> <p>อวดดี ทหาราชสีห์รบ</p> <p>อวดดี</p>	<p>วิหังกีสุกรชาคก (๒๔๓)</p> <p>คัจฉกชาคก (๔๙๒)</p> <p>มณีสุกรชาคก (๒๔๕)</p> <p>สกงคัมมิชาคก (๑๖๘)</p>

ลักษณะสุภาสิต

ยอมเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า จุดมุ่งหมายหลักของนิทานชาดกก็เพื่อใ้
อบรมสั่งสอนจริยธรรม ฉะนั้นจะมีสุภาสิตสอดแทรกอยู่ในนิทานเสมอถึงความตอนหนึ่ง ในพระบรมราชา
ธิบายเรื่องนิบาตชาดกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "นิทานที่มาในพระพุทธานุสา
งมักจะเป็นนิทานเปรียบเทียบสำหรับผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียนขอ
ให้สั่งเเกศคุณิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้า ก็มีธรรมหรือสุภาสิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง
ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนจริงไม่มากนักนอย"^๑

อย่างไรก็ดีการที่ศึกษาสุภาสิตในชาดกผู้ศึกษาจะต้องค้นหาและสรุปเอาเองว่า
นิทานเรื่องนั้น มุ่งจะสอนคติธรรมด้านใด เพราะผู้รจนาจะไม่กล่าวสรุปเป็นสุภาสิตไว้ในตอนท้าย ตัว
สุภาสิตอาจเป็นคำดำที่สอดแทรกอยู่ในท้องเรื่อง อาจเป็นโวหาร คำคมที่ตัวละครกล่าวแนะนำ ตักเตือน
หรือเยาะเย้ย ถากถางกัน ฉะนั้นในนิทานเรื่องหนึ่งอาจมุ่งแสดงสุภาสิตเกินกว่าหนึ่งบทก็ได้ โดยเฉพาะ
นิทานที่มีคำถามมากขึ้น สุภาสิตที่สอดแทรกก็จะมีมากขึ้น ทำนองเดียวกับสุภาสิตหรือคำคมในที่ไทยเทศ
ปรากฏว่านิทานเรื่องหนึ่ง ๆ มีสุภาสิตหรือคำคมมากมาย

ถึงแม้ว่าคติธรรมคำสอนในชาดกจะมีมากมายก็ตาม แต่ถาจะประมวล ธรรม
สุภาสิตแล้วจะมีเพียง ๒ ส่วนเท่านั้น คือ สัจธรรมส่วนหนึ่ง กับจริยธรรมส่วนหนึ่ง

สัจธรรม หมายถึงคำสอนที่เกี่ยวกับสภาวะมองสิ่งทั้งหลาย หรือธรรมชาติ
และความเป็นไป โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ส่วนใหญ่จะสัมพันธ์กับบทบาทและตัวละครในเรื่องว่า
ตัวละครประพฤดิเช่นนั้นแล้วได้รับผลอย่างไร ส่วนจริยธรรม หมายถึงการถือเอาประโยชน์จากความรู้
ความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายหรือการรู้จักธรรมชาติแล้วนำไปใช้ในทางที่เป็น
ประโยชน์ ส่วนใหญ่จะเป็นการแนะนำให้ประพฤดิปฏิบัติหรือห้ามมิให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

ถ้าพิจารณาสุภาสิตตามนัยนี้ก็จะแบ่งลักษณะสุภาสิตเป็น ๓ พวก คือ

---

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบาย เรื่อง
นิบาตชาดก" พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๑ หน้า ๑๑

๑. สุภาษิตที่ห้ามขางฝ่ายชั่ว
๒. สุภาษิตที่แนะนำขางฝ่ายดี
๓. สุภาษิตที่แสดงสัจธรรมและสภาวธรรม

๑. สุภาษิตที่ห้ามขางฝ่ายชั่ว

สุภาษิตที่ห้ามขางฝ่ายชั่วคือนิทานที่มุ่งแสดงสุภาษิตที่เป็นข้อละเว้นมิให้ประพฤติปฏิบัติ จะขอยกนิทานมาสนับสนุนความการางต่อไปนี้

ตาราง ๒ แสดงสุภาษิตที่ห้ามขางฝ่ายชั่ว

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
๑	อย่าโลกมาก	สุวรรณหงส์ชาตก (๑๓๖) โลลชาตก (๒๗๔) รุจิรชาตก (๒๗๕) กโปตกชาตก (๓๗๕) มณีชาตก (๑๔๘) สิงควลชาตก (๑๔๘) อนุสาสิกชาตก (๑๑๕)
๒	อย่าโง่ง	กัมมชาตก (๒๘) กฏวามิรชาตก (๒๑๘)
๓	อย่าพยายามทปองร้าย	กาทกชาตก (๑๔๐)
๔	อย่าอาฆาตจองเวรกัน	ฉัพพัตถชาตก (๕๑๔) กาสาวณาตก (๒๒๑) กปิชาตก (๔๐๔) ณินทณชาตก (๔๗๕)

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง	
๕	อย่าเป็นศัตรูต่อกันและกัน	นกุลชาคก	(๑๖๕)
		อรุคชาคก	(๑๕๔)
๖	อย่ารังแกผู้น้อย	ลฎกิกชาคก	(๓๕๓)
๗	อย่าอิจฉาผู้อื่น	มณิกชาคก	(๓๐)
๘		สาธุชาคก	(๒๘๒)
๙	อย่าหลอกลวงผู้อื่น	มหากปิชาคก	(๕๑๖)
		อัพันทรชาคก	(๒๘๑)
		พกชาคก	(๓๘)
		มุสิกชาคก	(๑๒๘)
		ชัคคิกภวาทวารชาคก	(๑๒๙)
		ชัมมชชชาคก	(๓๘๔)
๑๐	อย่าทำอุบายหลอกลวงในคราวของผู้ทรงศีล	พกชาคก	(๓๐๐)
		โคชชาคก	(๓๒๕)
		มัททกชาคก	(๑๓๓)
		อาหิจจุปฏฐานชาคก	(๑๓๕)
๑๑	อย่าทำมารยาตเกินงาม	วาทัคคสินชวชาคก	(๒๖๖)
๑๒	อย่าอวดดี	ชัมพุกชาคก	(๕๓๕)
		สกุณชาคก	(๓๖)
		กูดปานกชาคก	(๒๒๓)
		วีโรจนชาคก	(๑๔๓)
๑๓	อย่าเยอหยิ่งอวดดีจนลืมตน	กถัมภูชาคก	(๑๓๐)
๑๔	(คิมย) อย่าถือตนสูง	อุปาหนชาคก	(๒๓๑)
๑๕	อย่าถือ (ไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่)	ชราหิยชาคก	(๑๕)
๑๖	อย่าเถียงแก่งแย่งวิวาทกัน	สัมมิมุทธานชาคก	(๓๓)

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
		ทัพพบุปผชาดก (๕๐๐)
๑๖	อ [ิ] ย [ั] า ^า ฆ ^า ส [ั] ถ [ั] ว	มตกภัตตชาดก (๑๘)
๑๗	อ [ิ] ย [ั] า ^า ป ^{ระ} พ [ุ] ค [ิ] ณ [ิ] ก [ิ] น [ิ] ก ^า ม	จุลฉนุคคหชาดก (๓๗๔)
		กากาติชาดก (๓๒๗)
		สุสันธิชาดก (๓๖๐)
		กุนาลชาดก (๕๓๖)
๑๘	อ [ิ] ย [ั] า ^า ม [ั] ว ^เ ม ^า น [ิ] ก ^า ม	มัจฉชาดก (๓๔)
		วิสสาสโภจนชาดก (๕๓)
		มัจฉชาดก (๒๑๖)
๑๙	อ [ิ] ย [ั] า ^า อา ^ล ย [ิ] น [ิ] ค ^ว าม ^ร ัก ^จ น ^เ ก [ิ] น ^ไ ป	อัสสกชาดก (๒๐๗)
๒๐	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^เ น [ิ] จ	ฉักการุชาดก (๕๖๒)
๒๑	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^ส อ ^เ ล [ิ] ย ^ค ย [ู] ง ^เ า	วันณาโรหชาดก (๓๖๑)
๒๒	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^{เพ} อ ^เ จ	กัจฉปชาดก (๒๑๕)
		สาสิตชาดก (๑๐๗)
๒๓	อ [ิ] ย [ั] า ^า ไ ^ช ว ^า จ ^า ห ^ย า ^ม	สุชาตชาดก (๒๖๕)
		นันทิวิสาสชาดก (๒๘)
๒๔	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^ส อ ^ค	จตุมัตถชาดก (๑๘๒)
๒๕	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^ย ก ^ย อ ^ค ณ ^เ ที่ ^ไ ม [ี] น ^เ น	ขัมพูชาทกชาดก (๒๕๔)
		อนันตคชาดก (๒๕๕)
๒๖	อ [ิ] ย [ั] า ^า พ [ุ] ค ^ไ ค ^ย ไ ^ม ร [ู] จ ^{ัก} ก ^า ล ^{เท} ษ ^ะ	คิตติรชาดก (๑๑๗)
		ฉกาลราวีชาดก (๑๑๘)
		โภกาลีชาดก (๓๓๑)
๒๗	อ [ิ] ย [ั] า ^า ถ [ิ] ไ ^จ น ^{ชา} ค ^ส ติ	โมรณัจจชาดก (๓๒)

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง	
๒๘	อย่าเป็นคนขลาดเขลา	ทุพพลกัณฐชาดก	(๑๐๕)
๒๙	อย่าทำในสิ่งที่ผิดวิสัย	กากชาดก	(๑๔๖)
		วีรกชาดก	(๒๐๔)
		กัณฑลกชาดก	(๒๑๐)
๓๐	อย่ากินข้าวลือ	พิทถายชาดก	(๓๒๒)
๓๑	อย่าเคารพสิ่งที่ไม่ควร เคารพบูชา	จันมสาฎกชาดก	(๓๒๔)
		สังข์ธวัชชาดก	(๑๕๐)
๓๒	อย่ากลัวตาย	คณพิลชาดก	(๓๘๘)
๓๓	อย่าอาลัยในที่อยู่จนตัวตาย	กัจจนปชาดก	(๑๓๕)
๓๔	อย่าเสพยาหารสาส์อน	วัณฎกชาดก	(๓๗๔)
๓๕	อย่าบอกความลับที่สำคัญแก่ผู้ใด	บัณฑิตกชาดก	(๕๑๘)
๓๖	อย่ารีบไขเงาฉายที่ไม่รู้จักคุณค่าที่ลุ่มนองกระทำ	หุมนเมธชาดก	(๑๒๒)
๓๗	อย่าเข้าใกล้ผู้ชั่วร้ายในอุบายสกปรก	สุกรชาดก	(๑๕๓)
๓๘	อย่าทำทูลจารจรลงในที่สาธารณะ	อุทปานทุสกชาดก	(๒๓๑)
๓๙	อย่าหุเบาเชื่อฟังคำคนง่าย ๆ	สันธิเภทชาดก	(๓๕๕)
๔๐	อย่าทำคุณแก่สัตว์ร้าย (คนพาล)	เวฬุกชาดก	(๘๓)
		บินทสมานโคตตชาดก	(๑๖๑)
		ชวสกุณชาดก	(๓๐๖)
		ทุพนิมมกัณฐชาดก	(๑๓๓)
๔๑	อย่าคบคนพาล	โคธชาดก	(๑๘๑)
		สัตติคุมพชาดก	(๕๐๓)
๔๒	อย่าฉลาดในอุบายที่นอกวิศ	อารามทุสกชาดก	(๔๖)
๔๓	อย่าทำความชั่ว	มหาภินทชาดก	(๔๖๘)

๒. สุภาษิตที่แนะนำข้างฝ่ายดี

เป็นสุภาษิตที่มุ่งแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีที่ชอบ

ตาราง ๗

แสดงสุภาษิตที่แนะนำข้างฝ่ายดี

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
๑	จงมีความเมตตากรรณา	วลาหีสัสตราชชาคก (๑๘๖)
๒	จงมีความรักในพี่น้อง	โรทมมิตชชาคก (๕๐๑)
๓	จงมีความรักในสามี (ภรรยา)	ภัสสาตักชชาคก (๕๐๔)
		จันทกีนนรชชาคก (๔๘๕)
๔	จงมีความกตัญญู	กุนชชาคก (๑๕๓)
		คิชนชชาคก (๓๕๘)
		มาตุโปสกชชาคก (๔๕๕)
๕	จงรู้จักคุณบิดามารดา (เลี้ยงบิดา, มารดา)	สาดีเกชชาคก (๔๘๔)
๖	วางช่วยเหลือซึ่งพวาทภัยกัน	พยัคชชชาคก (๒๗๒)
		กุงคชชาคก (๒๐๖)
		สุวรรณกัฏฐชชาคก (๓๘๘)
๗	จงเป็นผู้มีกนอยสันโศษ	มหาสุวราชชชาคก (๔๒๘)
		จุลสุวราชชชาคก (๔๓๐)
๘	จงมีความสัตย์	วิฎฐชชาคก (๓๕)
๙	จงมีวาจาอ่อนหวาน	จุลหังสชชาคก (๕๓๓)
		มหาหังสชชาคก (๓๔)
๑๐	จงมีสติรอบคอบ ไม่ตื่นเต้น	คิมพุทชชาคก (๑๗๗)
๑๑	จงมีความรอบคอบ	กุงคมีกชชาคก (๒๑)
		ทัตทภายชชาคก (๓๒๒)

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
		กาฬพาหุรชากก (๓๒๕)
๑๒	จงเคารพั้งกันและกัน	กัศัตริชากก (๓๓)
๑๓	จงมีความเชื่อฟัง	กิชณชากก (๔๒๓)
		ปลาชชากก (๓๓๐)
		สุกชากก (๒๕๕)
๑๔	จงมีความกล้าหาญออกพบ	โกชวชนียชากก (๒๓)
		อาชญูชากก (๒๔)
๑๕	จงมีความกล้าหาญเสียสละ	มหากบิกชากก (๔๐๓)
		นันทิมิคราชชากก (๓๒๕)
		สุวณมมิชชากก (๓๕๕)
		จุนันวิยชากก (๒๒๒)
		สุปัตตชากก (๒๕๒)
		สสบัณฑิตชากก (๓๑๖)
		หังสชากก (๕๐๒)
๑๖	จงมีความออกพบวางเฉย	กัจฉชากก (๒๓๓)
		ทัททรชากก (๓๐๔)
		มหิสชากก (๒๓๔)
๑๗	จงเป็นผู้เป็นที่ดี	ลักขณชากก (๑๑)
๑๘	จงมีกิริยาเรียบร้อย	โกมารียปุตตชากก (๒๒๕)
๑๙	จงระวังภัยสิ่งที่ควรระวังเกี่ยว	โกภูสิมพลีชากก (๔๑๒)
๒๐	จงอุทิศสภาระในการเล่าเรียน	ติปัลลัตตมิกชากก (๑๖)
๒๑	จงมีความพยายาม	อลันจิตตชากก (๑๕๒)
๒๒	จงฉลาดในอุบายรู้เท่าทันผู้อื่น	ปุตติมังสชากก (๔๓๓)
		กุกกุชชากก (๔๔๔)

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
๒๓	(พระราชชา, เจ้านาย) จงรับผิดชอบในครอบครัวเมื่อใช้ ใหญ่จนอยไปราชการที่อื่น	กุนทีนิชาคก (๓๔๓)
๒๔	จงหลีกเลี่ยงคนพาล	ทีปิชาคก (๔๒๒)
๒๕	จงคบบัณฑิต	สัจตคิคุมพชาคก (๕๐๓)
		จูลหังสชาคก (๕๓๓)
๒๖	จงมีความสามัคคีกัน	กัจฉกชาคก (๔๘๒)
		วัททกีสุงกรชาคก (๒๘๓)
๒๗	จงทำใจใหม่บริสุทธิ์	คิตติรชาคก (๓๑๘)
๒๘	จงรักษาศีล	ปัญจอุโบสถชาคก (๔๘๐)
		จัมเปยยชาคก (๕๐๒)

๓. สุภาษิตที่มุ่งแสดงศีลธรรมและสภาวะธรรม

สุภาษิตประเภทนี้มักเป็นคำกล่าวที่เป็นคติไม่เชิงแนะนำหรือห้ามไม่ให้ประพฤติ
แต่มุ่งแสดงความจริงที่เป็นคติ

ตาราง ๔

แสดงสุภาษิตที่แสดงสัจธรรมหรือสภาวะธรรม

เลขที่	สุภาษิต	นิทานเรื่อง
๑	การเสวราโถกเมื่อพลัดพรากจากสิ่งที่รัก	มิกโปกกชาคก (๓๗๒)
๒	ชีวิตมนุษย์เร็วกว่า (เปลี่ยนแปลง เกิด, แก่, เจ็บ, ตาย) การโคจรของดวงอาทิตย์	ชวนหังสชาคก (๔๗๒)
๓	คนโง่มักกระทำความเสียหายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์	มกสชาคก (๔๘)
		โรหิมิชาคก (๔๕)
		อารามพุกชาคก (๔๖)
๔	แบบอย่าง เป็นครูที่ดี	คิริทัตตชาคก (๑๘๕)
๕	ลักษณะของสตรี	กุนาลชาคก (๕๓๒)
๖	ให้มีความจริงใจ ถึงสัจยธรรมให้พ้นอันตราย	วัฏฏกชาคก (๓๕)
		มัจฉชาคก (๗๕)

๔. ลักษณะสำคัญบางประการของสุภาษิตในนิทานชาคก

สุภาษิตในนิทานชาคก เป็นสุภาษิตที่สอนโดยคำนึงถึงตัวบุคคลที่จะรับฟังคำสอน เป็นสำคัญ ฉะนั้นความในสุภาษิตจึงมุ่งให้บุคคลพิจารณาเอาเองว่าสมควรที่จะทำตามหรือไม่ ถ้อยคำที่ไว้เป็นคำกลาง ๆ ไม่บังคับ เจน การเสนอแนะให้ประพฤติกิเลสคำว่า "ควร" หรือแม่แต่ขอห้ามก็ใช้คำว่า "พึงไม่"

สุภาษิตที่สอนส่วนใหญ่มีทั้งสอนโดยตรง และสอนโดยวิธีอุปมาอุปไมย เช่น การสอนโดยตรง หรือ "มุณิกชาคก" (๓๐) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโกลสอนนองราย ไม่ให้อิจฉาสุกรวา

"มา มุณิ กสุส ปิทยิ
อนุปิสุสุโก ภูสงฺฆาห

อาตุรณฺนานิ ภูณฺชติ
เอคํ ทีฆายุกฺขณํ

เจ้าอย่าทะเลาะทะเลาะกัน เช่น มุณิเกะเลย มุณิเกะสุกรนั้นกินอาหารที่ทำให้กระสับกระส่าย เจ้าจึงเป็นประชาชนชวายนอย กินแกขาวลิบเกิด เพราะการกินแกขาวลิบนั้น เป็นลักษณะของการมีอายุยืน"^๑

มีสุภาษิตหลายบทด้วยกันที่สอนคาววิธีอุปมาอุปไมย เช่น ในเรื่อง "สาสิเกทธารชาคก" (๔๘๔) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเคาเลี้ยงทอแบกลาวเปรียบเทียบว่า บิคา มารคาเหมือนเจ้าหนี้ ที่มีตรีธิดาทั้งหลายจะต้องทดแทนคุณเป็นการเปลื้องหนี้ คังคาถาเปรียบเทียบที่คมคายว่า

“อชาตปภุชา ตรุณา ปุคตกา มยห โกลียะ
 เตมัม ภคตธา ภริสฺสนุภี คสฺมา เตสํ อณฺเฑ ทเท
 มาตา ปิตา จเม วุฑฺฒา วิณฺณกา คตโยพพนา
 เตสํ อนุเชน หาทฺถน มฺญุชฺช ปุพฺเพ กตํ อณฺเฑ

ทานโกลียะ ผู้งนกที่ชนบียังไม่เกิด เป็นลูกนอยของชาวพเจ้า เหล่านี้
 ชาวพเจ้าเลี้ยงเขาแล้ว จักเลี้ยงชาวพเจ้าต่อไป เหตุนี้ ชาวพเจ้าจึงชื่อว่า ให้เขาถูกหนี้ มารคาบิคาของ
 ชาวพเจ้าเขาแก่ผานวัยหนุ่มไปแล้ว ชาวพเจ้าคาบไปควยจงอยปากเพื่อทานเหล่านั้น ชื่อว่า เปลื้องหนี้ที่
 ทานกระทำไว้ก่อน"^๒

สำหรับสุภาษิตที่สอนมีหลายคำ แต่จัดเป็นพวกใหญ่ ๆ ได้ เพียง ๒ คำ
 ก็คือคำสังขธรรมและจริยธรรม ดังแสดงไว้ใน ภาคผนวกที่วากย บรรณานุกรมสุภาษิต"^๓

^๑ ส. อ. ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๒ หน้า ๓๘๗

^๒ ส. อ. ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๑๖ หน้า ๑๓๘

^๓ ฎีกาผนวก ๑

ถ้าศึกษาลักษณะของสุภาสิตโดยละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่าสุภาสิตในนิทานชาดก มีหลายระดับ ตั้งแต่สุภาสิตที่เป็นธรรมคาถาฉวีเนน หยาบไปจนถึง สุขุม ลึกซึ้ง ละเอียดย ประณีต เป็นอุคม คติอย่างสูงส่ง เจนเดียวกับคำสอนพุทธธรรมจากแหล่งอื่น ๆ ดังกล่าวของ พระศรีวิสุทธิโมลี ที่ว่า "มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้รอก เรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อ ประโยชน์ทางวัตถุ และเพื่อประโยชน์ลึกลับทางจิตใจ" ในการวิเคราะห์สุภาสิตในนิทานต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะพิจารณาตามแนวนี้ เพราะจะเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ๆ

๘.๑. สุภาสิตสำหรับผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

โลกกล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า นิทานชาดกส่วนใหญ่มาจากนิทานชาวบ้านซึ่ง พระศาสดาและสาวกนำนิยายของประชาชนมาสอนประชาชนอีกทีหนึ่ง ฉะนั้นนิทานส่วนใหญ่จึงสอดแทรก สุภาสิตอันเป็นแนวทางการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ถ้าจะสรุปเป็นหลักใหญ่ ก็คือ การปฏิบัติตาม "มัชฌิมาปฏิปทา" นั่นเอง คือการปฏิบัติที่ไม่ถึงไม่หย่อนจนเกินไป มีข้อธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความคุ้มครอง ความประพฤติกองตนเอง ให้ปฏิบัติที่ปฏิบัติชอบ และมีข้อธรรมที่เป็นปัจจัยภายนอกมาช่วยเสริมให้อยู่ในสังคม อย่างมีความสุข เช่น หลักความมีกัลยาณมิตร หลักการคบหาสมาคม เป็นต้น

หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ กอปรควบคุมการแสดงออกทางกาย วาจา ใจถูกต้อง เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นก็คือ การละเว้นในสิ่งที่ควร ละเว้นคือ "ศีล" นั่นเอง ในนิทานเรื่อง "ลักขณชาดก" (๑๑) กล่าวถึงอานิสงส์ของผู้มีศีลว่า "ความ เจริญย่อมมีแก่คนมีศีล ผู้ทำปฏิสังขาร คนมีศีลคือคนที่สมบูรณ์ด้วยมารยาท เพราะประพฤติกตแต่ในทาง แห่งความสุข"^๒ ส่วนในนิทานเรื่อง "กุลาวกชาดก" โลกกล่าวถึงศีลและธรรมว่าประเสริฐกว่ามรดกใด ๆ ดังความที่ว่า "ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีมรดกอย่างอื่น แต่พวกเขาพระพุทธเจ้าทั้ง ๓๐ ตระกูลนี้ ไม่ทำปาณา ทิบาต ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มนำเมา ข่า ๆ เจริญเมตตา ให้ทานช่วยกัน ทำถนนหนทางสน้ำเสมอ ขุดสระน้ำ ทำศาลา นี้เป็นมรดกของข้า ๆ รายแล้ว เจริญแล้ว"^๓

^๑ พระศรีวิสุทธิโมลี พุทธธรรม หน้า ๘

^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๒ หน้า ๒๘๖

^๓ ก. หน้า ๓๘๖ - ๓๘๗

๔.๑.๑ การละเว้นจากการฆ่าสัตว์

ชีวิตย่อมเป็นที่รัก ชีวิตของใครใคร่ก็ย่อมรัก ไม่อยากเจ็บ ไม่อยากตาย เพราะ
กว่าจะเกิดมาได้ก็ เป็นทุกข์ ถูกฆ่าก่อนถูกฆ่าก็ยอมเกรงไว้ทุกข ผู้ฆ่าก็ยอมมีจิตใจไม่เป็นสุข เป็น
บาป ทั้งแพะที่เคยเป็นเพชรฆาตฆ่าแพะมาเพียงตัวเดียว ต้องไถกรรมถึง ๕๐๐ ชาติ ชาติสุดท้ายแม้ไม่มีผู้ใด
ฆ่าก็ถูกฟ้าผ่าตาย พระโพธิสัตว์จึงสอนว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายรู้ผลของบาปเช่นนี้แล้ว ไม่ควรทำปณชาติบาต
เลย ถึงสุภามิตี^๑

"เอาญเเจ สตุตา ขาเนยฺยึ ทุกฺชาຍံ ชาติสมฺภโว
น ปาโณ ปาณินิ ญฺเฉน ปาณฆาติ ทิ โสจติ

หากสัตว์ทั้งหลายจะพึงรู้อย่างนี้ว่า ความเกิดเป็นทุกข์ สัตว์มีชีวิตภพมาที่จะต้อง
ฆ่าสัตว์มีชีวิตด้วยกัน เพราะผู้ฆ่ายอมเกรงไว้ทุกข^๑

การไม่ทำลายสัตว์อนชีวิตสัตว์ ไม่ทรมาณสัตว์อย่างเกี่ยวไม่เพียงพอ ในทาง
พุทธศาสนา เมื่อมีขอละเว้นก็จะต้องมีขอควรปฏิบัติอยู่ด้วยเสมอ เมื่อไม่ฆ่าสัตว์แล้วจะต้องมีความเมตตา
กรุณาต่อสัตว์ด้วย ถึงสุภามิตี^๑

ชีวนฺตฺติ ปเว จีรา สนฺโก สตุตฺติเต รตา
วิคฺคิ อญฺจฺจฺปาณญฺจ จิตฺติ เถหิ ทิตาย จ

"นักปราชญ์ผู้ปรีชาญาณเป็นสัพบุรุษ ยอมยินดีในการประกอบประโยชน์แก่กุล
แก่เหล่าสัตว์ไม่เลือกหน้า ยอมยั้งสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นให้เป็นอยู่ด้วยความเอ็นดู ทรัพย์สินสมบัติที่
อวัยวะร่างกายก็ดี ชีวิตก็ดี ปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวสละเพื่อประโยชน์แก่กุลแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น"^๒

ความเมตตากรุณาถึงขั้นสละเลือกเนื้อ ชีวิตแทนสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นธรรมชั้นสูง
เป็นปรมัตถบารมี ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมากถึงกล่าวมาแล้วในโครงสร้างของนิทาน มาตราฐานธรรม
อันเป็นอุดมคติอย่างสูงนี้ ก็ยังถือเป็นอานิสงส์อย่างแรกกล่าวอยู่ในปัจจุบันก็คือ การบริจาคโลหิตช่วย
ชีวิตผู้อื่น การอุทิศดวงคำให้เป็นทาน การบริจาคอันนี้จะสืบเนื่องมาจากพระเจ้าสิริราช ผู้บำเพ็ญ
เนตรทานหรือเปลวไม้ทราบ แต่ก็คือว่าเป็นการเสียสละอย่างนาสรร เสริม

^๑ ส.อ.ส. พระกัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๒ หน้า ๓๓๔
^๒ หน้า ๓๖๐

๔.๑.๒ เว้นจากการลักทรัพย์

นอกเหนือจากชีวิตเลือดเนื้ออันเป็นที่รักแล้ว ทรัพย์สิ้นเงินทอง อันเป็นเครื่อง
เกื้อกูลความสุข ความสะอึกสบายทั้งมวลก็ยอมเป็นที่หวงแหน ฉะนั้นไม่ควรถือเอาทรัพย์ของผู้คนที่เจ้า
ของไมอนุญาตไม่ว่าด้วยวิธีใด เป็นต้นว่า ปล้นจี้ ฉกชิง วิ่งราว โกงหรือได้มาโดยวิธีไมสุจริตทาง ๆ
ถึงสภาพิณีใน "มหากัณฑ์ชาคก" ว่า

อลิขุมมี คเหตฺวาน ชคฺคํ ปคฺคยฺห พฺราหฺมณา
ปณฺธชาติํ กริสฺสฺสฺสฺติ กทา กณฺโห ปโมกฺขติ

พวกพราหมณ์ที่ถือโลคาบ คอยตักฆ่าคนซึ่งทรัพย์ตามทาง พราหมณ์เหล่านั้น
ไม่ใช่มิตรของเรา สุนัขของเราจกกินเนื้อโคเมื่อใด สุนัขคำจะหลุกจาก เชือกหาเส้นไปกินเมื่อนั้น"^๑
จะเห็นได้ว่าพวกที่คอยปล้นชิงทรัพย์ผู้อื่นจะถูกสุนัขคำของพระอินทร์กัดกินเสียเมื่อ
ไรก็ได้ เป็นที่น่าสังเกต ว่าการยังชีพโดยให้เงินกู้เพื่อเอาดอกเบี้ยยังชีพก็จะต้องถูกสุนัขคำของพระอินทร์
กัดกิน ถือว่าเป็นอาชีพไมสุจริตเช่นกัน

ธรรมที่คู่กับศีลข้อนี้ก็คือ "สัมมาอาชีวะ" คือการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบนั่นเอง
นอกจากการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบแล้ว ก็คือการรู้จักใญ่รู้จักประหยัด พอใจในสิ่งที่มีอยู่แล้ว มีความ
มักน้อยสันโดษ ไม่โลภ นิทานที่แสดงโทษของความโลภนี้มีหลายเรื่องด้วยกัน เรื่องที่ทราบกันแพร่หลาย
ก็คือเรื่อง "หงส์ทอง" หรือ "สุวรรณหัสชาคก" (๑๓๖) สุภาษิตที่ปรากฏในเรื่องนี้ ก็คือ

"ยํ ลหฺมํ เณ กุณฺฐพฺพิ อตีโลโก หิ ปาปโก
หฺสฺราชํ คเหตฺวาน สุวณฺณา ปรีหายติ

ใคร่สิ่งใด ฟังพอใจสิ่งนั้น เพราะความละโมภจักช้านักพราหมณ์จับพระยาหงส์
เสียแล้ว จึงชวคโคทอง"^๒

๔.๑.๓ การละเว้นจากการประพฤตินิโคในกาม

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๑๑ หน้า ๑๖๘

^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๔ หน้า ๒๐

การประพาศปฏิบัติให้ถูกต้องอีกประการหนึ่งที่จะทำให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขก็คือ การละเว้นจากการประพาศผิดในทาง ความจริงที่ล้นสำหรับบรรพชา เป็นข้อห้ามที่เป็น "มัตถิมาปฏิบัติ" อยู่มาก เพราะถ้าถือเพศพรหมจรรย์จะต้องละเว้นอย่างเคร่งครัด แต่บรรพชาผู้ที่จะถูกสุนัขคำของพระอินทร์ก็กิน เพราะทำผิดคือล้นก็คือ

"อา จริยกริย สขา กริย มาตุลานิติ
ยทา โลก คมิสูสนุติ ททา กญโท ปโมกขติ

"คนทั้งหลายในโลกคบหาภรรยาอาจารย์ ภรรยาเพื่อน เอาป่าและน้ำเป็นภรรยา คนเหล่านี้ไม่ใช่มิตรของเรา สุนัขของเราจกกินเนื้อไก่เนื้อหมู สุนัขคำจะหลุดจากเงือกหาเส้นไปกินเนื้อเมื่อนั้น"^๑

นิทานที่แสดงโทษของการประพาศผิดในทางมีหลายเรื่อง เช่นเรื่อง กากาคิชาตก เรื่อง สุนัธริชาตก กุณาลชาตก และจุลลชนุคคหชาตก โดยเฉพาะเรื่องหลัง นางประพาศผิดร้ายแรงถึงกับยื่นคางให้โจรสลามีของตน แทนายโจรก็ไม่ยอมรับนางเป็นภรรยา เพราะเกรงว่านางจะประพาศเวรนั้นอีกถึงกาลว่า

"อสนุตุต ม จิรสนุเตน
นิมิสิ โภที อชฺว ชฺชเวน
มยาปิ โภที นิมิเนยฺย อณฺเฑ
อิโต อหํ ทูรตฺร คมิสูสิ

นางผู้เจริญ เจ้ามานับถือเราผู้ไม่เคยชดชชมกว่าผู้ที่เคยชดชชมมา ผู้มีใจชั่วยิ่งกว่าผู้ นางผู้เจริญ เจ้าคงจะนับถือคนอื่นกว่าเราอีก เราจึงไปให้ไกลจากที่นี่"^๒

๔.๑.๔ การละเว้นจากการพูดเท็จ

การประพาศปฏิบัติที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง เพื่อให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขก็คือ การมีสัมมาวาจา แม้แต่ในสังคหวัตถุ ๔ ก็มี "เปยยวัชชะ" ก็คือ เจริญอ่อนหวานอยู่ด้วยประการหนึ่ง

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาตกแปล เล่ม ๑๑ หน้า ๑๖๘
^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาตกแปล เล่ม ๔ หน้า ๑๓๐

ฉะนั้นการพูดกำหยาบควรละเว้นถึง สุภาษิตในเรื่อง นันทิวิวกาลชาดก^๑

"มธุเจยเมว ภาเสยย นามมธุณิ กุทาจัน
มธุเกมิ ภาสมนุสฺส กรุการุ อุตฺทหริ
ชณฺเจ น อลาเกสิ เตนจตุทมนโน อหุ

ควรพูดแต่คำที่นุ่มนวลเท่านั้น ไม่ว่าในกาลไหน ไม่ควรพูดคำที่ไม่นุ่มนวลเลย
เมื่อพราหมณ์พูดคำนุ่มนวล โคนันทิวิวสาล ก็ลากภาระอันหนักไปได้ ทำให้พราหมณ์ไศหริพิยตังพัน ส่วนตัว
เองก็มีกามยินดี เพราะไคสนองคุณพราหมณ์"^๑

ส่วนในเรื่อง "สารัมภชาดก" (๘๘) ซึ่งมีโครงเรื่องเช่นเดียวกับเรื่อง
นันทิวิวสาลชาดก แต่กล่าวสุภาษิตเกี่ยวกับวาจาวา

"กลฺยาณเมว มธุเจยย นหิ มธุเจยย ปาปิกั
โมกฺโข กลฺยาณียา สาชฺฐ มุตฺตวา ตปติ ปาปิกั

พึงเปล่งแถววจาคีเท่านั้น ไม่พึงเปล่งวาจาวาชั่วเลย การเปล่งวาจาคี สำเร็จ
ประโยชน์ได้ เปล่งวาจาชั่วยอมเฝ้าครวณ"^๒

ฉัถฺถว เถนั ยังมิชอบที่ควรละเว้นในการพูดจา ก็คือ เว้นจากการพูดเพื่อใจ
พูดส่อเสียด พูดโดยไม่รู้จักกาลเทศะ ดังสุภาษิตที่ว่า

"อจฺจุคฺคฺคา อติพลตา อติเวลั ปภาสิทา
วจา หนฺติ หุมฺเมธั ทิตฺตฺทิริ วาติ วสฺสิถั

วจาที่สูงเกินไป รุนแรงเกินไป พูดล่วงเวลา ย่อมก่การจัดคนใจ ๆ เสีย
เหมือนเสียงขันที่เกินไป ก่่าจั่นกกระทาเสียดนั้น"^๓

๔.๑.๕ การละเว้นการคัมภีรเมว

หลักประการสุดท้ายของเบญจศีล ก็คือ การเว้นจากการคัมภีรเครื่องคองของเมว

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๒ หน้า ๓๗๘

^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๓ หน้า ๑๐๘

^๓ ก. หน้า ๒๑๒

เพราะจะทำให้ خاکสติและแสงออกในทางที่ไม่ถูกไม่ควรต่าง ๆ ในสุภาวณินี้เรียกว่า "สัญญาวิปริต"
 สุภาวณินี้แสดงโทษของการดื่มสุราก็คือ
 "อปรายิมุห อจนจิมุห อคายิมุห รุทิมุหจ
 วิสณณิ กรณี ปิควา วิทยุา นามุหวนรา
 พวกที่ได้ดื่มแล้ว ก็พากันนอน ได้พากันขับร้องและพากันร้องไห้ เพราะการ
 ดื่มสุราที่กระทำให้ สัญญาวิปริต เห็นยังชั่วที่มิได้พากันเป็นลิงไปเสียเลย"^๑

๔.๒ หลักการคบหาสมาคม

สุภาวณินี้เกี่ยวกับกิลและธรรมนี้เป็นหลักเพื่อควบคุมตนเอง ให้มีความประพฤติ
 คึงาม แต่คนเราจะอยู่คนเดียวโดยมิต้องพึ่งพาอาศัยกันไม่ได้ จะต้องคบหาสมาคมกัน หลักธรรมที่เอน
 อีกประการหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ก็คือ หลัก กัลยาณมิตร คือการคบหาสมาคม
 กับมิตรที่ดี มีนิทานหลายเรื่องมุ่งแสดงหลักธรรมอันนี้ เช่น

น สนฺ ถวํ กปุริเสน กยิรา
 อริ โยนริเณ ปชานมคถํ
 จิรานุญฺญโรปิ กโรติ ปาปํ
 กโช ยถา อินุสमानโคตถํ
 ยเทว ฆนฺธา สทิสเณ มนฺติ
 สึเลน ปถนฺทาย สุเสน จาปิ
 เตเนว เมกฺขี กยิราถ สหุจฺฉิ
 สุโข หเว สปุริเสน สงฺคโม

อารยชน รู้จักประโยชน์ ไม่ควรทำความชิดชมกับอนารยชนคนชั่ว อนารยชน
 แม้อยู่ด้วยกันถึงนาน ๆ ก็ยังทำความชั่วให้ได้ ดังช้างทำกะอินุสमानโคตคคาบส รู้ว่าผู้ใดเทียมเรา

ควยศีล ปัญญาอีกทั้งสวดตะ กวรวุกไมตรีกับผู้อื่น การสังคัมกับคนดี เป็นสุขแท้"^๑

สุภาษิตที่แสดงโทษของการคบคนชั่ว ก็คือ เรื่อง "โคธชาดก" เห็นไปคบถึงก่า
ภายหลังถึงก่าได้ทรยศต่อมิตร ไปบอกพรานมาฆาเหี้ยตาย ถึงสุภาษิตที่ว่า

"น ปาปชน สัม เสีวี อจจนตสุขเมชิตี

โคธชากุล กถญฺหาว กถิ ปาเบติ อคฺคานํ

ผู้สองเสพบกับคนชั่ว ย่อมไม่บรรลุนิรมลสุขที่ยั่งยืน เหมือนอย่างตระกูลเหี้ย
ไ้ทนถึงความวอดวาย เพราะถึงก่าจะนั้น"^๒

นิทานที่มุ่งแสดงคุณของการคบคนดี และโทษของการคบคนชั่วอย่างเด่นชัด
ก็คือ เรื่อง "สัจจิกุมพชาดก" (๕๐๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าชื่อ บุษบกะแสดงคุณ
โทษของการคบบัณฑิตและคนพาลว่า

"ตครณฺจ ปลาเสน โมนโร อุปนยฺหติ

ปตฺตทาปิ สุรฺภี วายนฺติ เอวํ ชีรฺปเสวนา

นรชนโคหอกฤษณาควยไ้ไม่ แม้ไ้ไม่ยอมหอมฟุ้งไปฉนั้นโค บุคคลผู้เข้าไป
คบหาชีรชนก็ยอมเป็นเหมือนไ้ไม่ฉนั้นหอคันชชาติมีกฤษณาเป็นต้นฉนั้น ถึงยังไ้ไม่อาจเป็นบัณฑิตโคก็ยอม
ไ้ได้รับเกียรติคุณฉว่า กบถัลยามมิตร"^๓

ส่วนโทษของการคบคนพาลนั้น มีคำฉว่า

"ปฺฐติมาจฺฉํ กุสฺสฺสฺเคน โย นโร อุปนยฺหติ

กุสฺสาปิ ปฺฐติ วายนฺติ เอวํ พาลูปเสวนา

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๔ หน้า ๑๔๑

^๒ .ก. หน้า ๓๔

^๓ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๑๓ หน้า ๑๒๑

มาจากเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

" ปู่เพว สนุนิวาเสน   ปัจจุบันหนี เณ วา

เอวนุติ ชายเต เปมู   อูปลัด ว ยโถทเก

ความรักนั้น ยอมเก็ควัยการอยู่รวมกันในปางก่อนหรือควยการ เก็ถูกถักันใน

ปัจจุบัน เหมือนกับอุบลในน้ำฉะนั้น"^๑

เรื่อง^๑ที่แสดงความรักระหว่างสามภรรยา ก็คือเรื่อง "ภักลาตีกชากก" เป็นเรื่องของภักกรียที่เสด็จไปลาเนื้อโคพังกนินร ๒ ตัว พรรณนาถึงความทุกข์ที่สามภรรยาต้องพลัดพรากจากกัน และฝากสุภานิคแก่พระราชาวา ในระหว่างสามภรรยาไม่ควรทะเลาะกันให้มีความรักกันตั้งคาถาทว่า

" อิญจ สุตวาน อมานุสานัน

แม่ไมทล มา วิวาท อกตุถ

มา โว ทบปี อตุทกมมา ปราโธ

ยถาปี เตะ ก็ ปุริเสกรตค

" มหาบพิตรทั้งสอง ทรงสัคับเรื่องราวของกนินรทั้งหลาย ไซมณฺษยนันแล้ว จงทรง เบิกบานพระทัย อย่าได้ทรงทำการวิวาทกันเลย กรรมโทษของตณอื่นทำให้พรากกัน รังตรีหนึ่ง ทำกนินร เหลานั้นให้เค็อกรอนฉนโค กรรมโทษของตณอย่าให้มหาบพิตรทั้งสองตองเค็อกรอนฉนนั้นเลย"^๒

นอกเหนือจากความรักใคร่ปรองคอง ไม่ทะเลาะวิวาทกันแล้ว ธรรมอีกข้อ หนึ่งก็คือ การถึงพร้อมควย สังกหวัคตุ ๔ ประการ คือ

" ทาน การให้ปัน ๑

เปยยวัชชะ เจรจาอนหวาน ๑

อิตถจรียา ประพฤติประโยชน์ให้ ๑

สมานัตตา ความเป็นผู้มีคนเสมอ ๑"^๓

^๑ ส.อ.ส. พระกัมภีร์ชากกแปล เล่ม ๕ หน้า ๑๔๖

^๒ ส.อ.ส. พระกัมภีร์ชากกแปล เล่ม ๑๓ หน้า ๑๓๗

^๓ ส.อ.ส. พระกัมภีร์ชากกแปล เล่ม ๑ หน้า ๒๔๑

สังคหวัตถุ เป็นเครื่องส่งเสริมความมั่นใจทางค่านิยม และการปฏิบัติที่เป็นเครื่องแสดงไมตรีจิตต่อกัน นอกจากนี้ยังมีสุภาสิตบทหนึ่งที่ว่ารวมธรรมเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญให้สำเร็จประโยชน์ทั้งปวง ไม่ว่าความสบายกายใจ หรือความสุขสงบในครอบครัว คือ สุภาสิต ที่ว่า

" อโรคย มิจุเจ ปรมคเจ ลภัก

สีลญจ พุพฺพานุมคํ สุตญจ

ชมฺมา นวคฺคิ จ อลิตา จ

อถตฺตสฺส ทวารรา ปมฺมุชา ฉเพเต

พึงปรารถนา ความไม่มีโรคซึ่งเป็นลาภอย่างยิ่ง ๑ คือ ๑ คloyตามบุญ ๑ การสดับ ๑ ความประพฤติตามธรรม ๑ ความไม่ขบถ ๑ ทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นประตุคานแรกแห่งประโยชน์"

สุภาสิตบทนี้เป็นที่รวมของหลัก กิเลสและธรรม ที่โลกกล่าวมาแล้วในตอนต้น ส่วนหลักอื่น ๆ เช่น การคloyตามบุญ ก็คือหลัก กัลยาณมิตรคบ บัณฑิต นั้นเอง อันเป็นเครื่องส่งเสริมความสุขสงบความก้าวหน้าในครอบครัว ส่วนความไม่ขบถเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้มีความอดทน เพราะชีวิตการครองเรือนจะต้องพบอุปสรรคอย่างแน่นอน ฉะนั้น สุภาสิตบทนี้จึงครอบคลุมสุภาสิตอื่น ๆ เกือบทั้งหมดจึงไม่ชอกกล่าวถึงสุภาสิตที่เกี่ยวกับการครองเรือนมื่อนั้น ๆ อีก

๔.๔ สุภาสิตสำหรับผู้สละเรือนแล้ว

นิทานส่วนใหญ่พระภิกษุสาวกเล่าให้พระภิกษุสาวกฟังและพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์มากที่สุดถึง ๓๔ ชาติ ฉะนั้นธรรมสุภาสิตเกี่ยวกับผู้สละเรือนแล้ว หรือนักบวชจึงมีอยู่มากมาย เช่น

" คูกรภิกขุทั้งหลาย อันภิกษุพึงเจริญเมตตาในสรรพสัตว์ตามารถเจาะจงและไม่เจาะจง แมผู้ที่ถูกผูกพันแผ่ไปถึง ควบประโยชน์เกือกูล แมผู้ที่ไม่เกือกูล ก็พึงแผ่ไปถึงควบ

ประโยชน์เกอภูล แม่ผู้วางตนเป็นกลางก็พึงแม่ไปถึงควยประโยชน์เกอภูล พิงเจริญ ภรรยา มุฑิตา อุเบกขา
ในสรรพสัตว์ควยสามารถทั้งเจาจะจง และไปเจาจะวางอย่างนี้"^๑

ภิกษุผู้อยู่ภายใต้ฉากาสาวพัศตรนั้น จะต้องกระทำตนให้ปราศจาก กิเลส ต้อง
มีหมะ และสัจจะ มีฉะนั้นแล้วก็ไม่คู่ควรกับฉากาสาวพัศตร อันนาคัทธาเลื่อมใส ถึงสุภามิตที่ว่า

" อนันุกสาโว กาสาว	โย วฑฒ์ ปรีทเสสสุติ
อเปโกทมสจฺเจน	น โส กาสาวมรหิ
โย จ วนุตก สวาสสุ	สีเลสุ สุสมาทิโก
อุเปโก ทมสจฺเจน	ส เว กาสาวมรหิ

ผู้ใดมีกิเลสถึงน้ำฝาด อันยังคายออกไม่ได้ จักนุ่งห่มผาอันยอมควยน้ำฝาด
เป็นผู้ปราศจากหมะและสัจจะ ผู้นั้นไม่คู่ควรผายอบควยน้ำฝาด ส่วนผู้ใดเป็นผู้มีกิเลส ถึงน้ำฝาด อันคาย
ออกแล้ว ตั้งมั่นในศีล ประกอบควยหมะและสัจจะผู้นั้นแล ยอมคู่ควรผายอบควยน้ำฝาด"

มีนิทานและสุภามิตหลายบทที่แสดง เรื่องราวของคาบสโกง ภิกษุผู้ศีล และอยู่
ที่ไซกลลวง ในรูปของผู้ทรงศีลซึ่งนิทานชาคกตำหนิอย่างยิ่ง ถึงคาถาในนิทานที่หมาจึงจอกแสรงทำเป็น
ผู้ทรงศีลแล้วหลอกกินหนุ พระโพธิสัตว์จับได้แล้วตำหนิว่า

" โย เว ฌมมทฺธจฺจ กตฺวา	นิกฺขุโย ปาปมาจเร
วิสุสาสยิตฺวา ภูตานิ	พิฬารนฺนาม ตํ วถ

ผู้ใด เติบธรรมเป็นธง ให้สัตว์ทั้งหลายตายใจ ขอนถนนประพฤติกความชั่ว
พรคของผู้เฒ่าชื่อว่า พรคลวง"^๓

- ^๑ ส. อ. ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๔ หน้า ๑๖๘
- ^๒ ส. อ. ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๕ หน้า ๘๐
- ^๓ ส. อ. ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๓ หน้า ๒๒๑

หรือสุภาษิตที่เหี้ย (พระโพธิสัตว์) คำหนักาบสโกงที่ไข้อยู๋บายจะจับตนักินเป็น
อาหารวา

"กินเต ขญาหิ ทุมเมธ   กินเต อชินสาฎิยา .
อพถนุตรนุเต คหน   พาหิรมุ ปริม ชุชสิ
เหวยชีบัญญัติาทราม เจามุนขญาท่าไม นุงหนัง เสือท่าไม ข่างในของ เจารุงรัง
เจามัวชัคแตข้างนอก"^๑

สำหรับสุภาษิตที่แสดงปฏิปทาของภิกษุ คือ แนะนำตักเตือน มีให้ภิกษุประพฤติ
ปฏิบัติ เช่น

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเที่ยวไปในที่มีชื้อโคจร เป็นแดนอื่น มารยอมไค้ของ
ไค้อารมณั ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ที่มีชื้อโคจร เป็นแดนอื่นของภิกษุคืออะไร คือ กามคุณ"^๒ (รูป, เสียง,
กลิ่น, รส, โยภูฏัพพะ)

สุภาษิตอีกบทหนึ่ง แนะนำให้ภิกษุฉันน้ำที่กรองสะอาดปราศจากลูกน้ำ หรือ
สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย คือ

"ดูกรภิกษุ บัณฑิตทั้งหลาย แต้ปางก่อนตำรงราชย์ในเทวพิภพ ยังสูสละชีวิต
คนไม่ทำปมาติบาท ส่วนเชอวราชในศาสนาเห็นปานนี้ ยังฉันน้ำมีตัวสัตว์ที่ไม่ไค้กรอง"^๓

สุภาษิตที่เกี่ยวกับผู้สละเรือนแล้ว มีตั้งแต่ธรรมที่เป็นเบื้องต้นในการประพฤติ
ปฏิบัติ และที่สุ่มูลกซึ่งเพื่อความหลุดพ้น

๔.๕ สุภาษิตเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ

หลักสำคัญทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง ก็คือละเว้นความชั่ว ทำความดี
และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ธรรมที่กล่าวมาแล้วส่วนใหญ่จะอยู่ใน ๒ ประการแรก แคมี่สุภาษิตหลายบทที่

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๔ หน้า ๒๗

^๒ ส.อ.ส. ก. หน้า ๑๒๗

^๓ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๒ หน้า ๔๐๑

เป็นคำสอนเพื่อความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ ในตัวนิทานเองก็มีนิทานที่สอนให้ทำจิตใจให้สงบ ปราศจากทุกข์
เช่นสอนนกกะทาผู้ถูกบังคับให้เป็นนกตอว่า ถ้ามีจิตบริสุทธิ์ไม่ฝืดที่จะทำชั่ว ก็ไม่บาป ให้โอวาทแก่ทาส
ผู้โศกเศร้าถึงลูกชายซึ่งเลี้ยงไว้ล้มตายไป ตลอดจนให้โอวาทแก่พระราชอาลัยในมเหสีซึ่งสิ้นพระชนม์
ไปแล้วให้คลายโศกเศร้า เป็นต้น

สุภาวียที่เสกคุณของการทำจิตใจให้สคิใสมีดังนี้

"ยโถทเก อาวิเล อปุสนุเน	นปสุสติ สิปปิ กสมพุทฺฐา
สกุขรึ วาลุกั มจฺจคฺคมฺพิ	เอวั อาวิลมฺหิจิตฺเต
นโส ปสุสติ อตฺตทตฺถั ปฺรคฺถั	ยโถทเก อจฺเจ วิปุสนุเน
โส ปสุสติ สิปปิก สฺมพุทฺฐา	สกุขรึ วาลุกั มจฺจคฺคมฺพิ
เอวั อนาวิลมฺหิ จิตฺเต	โสปสุสติ อตฺตทตฺถั ปฺรคฺถั

เปรียบเทียบเหมือนน้ำขุ่นมัวไม่ใส ย่อมไม่แลเห็นทอยนางรมและหอยโข่ง ก่อน
กรวคทราย ผุ่งปลา ฉนิก เมื่อจิตขุ่นมัว เขาย่อมไม่เห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ฉะนั้น เมื่อ
น้ำไม่ขุ่นมัวใสแจ้ว เขาย่อมแลเห็นทอยนางรม หอยโข่ง ก่อนกรวคทราย ผุ่งปลาฉนิก เมื่อจิตไม่ขุ่น
มัวเขาย่อมแลเห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นนั้น"^๑

คุณค่าของนิทานชาดก

นิทานชาดกมีคุณค่ามากมาย แต่จะขอสรุปเฉพาะที่เห็นว่าสำคัญในค่านอง ๆ
ต่อไปนี้

๑. คุณค่าด้านการสอนจริยธรรม

คุณค่าด้านนี้เป็นคุณค่าโดยตรงของนิทานชาดก ที่มุ่งแสดงสุภาษิต อันเป็นหลัก
ในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องควร กังโลกลาวมาแล้วในตอนต้น

๒. คุณค่าด้านประวัติของพระพุทธเจ้าและสาวก

ทำให้ทราบประวัติของพระพุทธเจ้าที่สอดแทรกอยู่ในปกรณก่อนเล่านิทานว่า
พระพุทธองค์มีจริยวัตรอย่างไรบ้าง ตลอดจนประวัติของสาวกบางองค์ เช่น พระราहुล พระอานนท
พระสารีบุตร พระอัสนธิ พระโกลศุทายี เป็นต้น

นอกจากนี้ ทำให้ทราบว่า พระเวทิตต ปองร้ายแก่พระพุทธเจ้าอย่างไรบ้าง
และพระเวทิตตได้รับผลกรรมอย่างไร ในที่สุด

๓. คุณค่าด้านสังคม

ในพองนิทานจะแสดงถึงสภาพสังคมในสมัยก่อนพุทธกาลได้เป็นอย่างดี เช่น
๓.๑ การแบ่งชนวรรณะ แมว่าทางพุทธศาสนาจะมีโคสง เสริมให้มีการแบ่ง
ชนวรรณะ แต่สภาพของสังคมในครั้งกระนั้น แสดงว่ายังมีการแบ่งชนวรรณะ ทั้งนี้จะเห็นได้จากนิทาน
หลายเรื่อง que แสดงว่า ในสมัยนั้นยังมีการแบ่งชนวรรณะ เช่น ราชสีหจะไม่ยอมรับรักหรือแต่งงานกับ
หมาจิ้งจอก อ้างว่าหมาจิ้งจอกนั้น อยู่ในวรรณะต่ำเทียมจันฑาล หรือลูกหงส์ที่เกิดกับกาก็จะได้รับการ
ดูถูกเหยียดหยามจากพี่น้องในตระกูลหงส์ เหล่านี้เป็นต้น

๓.๒ การปกครอง การปกครองในสมัยนั้น โลกลาวถึง อาณาจักรและเจ้า
ผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ระบอบกษัตริย์ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับความเห็นของเนหรุ ที่ว่า "แรกเริ่มเดิมทีมีกษัตริย์

โดยการเลือกตั้ง ต่อมาได้กลายเป็นระบอบสืบสันตติวงศ์ ตามกฎแห่งการเป็นรัชทายาทของผู้ที่เป็นโอรสองค์แรก โดยทั่วไป แล้วหญิงเป็นรัชทายาทไม่ได้"๑ ทั้งนี้เห็นได้จากนิทานหลายเรื่องที่มีลักษณะเช่นนี้ ส่วนการบริหารบ้านเมืองนั้นมีสภา มีอำมาตย์ ราชบุโรหิตมีฐานะสำคัญมากในราชสำนัก เพราะเป็นทั้งที่ปรึกษา และ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ในนิทานบางเรื่องกษัตริย์ก็ถูกประชาชนสังหาร เพราะอาชญากรรมที่ตนได้กระทำไว้เช่นเรื่อง สัจจกิริชชาก (๗๓)

๓.๓ การอาชีพ ส่วนมากทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การรีดโคนม ช่างฝีมือต่าง ๆ พอคา และอาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การล่าสัตว์

๓.๔ การกีฬาและการพนัน การกีฬาที่เป็นกีฬาสำหรับพระราชาก็คือ การล่าสัตว์ ได้กล่าวถึงในนิทานหลายเรื่อง เช่น นิโคชชากก จันทกนิรชากก ฯลฯ ส่วนการพนันที่นิยมกันมากและถือเป็นการพนันสำหรับพระราชาก็คือ การเล่นสกา แสดงว่าการพนันเป็นมรดกของมนุษยชาติมานับพันปี

๔. คุณกานความเชื่อ

ความเชื่อ บางประการเป็นความเชื่อ กล่าวถึงเสมอในนิทานเช่น

๔.๑ การแพทอง แล้วยากรับประทานสิ่งของแปลก ๆ หรืออยากได้สิ่งของที่หายาก แต่ฝ่ายสามีก็พยายามเอาอกเอาใจภรรยา อุตส่าห์หามาให้จนได้ เช่น มเหสีของกษัตริย์ แพพระครรภอยากไ้องาชางของพระยาฉัททันต์ หรืออยากฟังธรรมจากพระยายุงทอง หรืออยากกินมะม่วงที่เชิงฉาหิมพานต์ หมายจึงจอกอยากกินปลาตะเพียนสด จระเข้อยากกินหัวใจลิง ฯลฯ

๔.๒ ความเชื่อเรื่อง เวทมนต์คาถา เช่น หมายจึงจอกภูมณฑลขอ ปรุวิวิธยมนต์ คือมนต์เป็นเครื่องกลับใจให้หลง บังคับสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ในอำนาจ เพื่อจะได้เป็นราชาแห่งสัตว์ทั้งหลาย แม้แต่ราชสีห์ตกกายไ้คมนต์นี้ แต่ภายหลังหมายจึงจอกคิจะปล้นเมือง จึงถูกพระโพธิสัตว์ชอนกลสาตาย

พระเจ้าเสนกรูมณฑล สัพพรุชชานมณฑล คือมนตร์เสียงสัตว์ต่าง ๆ แต่มณฑลนี้จะบอกให้ใครทราบไม่ได้ ถ้าบอกตนเองจะตองตายในกองไฟ ภายหลังมเหสีของพระองค์ตองการ

มณีนี พระองค์จึงสละพระชนม์ชีพจะเข้ากองไฟ แต่พระอินทร์มาช่วยไว้ทัน

มานพรมนต์ อาลัมพายมนตรี คือมนตรีจันนาค จันนาคไปแสดงคมเมืองต่าง ๆ

๔.๓ ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิด เป็นลักษณะเฉพาะของนิทานชาดก

อย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการแสดงการกลับชาติ ตอนจบนิทานเรื่องหนึ่ง แต่มิบางเรื่องที่มีการกลับชาติมาเกิดใน
ทองเรื่องเช่น เรื่องสุวรรณหงส์ชาดก มีคา ทายไปแล้วเป็นห่วงลูกและเมียกลับชาติมาเกิดเป็นหงส์ทอง
ช่วยให้ลูกและเมียมีฐานะดีขึ้น แต่ภายหลังภรรยาเกิดความโลภ จับหงส์ถอนขน ขนที่ถอนก็เป็นขนหงส์
ธรรมดา ขนที่ขึ้นใหม่ไม่เป็นทอง เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องอสูร อสูรจะรักษาสระน้ำ คอยจับสัตว์และมนุษย์ที่ลงไปในสระ
กินเป็นอาหาร แต่อสูรจะไม่ทำร้ายผู้ที่อุ้มนก

๕. คุณค่าด้านบ่อเกิดหนังสือนิทานสุภาษิตและนิทานคติธรรม

มีหนังสือนิทานสุภาษิตและนิทานคติธรรมหลายเล่มที่มาจากนิทานชาดก โดย
เฉพาะ "แบบเรียนภาษาไทย หนังสืออ่าน นิทานสุภาษิต" ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
มีนิทานที่มาจากนิทานชาดกดังนี้ คือ เรื่อง โคนันทิวีสาล เรื่องกระต่ายตื่นตูม เรื่องนกกินปลา เรื่อง
แมวกับแร้ง เรื่องกิ้งก่าไค้ทอง เรื่องช่างเกเร เรื่องเสกมะม่วง เรื่องหงส์ทอง เรื่องนกกระจาม
เรื่องพระยาเนื้อสองตัว เรื่องนกแซกเตาเลี้ยงพอมแม เป็นต้น

ส่วนในหนังสือ "นิทานคติธรรมชั้นประถมปีที่ ๒ - ๔ ของกรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ" มีนิทานจากชาดกดังนี้ คือ เรื่องพระยาช่างฉันทันต์ ลูกนกคุ้ม เรื่องลิงกับจระเข้
เรื่องลูกเนื้อทรายสองตัว และนิทานเรื่องอื่น ๆ อีกที่ไม่ใช่นิทานเรื่องสัตว์มาจากนิทานชาดกแทบทั้งสิ้น

๖. คุณค่าด้านบ่อเกิดของหนังสือวรรณคดี

สำหรับหนังสือวรรณคดีที่มีกำเนิดมาจากนิทานชาดก เท่าที่วิเคราะห์พบมี
เรื่องกาพย์กำลอน มาจากเรื่อง กากาติชาดก สุนันธิชาดกและกุนาลชาดก เรื่องจันทโครพ มี
ลักษณะคล้ายคลึงกับจุลลธนูคหชาดก

๗. คุณค่านิสสัยจากนิทานชาดก

สุภาษิตในนิทานชาดกเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น "ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว" สุภาษิตบางบททำให้เกิดโคลงสุภาษิต โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในโคลงโลก นิติของสมเด็จพระยาเศษาคศิร และสุภาษิตโคลงโลกนิตีสำนวนเก่า เทาที่วิเคราะห์พบมีดังนี้

๗.๑ สุภาษิตจากเรื่องสุวรรณชาดก (๑๕๓)

"จตุปป์โท อหํ สมมุ ตุมปิ สมมุ จตุปป์โท
เอหิ สมมุ นิวตฺตสฺสุ กิณฺณุ ภีโต ปลายสิ
แนะสหาย เรากี่ส้เท้า แม่ทานก็ส้เท้า มาเถิดสหาย จงกลับมา ไฉนจึง
กลัวหนีไปเล่า"^๑

โคลงโลกนิตี ความว่า

"หมูเห็นสีหราชทา ชวนรบ
กูส้ตีนกูพบ ทานไชร
อยากกลัวทานอย่าหลบ หลีกจาก กูนา
ทานส้ตีนอย่าได้ รากเว้าวงหนี"^๒

ส่วนอีกบทหนึ่ง ราชสีห์ตอบว่า

"อสุจิ ปุติโลโมสิ ทุคฺคนุโช วายสิ สฺสุกร
สเจ บุชฺชิตฺตกาโมสิ ชยํ สมมุ ททามิ เต
แนะสฺสุกร ทานไมสะอาก มีชนเหมือนเนา มีกลิ่นเหมือนคูล่งไป ถ้าทานประสงค์
จะตอสู เราก็ยอมให้ชยชนะแก่ทานสหาย"^๓

^๑ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๘ หน้า ๘๘

^๒สมเด็จพระยาเศษาคศิร ประชุมโคลงโลกนิตี หน้า ๑๑

^๓ส.อ.ส. ก. หน้า ๘๕

โคลงโลกนิติ

"สีหราชรองว่าไอ	พาลหมู
ทราชาคีรันเห็นกู	เกลียดไกล
ถามึงไครรบคนู	มึงนาศ เองนา
กูเกลียดมึงกูให้	พายแพ้ยั่ว" ^๑

๑.๒ สุภาษิตอีกบทหนึ่งมาจากเรื่องราโฆวาทชาตก คาถาวา

"อตุโก เชน ชีเนโกธ	อสาธุ สาธนา ชีเน
ชีเน กทริยี่ ทาเนน	สจุเจนาลิกวาหีน
ชานะญูไกรชควยไมไกรชคอบ	ชนะญูที่ไมคี่ควยความดี
ชานะญูกระหนี่ควยทาน	ชนะญูมักพุกพลอย ๆ ควยความจริง" ^๒

โคลงโลกนิติว่า

"ผจญคนมักไกรชควย	ไมตรี
ผจญหมูทรชนคิ	คอตัง
ผจญคนจิตโลภมี	ทวิพยเื้ออ แณนา
ผจญอสัตย์ให้ยัง	หยุดควยสัตยา" ^๓

๑.๓ สุภาษิตอีกบทหนึ่งมาจากเรื่อง จุลลนันทียชาตก คาถาวา

^๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ประชุมโคลงโลกนิติ หน้า ๑๑

^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาตกแปล เล่ม ๘ หน้า ๘๘

^๓ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ก. หน้า ๑๓

“กดูยามการี กดูยานิ มาปการี จ ปาป กั
 ยาหิสึ ว ปเต พิชึ คาหิสึ หร เต ฉลั
 ผู้ทำกรรมคือยอมไ้รับผลก็ ส่วนผู้ทำกรรมชั่ว ยอมไ้รับผลชั่ว หวานพิช
 เชนใดไ้ไว้ ยอมเก็บไ้ซึ่งผลเชนนั้”^๑

โคลงโลกนิตี มีความว่า
 “พิทแพงแตงเต่าถั่ว งามยล -
 หวานสิ่งไ้ไ้ชยล สิ่งนั้
 ทำทานหวานกุศล ผลเพิ่ม พุณา
 ทำบาปบาปฉนชั้ ไ้ไ้ยวคามคน”^๒

๓.๔ สุภานิตเกี่ยวกับ โลกมามากมีกลาภหาย จากเรื่อง สุวรรณหงส์ชาคก
 กังคาถาวา

“ยั ลัทธั้ เณม จุณฺฑรพพิ อติโลโก หี ปาปโก
 หั สราชั้ กเหตฺวาน สุวณฺณาปริหายตี
 ไ้สิ่งไ้ไ้ ฟังพอใจสิ่งนั้ เพราะความโลภวิคั้ชั่วนั้ก พราหมณีจับ
 พญาหงส์ไ้เสียแล้ว จึงชวคไ้ให้ทอง”^๓

ความในโคลงโลกนิตีว่า
 “ไ้สินทรพิยไ้เพื่อกำ ขนหงส์
 ไ้ยงชั้พิชานินยง อยู่แล้ว
 ภายหลั้งโลกไปตรง ใจตอ
 ถอนหัวถั่วหงส์แล้ว คลาคสิ้่นไ้เ้้อมทอง”^๔

^๑ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เลม ๕ หน้า ๕๕

^๒สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ประชุมโคลงโลกนิตี หน้า ๕๑

^๓ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เลม ๔ หน้า ๒๐

^๔สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ก. หน้า ๒๑๘

๗.๕ สุภาษิตที่ว่าอย่าเลียนแบบ หรือทำในสิ่งที่ผิดวิสัยของตน จากเรื่อง
วีรชชาคก (๒๐๔) ดังกล่าววา

"อุทกถลจรสุส ปกฺขีโน   นิจฺจ อามกมฺจ โภจีโน
คตฺตฺตานุกฺวํ   สวิญฺญโก   เสวาเลหิ ปฺลิตฺตํ คุญฺวีโต มโต
นกลวิญฺญุระ   กระทำตามอย่างปักษี   ผู้เที่ยวไปได้ทั้งทางน้ำและบก
กินปลาตึบเป็นนิจ   เลยถูกสำหรับพันกายเสียแล้ว"^๑
ความไม่โคลงโลกนิติว่า
กาน้ำค้ำคิ่งคน   เอาปลา
กามกคิโคโรหา   เสพบาง
ลงคำสามัจฉา   ชลชาติ
สวะปะคองคาง   ครึ่งน้ำจ๋าตาย"^๒

๗.๖ สุภาษิตในเรื่อง ขวนหงสชาคก (๔๗๖) เกี่ยวกับคนรักและถนอชัง ความว่า
"สัวสนฺตคา   สวสนฺติ   เย หิสำ   เต   สกตสก
อารา   ฐิตา   สัสนฺติ   มนสา   ฆญฺญ   วพฺพน
ข้าแต่พระวอมพลรด   คนที่เกลียดกัน   อยู่รวมกัน   ก็คงอยู่แยกกัน   ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นจอมมิ่งขวัญแห่งแคว้น   คนที่รักกัน   ถึงอยู่ไกลกัน   ก็คงอยู่รวมกันด้วยหัวใจ"^๓
ขอความคล้ายคลึงกับโคลงที่ว่า

^๑ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๕ หน้า ๑๗

^๒สมเด็จพระมหาพรยาเดชาภิศร ประชุมโคลงโลกนิติ หน้า ๑๗๒

^๓ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๑๒ หน้า ๓๓

"รักกันอยู่ชอบฟ้า	เขาเขี้ยว
เสมออยู่หอแหง เคียว	รวมทอง
ซังกันบแลเหลียว	ตาคอ กัณหา
เหมือนชอบฟ้ามาบอง	ป่าไม้มาบัง" ^๑

๘. คุณค่าด้านการศึกษา

คุณค่าด้านการศึกษาที่สำคัญ ก็คือ ทำให้ทราบกลวิธีในการสอนจริยธรรมของ พระศาสดาและสาวก เทาที่วิเคราะห์บทกลวิธีในการสอน (เล่า) นิทานของพระศาสดาและสาวก อาศัยหลักต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๘.๑ ต้องรู้จักบุคคลที่จะสอน ตลอดจนปัญหาของผู้นั้นเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากตอนปรารภเรื่องก่อนที่จะเล่านิทาน พระพุทธองค์จะทรงทราบเป็นอย่างดีว่าบุคคลนั้นเป็นคนอย่างไร รู้ละเอียดจนกระทั่งว่าชาติก่อนเป็นคนที่มีความประพฤติอย่างไร แต่ทั้ง ๆ ที่ทราบพระพุทธองค์จะทรงซักถามให้ผู้นั้นยอมรับเสียก่อนว่าเป็นเช่นนั้นจริงไหม อย่างเช่น ภัทษ ๒ รูป ทะเลาะกันเรื่องผากรองน้ำ รูปหนึ่งมีผากรองน้ำ อีกรูปหนึ่งไม่มี จึงบริโภคน้ำที่มีตัวสัตว์ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า จริงหรือไม่ พระภิกษุรับว่าจริง พระพุทธองค์จึงเล่าเรื่องคุณของการไม่ฆ่าสัตว์ คือเรื่อง "กูลาวกชาคก" (๓๑) หรือพระภิกษุรูปหนึ่งคือไม่ฟังโอวาท พระพุทธองค์ตรัสว่า จริงหรือไม่ที่ว่าเป็นคนคือ แล้วพระองค์จะทรงเล่านิทานเพื่อแสดงโทษของความท้อ ซึ่งพระองค์ยอมรับว่าไม่สามารถจะสอนให้บรรลุผลสำเร็จได้

แม้ในนิทานเองก็แสดงให้เห็นว่าก่อนจะสอนธรรมจะต้องรู้จักบุคคลนั้นเป็นอย่างดี เช่น พระราชาที่กระทำอะไร ไม่ถูกต้อง อำมาตย์จะตักเตือนจะต้องคอยหาโอกาส มิฉะนั้นพระราชาจะกริ้วและตนเองจะได้รับการขมขื่นได้ เช่น ยกเอาเรือสูงเอาตายเพราะพุ่มมาก เปรียบพระราชาให้ พระองค์ตรัสให้พอเหมาะตามกาลเทศะ เป็นต้น

นอกจากรู้จักบุคคลแล้ว ยังคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟังด้วย จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ ทรงใช้กลวิธีในการเร่งเร้าให้ผู้ฟังเกิดความสนใจ ในเรื่องที่จะเล่าเสียก่อน เป็นต้นว่า

เริ่มจากปัญหาซักถามให้ยอมรับเสียก่อน ว่าเป็นอย่างนั้นจริงไหม หรือปรารถาเป็นนัย แล้วพระองค์จะทรง
นิ่งเฉยอยู่อย่างนั้น จนผู้ฟังกระหายใคร่จะทราบ ทูล อาราธนาขึ้นพระองค์จึงจะตรัสเล่าดังนี้ เป็นต้น

๔.๒ ทรงรู้จักเลือกธรรมที่จะสอนให้เหมาะกับบุคคลและปัญหาของบุคคลนั้น

ทั้งนี้เพราะคำสอนมีหลายระดับดังกล่าวแล้ว อย่างเช่น พระสารีบุตร ไต่พังกาถาจากพระอัสสชิ เพียงว่า

"เอ ชมมา เหตุปฏภา ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด" ก็ดำรง
อยู่ในพระโสคาปคติมล แต่พระโศทพทายีเถระไม่อาจกล่าวคำแม่สีกคำเดียวได้สำเร็จในชุมนุมชนเพียง
๓ คน เพราะเป็นผู้ประมาครันกราม คิดว่าจะพูดคำหนึ่ง กลับไปพูดอีกคำหนึ่ง ถ้าให้ธรรมเช่นนี้คงไม่
บรรลุผลอย่างแน่นอน

ในปรารภเรื่อง "คิฏฐชาคก" (๒๕) แม้พระสารีบุตร เองก็ยังให้ธรรมกรรม
ฐานแก่ภิกษุใหม่ไม่ถูกต้อง คือให้อุสภกรรมฐาน เพราะสารีบุตรยังไม่บรรลุสุชาตญาณ คือการรู
อริยาตัยคน แต่พระพุทธเจ้าทรงทราบอริยาตัย จึงนิรมิตสระบัว กำลังมีดอก ภิกษุรูปนั้นเพิ่ง कुछลอดเวลา
สักครูพระพุทธองค์นิรมิตบัวเดี่ยว ร่วงโรย ไม่มีอะไรเหลือ ในที่สุดภิกษุรูปนั้นก็เกิดการเปรียบเทียบว่า
ดอกบัวแท้ ๆ ยังเหี่ยวแห้ง ทำไมร่างกายคนจะร่วงโรยไม่ได้ สังขารทั้งหลาย ทั้งปวงไม่เที่ยง แล้ว
เริ่มทำวิปัสสนา พระพุทธองค์ทรงตรัสคาถาว่า

"อุจฺฉินฺท สีเนหฺมคฺคโน กุมฺทํ สารทิกวปณินา
สนฺติ มคฺคเมว พฺรหฺม นิพฺพานํ สุกฺเคนเทสิคํ

เธอจงตัดความสีเนหาของตนเสียให้ขาด เหมือนเคี้ยดอกบัว ในฤดู
สารทะนั้น เธอจงพอกพูนทางแห่งความสงบ พระสุคตทรงแสดงนิพพานแล้ว"

ในที่สุดพระภิกษุข้างทองรูปนั้น ก็บรรลุพระอรหันต์ แสดงว่าการเลือกธรรม
ให้เหมาะกับบุคคลเป็นเรื่องสำคัญมาก

๔.๓ สอนด้วยวิธีเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย

นิทานชาคกเป็นลักษณะนิทานเปรียบเทียบ ฉะนั้นกลวิธีการสอนในนิทานจึงมี
อุปมาเปรียบเทียบมากมาย โดยเฉพาะการสอนผู้ใหญ่ เช่น พระราชา ถ้าสอนตรง ๆ อาจเป็นภัย
แก่ผู้สอนเองได้ ฉะนั้นจะต้องคอยหาอุทาหรณ์เปรียบเทียบ เช่น ในเรื่อง "โกกาลิกชาคก". (๓๓๑)

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ผู้ถวายอภรณ์ธรรมพระเจ้าพรหมทัต ยกเอาเหตุที่ล้นเกล้าเกล้าไว้ใน
ริงกาเปล่งเสียงในเวลายังไม่สมควรจนถูกกาจิกตาย มาถวายโอรสพระเจ้าพรหมทัตซึ่งมักตรัสใน
เวลาไม่สมควร ให้ทรงสำรวจต่อไป

บรรดาสภาชีวิตทั้งหลายก็มีลักษณะอุปมาอุปไมยมากมาย

๔.๔ สอนด้วยวิธีปัญหาวิธาน

วิธีถามตอบนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้ตั้งแต่เริ่มปรารภเรื่อง คือทรงถามถึงมูลเหตุ
ของปัญหา ให้เจ้าของปัญหายอมรับเสียก่อน แล้วจึงแสดงนิทานหรือคาสอน แต่ในนิทานที่ใช้วิธีนี้ ก็คือ
เรื่อง "มหากัณหาชก" (๘๖๙) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์ นิรมิต สุนัขคำใหญ่มาทรมาณ
ชาวเมืองที่ประพฤติชั่ว ให้กลับทำความดี แต่ก่อนที่จะสอนทำให้ประชาชนหวาดกลัว มีแต่พระราชทานั้น
ที่คุ้มสติได้ และถามตอบกับพระอินทร์ที่ปลอมเป็นพรานจับเชือก ๕ เส้น ที่ผูกสุนัขได้ เช่นพระราชตราส
ถามว่า สุนัขจะกัดกินคนทำชั่วประเภทใดบ้าง พระอินทร์ก็กล่าวตอบถึงคนชั่วประเภทต่าง ๆ ที่ไม่ใช่มิตร
ของสุนัขคำ ในที่สุดก็แสดงตนเป็นพระอินทร์สอนประชาชนให้ประพฤติธรรม

นอกจากกลวิธีในการสอนแล้ว ยังมีทัศนะเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนศิษย์
ประพฤติชั่ว ด้วยการลงโทษเข็ญติได้ โดยไม่เป็นบาป ดังคาถาที่ว่า

"อริโย อนริยํ กุพฺพํ โย หนฺนํ นิสฺสจฺจํ
สาสนํ มํ น ตํ เวรํ อิติ นํ ปญฺชิตฺวา วิชฺช"

อริยชนคือ อาจารย์ใด ย่อมเกี่ยวกันห้ามปรามขมขี้ ซึ่งศิษย์ ผู้ลามก
เลวทราม ประพฤติชั่ว ด้วยการลงโทษ เข็ญติเป็นต้น การเกี่ยวกัน ขมขี้ เข็ญติของอริยชน คือ
อาจารย์นั้นเป็นสาสนะการสั่งสอน มิได้ถือเป็นการก่อกกรรมเวรอะไร ผู้ฉลาดย่อมรู้ความชอบชั่ว
อย่างนี้แล"

๕. คุณค่าของนิทานชาดกก่อน ๆ

นิทานชาดกมีคุณค่าก่อน ๆ อีกหลายค่าน เช่น ค่านประเพณีวัฒนธรรม
ปรัชญา ศาสนา ทั้งนี้แล้วแต่ผู้ที่จะมุ่งศึกษาในค่านใด มักจะมีคุณค่าค่านนั้นอยู่เสมอ

ตอนที่ ๒ วิเคราะห์นิทานอีสป

นิทานที่อยู่ภายใต้ชื่อ "นิทานอีสป" นั้นมีมากมาย แต่นิทานอีสปที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปนี้ คือนิทานอีสป ฉบับที่ใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมี ๔๕ เรื่อง กับนิทานอีสปฉบับของ Joseph Jacobs แปลโดย ยศ วัชรเสถียร มี ๔๖ เรื่อง รวมเป็น ๑๒๙ เรื่อง แต่ในจำนวนนี้ยังมีบางเรื่องที่มีเนื้อเรื่องซ้ำกัน อย่างไรก็ตาม เรื่องที่ซ้ำกันส่วนใหญ่จะซ้ำกันโดยโครงเรื่อง แต่รายละเอียดปลีกย่อยก็แตกต่างกัน เป็นต้นว่า ตัวละครต่างกัน เช่น เรื่อง "หมาจิ้งจอกกับนกกระสา" ในฉบับแรกฉบับของ Joseph Jacobs จะเป็น "สุนัขป่ากับนกกระเรียน" เป็นต้น ทั้งนี้ยังเป็นคำกล่าวของ Max Muller ปราชญ์แห่งยूरพาทิศวิทยาที่ว่า "ในการเดินทางจากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งนั้น บางแห่งตัวแสดงในท้องเรื่องของนิทานเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปก็มี" การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เพื่อความเหมาะสมทางสภาพภูมิศาสตร์และธรรมชาติ ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป

๑. ลักษณะทั่วไปของนิทานอีสป

(๑.๑) นิทานอีสปถ้าพิจารณาตามแบบของนิทาน (Form) ก็จะอยู่ในประเภทนิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale) เพราะตัวละครของนิทานส่วนใหญ่เป็นสัตว์ แต่มีความมีความคิดและการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนพูด อย่างมนุษย์ธรรมดา บางเรื่องก็มีคนเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดา ตลอดจนสัตว์กับสิ่งของ แต่ทั้งคนทั้งสัตว์นั้นจะพูด และปฏิบัติต่อกันเสมือนหนึ่งว่าเป็นมนุษย์จุกใหญ่ของนิทาน เพื่อสอนคติธรรม และแนวทางประพฤติปฏิบัติให้แก่มนุษย์นั่นเอง

๑.๒ แนวคิด (theme) ที่จะแสดงเป็นคติในนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จะมีเพียงแนวคิดเดียว

๑.๓ มีตัวละครในนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ ไม่เกิน ๒ ตัว ตัวละครทั้ง ๒ ตัวนั้นส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในชื่อเรื่อง เช่น "ราชสีห์กับหนู" เป็นต้น ถ้ามีตัวละครมากกว่า ๒ ตัว ก็จะมี

เพียง ๒ ตัวที่มีบทบาทสำคัญในกรดำเนินเรื่องตอนนั้น ๆ

๑.๔ ตัวละครในเรื่องส่วนใหญ่จะมีลักษณะตรงกันข้ามกัน เช่น ใจกับฉลาด ซื่อกับคด ชัยกับขี้เกียจ จริงใจกับหลอกหลวง ผู้ช้อยกับผู้ใหญ่ เป็นต้น

๑.๕ ลักษณะนิสัยตัวละคร เป็นไปอย่างง่าย ๆ และปรากฏชัดแจ้ง แต่เพียง คำนใดค่านหนึ่ง เพียงค่านเดียวที่เกี่ยวกับการดำเนินเรื่องเท่านั้น ลักษณะอื่น ๆ นอกเหนือจากนั้นจะไม่ กล่าวถึง และลักษณะนิสัยนั้นจะแสดงพฤติกรรมให้เห็นด้วยทันที เช่น วิสัยพาลโกง ก็จะต้องออกใน ท้องเรื่องนั้น

๑.๖ โครงเรื่อง มีโครงเรื่องสั้นและง่าย มีเหตุการณ์สำคัญเพียง เหตุการณ์เดียว ถ้ามีหลายเหตุการณ์จะเลาจบเป็นตอน ๆ จนดำเนินไปสู่จุดจบ

๑.๗ วิธีการเล่าเรื่อง เป็นการเล่าอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อน ขับซ้อน การเปิดเรื่อง การดำเนินเรื่อง เป็นการบอกแก่ผู้ฟังทันที อย่างไม่อ้อมค้อม แล้วดำเนินเรื่อง ไปตามลำดับเหตุการณ์ จนถึงจุดจบ

๑.๘ สุนาษิต เมื่อจบเรื่องแล้ว จะกล่าวสรุปเป็นสุนาษิตไว้วางท้ายแทบทุกเรื่อง

๒. โครงเรื่องของนิทานอีสป

โครงเรื่องของนิทานอีสป จะประกอบด้วยแนวคิด (theme) ที่มุ่งแสดง สุกตนิยมของมนุษย์ ซึ่งให้เห็นคุณของการทำความดี และโทษของการทำความชั่ว ตลอดจนหลักศีลธรรม จรรยาอันเป็นคติเตือนใจและแนวทางประพฤติปฏิบัติ แต่ในนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จะมีเพียงแนวคิดเดียว เท่านั้น เมื่อมีแนวคิดจะแสดงถึงอะไร แล้วสร้างโครงเรื่อง (Plot) ซึ่งเป็นโครงเรื่องง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน มีเหตุการณ์สำคัญเพียงชุดเดียว ถ้ามีหลายชุดก็จะจบลงเป็นตอน ๆ การดำเนินเรื่อง เป็นไปอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา การเปิดเรื่องก็เป็นไปโดยลำดับ จากต้นไปจนปลาย ไม่มีปมหรือ การทวนเรื่อง (Suspense) ที่ทำให้ผู้อ่านรอคอยเลย แกจุดใหญ่ของเรื่องอยู่ที่ข้อขัดแย้ง เริ่ม ตั้งแต่การสร้างตัวละครใหม่ลักษณะตรงกันข้ามเป็นต้นว่า ใจกับฉลาด ซื่อกับคด ชัยกับขี้เกียจ เป็นต้น ถ้ามี ตัวละครสำคัญเพียงตัวเดียวก็จะสร้างข้อขัดแย้งภายในตัวละครเอง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นความต้องการภายในตัวละครเอง ลักษณะเช่นนี้คือปมคติวิสัยของมนุษย์นั่นเอง

นอกจากนี้โครงสร้างของนิทาน ยังประกอบด้วยศิลปะการดำเนินเรื่อง ที่ชวน ให้น่าสนใจ คือ ไขบทสนทนา คำรำพึง คำประชดประชัน การยกอุทาหรณ์ การชี้ชวนให้ประกอบกรรมดี

เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างของนิทาน

ในการพิจารณาถึงโครงเรื่องของนิทานนั้น จะพิจารณาว่านิทานเรื่องนั้นจริงใจ จะแสดงถึงอะไร ซึ่งจุดใหญ่อยู่ที่มุ่งสั่งสอนไม่แก่ใครแก่หนึ่ง ซึ่ง คร. กิ่งแก้ว อรรถาการ ไก่กลาวไว้ว่า "ถึงแม้ว่าการเล่านิทานจะเป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินเป็นจุดใหญ่ก็ตาม การเล่าก็มีสาระที่แสดงถึง สติคุณนิยมของประชาชน กล่าวคือชี้ชวนให้เห็นหลักธรรมและจรรยาอันเป็นความเชื่อถือและแนวปฏิบัติ ทาง ๆ"

แนวคิดจากโครงเรื่องของนิทานนั้นส่วนใหญ่มาจากหลักความจริงที่พบเห็นอยู่ เสมอในสังคม เป็นต้นว่า การกระทำที่ผิดวิสัยของตน ความอวดดี ความหลงผิด การหลอกลวง ความ กตัญญู ความสามัคคี ความขยัน ความซื่อสัตย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามถ้าจะประมวลแนวคิดเหล่านี้ตาม หลักพุทธศาสนา ก็จะเข้าหลักกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั่นเอง แตรายละเอียดปลีกย่อย ที่เกิดจากผลการกระทำนั้นก็ย่อมแตกต่างกัน

ในการวิเคราะห์โครงเรื่องของนิทานข้อนี้ จะมุ่งพิจารณาประเด็นสำคัญ ที่ทำให้เรื่องดำเนินไป แล้วจะยกตัวอย่างนิทานประกอบในชุดของนิทานที่มีแนวคิดเป็นโครงสร้างทำนอง เดียวกันก็จะจัดไว้พวกเดียวกัน ฉะนั้นประเด็นสำคัญจะพิจารณาตามหัวข้อต่อไปนี้

๒.๑ นิทานที่มุ่งแสดงแนวคิด

นิทานพวกนี้จะมีแนวคิดที่มุ่งแสดงที่เด่นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงแนวคิด เดียว แล้วจึงวางโครงเรื่องเพื่อแสดงแนวคิดนั้น ดังจะยกนิทานมาสนับสนุนดังนี้

๒.๑.๑ แนวคิดที่แสดงวิสัยพาล

วิสัยพาลยอมไม่รู้อะไรเลย คุณ ขาดความกตัญญู และมีจะพาลหาเรื่องกับ ผู้อื่น ผู้อื่นยอมมักจะพบจุดจบ หรือบางเรื่องแสดงให้เห็นถึงกลโกงของคนพาล อย่างเช่นเรื่อง "หมาป่า กับลูกแกะ" หมาป่าจะกินลูกแกะ แต่ก่อนที่จะจับกินต้องการจะให้ลูกแกะเห็นความชอบธรรมของตน เสียก่อน จึงพาลหาเหตุต่าง ๆ มากลารวรายลูกแกะ อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ทำให้เกิดแง่คิดที่ว่า ความจริง ถ้าหมาป่าจะจับลูกแกะกินเสียเลยโดยไม่ต้องการล่อลวงเด็กกับลูกแกะเช่นนั้น แต่ผู้เล่าต้องการแสดง ให้เห็นว่าวิสัยพาลยอมจะปิดความผิดใหญ่ของตนเอง เป็นฝ่ายถูกต้องเสมอ

อย่างไรก็ดี สำหรับขอลาวหาของหมาป่าต่อลูกแกะนั้น ในนิทานอีสปของ Joseph Jacobs มีนิทานที่แสดงว่าลูกแกะได้คาวว่าหมาป่าจริง คือ ครั้งหนึ่งลูกแกะอยู่บนหลังคาบ้าน อันเป็นที่ปลอดภัย หมาป่าไม่อาจทำร้ายได้ ลูกแกะก็กระสรวนท้ออย่างเผ็ดร้อนว่า "โอใจอมูรายสมาคม โอ หัวขโมยอันต่ำช้า" ซึ่งสุนัขป่าก็ตอบเพียงว่า "ตะเบ็งเสียงคาวาให้หัวใจของเอ็งไปเถอะ เจ้าเพื่อนน้อย ๆ ของชา"^๑

วิสัยพาลยอมไม่สำนึกในบุญคุณของผู้ให้ อย่างเช่นหมาจึงจอกว่าจางนกกกระด่า ให้คืบกางปลาออกจากคอของตนแล้วไปยอมจายคาวจาง กลับทวงบุญคุณตามวิสัยพาลว่า เมื่อจะงอยปากของนกกกระด่าอยู่ในลำคอของตนนั้น ถ้าตนงับนกกกระด่าก็จะคายปลา

คนพาลก็มีหลายระดับ ตั้งแต่พาลหาเรื่อง ไม่สำนึกในบุญคุณ จนถึงขั้นอกตัญญูต่อผู้มีคุณ อย่างเช่น ขวานาฏกุงแหกคอตาย เพราะความอกตัญญูของเขา ซึ่งสร้างความสะเทือนใจแก่ผู้อ่านยิ่งขึ้น เมื่อขวานารำพึงออกมาจนตายว่า "ทำคุณแก่สัตว์ร้ายให้โทษเช่นนี้แลหนอ" จะเป็นคาวจากนิทานเรื่องนี้ หรือจากคตินิยมดั้งเดิมก็ไม่ทราบที่เราไม่คิดเกี่ยวกับไม่ให้ไว้วางใจในภูเขา คังในโคลงโลกนิติที่ว่า

"สร้างสาร หกศอกไซร	เสียงา
ภูเขา กลายเป็นปลา	อยากอง
ขาเถา เกิดแตกา	ตมบู กัด
เมียรัก อยุรวมทอง	อย่าไว้วางใจ" ^๒

เป็นที่น่าสังเกตุว่าสำหรับโครงเรื่องนี้ ในฉบับของ Joseph Jacobs ผู้เขียนได้เปลี่ยนตัวละคร เป็น "คนตัดไม้กับภูเขา" และได้สร้างปมแก้แค้น โดยให้ภูเขาหักคอกุสขายของเขาตายแล้วเขาฟันภูเขาตัวนั้นขาดสองทอนเช่นเดียวกัน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว้าวภูเขาควรจะได้รับโทษเช่นนั้น ส่ำสมแก่ความอกตัญญูของมันแล้ว

^๑ โจเซฟ จากอบส์ นิทานอีสป ยศ วิชเสถียรแปล หน้า ๒๑

^๒ สมเด็จพระราชาธิบดีศรี ประชุมโคลงโลกนิติ หน้า ๒๑๓

๒.๑.๒ การกระทำที่ผิดวิสัยของตน

แนวคิดของเรื่องที่ว่า การกระทำที่ผิดวิสัยของตนยอมได้รับโทษ หรือความเสียหาย จุดจบของนิทานท่านองนี้ส่วนมากจะจบลงด้วยความตาย อาจเนื่องจาก ความโง่เขลา ความอวดดี หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อย่างเช่น "ลาโง่กับจิ้งหรีด" ลากิ่งแก่ความตาย เพราะกินน้ำค้าง เพื่ออยากให้มีเสียงไฟเราะ เช่นจิ้งหรีด ซึ่งเกิดจากความโง่เขลาของตนเอง

เรื่องอ่องอากับวัว อ่องอ่างกระทำตัวให้ใหญ่โตด้วยอุบายที่ผิดธรรมดา กวายนความอวดดีที่ะนงตัวว่าสามารถทำตนให้ใหญ่โตเท่ากับวัวได้ จนต้องแตกตายในที่สุด

เรื่องหนูกับกับเหี้ยว หนูกับกับเป็นเพื่อนรักกันมาก จนถึงกับผูกคอตักกัน ครั้นไปพบบึงใหญ่ กบก็กระโดดลงไปโดยลืมนึกถึงหนูกิ่งไม้ขนาดใหญ่ในการว่ายน้ำ ในที่สุดก็ขาดใจตายลอยน้ำอยู่ ผู้เลาสร้างตัวละครตัวที่ ๓ ก็คือเหี้ยวโหดไปกิน กบซึ่งกำลังเล่นน้ำเพลินอยู่ก็พลอยตกเป็นเหยื่อเหี้ยวกลายเป็นอุทาหรณ์ว่า "การที่เห็นแต่ความสนุกเพลิดเพลินของตัวเองฝ่ายเดียว ไม่นึกถึงความทุกข์ของผู้อื่น ย่อมกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ตนได้"

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นการกระทำผิดวิสัยของหมาจึงจอก ก็เห็นภริยาของอาจในการจับเนื้อของราชสีห์แล้วก็อยากเอาอย่างบ้าง จนกระทั่งถูกนายพรานยิงตาย

๕ การเลียนแบบที่ทำให้ตนเองประสบกับความทุกข์อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ลิงกับคน ทอดแห ลิงเห็นคนทอดแหก็อยากเอาอย่างบ้าง จนแหพันคันทันมืออยู่เหยิงคั้นไม่หลุด และตกน้ำตายในที่สุด แหกคอตายลึงยังสำนึกว่า "สมน้ำหน้าตัวเราเองที่ชอบสู้รู้"

แม้ว่าจุดจบของนิทานท่านองนี้จะจบลงด้วย ความตาย แต่จะทำให้ผู้อ่านรู้สึกสงสารเห็นใจในความโง่เขลา ความสำคัญผิด ตลอดจนความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของตัวละครต่างกับเรื่องที่ตัวละคร เป็นคนชั่ว สมควรจะได้รับกรรมเช่นนั้น

๒.๑.๓ ความกตัญญูกับความอกตัญญู

กระทรวงศึกษาธิการ หนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานอีสปชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ หน้า ๔๘

แนวคิดของเรื่องเกี่ยวกับ ความกตัญญู และความอกตัญญู เป็นเรื่องเชิงเปรียบเทียบให้เห็นว่าความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี ผู้ที่มีความกตัญญูจะได้รับผลดีตอบแทน แต่ผู้ที่อกตัญญูจะมีแต่ผลเสีย โครงเรื่องของนิทานที่แสดงแนวคิดนี้คือเรื่อง "แอนโครคลีส" แอนโครคลีสเป็นชื่อของทาสคนหนึ่งซึ่งหลบหนีนายของเขาไปในป่าพมราสส์ ซึ่งถูกทนายคำเท้าจนลี้ภัยหนีของนอนคราญคอยู่ แอนโครคลีสจึงช่วยกึ่งทนายออกแล้วฉีกผ้าพันแผลให้ สิ่งต่อมาแอนโครคลีสไปไว้ในถ้ำ แต่ในที่สุดแอนโครคลีสกับสิงโตก็ถูกจับได้ แอนโครคลีสถูกกักขังประหารโดยถูกโยนให้เป็นเหยื่อสิงโต แต่เมื่อเป็นสิงโตที่เขาเคยช่วยชีวิตไว้ สิงโตจึงไม่ทำอันตรายแก่เขา ทำให้พระราชอาประหลาดพระทัยมาก จึงถามถึงสาเหตุ แอนโครคลีสเล่าเรื่องแต่หลัง พระราชาจึงปล่อยให้เขาเป็นอิสระ และปล่อยสิงโตกลับไปกินเค็มของมัน

ส่วนโทษของความอกตัญญูนั้น จะเห็นได้จาก "แม่เฒ่ากับนายพรานป่า" และถูกนายพรานยิงตายเพราะหนีเข้าไปในสุ่มหม่มไม้ แล้วเล็มใบเถาวัลย์จนหม่มไม้โปร่งนายพรานกลับมาเห็นเข้า จึงยิงนางเฒ่านั้นตาย

๒.๑.๘ ความซื่อสัตย์กับความอสัตย์

ความซื่อสัตย์กับความอสัตย์ แสดงให้เห็นคุณค่าของความสัตย์ซื่อ เป็นลักษณะเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นถึงกลวิธีในการสร้างโครงเรื่อง ใหญ่ทางที่ถูกที่ควร อย่างเช่นเรื่อง "เทพารักษ์กับคนตัดไม้" คนตัดไม้ผู้ซื่อสัตย์ทำขวานหลุด เทพารักษ์งมขวานทอง ขวานเงินมาให้ ชายนั้นก็บอกว่าไม่ใช่ขวานของตน ครั้นเมื่อเทพารักษ์งมขวานของตนมาให้ชายนั้นก็มิกล้ารับเอา เทพารักษ์เห็นความซื่อสัตย์จึงยกขวานเงินและขวานทองให้ ความจริงเรื่องน่าจะจบแค่นั้น ในตอนเลาของการเปรียบเทียบให้เห็นโทษของความอสัตย์ จึงสร้างเรื่องให้เพื่อนผู้มีความโลภอยากได้ขวเงินเงินขวานทองบ้าง จึงฉวยขวานไปทำกริยาเช่นเดียวกับคนตัดไม้คนแรก แต่พอเทพารักษ์งมขวานทองมาให้ชายนั้นก็ดีใจ ตะลึงตะลันรับว่าเป็นขวานของตน เทพารักษ์จึงไม่ให้ทั้งขวานทองและไม่งมขวานให้อีกให้ถวาย

โครงสร้างของเรื่องแนวนี้ ส่วนมากพฤติกรรมจะซ้ำ ๆ กัน ต่างกันแต่ผลในตอนท้ายที่ให้เห็นผล แตกต่างกันเท่านั้น

เรื่องโทษของการกล่าวเท็จอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่อง "เค็กเลี้ยงแกะ" เค็กเลี้ยงแกะสนุกสนานในการที่หลอกชาวบ้านให้วิ่งออกมาว่าหมาป่าจะมากินแกะของตน แต่

ที่มีหมาป่ามากินลูกแกะจริง ๆ จึงไม่มีใครช่วย เพราะชาวบ้านถูกหลอกมาหลายครั้งแล้ว

๒.๑.๕ ความสามัคคีและการแตกความสามัคคี

แนวคิดของนิทานทำนองนี้จะแสดงให้เห็นคุณค่าของความสามัคคี และโทษของความแตกสามัคคี ในแง่ที่ให้เห็นผลแตกต่างกันอย่างตรงกันข้าม อย่างเช่นเรื่อง "พอกับลูก" และเรื่อง "สู้วัวกับราชสีห์" วัวสี่ตัวป้องกันการจู่โจมของราชสีห์โดยต่างตัวต่างหันกันชนกัน หากราชสีห์จู่โจมเข้ามาไม่ว่าคนใด จะถูกเขาของวัวขวักอย่างไม่มีปัญหา แต่ในที่สุดวัวก็ทะเลาะกัน แต่ละตัวออกหากินโดยลำพัง จึงเป็นโอกาสดีของราชสีห์ที่จะสังหารวัวเสียทีละตัว ๆ จนหมด

โครงเรื่องของนิทานที่แสดงความสามัคคี มักจะเป็นเรื่องของคน หรือสัตว์ชนิดเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน ฉะนั้นหมู่คณะควรจะเอาเยี่ยงอย่างในค่านิยมสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒.๑.๖ ความขยันกับความเกียจคร้าน

เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ผู้เล่าพยายามชี้ให้เห็นโดยสร้างตัวละครให้มีลักษณะตรงกันข้าม คือเรื่อง "มดงามกับจิ้งจอก" จิ้งจอกชอบร้องเพลงตลอดฤดูร้อน ในขณะที่มดงามสะสมเมล็ดข้าวไว้มากมาย เมื่อจิ้งจอกมาขอเมล็ดข้าวกิน มดงามจึงเยาะเย้ยว่า "ถ้าทนายร้องเพลงในฤดูร้อน ทำไมจึงไม่หว่านในฤดูฝนเล่า" สำหรับเรื่องนี้ ตัวละครในฉบับของ Joseph Jacobs จะเป็น "มดกับคอกแทน"

๒.๒ โครงเรื่องของนิทานจากข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร

ข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร เป็นจุดสำคัญให้เกิดทุกขสังโยชน์ในนิทาน แต่ทุกขสังโยชน์ก็มีหลายระดับ ดังที่อาจารย์ ดร. กิ่งแก้ว อรรถการ กล่าวไว้ว่า "เรื่องทุกขสังโยชน์ทุกเรื่องชี้ให้เห็นความจริงของมนุษย์ชาติโดยตรงไปตรงมาที่ความผิดของข้อขัดแย้ง และความเสื่อมสลายตัวอย่างไร เรื่องแต่ละเรื่องแสดงว่าความทุกข์ทรมาณที่เกิดขึ้นนั้นยอมเป็นไปตามเจตนาคติของแต่ละบุคคล เพราะการเลือกทางดำเนินชีวิตและการสร้างชะตากรรมเป็นอิทธิพลของเขาโดยแท้" ฉะนั้นข้อที่จะพิจารณาต่อไปก็คือ โครงสร้างของเรื่องที่สร้างจากข้อขัดแย้งต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้

ตัวละครแสดงพฤติกรรมออกมา ตลอดจนการแก้ปัญหา การหาทางออกของตัวละครในแง่ต่าง ๆ บางเรื่องที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ก็จะพบจุดจบที่เป็นความตายหรือหายนะ แต่บางเรื่องก็เป็นความทุกข์ ความเคียดแค้นชั่วขณะ แล้วก็สามารถหาทางออกได้ จัดเป็นทุกขสังโยชนอย่างอ่อน ต่อไปจะพิจารณาถึงการต่อสู้กันรบของตัวละคร เมื่อพบปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่าง ๆ เช่น

๒.๒.๑ การหลอกลวง การหลอกลวงเป็นจุดแสดงถึงการเปรียบเทียบเชิงสติปัญญา ระหว่างความฉลาดกับความโง่เขลา ความซื่อกับการคดโกง ซึ่งโครงสร้างของนิทานแบบนี้จะสร้างความสนุกสนาน ขบขันให้แก่ผู้อ่าน โดยผู้เลาใจโหดร้ายที่คุมคาม ไม่ว่าการที่เป็นกลลวง หรือการเยาะเย้ยตลกตาง ประชดประชัน เช่น

เรื่อง "หมาจิ้งจอกกับแพะ" หมาจิ้งจอกตกลงไปในบ่อ เห็นแพะเดินมาที่ค้ำใจหมายจะลวงแพะ เอาตัวรอด โดยหลอกลวงน้ำในบ่อนั้นจืด เย็นก็เชิญลงมากินอาบเล่นให้สบายใจเด็กแพะไม่รู้ เทกกกระโดดลงไป หมาจิ้งจอกก็เหยียบเขาแพะขึ้นมาแล้วยังเยาะเย้ยแพะว่า "ถ้าเจ้ามีความคิดมาก เทกกกับเส้นเคราที่ไต่คางของเจ้าแล้ว ไหนเลยเจ้าจะใจเร็วกวนได้ เสียทวงที่แก่เราถึงเพียงนี้ที่ถูกเจ้าจะต้องคิดให้คิดเสียก่อน แล้วจึงค่อยกระโดดลงไปมิใช่หรือ"

โครงสร้างของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการหลอกลวงนี้ ตัวเจ้าปัญญามักจะเป็นหมาจิ้งจอก นอกจากหลอกลวงแพะขึ้นจากบ่อแล้วยังลวงกินเนยแข็งจากปากของอูถ้าเป็นผลสำเร็จ ค่ายถอยคำเป็นยอว่า กามีขนดำสวยงาม เสียงกคงไฟเพราะค่าย กาทหลง เชื้ออาปากร่องจนเนยแข็งหล่นจากปาก เป็นอาหารของหมาจิ้งจอกสมความปรารถนา

นอกจากนี้ หมาจิ้งจอกยังใช้ปฏิภาณลวงราชสีห์อันสุทรสมหมายใจ ค่ายรู้หลักจิตวิทยา ราชสีห์ไม่ชอบให้พูดความจริงและไม่ชอบขอความช่วยเหลือ จึงลวงว่า กำลังเป็นหวัด จมูกไม่อาจรู้สึกกลิ่นได้ ให้ตามผู้อื่นต่อไปเด็ก

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดหมาจิ้งจอกต้องประสบกับความตายหลังจากลวงลามาติดหล่ม เพื่อตนจะได้รอดพ้นจากการเป็นเหยื่อราชสีห์ แต่เพราะการทรยศต่อเพื่อน และโทษของการหลอกลวงผู้อื่นมามาก ตนเองจึงต้องชดใช้กรรมในที่สุด

เรื่องการหลอกลวงนี้ยังมีเรื่อง "สุนัขป่าในหนังแกะ" คือสุนัขป่าใช้หนังแกะคลุมตัวของมัน แล้วเข้าไปหาฝูงแกะ ลูกแกะเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกันจึงเดินตาม พอห่างฝูงก็ถูกสุนัขป่าในหนังแกะกัดกินเสีย

ส่วนเรื่อง "ลาในหนังราชสีห์" เป็นการหลอกลวงที่ประสบความสำเร็จ เพราะลาเอาหนังราชสีห์คลุมตัว จนทำให้คนเข้าใจว่าเป็นราชสีห์ แต่ในที่สุดก็ส่งเสียงร้องออกมา คนก็รู้ว่ามันเป็นลา เขาทำนองที่ว่า "สำเนียงสอภาษา กิริยาสอสกุล" นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การหลอกลวงบางเรื่องก็เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเอาตัวรอดได้และกลับเป็นผลดี อย่างเช่นเรื่อง "สองสหายกับหมี่" ซึ่งมีเรื่องราว ชายสองคนเป็นเพื่อนกัน แล้วเดินทางไปพบหมี่ คนหนึ่งเห็นขึ้นต้นไม้ อีกคนหนึ่งเห็นไม้ต้น จึงล้มตัวลงนอนแกล้งทำเป็นตาย จนหมี่ซึ่งมีธรรมชาติไม่แคระของสัตว์กายมาคม ๆ แล้วเดินหนีไป

๒.๒.๒ การแกล้งแค้น เป็นข้อขัดแย้งที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของแต่ละฝ่ายที่ต่างรู้เท่าทัน กลโกงหรือการเอาตัวเอาเปรียบของอีกฝ่ายหนึ่ง บางเรื่องออกมาในรูปการแกล้งแค้นอย่างฉุนฉุนไม่รุนแรงนัก อย่างเช่นเรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับนกกระสา" ทั้งสองฝ่ายเป็นเพื่อนกัน สุนัขจิ้งจอกเล่นตลกกับนกกระสาโดยการ เชื้อเชิญนกกระสาให้ไปกินอาหารยังที่อยู่ของตน แล้วคอนรับด้วยการเอาซูบใส่จานแบน ๆ แล้วเชิญให้นกกระสากิน นกกระสาไม่สามารถจะกินได้ แต่ในที่สุดนกกระสาก็แกล้งแค้นควยวิธีเชิญสุนัขจิ้งจอกไปกินอาหารที่บรรจุในเหยือกปากแฉก คอสูง สุนัขจิ้งจอกไม่สามารถกินได้ เรื่องนี้เป็นข้อขัดแย้งแบบ "เกลือกจิ้มเกลือก"

อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่อง "พอกาเกลือกกับโคคาง" พอกาเกลือรู้ทันกลโกงของโคคางที่เกลือกที่แกล้งลงไปนอนในลำธารที่เดินทางผ่าน พอกาจึงบรรทุกนุ่นแทนเกลือก วิวัจฉริยะนี้หนักยิ่งหนักกว่าเดิม จึงไม่กล้าลงไปนอนในน้ำอีก

๒.๒.๓ ความก้าวร้าว เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง อาจเกิดจากความเห็นแก่ตัว โดยไม่รู้จักว่าสิ่งนั้นจะมีประโยชน์แก่ตนหรือไม่อย่างเช่นเรื่อง "หมาอยู่ในรางหญ้า" หมาเข้าไปนอนในรางหญ้า แล้วโลงับัวไม่ให้เขาไปใกล้รางหญ้า ทั้ง ๆ ที่หญ้าก็ไม่ใช่อาหารของตน ยิ่งหวังแทนการวางอุบาย เรื่องนี้ฉบับของ Jacobs ใช้คำรุนแรงว่า "สันดานมันโคได้ มันจะกัดกินหวังแทนผู้นอน แมแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองเลย"

เรื่องเด็กจับตักแตน ก็แสดงความก้าวร้าวของเด็กที่จะไปจับแมลงป้องกัน

สำคัญผิดคิดว่าเป็นตักแตน

๒.๒.๔ การแข่งขัน การแข่งขันเป็นจุดหนึ่งในการดำเนินเรื่องในเมื่อเกิดข้อขัดแย้งไม่อาจตกลงกันได้ก็มีการแข่งขันกันขึ้น อย่างเช่นเรื่อง "กระต่ายกับเต่า" เป็นตัวอย่างอันดีของโครงสร้างนิทานทำนองนี้ เต่าได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากกระต่ายว่า งุ่มง่าม เหนียว เค้าจึงเกิดที่ริมน้ำที่จะเอาชนะการสปรปะมาทัน ในที่สุดเค้าก็ใช้ความพยายามวิ่งแข่ง เอาชนะกระต่ายจนได้ ส่วนการแข่งขันทางอำนาจ ก็คือเรื่อง "ลมกับคางอาทิตย" ลมกับคางอาทิตยเกิดถกเถียงกันว่าใครจะมีอำนาจมากกว่ากัน จึงหาแข่งขันกัน ทำให้ชายคนหนึ่งถอดเสื้อคลุมออกให้โล่ลมใช้วิธีรุนแรง ชายผู้นั้นก็ถึงกระชั้นเสื้อแนเข้าอีก แต่คางอาทิตยใช้ความอบอุ่นและความรอน จนชายผู้นั้นถอดเสื้อออกแสดงว่า "ความละมุนละม่อมย่อมให้ผลสำเร็จมากกว่าความรุนแรง"

๒.๒.๕ การทะเลาะวิวาท เป็นข้อขัดแย้งที่พบเห็นอยู่เสมอในสังคมมนุษย์ โครงสร้างของนิทานที่มาจากทะเลาะวิวาทก็คือเรื่อง "ไก่แจ้กับเหยี่ยว" ไก่แจ้ ๒ ตัว ถกเถียงกันในเรื่อง แตนหากิน ในที่สุดก็เกิดตีกันขึ้น เมื่อต่อสู้กันก็ยอมมีแพและชนะ ไก่ตัวที่ชนะมีใจกำเริบโง่งคองขึ้นบนกำแพง จนในที่สุดก็ถูกเหยี่ยวบินมาโฉบเอาไก่ตัวที่ชนะไปกิน แสดงว่าการทะเลาะวิวาทไม่ก่อให้เกิดผลดีเลยทั้งผู้ชนะและผู้แพ

โทษของการทะเลาะวิวาท อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่อง "มากับนายพรานและกวาง" เรื่องมีอยู่ว่า มากับกวางวิวาทกัน มาสู้ไม่ได้เพราะไม่มีเขาเป็นอาวุธ มาวิ่งไปหานายพรานให้มาช่วยเหลือตน นายพรานก็รับช่วย แต่นายพรานต้องสวมบังเหียน บังคับม้าอีกทีหนึ่ง เมื่อเอาชนะกวางได้แล้วมากต้องอยู่ในสภาพนั้นอีกตลอดไป เพราะผลของการทะเลาะวิวาทนั่นเอง

เรื่องของการก่อวิวาทหุ้มนี้นี้ยังก่อให้เกิดความแตกแยกความสามัคคี ตัวอย่างเช่นเรื่อง "ทองกับตัว" คือทองถูกโจมตีจากอวัยวะต่าง ๆ มีปากและฟันเป็นต้น ทองไม่ไ่ทำงานอะไร อยู่นิ่ง ๆ คอยแต่เฝ้าเท่านั้น การโต้เถียงรุนแรงถึงขั้นอวัยวะต่าง ๆ ไม่ยอมทำงานตามหน้าที่ คือมือไม่หยิบอาหารใส่ปาก ปากไม่อมอาหาร ฟันไม่เคี้ยว เพื่อทรมาณทองให้คอดอยาก

จนร่างกายก็ผ่ายผอม แต่ในที่สุดพวกปฏิวัติก็สำนึกผิดว่า ทุกส่วนของร่างกายต้องช่วยเหลือกัน เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ที่ดีมาก ที่แสดงถึง หน้าที่ความรับผิดชอบในการงานต่าง ๆ ที่ต้องทำงานร่วมกันเป็นระบบ เป็นคณะว่าทุกฝ่ายจะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด การอธิษฐานวิงวอน การทะเลาะวิวาท ย่อมเป็นผลเสียต่อระบบงานส่วนรวม

๒.๒.๖ ความอวดดี ความอวดดีในขณะที่ไม่มีดีจะอวด จะสร้างปัญหาแก่อวดดี บางครั้งความโง่ที่ซ่อนเร้นอยู่จะปรากฏออกมาให้ผู้อื่นเห็น อย่างเช่น เรื่อง "ลูกอนกับแม่ออน" ลูกอนตามอกอวดดีแกแม่ออน คนสามารถมองเห็นแล้ว แต่เมื่อแม่ออนพิสูจน์ด้วยการโหมก่ายาน ลูกอนกลับบอกว่า เป็นกอนกรวด จึงทำให้แม่ออนทราบว่ "เจ้าไม่ใช่แต่คาบอคอย่างเกี้ยว ข้าจุมูกก็กมอะไร ไม่รู้สักกลิ่นกวย"^๑

นอกจากนี้ยังมีเรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับแมว" สุนัขจิ้งจอกอวดว่ามีวิธีร้อยแปดที่จะหนีศัตรู ในขณะที่แมวบอกว่าแมวมียูเพียงวิธีเดียว พอสุนัขลาสัตว์มา แมวหนีรอดไปได้ แต่สุนัขจิ้งจอกมัวแต่ถึงวิธีต่าง ๆ อยู่ ก็ถูกนายพรานฆ่าตาย จุดจบของความอวดดีสร้างผลเสียให้แก่อานมาก แต่ยังไม่รู้สึกลัว สมกับความอวดดีนั้นแล้ว

๒.๒.๗ ความสำคัญผิด โครงสร้างของนิทานที่เกิดจากความสำคัญผิดนี้ ล้วนมากมกเป็นการกระทำที่ผิดพลาด ผิดจากกลุ่มควมรู้สึกว่คนวิเศษกว่าผู้อื่น หรือเป็นการกลมกลืนปมค้อยของชน เรื่องทำนองนี้ก็เป็นทุกขสังโยชนแบบหนึ่ง ดังความตอนหนึ่งที่ กร. กิ่งแก้ว อติฉากร กล่าวว่ "เรื่องประเภททุกขสังโยชนนี้เกิดจากการปฏิเสธไม่รับรู้ว่ที่แท้จริง ทั้งของชนและของผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็กาจจินตนา เอกัตภาพลวงไวว่ฉันนั้นแหละเป็นชน เชื่อว่ฉันเป็นเช่นนั้น ใหญ่เขามั แล้วพยายามแฉ่ทธิพลให้คนอื่นรับรู้ว่ที่ตนสมมุติขึ้น คนอื่นไม่อาจเห็นตามได้ ก็เกิดการบีบบังคับกัน และขัดแย้งกันอยู่เสมอ"^๒

^๑ กระจหวงศีกษาธิการ หนังสืออ่านเพิ่มเติมเกิมนิทานอีสปชั้นประถมปีที่ ๒ หน้า ๓๖

^๒ กิ่งแก้ว อติฉากร วรรณกรรมจากบ้านใน หน้า ๕๗

เรื่อง "หมาจิ้งจอกหางกวน" น่าจะเข้าหลักเกณฑ์ข้างต้นได้ หมาจิ้งจอกหางกวนเพราะไปลักไก่ชาวบ้าน แล้วไปติดกับที่ชาวบ้านดักไว้ แล้วพยายามจะสร้างค่านิยมให้ผู้อื่นเห็นว่าการมีหางนั้นเป็นสิ่งน่าเกลียด หมาจิ้งจอกตัวอื่น ๆ จึงควรจะตัดหางเหมือนอย่างตน แต่พรรคพวกหมาจิ้งจอกไม่ยอมรับ หมาจิ้งจอกตัวหนึ่งไ้รู้ความจริงที่หมาตัวนั้นไปติดกับจึงเล่าเรื่องความจริงให้ฝูงหมาจิ้งจอกทราบ ทำให้หมาจิ้งจอกตัวนั้นได้รับความอับอายยิ่งขึ้นไปอีก

ส่วนเรื่อง "หมาคู้" มีหมาตัวหนึ่งชอบลอบกัดคน เจ้าของจึงเอาลูกพรวนแขวนคอไว้ แต่หมาตัวนั้นเข้าใจว่า เจ้าของผูกขงก็มีราคาให้เป็นเครื่องประดับ จึงเที่ยวซุกคอ อวดลูกพรวนแก่หมาทั้งหลาย แต่หมาผู้เขาส่งทรายเป็นเรื่องก็เปิดเผยว่า หมาตัวนี้ชอบลอบกัดคน เจ้าของจึงผูกลูกพรวนให้เป็นเครื่องประดับความชั่วร้ายต่างหาก

เรื่อง "กากับนกยูง" กากตัวหนึ่งอยากให้อีกเพศกว่ากากด้วยกันจึงเอาขนหางนกยูงมาแซมขนของตน แล้วไปกรีกกรายข้างฝูงนกยูง นกยูงก็พากันจิกตี เพราะมีไขพวกของตน กากจึงถอดขนนกยูง แล้วกลับเข้ามาหาพวกของตน แต่กากไม่ยอมรับเขาพวก เรื่องนี้เป็นเรื่องชั่วให้กากภูมิใจในชาติกำเนิดของตนเอง และอย่าใฝ่สูงให้เกินศักดิ์

ความสำคัญผิด บางเรื่องไม่ถึงกับให้ผู้อื่นยอมรับค่านิยม แต่เป็นความสำคัญผิดของตนเอง แบบหลงตนเอง อย่างเช่นเรื่อง "กระต่ายผู้มีเพื่อนมาก" คือกระต่ายตัวหนึ่งมีความกว้างขวางในหมู่สัตว์ด้วยกัน มันก็เลยทึกทักเอาว่ามีเพื่อนมาก แต่พอถึงคราวที่จะให้เพื่อนช่วยพาหนีจากฝูงสุนัขล่าสัตว์ของนายพราน กลับไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนผู้ใดเลย

ความหลงผิดในความงามของตนแล้วอยากจะให้เด่นไปเสียทุกอย่าง ดังเช่นนกยูงซึ่งมีขนสวยงามอยู่แล้ว อยากให้มันเสียงไพเราะอย่างเสียงนกในดิ่ง เกด นกยูงจึงไ้วิ่งวอนขอเทพธิดา จูโน มเหสี ของเทพ ยูปีเตอร์ แต่เทพธิดา จูโน ปฏิเสธแล้วสอนว่า "เจ้าจงพอใจในสิ่งที่เจ้ามีอยู่แล้วเถิด ไม่มีใครจะเป็นที่หนึ่งในทุก ๆ สิ่งใดดอก"

นิทานบางเรื่องเป็นความหลงในความงามของร่างกาย บางส่วนแล้วกลับดูแคลนส่วนที่มีประโยชน์กว่า แต่สิ่งที่คนหลงผิดว่าเป็นความสวยงามนั้นแหละ ชาติตนเอง อย่างเช่น

เรื่อง "กวางปากนายพราน" กวางเห็นเงาของตนเองในน้ำแล้วหลงปลื้มใจในความงามแห่ง เขาของมัน แต่มันก็น้อยใจในซาอันเรียวเล็กน่าเวทนาของมัน ในที่สุดขณะที่มันเห็นนายพราน เขาอันสวยงามของมันไปคล่องคิก็ถึงไม้ ทำให้นายพรานจับตัวได้ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่เสมอสำหรับความรู้สึกของผู้รักสวยรักงาม

๒.๒.๘ ความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย หรือผู้มีอำนาจมาก มีอิทธิพลมีกำลัง เห็นอกว่า กับผู้ที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับตน ผู้ใหญ่มักจะเชื่อว่าตนเป็นฝ่ายถูกต้องอยู่เสมอ แล้วพยายามใช้อำนาจอิทธิพลที่ตนมีอยู่ ชมชู รังแก ลงโทษผู้น้อย อย่างไม่เป็นธรรม บางครั้งก็ถูกเหยียดหยาม ไม่ยอมรับความสามารถของผู้น้อย มีบางครั้งที่ผู้น้อยพยายามต่อสู้ขัดขืน สร้างความเคืองกรอนแก่ผู้ใหญ่มาก นิทานคติแบบนี้จะให้ข้อคิดในการอยู่ร่วมกันโดยสันติ และให้เคารพในเอกลักษณ์ของบุคคล ให้หมั่นถ่อมตน ไม่ถูกเหยียดหยามกัน ให้มีความเห็นอกเห็นใจผู้น้อย โคร่งเรื่องของนิทานทำนองนี้ มีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน เช่น

"ราชสีห์กับหนู" ราชสีห์ที่ถูกหนูกัดเท้า เล็กจะตอบแทนบุญคุณแก่ตนอย่างไรได้ในที่สุด หนูก็ช่วยกัดคางแล้วให้ราชสีห์รอดพ้นจากความตายได้

การที่ผู้ใหญ่มักจะลงโทษผู้น้อยเท่าที่ตาเห็น เป็นประมาณโดยไม่พิจารณาถึง เหตุผลข้อเท็จจริง เสียก่อนนั้น ย่อมไม่เป็นธรรมแก่ผู้น้อย คุณความดีที่ผู้น้อยเคยทำมาสมควรที่ผู้ใหญ่มักจะพิจารณาด้วย ตลอดจนภาวะของร่างกาย จิตใจ และเจตนาของผู้น้อยว่า เจตนาจะกระทำความผิดหรือเปล่า ถ้าไม่เขินหนักควรแก้การอภัย หรือลดหย่อนผ่อนโทษบ้าง เหมือนอย่างเรื่อง "หมาไล้เนื้ออายุมาก" ย่อมเป็นอุทาหรณ์ เรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีว่า การที่หมาป่าหลุกไปโดนนั้น พร้อมทั้งพันของหมาไล้เนื้อหักคอกไปด้วย เพราะความชราของหมาไล้เนื้อ มีไว้ว่าเจตนาจะปลดอยหมาป่าไป ผู้ใหญ่จึงควรพิจารณาก่อนที่จะลงโทษผู้ใด

ข้อขัดแย้งอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้ใหญ่ใช้กลโกงแสดงความเห็นแก่ใจออกมาโดยใช้อำนาจ แม้ว่าผู้น้อยจะต้องลงทุนลงแรงมีสิทธิอันชอบธรรมในผลประโยชน์นั้น แต่ผู้มีกำลังอำนาจก็จะใช้อำนาจเบียดบังผลประโยชน์นั้น เพื่อตนเองแต่ผู้เดียว เหมือนอย่างเรื่อง "ส่วนแบ่งของราชสีห์" ราชสีห์ หมาจิ้งจอก หมาป่า และหมาใน ตกลงรวมหุ้นส่วนกันในการล่าเนื้อ แต่เมื่อใดกวางพวงพืมาตัวหนึ่ง ราชสีห์กลับใช้กำลังอำนาจเป็นเจ้าของกวาง โดยไม่ยอมแบ่งให้ใครเลย

ความขัดแย้งของผู้มีอำนาจเห็นอกว่า ถ้าหากว่าผู้ที่ถือว่ามีอำนาจแล้วใช้อำนาจรังแกและชมเชยหน้าใจผู้น้อย ผู้น้อยก็มักพยายามหาชนมา ผู้ใหญ่จะได้รับความเคืองกรอนได้ซึ่ง

พบเห็นอยู่เสมอในสังคมปัจจุบัน อย่างเช่นเรื่อง "นกอินทรีกับหมาจิ้งจอก" นกอินทรีขโมยลูกหมาจิ้งจอกไปจะกินเป็นอาหาร หมาจิ้งจอกอ่อนวอนขอให้นกอินทรีส่งลูกของตนคืนเสียโดยดี แต่นกอินทรีถือว่าตนมีอำนาจเหนือกว่า จึงไม่ยอมคืนลูกให้ หมาจิ้งจอกจึงไปคาบศพไฟที่ชาวป่าจุดทิ้งไว้ มารวมรังของนกอินทรีจนนกอินทรียอมคืนลูกให้แกหมาจิ้งจอก

เท่าที่กล่าวมานั้นส่วนใหญ่เป็นข้อขัดแย้ง ระหว่างตัวละครที่มีลักษณะตรงกันข้าม ซึ่งเป็นกลวิธีในการเล่านิทานสั้น ๆ เพื่อให้ตัวละครมีนาฏการที่แสดงออกให้เรื่องดำเนินต่อไป เป็นจุดสนใจในการสร้างปมของเรื่อง มิฉะนั้นเรื่องก็จะเรียบและไม่น่าสนใจ ข้อขัดแย้งเหล่านั้นส่วนใหญ่จะออกมาในรูปของทุกขสิ่งโยวน บางเรื่องเป็นข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำให้ตัวละครประสบความเดือดร้อนบางแตกขอแก้ไขให้กลายเป็นคดีได้

๒.๓ โกรธเรื่องของนิทานที่เกิดจากความขัดแย้งภายในตัวละคร

นิทานบางเรื่องนอกจากเกิดข้อขัดแย้งระหว่างตัวละครแล้วยังเกิดจากความขัดแย้งภายในตัวละครเอง คือเกิดจากความปรารถนา อารมณ์ของตัวละครเอง เช่น ความโลภ ความหลง ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะอารมณ์ของมนุษย์นั่นเอง ฉะนั้นทางคติแบบนี้จึงเป็นอุทาหรณ์ให้มนุษย์พึงสังวรไว้

๒.๓.๑ ความขัดแย้งที่เกิดจากความต้องการภายในตัวละคร

โครงเรื่องของนิทานทำนองนี้ มักจะมีตัวละครตัวเดียว อาจมีสิ่งของเป็นเครื่องล่อให้เกิดความโลภ ความหลง ลักษณะของคำสอนจะเป็นคำร่ำพียง การสำนึกผิด เป็นต้น

เรื่อง "หมากับเงา" เป็นตัวอย่างอันดีของความขัดแย้งภายในตัวละครเอง คือ หมาเห็นเงาของตนเอง และเงาของกอนเนื้อในน้ำโตกว่าขึ้นเนื้อที่คาบมา จึงเกิดความอยากได้เนื้อชิ้นที่ใหญ่กว่า แต่เมื่อมันทิ้งกอนเนื้อลงในน้ำแล้ว ทั้งเนื้อทั้งเงาก็ตกหายไปทันที หมาตัวนั้นจึงเสียทั้งเนื้อที่ตนคาบมาด้วยเพราะความโง่และความโลภของตนเป็นเหตุ

เรื่อง "ห่านไข่เป็นทอง" แสดงให้เห็นความโลภของชาวนาที่เลี้ยงห่านไข่เป็นทองไข่ออกไข่ให้เขาวันละฟอง ฐานะของชาวนาก็ก้าวรวยขึ้น แต่เพราะความโลภของเขาอยากได้ไข่ทองโดยไม่ตอกรอให้ห่านออกไข่ให้วันละฟอง เขาจึงจับห่านมาฆ่า เพื่อเอาทองทั้งหมดในท้องห่าน แต่เมื่อเขาผ่าท้องห่านออกมาก็ปรากฏว่าไม่มีไข่ทองให้เขาเลย

เรื่องที่ตรงกันข้ามกับความโลภก็คือ ความตระหนี่ เป็นเรื่องของจิตใจที่ไม่มี ความพอดี มีทรัพย์สินแล้วไม่ยอมมิใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเช่นเรื่อง "คนตระหนี่กับทองของเขา" ชาย

ตระหนี่เอาทองไปฝังไว้ แต่ทุกวันนี้เขาก็ไปขุดขึ้นมาดูแล้วก็ฝังไว้อย่างเดิม จนวันหนึ่งขโมยมาเห็นเข้าและขโมยก็ขุดเอาทองไป คนตระหนี่เสียใจมาก ถึงกับตีกองขวักหัวตัวเอง เพื่อนบ้านจึงประหลาดว่า "เมื่อท่านไม่เคยใจประโยชน์เลยเพียงแต่ขุดขึ้นมาดูเท่านั้น ต่อไปมากลุมแค้นกันแล้วกัน"

๒.๓.๒ ความหลงมัวเมาในความสุขจนเกินไป ก็จะเป็นจุดที่ทำให้เกิดความทุกข์ในภายหลัง อย่างเช่นเรื่อง "แมลงวันกับไต้หวัน" แมลงวันมัวหลงเพลินกับน้ำผึ้ง จนน้ำผึ้งติดปีกเกรอะกรังจนไม่สามารถกระพือปีกออกได้ นอนอึดใจตายในที่สุด

๒.๓.๓ การสร้างข้อขัดแย้งทำนอง "องุ่นเปรี้ยว" เป็นภาวะของจิตใจที่ความต้องการอยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ไม่สำเร็จสมความประสงค์ แล้วพยายามนึกคิดในมุมกลับว่า สิ่งนั้นไม่ดี อย่างเช่น เรื่อง "หมาจิ้งจอกกับลูกองุ่น" หมาจิ้งจอกเดินผ่านเข้าไปในไร่องุ่น มีพวงองุ่นสุกห้อยอยู่ไม่สูงนักแต่ไม่เคี้ยวพอที่หมาจิ้งจอกจะกระโดดจัมถึงได้ มันพยายามกระโดดคงบออยู่หลายครั้ง แต่ไม่สำเร็จ ในที่สุดมันเลิกความพยายาม โดยคิดว่า "ฉันแน่ใจว่ามันต้องเปรี้ยว เค็ดขาด"

๒.๓.๔ ความขัดแย้งตายใจในเกี่ยวกับความเป็นความตาย

ตามปกติมนุษย์จะมีความรักตัวกลัวตายกับทุกคน แต่ในภาวะที่ชีวิตประสบกับความทุกข์ยากลำบาก ในบางครั้งทำให้มึนงงความน้อยอกน้อยใจตนเอง จนถึงกับไม่ยอมมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่กลับใจจริงแล้ว ก็ยังไม่อยากตายอย่างเช่นเรื่อง "ชายชรา กับ พญามัจจุราช" ชายกรรมกรชรา รู้สึกว่าอยากจะตายเพราะความเหนื่อยยาก ไม่มีเรี่ยวแรงที่จะแบกมคพื้นขึ้นบา ด้วยความเหนื่อยอ่อนแก่จึงอยากให้พญามัจจุราชมาเอาชีวิตแ้วไป แต่พพญามัจจุราชปรากฏร่าง ชายชรากลับบอกว่า ขอให้พญามัจจุราชเพียงแต่ช่วยยกมคพื้นขึ้นบาให้แก่เท่านั้น //

เรื่อง "กระต่ายป่ากับกบ" ก็ทำนองเดียวกัน กระต่ายป่ามีความรู้สึกว่าคุณเองถูกรบกวนจากสัตว์อื่น ๆ อยู่เสมอ มันจึงคิดจะฆ่าตัวตาย จึงพากันไปยังทะเลสาบ ฝูงกบซึ่งอาศัยอยู่ที่ขอบทะเลสาบพากันตื่นตกใจ กระโจนน้ำหนี จึงทำให้กระต่ายเกิดความคิดว่า "หากท่านคิดว่าท่านเป็นคนไร้ค่าแล้ว ฟังรู้ไว้เถิดว่า ยังมีผู้ที่ไร้ค่ายิ่งกว่าท่านอยู่อีกมากมายนัก"

๒.๓.๕ ข้อขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการขาดการฟังตนเอง

นิทานบางเรื่อง แสดงให้เห็นถึงมนุษย์เราประสพความล้มเหลวในกิจการ

ทั้งปวง เพราะขาดการพึ่งตนเอง ขาดความพยายาม ปล่อยชีวิตไปตามโชคชะตา เมื่อประสบปัญหาแทนที่จะคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง กลับทอดอาลัย บนบานศาลกล่าวให้เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย ความเชื่อเช่นนี้แม้ในสังคมปัจจุบันก็ยังเชื่อถือปฏิบัติกันอยู่ อย่างเช่นเรื่อง "เทวดากับคนขับเกวียน" ชายขับเกวียนขับเกวียนไปในป่า ลูกล่อเกวียนตกหลุมลึก ควายลากไม่ไหว แทนที่จะช่วยตนเอง ชายผู้นั้นกลับบนบานให้เทวดาช่วย ในที่สุดเทวดาก็มาให้ความแนะนำว่า จงเอาขามาแบกลูกล่อ แล้วขับควายให้เดิน ลูกล่อก็จะเคลื่อนจากหลุมได้ จะเห็นได้ว่า ชายผู้นั้นต้องทำด้วยตนเองทั้งนั้น ฉะนั้น "การหมายพึ่งตนเองดีกว่าพึ่งผู้อื่น"

สำหรับเรื่องเดิมของ Jacobs เทวดาของเขาเรียกว่าเป็น เทพเฮอคิวลิส เทพผู้ทรงพลังของเขา เรื่อง "คนเลี้ยงวัวกับวัวหาย" ก็ทำนองเดียวกับคนเลี้ยงวัวบนบานเจ้าป่าให้ช่วยให้พบวัวซึ่งถูกราสีหน้าไปกินในถ้ำว่า ถ้าพบวัวแล้วจะแกะบนควาย หมู เป็ด ไก่ ครั้นไปพบราชสีห์กำลังกินวัว ก็ตกใจ บนบานอีกว่า ขอให้ตนรอดชีวิตแล้วจะถวายวัวให้เจ้าป่าอีกตัวหนึ่ง เรื่องนี้เขาทำนอง "เสียนอย เสียยาก เสียมาก เสียง่าย" นั่นเอง

๒.๔ สุขสังโยชนจากนิทานอีสป

สำหรับเรื่องที่แสดงสุขสังโยชนนั้นในนิทานอีสปมีอยู่ไม่มากนัก อย่างเช่นเรื่อง "ชายผู้มีเมียสอง" ก็พออนุโลมเข้าในสุขสังโยชนได้ เรื่องมีอยู่ว่า ชายวัยกลางคนมีเมีย ๒ คน คนหนึ่งแก่แล้ว อีกคนหนึ่งอยู่ในวัยรุน แต่ละคนรักสามีมากจึงพยายามทำให้สามีมีสิ่งขาร เช่นเดียวกับตน ชายผู้สามีเริ่มหงอกแล้ว เมียสาวไม่ชอบเพราะจะทำให้เขาดูแก่ลง ไปกว่าที่จะเป็นสามีของเธอ ทุกคืนถ้าเธอพบผมหงอกเธอจะถอนทั้งหมด ฝ่ายเมียแก่ ถ้าพบผมหงอกก็จะดีใจ เพราะจะทำให้คนไม่เข้าใจผิดว่าเธอเป็นแม่ของ เขาแทนที่จะเป็นเมีย ฉะนั้นทุกครั้งที่เราพบผมดำเธอก็จะถอนทิ้งเสีย ด้วยเหตุนี้ไมช้าไม่นานชายผู้นั้นก็มีศีรษะล้านเต็มโลง

เรื่อง "ชายหัวล้านกับแมลงวัน" ก็พอจะอนุโลมเข้าในสุขสังโยชนได้ เรื่องมีอยู่ว่า แมลงวันตัวหนึ่งบินมาเกาะตรงหัวล้านเต็มโลงของชายคนหนึ่ง ด้วยความเคียดแค้นชายคนนั้นจึงเอาฝ่ามือคยลง ไปตรงหัวล้านของเขา แต่ครั้งแล้วครั้งเล่า เขาคยถูกแค่หัวล้านของเขาเท่านั้น แมลงวันหนีไปทุกครั้ง

ความจริงเรื่องคน "หัวล้าน" ถือเป็นข้อขบขันในความรูสึกของคนไทยมานานแล้ว ตัวละครที่สร้างความขบขัน และน่าเวทนาในความอปลักษณ์ ศีรษะล้านที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือ "ขุนช้าง" เป็นคน แคนาแปลกตรงที่เรื่องของคนศีรษะล้านในนิทานอีสป มาจากฉบับภาษาอังกฤษของ

๒.๕ นิทานที่มีโครงเรื่องค่อนข้างซับซ้อน

เท่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โครงเรื่องของนิทานเป็นไปอย่างง่ายไม่ซับซ้อน พฤติกรรมมีเพียงชุกเดียว ไม่มีการสร้างปมใหญ่อันฉงนแต่อย่างใด แต่มีบางเรื่องที่โครงเรื่องจะซับซ้อนขึ้นเล็กน้อย คือมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปและจบลงเป็นตอน ๆ อย่างเช่นเรื่อง "สองพ่อลูกกับลาของเขา" เรื่องมีอยู่ว่า ชายผู้หนึ่งกับลูกชายเดินทางไปตลาดพร้อมควยลาของเขา ครั้งแรกทั้งสองเดินทางมาขางลา ชาวบ้านกล่าวไว้ ลาเขามีไว้มัทำไมไม่ขี่ ชายผู้พ่อจึงให้ลูกขี่ ก็ถูกว่าเด็กขี่ก็เลยปล่อยให้พ่อเดิน ชายผู้พ่อจึงขี่แทน ก็ถูกหาว่าปล่อยให้ลูกเล็ก ๆ เดิน ทั้งสองพ่อลูกจึงขี่ลาด้วยกัน ชาวเมืองก็หาว่าทารุณสัตว์ สองพ่อลูกจึงช่วยกันหามลาเข้าไปในตลาด ยิ่งความขบขันในเหตุการณ์เห็นมาก ในที่สุดลาตัวนั้นก็ตกลงไปในคลองจนน้ำตาย เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความอ่อนไหว การที่บุคคลปล่อยตัวตามเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ขอบกลายเป็นคนโง่เลอะเลอะ และไม่สามารถที่จะทำให้ถูกใจคนทุกคนได้ ในที่สุดก็ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง

เรื่อง "เจ้าสาวกำเนิคแมว" เรื่องนี้มีโครงเรื่องแปลกออกไปคือ เริ่มต้นเรื่องด้วยปัญหาและมีการเนรมิตร่างกายทำนองอภินิหารควย เริ่มเรื่องควย เทพจูปีเตอร์ กับเทพีคิววินัส เกี่ยวกับควยปัญหาว่า ธรรมชาติของสัตว์จะเปลี่ยนตามภาวะความเป็นไปของร่างกายหรือไม่ เทพจูปีเตอร์ว่าได้ แต่เทพีคิววินัสว่าไม่ได้ เทพจูปีเตอร์จึงเนรมิตนางแมวใหญ่สายร่างเป็นสาวงาม มนุษย์ยกให้เป็นเจ้าสาวของมนุษย์จริง ๆ จักพิธิต่างงานอย่างหรรษา ขณะที่กำเนิคสาวนั่งอยู่ที่โต๊ะอาหารในงานเลี้ยงนั้น เทพีคิววินัสก็บังคาลิห์มีหนูงิ่งเข้าไปในท้องนั้น เจ้าสาวนางแมวก็ไล่ตะครุบหนูเป็นพัลวัน

เค้าโครงเรื่องนี้ ตรงกับเรื่อง "นางแมวป่า" ใน "วรรณกรรมจากบ้านใน" มาก ต่างกันแต่ตัวละครแทนที่จะเป็นเทพจูปีเตอร์กับเทพีคิววินัส กลับเป็นฤาษีไถ่โทษ และผู้ไล่ออก แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า "รูปร่างอาจเปลี่ยนได้ กะทันหัน แต่อุปนิสัยและคตินิยมไม่อาจเปลี่ยนรวดเร็วเช่นนั้นได้"^๑

เรื่องที่มีการดำเนินอันแปลกอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือเรื่อง "โจรหนุ่มกับแม่ของเขา"

เรื่องมีอยู่ว่า โจรหนุ่มถูกจับฐานโจรกรรม และถูกตัดสินประหารชีวิต ก่อนตายเขาอยากพบแม่ของเขา เมื่อแม่มาใกล้เขาก็หัวของแม่เกือบขาด ทำให้แมร้องขึ้นด้วยความเจ็บปวด และผู้ที่เฝ้าดูเหตุการณ์อยู่ก็สงสัยว่าทำไมเขาจึงโหดร้าย ผิดวิสัยมนุษย์ต่อแม่ของเขาเช่นนั้น โจรหนุ่มบอกว่า ที่เขาทำเช่นนั้นเพื่อทำโทษแม่ของเขาที่สอนเขาให้เป็นโจร จนเขาคงมารับกรรมเช่นนี้

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการดำเนินเรื่อง ของนิทานเรื่องนี้ก็คือ เรื่องนี้มี Suspense ตอนที่โจรหนุ่มกั้หัวแม่ เป็นการเรียกร้องความสนใจจากผู้คน และยังความประหลาดใจให้แก่มานานว่าทำไมเขาจึงทำเช่นนั้น แทนที่เขาจะต่อว่าแม่ของเขาตรง ๆ แบบเรื่องนิทานทั่วไปการดำเนินเรื่องของนิทานทำนองนี้ไม่ค่อยพบบ่อยนักในนิทานอีสป

ลักษณะนิสัยตัวละคร

๑. ตัวละครและการตั้งชื่อนิทาน

ตัวละครในนิทานอีสปส่วนใหญ่ จะเป็นสัตว์ อาจเป็นสัตว์กับสัตว์ คนกับสัตว์ สัตว์กับสิ่งของ ตัวละครจะปรากฏอยู่ในชื่อเรื่อง เรื่องนั้นจะมีตัวละครที่ตัวละครใดบ้าง ก็จะบอกไว้ในเรื่อง ถ้ามีตัวละครสองตัวจะใช้คำว่า "กับ" เชื่อมระหว่างตัวละครทั้งสอง เช่น "กระต่ายกับเต่า" ถ้ามีตัวละคร ๓ ตัว จะมีคำว่า "กับ" เชื่อมหน้าตัวละครตัวที่สาม เช่น "หนูนกกับเหยี่ยว" แต่ก็มีบางเรื่อง ที่ตั้งชื่อตามแนวคิดของเรื่อง

๒. ประเภทของตัวละคร

จะขอจัดประเภทของตัวละครอย่างคร่าว ๆ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ สัตว์ป่ากับสัตว์ป่า เช่น หมาจิ้งจอกกับราชสีห์ กวางกับเสือดอ เป็นต้น
- ๒.๒ สัตว์บ้าน เช่น เรื่อง หมาคุ้ ไก่กับพลอย
- ๒.๓ สัตว์ป่ากับสัตว์บ้าน เช่น หมาป่ากับลูกแกะ
- ๒.๔ คนกับสัตว์ป่า เช่น ชาวนาากับงูเห่า นายพรานกับไก่ฟ้า
- ๒.๕ คนกับสัตว์บ้าน เช่น พ่อค้าเกลือกับโคต่าง คนเลี้ยงวัวกับวัวหาย
- ๒.๖ คนกับเทวดา เช่น เทพารักษ์กับคนตัดไม้ คนขับเกวียนกับเทพเฮอรัคิวลีส
- ๒.๗ สัตว์กับเทพเจ้า เช่น นกยูงกับเทพจูโน
- ๒.๘ สัตว์วิเศษ เช่น หานโซ่เป็นทอง
- ๒.๙ สัตว์กลายร่าง เช่น เจ้าสาวกำเนิคแมว
- ๒.๑๐ พืชและสิ่งของต่าง ๆ เช่น ถั่วกับถั่ว

๓. บทบาทของตัวละคร

ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ มีสัตว์อยู่ประมาณ ๕๐ ชนิด ตั้งแต่สัตว์ที่เป็นราชาแห่งสัตว์ทั้งหลาย คือ ราชสีห์ไปจนถึงสัตว์พวกแมลง เช่น เหลือบ แมลงวัน ดังตารางแสดงบทบาทของตัวละคร ดังต่อไปนี้

ตาราง ๕

แสดงบทบาทของตัวละครในนิทานอีสป

ลำดับที่	ตัวละคร	จำนวนเรื่อง
๑.	คน	๓๖
๒.	หมาจิ้งจอก	๒๑
๓.	ราชสีห์	๑๕
๔.	หมาป่า	๕
๕.	หมา	๕
๖.	ลา	๕
๗.	วัว	๒
๘.	กวาง	๕
๙.	กบ	๕
๑๐.	เหวคา	๕
๑๑.	หนู	๕
๑๒.	กระต่าย	๕
๑๓.	แพะ	๑
๑๔.	แกะ	๑
๑๕.	เตา	๑
๑๖.	กา	๑
๑๗.	นกยูง	๑
๑๘.	ไก่	๑
๑๙.	นกอินทรี	๑
๒๐.	แมว	๑
๒๑.	งูพิษ	๑
๒๒.	เสือด	๒

ลำดับที่	ตัวละคร	จำนวนเรื่อง
๒๓.	เหยี่ยว	๒
๒๔.	ปู	๒
๒๕.	แมลงวัน	๒
๒๖.	นกกระสา	๒
๒๗.	ตุ๊กแก	๒
๒๘.	มา	๒
๒๙.	นก	๒
๓๐.	ปลา	๒
๓๑.	หมาใน	๑
๓๒.	โกเฟา	๑
๓๓.	โกแจ	๑
๓๔.	ลิง	๑
๓๕.	เม่น	๑
๓๖.	หมูป่า	๑
๓๗.	อึ่งอ่าง	๑
๓๘.	มดงาม	๑
๓๙.	จิ้งจก	๑
๔๐.	อน	๑
๔๑.	งูเห่า	๑
๔๒.	นกกระเรียน	๑
๔๓.	นกตะขาบ	๑
๔๔.	นกนางแอ่น	๑
๔๕.	นกไนติงเกล	๑

ลำดับที่	ตัวละคร	จำนวนเรื่อง
๔๖.	หมี่	๑
๔๗.	ห่าน	๑
๔๘.	เหลือบ	๑
๔๙.	คางคก	๑
๕๐.	จิ้งหรีด	๑

๔. ลักษณะนิสัยตัวละคร

ตัวละครเหล่านั้นจะมีลักษณะนิสัยอย่างไร ผู้เล่านักจะบอกไว้ตรง ๆ เช่น ลาโง่ แต่บางเรื่องก็ไม่ได้บอกไว้ ต้องพิจารณาจาก พฤติกรรมของตัวละครว่า มีลักษณะนิสัยอย่างไร การพิจารณาจะพิจารณาเฉพาะตัวละครที่สำคัญ ที่มีบทบาทในนิทานหลายเรื่อง ส่วนตัวละครที่มีบทบาทน้อย ก็ไม่อาจสรุปได้ว่าสัตว์เหล่านั้นมีลักษณะนิสัยอย่างไร

ขอมเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ลักษณะท่าทาง การพูด ของสัตว์เหล่านั้น ก็คือ พฤติกรรมของมนุษย์ เพราะผู้เล่าเพียงแต่ใช้สัตว์เหล่านั้นเป็นเครื่องมือสอนจริยธรรมเท่านั้น ลักษณะนิสัยของตัวละครในเรื่องจึงสะท้อนให้เห็นสภาพของมนุษย์ การกล่าวถึงลักษณะนิสัยของสัตว์ที่เป็นตัวละครในเรื่อง แท้จริงก็คือ ลักษณะนิสัยของมนุษย์นั่นเอง คนที่มีนิสัยฉลาดแกมโกงอย่างหมาจิ้งจอก โง่อย่างลาขอมมีอยู่เป็นแน่แท้ในสังคมปัจจุบัน ต่อไปนี้จะกล่าวถึงลักษณะนิสัยของสัตว์ต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องเพียงโดยย่อและจะเสนอรายละเอียด และนิทานไว้ในตารางแสดงลักษณะนิสัยตัวละคร

๔.๑ ราชสีห์

เป็นเจ้าแห่งสัตว์ป่าทั้งหลาย โดยธรรมชาติเป็นสัตว์ดุร้าย กินสัตว์อื่นเป็นอาหาร มีความกตัญญูรู้คุณ มันจะไม่ทำอันตรายแก่ผู้คุ้มครองของมัน บางครั้งมันก็อาศัยความเป็นใหญ่ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ลักษณะเช่นนี้ เปรียบเหมือนลักษณะของบุคคลผู้อำนาจในสังคมแล้ว

ใซ้่านาจในทางแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวในทางมิชอบ ย่อมมีให้พบเห็นอยู่เสมอ

๔.๒ หมายจิ้งจอก

มีนิสัยฉลาดแกมโกง รู้จักเอาตัวรอด มีปฏิภาณ และไหวพริบ อวดดีมี
ความประมาท

๔.๓ หมายป่า

มีนิสัยพาลหาเรื่อง ฉลาดในเชิงหาอาหารด้วยการหลอกลวง รักอิสระ
เสรี

๔.๔ สุนัข

มีความโลภ เห็นแก่ได้ โดยไม่รู้จักรัประโยชน์ตนหวังประโยชน์ผู้อื่น รู้
จักประจบเอาใจเจ้านาย รักเจ้าของ ซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ

๔.๕ ลา

ลักษณะเด่นของลาคือ ความโง่ นิทานแทบทุกเรื่องที่มีลาร่วมอยู่ด้วย มัก
เป็นการเปรียบเทียบระหว่างความโง่กับความฉลาด ความซื่อกับความคด ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการ
หลอกลวง ลามักเป็นฝ่ายถูกหลอกลวง มีบางครั้งที่ลาทำท่าจะฉลาดหลอกลวงผู้อื่นบ้าง แต่ก็
ไปไม่ได้ตลอด ถูกจับได้แทบทุกครั้ง ฉะนั้นลาจึงเป็นตัวละครที่น่าสงสารตัวหนึ่ง ถ้าจะเปรียบกับ
สังคมปัจจุบัน ก็ตรงกับคำกล่าวที่ว่า "คนซื่อยอมเสียเปรียบคนคด คนโง่ยอมเป็นเหยื่อคนฉลาด"
ยอมเป็นความจริงอยู่เสมอ

๔.๖ กระทาย

มีความประมาท อวดดี ทัศนคติใจง่าย และกลัวตาย

๔.๗ เต่า

มีความเชื่องช้า แต่มีความมานะ พยายาม

๔.๘ หนู

มีนิสัยกตัญญูรู้คุณต่อผู้อื่น เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย จนบางครั้งลืมนึกถึงความปลอดภัย-
ภัยของตัว มีความคิดดี แต่ไม่อาจทำตามความคิดนั้นได้

๔.๘ ก

เป็นตัวละครที่ได้รับการเปรียบเทียบกับสังคมมนุษย์อยู่เสมอ โดยเฉพาะเกี่ยวกับศักดิ์สกุล ความต่ำต้อยในชาติกำเนิด มักจะเปรียบกับก ถ้าเป็นความสูงศักดิ์ ก็เปรียบเหมือนหงส์หรือนกยูง กามีนิสัยเยือกหยิ่ง จ่องทอง อวดคึก ขอบค้ำยกขอ แต่นิสัยส่วนตัว คือ ชยัน และอดทน

๔.๑๐ กวาง

เป็นสัตว์ที่น่าเห็นใจ เพราะต้องเป็นเหยื่อราชสีห์ เสือ หม่าป่า หม่าจิ้งจอก ทองคอบระแวงรัยอยู่เสมอ นิสัยของกวางคือ รักสวยรักงาม มีความภาคภูมิใจในเขอันสวยงาม แต่ไม่ชอบชาวอันแก่งก้าง ขาดความรอบคอบในการหนีภัย ขาดความกตัญญู

๔.๑๑ เขี้ยว

เป็นตัวละครตัวที่สาม มาประกอบเพื่อลงโทษผู้อื่น เช่น มาโจมตีแก๊งที่ชนะแล้วกำเริบ โจมตีกับคนที่ถูกชาติคิดกันไปกินเป็นอาหาร

๔.๑๒ งูเห่า

ผูกพยาบาท ขาดความกตัญญู

สำหรับตัวละครที่เป็นสัตว์อื่น ๆ จะเสนอในตารางแสดงลักษณะนิสัยตัวละคร พร้อมทั้งบอกนิทานด้วย ส่วนตัวละครอื่น ๆ นอกจากสัตว์ ก็คือ เทวดา เช่น เทพารักษ์ เทพเฮอร์คิวลีส เทพเจ้าแซทเทออร์ เทพธิดาจูโน เป็นต้น มักมีบทบาทสำหรับคลมบันดาลสิ่งที่เหนือวิสัยต่าง ๆ แต่เทพเหล่านี้ ก็ตั้งมั่นอยู่ในความดี มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม สิ่งทีคลมบันดาลให้เป็นไป ส่วนมากมักเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้าเป็นคำขอที่ไม่เหมาะสมก็ไม่ส่งเสริม เช่น นกยูงขอประทานเสียงที่ไพเราะอย่างเสียงนกในคิง เกลจากเทพธิดาจูโน เทพธิดาจูโนก็ไม่ประทานให้

ตัวละครประเภทคน ตนไม่ แม้จะมีบทบาทอยู่หลายเรื่อง แต่มักจะไม่ค่อยกำหนดลักษณะนิสัยแก่นชัคนัก มักจะกล่าวลอย ๆ ว่า คนผู้นี้มีอาชีพอะไร เช่น ชาวนา นายพราน ชาวสวน คนขับเกวียน จึงไม่อาจวิเคราะห์ได้ว่า คนเหล่านั้นมีนิสัยเช่นไร และตัวละครเหล่านั้นไม่ใช่ตัวละครสำคัญของเรื่อง เพราะเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า นิทานอีปส์ส่วนใหญ่เป็นนิทานเรื่องสัตว์

ตาราง ๑๐ แสดงลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานอีสป

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
กา	ชอบค้าขาย เยอหยิ่ง จองหลง อวดดี ขยันอดทน มีความพยายาม	หมาจิ้งจอกกับอีกา กากับนกยูง อีกากับเหยือกน้ำ
แกะ	อวดดี เคยคิดว่าหมาป่า รู้จักหาเหตุผลเอาตัวรอดจากคนพาล (แต่ไม่สำเร็จ) ชอบพูดความจริง	หมาป่ากับลูกแกะ หมาป่ากับลูกแกะ ราชสีห์ชั้นสูงตรมหายใจ
ไก่	ไม่รู้จักค่าของสิ่งของ	ไก่กับพลอย
ไก่แจ้	ชอบทะเลาะวิวาท หลงระเหิงในชัยชนะ	ไก่แจ้กับเหยี่ยว
ไก่ฟ้า	เอาตัวรอดด้วยวิธีทำลายผู้อื่น	นายพรานกับไก่ฟ้า
กระต่าย	ประมาท อวดดี ตื่นตกใจง่าย กลัวตาย	กระต่ายกับเต่า กระต่ายผู้เพื่อนมาก กระต่ายป่ากับกบ
กวาง	รักสวยรักงาม ขาดความรอบคอบในการหนีภัย	กวางเรนเดียร์ กวางป่ากับนายพราน กวางกับเสือ
กบ	หลงเพลินเพลินในความสุขจนลืมนึกถึงความทุกข์ ของผู้อื่น ทะเยอทะยานอยากไม่รู้จักประมาณตน	หนู กบ กับเหยี่ยว กบ เลื้อยกนาย

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
ค้างคาว	ชอบเข้าง่าย โนนฝ่ายนี้จนในที่สุดไม่มีพรรคพวก เลย ต้องห้อยหัวอยู่คนเดียว	ค้างคาว นก และสัตว์ สี่เท้า
โค	โง่ง มีความสามัคคี แต่ภายหลังแตกสามัคคี ถูกราชสีห์ กัดตาย	พ่อค้าเกลือกับโคต่าง สีว์กับราชสีห์
งูพิษ	ไม่รู้จักบุญคุณผู้อื่น ไม่รู้จักให้อภัย	คนตัดไม้กับงูพิษ ชวานากับงูพิษ
งูเห่า	ขาดความกตัญญูผู้อื่น	ชวานากับงูเห่า
จ๊กจั่น	เกียจคร้าน ชอบร้องเพลง	มดง่ามกับจ๊กจั่น
เต่า	เชื่องช้า แต่มีความมานะพยายาม	กระต่ายกับเต่า
เนื้อ	ขาดความกตัญญู	แม่เนื้อกับนายพรานป่า
นกกระสา	ชอบช่วยเหลือผู้อื่น เจตียวนฉลาด รู้ทันผู้อื่น	หมาจิ้งจอกกับนกกระสา หมาจิ้งจอกกับนกกระสา
นกในดิงเกล	ชอบร้องเพลง มีเสียงไพเราะ รู้จักเอาตัวรอด	บุรุษกรรมการกับนกในดิงเกล
นกยูง	ไม่รู้จักประมาณตน หยิ่งในศักดิ์ศรี	นกยูงกับเพชฌิตาจูโน กากับนกยูง
นกอินทรี	ชอบรังแกผู้อื่น	นกอินทรีกับหมาจิ้งจอก
ปู	ชอบสอนผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่ตนเองทำไม่ได้	แม่ปูกับลูกปู

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
ปลา	รู้จักพูดเอาตัวรอด	พรวานเบ็ดกับปลาตัวน้อย
แพะ	โง่	หมาจึงจอกกับแพะ
ม้า	ผูกพยาบาทคิดแก้แค้นผู้อื่น อคทน	ม้ากับนายพรวานและกวาง ม้ากับลา /
แมว	รู้จักเอาตัวรอด	สุนัขจึงจอกกับแมว
แมลงวัน	หลงระเริงในความสุขจนตัวตาย ชอบทำความรำคาญให้ผู้อื่น	แมลงวันกับไหนดำนิ่ง ชายหัวล้านกับแมลงวัน
มดงาม	ขยัน เตรียมอาหารไว้ในฤดูที่หายาก	มดงามกับจิ้งจก
ราชสีห์	ดุร้าย กตัญญู กตเวที ใจอ่อนาง โกงแรงงานผู้อื่น ดูถูกเหยียดหยามผู้อื่น	ลา หมาจึงจอกกับราชสีห์ ราชสีห์ขันสุทรลมหายใจ แอนโครคลีส ส่วนแบ่งของราชสีห์ ราชสีห์กับหนู
ลา	โง่	ลากับจิ้งหรีด ลา หมาจึงจอกกับราชสีห์ มันสมองของลา ลาและสุนัขน้อย ลาในหนังราชสีห์
ลิง	ชอบเปลี่ยนแบบ	ลิงกับคนทอดแห

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
สุนัข	โลก หลงตน รู้จักประจบเอาใจเจ้าของ	หมากับเงา / หมาอยู่ในรางหญ้า / หมาดู ลาและสุนัขน้อย
สุนัขป่า	พาลหาเรื่อง ฉลาดแกมโกง รักอิสระเสรี	หมาป่ากับลูกแกะ สุนัขป่าในหนังแกะ สุนัขบ้านกับสุนัขป่า /
สุนัขจิ้งจอก	ฉลาดแกมโกง รู้จักเอาตัวรอด มีปฏิภาณไหวพริบ อวดดี	หมาจิ้งจอกกับนกกระสา หมาจิ้งจอกกับแพะ หมาจิ้งจอกกับอีเกา หมาจิ้งจอกกับราชสีห์ ราชสีห์ป่วย มันสมองของลา หมาจิ้งจอกกับแมว หมาจิ้งจอกกับราชสีห์
เสื่อ	โกง ขอบขโมย คุร้าย	คนเลี้ยงแพะกับลูกเสื่อ กางกับเสื่อ
หนู	กตัญญู กตเวที เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย ปลอดภัยของตน มีความคิดดี แต่ไม่อาจทำได้	ราชสีห์กับหนู / หนูกับกับเหยี่ยว พวกหนูประชุมปรึกษากัน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัย	นิทานเรื่อง
หมี	ไม่ทำอันตรายสัตว์ที่ตายแล้ว	สองสหายกับหมี
อึ่งอ่าง	อวดดี ไม่รู้จักประมาณตน	อึ่งอ่างกับวัว
อน	โง่แล้วยังอวดฉลาด	ลูกอนกับแม่อน

ลักษณะของสุภาษิต

๑. จุดมุ่งหมายของนิทาน เพื่อสอนคติธรรม

จุดมุ่งหมายอันสำคัญของนิทานอีสป ก็เพื่อสั่งสอนจริยธรรม โดยวิธีนำนิทานมาเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นคุณของการประพฤติดี และโทษของการประพฤติชั่ว ตัวนิทานเป็นเพียงองค์ประกอบ แต่หัวใจของเรื่องอยู่ที่สุภาษิตนั่นเอง ฉะนั้นการศึกษาลักษณะของสุภาษิตในนิทานอีสป จึงเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังความตอนหนึ่งในคำชี้แจงของผู้แต่งนิทานอีสปว่า "อีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นข้อสำคัญยิ่ง และซึ่งครูมักจะได้ยินกันเสียมากก็คือ เพื่อให้นักเรียนได้ไขปัญญาความคิดที่จะตรึงตรองตามเนื้อเรื่องที่ได้อ่านแล้ว ให้เห็นประจักษ์ขึ้นในใจตนเองว่า ภาษิตที่ท่านกล่าวไว้ล้วนเป็นของดี และถาปนประพฤติกามก็จะได้รับประโยชน์ด้วยกันทุกคน ไม่เลือกหน้าว่าผู้ใด"^๑

ตามความมุ่งหมายของผู้แต่งนั้น ไม่เพียงแต่ให้ผู้อ่านรู้และเข้าใจสุภาษิตเหล่านั้นเท่านั้น ผู้แต่งยังมีความมุ่งหวังที่จะให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตามอีกด้วย ถ้าเป็นไปตามความมุ่งหมายนี้ ก็จะมีประโยชน์มากทีเดียว

๒. ลักษณะการแสดงสุภาษิต

สุภาษิตในนิทานอีสปส่วนใหญ่จะสรุปไว้ตอนท้าย เมื่อเล่านิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จบแล้วว่า นิทานเรื่องนั้น ๆ มีความประสงค์จะสอนเรื่องอะไร แต่เมื่อพิเคราะห์ดูแล้ว จะเห็นว่า

^๑กระทรวงศึกษาธิการ หนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานอีสปชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ หน้า ข.

สุภาสิตที่สรุปในตอนท้ายของนิทานแต่ละเรื่องนั้น อธิบายสรุปลงไว้แต่ดั้งเดิมหรือเปล่า หรือว่าเพิ่งสรุปในตอนหลัง ปัญหาข้อนี้ ถ้าสังเกตจากเรื่องต่าง ๆ ที่มีเค้าเรื่องตรงกัน แต่ตอนที่สรุปลงเป็นสุภาสิตมักจะแตกต่างกัน อาจเป็นการมองเห็นคนละแง่ก็ได้ อย่างเช่น เรื่อง "กบเลือกนาย" เนื้อเรื่องเหมือนกันทุกประการ แต่ตอนสรุปลงเป็นสุภาสิต นิทานอีสปฉบับของกระทรวงศึกษาธิการสรุปว่า "ความทะเยอทะยานอยากได้ ไม่รู้จักประมาณ ย่อมเป็นการทำภัยใส่ตัวเอง" แต่ในนิทานอีสปฉบับของ Jacobs กล่าวสรุปว่า "ไม่มีการปกครองเลยนั้นดีกว่ามีการปกครองที่โหดร้าย"

เรื่อง "หมาจิ้งจอกกับนกกระสา" กับเรื่อง "สุนัขป่ากับนกกระเรียน" มีเค้าเรื่องตรงกันว่า สุนัขป่าปลาดิถีคอกไปว่าจางนกใหญ่ช่วยเอาทางปลาออกจากคอ พอนกพวงคางจาง สุนัขก็ไม่ยอมจ่ายคางจาง พอตอนสรุปลงเป็นสุภาสิต นิทานอีสปฉบับของกระทรวงศึกษาธิการสรุปว่า "ผู้เมื่อกำลังน้อยทำคุณแก่คนพาลนั้น ยากที่จะให้คนพาลรู้สึกคุณ" แต่ในฉบับของ Jacobs สรุปว่า "บุญคุณกับความละโมภ ย่อมรวมกันไม่ได้"

อย่างไรก็ตามข้อแตกต่างนั้น มิได้แตกต่างกันอย่างขาวเป็นดำ แต่แตกต่างกันในด้านการใช้ถ้อยคำ ตลอดจนการจับจุดสำคัญว่า จะมองเห็นในแง่ไหน ในเมื่อเค้าเรื่องตรงกัน แสดงว่ามาจากต้นเค้าของนิทานอีสปอย่างเดียวกัน แต่ที่สุภาสิตต่างกันแสดงว่า การสรุปเป็นสุภาสิตนั้น คงสรุปในตอนหลังตามทัศนะของผู้รวบรวม

ความเห็นที่นำมาสนับสนุนความคิดเห็นอันนี้ ก็คือ พระบรมราชาธิบาย เรื่อง นิบาตชาดก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า "ถึงนิทานอีสปเดิมเขาก็ไม่ได้เขียนสุภาสิตลงไว้ข้างท้าย ปล่อยให้คนหาสุภาสิตในท้องเรื่องนั่นเอง"^๑

อย่างไรก็ดี นิทานบางเรื่องเค้าเรื่องและสุภาสิตที่สรุปลงไว้ข้างท้ายตรงกันทุกประการ จึงเป็นการยากที่จะสรุปว่า สุภาสิตนั้นเริ่มาแต่เดิมหรือสรุปลงในตอนหลัง

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบาย เรื่อง นิบาตชาดก" พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม ๑ หน้า ๑๑

เมื่อมีปัญหา เช่นนี้ จึงขอพิจารณาถึงข้อดีและข้อเสียของการกล่าวสรุปลง เป็นสุภาษิตท้ายนิทานไว้อย่างแน่นอนตายตัว กับการปล่อยให้ผู้อ่านคนหาสุภาษิตเอาเอง ดังต่อไปนี้

๓. ข้อดีของการสรุปลงเป็นสุภาษิตในตอนจบนิทานแต่ละเรื่อง

- ๓.๑ ทำให้ทราบวัตถุประสงค์ของนิทานเรื่องนั้น ๆ ว่า ต้องการจะสอนเรื่องอะไร
- ๓.๒ ทำให้เกิดความคิดรวบยอดตรงกันระหว่างผู้เล่ากับผู้ฟัง
- ๓.๓ สุภาษิตช่วยเน้นหัวใจสำคัญของเรื่องอีกครั้งหนึ่ง
- ๓.๔ สะดวกแก่การท่องจำเป็นสุภาษิต เพื่อกล่าวอ้างต่อไป
- ๓.๕ เป็นแนวทางในการสรุปสุภาษิตแก่เด็กเริ่มเรียน
- ๓.๖ สะดวกแก่การเรียนการสอน

๔. ข้อเสียของการสรุปเป็นสุภาษิตไว้ในตอนท้ายของนิทาน

- ๔.๑ ไม่ส่งเสริมความคิดรวบยอดของนักเรียน
- ๔.๒ นิทานบางเรื่องมีข้อคิด หรือสุภาษิตหลายแง่หลายมุม ถ้าสรุปเป็นสุภาษิตไว้ไม่ครบทุกแง่ทุกมุม ขอมเป็นที่น่าสนใจ ทางที่คิดควรีให้ผู้ฟังคนหาสุภาษิตเอาเองจากตัวนิทานนั้น
- ๔.๓ นิทานบางเรื่องตัวสุภาษิตอยู่ที่บทสนทนา คำเยาะเย้ยถากถาง แต่ผู้เรียนมักมองผ่านไปเสีย เพราะถือว่า มีบทสรุปเป็นสุภาษิตอยู่แล้วในตอนท้ายเรื่อง
- ๔.๔ สุภาษิตในตอนท้ายบางเรื่อง ซ้ำกับข้อความที่ปรากฏอยู่แล้วในเนื้อเรื่องตอนต้น

๔.๕ บางเรื่องผู้อ่าน ผู้ฟัง อาจไม่เห็นด้วยกับสุภาษิตที่กล่าวสรุปลงไว้แล้วก็ได้ เพราะไม่ตรงกับเนื้อเรื่องข้างต้น

สำหรับสุภาษิตในนิทานอีสปฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ จะกล่าวสรุปเป็นสุภาษิตไว้ในตอนท้ายเป็นทำนองเดียวกันทุกเรื่องว่า "นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า....." ส่วนในฉบับของ Jacobs จะกล่าวสรุปเป็นสุภาษิตไว้ในตอนท้ายเช่นเดียวกัน แต่ไม่มีคำว่า "นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า" ส่วนมากจะให้ตัวละครกล่าวสุภาษิต หรือกล่าวไว้อย่างลอบ ๆ แต่

ลักษณะของสุภาษิตก็เป็นแบบเดียวกัน

๕. ลักษณะสุภาษิต

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะประมวลสุภาษิตในนิทานอีสป ตามลักษณะการสอนแล้ว จะได้เพียง ๓ ประเภท คือ

๕.๑ สอนควมการห้ามข้างฝ่ายชั่ว

๕.๒ สอนควมการแนะนำข้างฝ่ายดี

๕.๓ แสดงแง่คิดที่เป็นคติเตือนใจ

๕.๑ สอนควมการห้ามข้างฝ่ายชั่ว คือ สอนให้ละเว้นจากการกระทำควมชั่วทั้งหลาย คึงตารางแสดงคติและนิทาน คึงต่อไปนี้

ตาราง ๑๑ แสดงสุภาษิตที่ห้ามข้างฝ่ายชั่ว

เลขที่	คติ	นิทานเรื่อง
๑.	อย่าโลก	ยายแก่กับหมอ หนานกับไซทอง หมากับเงา
๒.	อย่าเห็นแก่ตัว	หมาในรางหญ้า
๓.	อย่าทะเลาะทะเลาะขานอยากไม่รู้จักประมาณตน	กบเลือกนาย
๔.	อย่าโกง	พอลาเกลือกกับโคตาง
๕.	อย่าคิดหาประโยชน์ใส่ตัวในทางมิชอบ	คนเลี้ยงแพะกับลูกเสือ
๖.	อย่าเสียของเสียยากเสียมากเสียง่าย	คนเลี้ยงวัวกับวัวหาย
๗.	อย่าโลก อย่าริษยา	ควมโลกกับควมริษยา
๘.	อย่ารังแกผู้น้อย	นกอินทรีกับหมาจิ้งจอก
๙.	อย่าระรานผู้อื่น	เค็กจับตักเตน

เลขที่	คติ	นิทานเรื่อง
๑๐.	อย่าสนใจกับศัตรูอันชั่วร้าย	ชายหัวล้านกับแมลงวัน
๑๑.	อย่าลงโทษผู้น้อย โดยขาดการพิจารณา	หมาไล่เนื้ออาญามาก
๑๒.	อย่าตระหนี่	คนตระหนี่กับทองของเขา
๑๓.	อย่าเอาความชั่วของคนไปหลอกผู้อื่นว่าเป็นความดี	หมาจิ้งจอกหางด้วน
๑๔.	อย่าหลงเชื่อรูปร่างหน้าตาภายนอก	ลาในหนังราชสีห์
๑๕.	อย่าอวดดี	หมาป่าในหนังแกะ ลูกอ้นกับแมอน หมาจิ้งจอกกับแมว หมาจิ้งจอกกับราชสีห์
๑๖.	อย่าเยอหยิ่ง จงหุอง	กากับนกยูง
๑๗.	อย่ากำเริบ	ไก่แจ้กับเหยี่ยว
๑๘.	อย่าประมาณพินธุอื่น	กระต่ายกับเต่า
๑๙.	อย่าดูแคลนสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเอง	กวางป่ากับนายพราน
๒๐.	อย่าหลงเพลินเพลินในความสุขเกินไป	แมลงวันกับไฉน้าผึ้ง หนูกบกับเหยี่ยว
๒๑.	อย่าหมกมุ่นเอาเป็นพระในสิ่งที่ไม่ใช่พระของตัว	ลูกแพะกับหมาป่า
๒๒.	อย่าพูดเท็จ	เด็กเลี้ยงแกะ
๒๓.	อย่าพูดพล่อย ๆ แแต่ปากในสิ่งที่ไม่สามารถจะทำได้	หนูประจัญปลักรักษาถิ่น
๒๔.	อย่าเผลอคำนับสัญญาของศัตรู	หญิงเลี้ยงแกะกับหมาป่า
๒๕.	อย่าหลงเชื่อถ้อยคำเป็นยอ	หมาจิ้งจอกกับอีเกา
๒๖.	อย่าตลอดต่อเถียงกับคนพาล	หมาป่ากับลูกแกะ
๒๗.	อย่าคบคนพาล	ราชสีห์ชั้นสุตรลมหายใจ
๒๘.	อย่าทำคุณแก่คนพาล	ชวานากับงูเห่า

เลขที่	คติ	นิทานเรื่อง
๒๙.	อย่าทรยศต่อเพื่อน	หมาจิ้งจอกกับนกกระสา นายพรานกับไก่ฟ้า ลา หมาจิ้งจอกกับราชสีห์ สองสหายกับหมี
๓๐.	อย่าคิดว่ามีเพื่อนมาก	กระต่ายผู้มีเพื่อนมาก
๓๑.	อย่าทำในสิ่งที่ผิดศีล	ลา กับ จิ้งหรีด
๓๒.	อย่าสอนลูกในทางที่ผิด	โจรหนุ่มกับแม่ของเขา
๓๓.	อย่าทำคนที่สองหน้า	คางคก นก และสัตว์สี่เท้า
๓๔.	อย่านับลูกไก่ก่อนที่มันจะฟักออกเป็นตัว	สาวรักคนกับถึงนม
๓๕.	อย่าให้โอกาสแก่ศัตรู	เต่ากับนกอินทรี

๕.๒ สอนควยการแนะนำข้างฝ่ายดี คือ เสนอแนะให้ประพฤติ ปฏิบัติใน
ทางที่ดีงามทั้งหลาย ดังตารางแสดงคติและนิทาน ดังต่อไปนี้

ตาราง ๑๒ แสดงสุภาษิตที่แนะนำข้างฝ่ายดี

เลขที่	คติ	นิทานเรื่อง
๑.	จงมีความกตัญญูทุกเวที	แม่เนื้อกับนายพราน แอนโครคลีส
๒.	จงมีความซื่อสัตย์	เทพารักษ์กับคนตัดไม้
๓.	จงมีความเพียร	ชาวสวนกับลูก อีกากับเหยือกน้ำ

เลขที่	คติ	นิทาน เรื่อง
๔.	จงคิดก่อนทำ	หมาจิ้งจอกกับแพะ
๕.	จงอุตสาหะทำการงาน	มดงมกับจิ้งจัน
๖.	จงพึ่งตนเอง	คนซึบ เกี่ยว กับ เทพ เสอริควิลิส
๗.	จงคิดพิจารณาเสียก่อนที่จะหลีกเลี่ยงความทุกข์	เวทากับคนซึบ เกี่ยว
๘.	จงเป็นแบบอย่างที่ดีเสียก่อนจึงสอนผู้อื่น	หมาจิ้งจอกกับฝูงเห็บ
๙.	จงรู้จักหน้าที่ของตน	แม่ปูกับลูกปู
๑๐.	จงรู้จักยอมผ่อน	ทองกับตัว
๑๑.	จงรู้จักประมาณกำลังของตน	คนไ้ ทรกับต้นอ้อ
๑๒.	จงมีเหตุผลในการกระทำทุกอย่าง	ลมกับดวงอาทิตย์
๑๓.	จงพอใจในสิ่งที่มีอยู่	ลิงกับคนทอดแห
๑๔.	จงทำลายเมล็ดพืชของความชั่วร้ายเสียให้สิ้น	สองพ่อลูกกับลาของเขา
๑๕.	จงสามัคคีกัน	นกยูงกับ เพชฌิคาจูน
		พรานเบ็ดกับปลาตัวน้อย
		นกถือแอมกับนกอื่น ๆ
		พอกับลูก
		มัดแขนงไม้
		สีว์กับราชสีห์

๕.๓ สุภาษิตที่แสดงแรงคิดที่เป็นคติเตือนใจ คือ สุภาษิตที่แสดงความคิดเห็น
 อย่างกลาง ๆ ที่ให้คติ หรือแรงคิดต่าง ๆ ตามความจริง แต่ไม่เฉพาะเจาะจงว่าเป็นข้อห้าม หรือ
 ข้อควรปฏิบัติ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๑๓ แสดงสุนทรียภาพที่เป็นคติเตือนใจ

เลขที่	คติ	นิทานเรื่อง
๑.	กรรมยอมสนองกรรม	กวางตาเดียว
๒.	การสัพยอกด้วยความรู้แรงนั้นไม่ใช่การประจบ	นากับนายพรานและกวาง
๓.	ความทรงจำ ย่อมให้ไม่ความชุ่มชื่นใจ ก็ความระทม	หมาจิ้งจอกกับนกกระสา
๔.	ใจ อดอย่างหนึ่งเสมอ	ลาภกับสุนัขน้อย
๕.	ความรัก ย่อมทำให้ความครุร้ายที่สุด ของลงไคอย่าง	หญิงแก่กับเหยือกเหล้าองุ่น
๖.	งายตายเสมอ	ราชสีห์กับความรัก
๗.	ความสนิทสนมคุ้นเคย ย่อมนำมาซึ่งความรู้สึกภูมิใจ	หมาจิ้งจอกกับราชสีห์
๘.	ฉันทกัน	นักแสดงตลกกับรัฐ
๙.	มนุษย์มักพอใจต่อของเทียมและพากันเหยียดหยันของ	หมาจิ้งจอกกับลูกองุ่น
๑๐.	จริง	กบเลือกนาย
๑๑.	มันเป็นการง่ายที่ท่านจะชิงชิงสิ่งที่ท่านไม่อาจมีได้	เจ้าสาวกำเนิดแมว
๑๒.	ไม่มีการปกครองเลยนั้น ดีกว่าการปกครองที่โหด	ไก่กับพลอย
๑๓.	ร้าย	หนูกรูงกับหนูขมขม
๑๔.	สันดานธรรมชาติ ย่อมแสดงออกไม่ว่าจะอยู่ในร่าง	หมาบ้านกับหมาป่า
๑๕.	อะไร	
๑๖.	สิ่งใดจะมีค่าก็แต่กับผู้ที่รู้จักค่าของมันเท่านั้น	
๑๗.	อดอยากหิว โหย แต่เป็นอิสระเสรีนั้น ดีกว่าอัมพมามี	
๑๘.	มันแต่เป็นทาส	

๖. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะสุภาสิต

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาลักษณะสุภาสิตในนิทานอีสปแล้ว จะเห็นว่า สุภาสิตในนิทานอีสป มีคติเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควรอยู่เป็นอันมาก ดังกล่าวมาแล้ว แต่นิทานบางเรื่องข้อความที่สรุปลงตอนท้ายนิทาน ไม่มีลักษณะเป็นสุภาสิตที่สมบูรณ์นัก คือ ไม่ห้าม หรือเสนอแนะอะไรเลย แต่จะเป็นไปในทำนองแสดงทัศนคติต่อเรื่องนั้นมากกว่า อย่างเช่น เรื่อง "หมาป่ากับลูกแกะ" ลูกแกะขึ้นไปอยู่ในหลังกา แล้วคาวาหมาป่าศัตรูของตนอย่างเผ็ดร้อน ตอนสุดท้ายนิทานเรื่องนี้กล่าวสรุปว่า "เมื่ออยู่ในระยะที่ปลอดภัย มันเป็นง่ายที่จะทำตัวเป็นลูกลา-หาญ"

สุภาสิตในนิทานบางเรื่องสรุปลงไว้ ไม่ค่อยตรงกับเนื้อเรื่องในตัวนิทานนัก อย่างเช่น เรื่อง "ไก่กับพลอย" ผู้เลากล่าวสรุปในตอนท้ายว่า "ของที่ดี ย่อมมีประโยชน์แก่แก่ ผู้ที่รู้จักใช้" และในฉบับของ Jacobs สรุปทำนองเดียวกันว่า "สิ่งใดจะมีค่าก็แต่กับผู้ที่รู้จักค่าของมันเท่านั้น" ความจริงตามเนื้อเรื่อง ไก่คุ้ยเขี่ยหาอาหาร แล้วไปพบพลอย (ฉบับของ Jacobs เป็นไข่มุก) เขาเริ่มเห็นงามก็มีคิมากมาก จึงพูดเปรย ๆ ขึ้นว่า "ถ้าเจ้าของของเจ้า มาพบเจ้าเขาเช่นนี้ เขาคงเก็บเจ้าไปฝังไว้ในหัวแหวนตามเค็ม นี่เจ้าไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา สุขาวสุขาวสารเมล็ดเคี้ยวก็ไม่ได้" แสดงว่าไก่ตัวนั้นรู้จักค่าของพลอย และรูควยว่า เขาไข่มุกอะไร แต่ไม่มีประโยชน์ หรือไม่มีความจำเป็นต่อมันเลย ของที่มีประโยชน์และจำเป็นแก่มันขณะนั้น คือ ขาวสุขาวสารอาหารของมัน ฉะนั้น การสรุปว่าเป็นสุภาสิตดังกล่าวข้างต้น จึงไม่ค่อยตรงกับเรื่อง

นิทานบางเรื่องเนื้อเรื่องและตัวสุภาสิตไม่ให้ความกระจ่างเพียงพอที่จะกล่าวเป็นสุภาสิตเช่นนั้น อย่างเช่นเรื่อง "เต่ากับนกอินทรี" เรื่องมีอยู่ว่า เต่าตัวหนึ่งปรารถนาจะเปลี่ยนที่อยู่ จึงว่าจ้างนกอินทรีให้ไชรกลงเล็บจับกระดองเต่าพาบินไปในอากาศ ระหว่างทางพบกาจึงเสนอแนะให้นกอินทรีทิ้งเต่าลงบนแจ้งหิน นกอินทรีก็ทำตาม แล้วสัตว์ทั้งสองก็ร่วมกันกินเนื้อเต่าอย่างเอร็ดอร่อย แล้วนิทานเรื่องนี้สรุปสุภาสิตว่า "จงอย่าให้โอกาสแก่ศัตรูเป็นอันขาด" จาก

เรื่องข้างต้น ก็ไม่ได้ระบุว่า สัตว์ทั้งสามเป็นศัตรูกันมา หรือโดยธรรมชาติของสัตว์ กา นกอินทรี กับเต่า ก็ไม่เคยมีประวัติว่าเป็นศัตรูกันมา ฉะนั้นตัวนิทานกับสุภาษิตจึงไม่ค่อยกลมกลืนกันนัก

อย่างไรก็ตาม สุภาษิตในนิทานอีสปมีคุณค่าทางจรรยาและประเพณีปฏิบัติตาม อยู่ไม่น้อย สุภาษิตบางบทก็เป็นที่รู้จักจกจกกันแพร่หลายอยู่แล้ว เช่น "โลภนักมักลางหาย" หรือ "เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย" หรือ "กรรมสนองกรรม" เป็นต้น

คุณค่าของนิทานอีสป

๑. คุณค่าด้านการสอนจริยธรรม

นิทานอีสปมีคุณค่าต่อการสอนจริยธรรม แก่นักเรียนมากตั้งกล่าวมาแล้วในตอนต้น นิทานอุทาหรณ์เหล่านี้เป็นคติเตือนใจให้เยาวชนประพฤติดี ประพฤติชอบ ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ เมื่อครูประสงค์จะให้เด็กเรียนมีคุณธรรมด้านใด ก็นำนิทานเรื่องนั้นมาเป็นอุทาหรณ์ ตัวนิทานก็สั้น และรัดกุมแสดงแง่คิดเพียงแง่เดียว เหมาะอย่างยิ่งที่จะอบรมเด็กให้เหมาะกับเหตุการณ์ และสถานการณ์ เช่น ฉานักเรียนทะเลาะวิวาทแตกความสามัคคีกัน ครูอาจนำเรื่องที่มีคำนิยมทางให้เห็นคุณและโทษของความสามัคคี และการแตกสามัคคี คือ เรื่อง "สัตว์กับราชสีห์" หรือเรื่อง "ศอกกับจุก" (เรื่องมีคแขนงไม้ ในฉบับของ Jacobs) มาเล่าให้นักเรียนฟัง ก็จะเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติอยู่ไม่น้อยทีเดียว คุณค่าด้านอื่น ๆ ก็พิจารณาตามสุภาษิต และนิทานที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เราจะปลูกฝังคุณค่าด้านใดให้นักเรียน ซึ่งเป็นคุณค่าโดยตรงของนิทานนั้น ๆ

สำหรับคุณค่าด้านอื่น ๆ ของนิทานอีสป จะขอกล่าวโดยย่อ ดังนี้

๒. คุณค่าในทางการศึกษา

นิทานอีสปให้ข้อคิดทางการศึกษา ตั้งแต่ผู้ที่จะเป็นครูที่เดียว คือให้คิดว่า "การที่จะสั่งสอนผู้อื่นให้ทำอะไรอย่างใดนั้น เราทำอย่างนั้นได้เอง จึงควรสอนผู้อื่น" เป็นสุภาษิตที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับครู เพราะครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก การเรียนการสอนที่ต่องปฏิบัติจริง ครูควรทำเป็นตัวอย่างได้ เพื่อให้นักเรียนทำตาม นักเรียนจึงจะเกิดความเลื่อมใสในตัวครู ความเชื่อที่ว่า "จงทำตามที่ฉันพูดแต่อย่าทำตามที่ฉันทำ" นั้นเป็นคำแก้ตัวของครูที่นักเรียนมีโอกาสโต้แย้งได้

ในการอบรมสั่งสอนจะต้องสอนในทางที่ถูกที่ควร ตั้งแต่วัยเด็ก ดังสุภาษิตที่ว่า "มนุษย์เรานั้น เมื่อน้อยถูกฝึกให้เป็นอะไร เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็ยอมจะเป็นไปในทางนั้น" เพราะวัยเด็กเป็นวัยที่เปรียบเหมือนไม้อ่อน ยอมค้ำค้ำงาย เหมือนอย่างเรื่อง "โจรหนุ่มกับแม่ของเขา" โจรหนุ่มริเริ่มขโมยของของเด็ก ๆ น้อย ๆ มาให้แม่ของเขา แทนที่แม่จะวากล่าวตักเตือน ทำโทษลูก กลับหัวเราะขบขันใจ เท่ากับเป็นการส่งเสริมลูกให้เป็นโจรนั่นเอง พอโตขึ้นลูกก็เป็นโจรจนถูกตัดสินประหารชีวิต ฉะนั้นการอบรมสั่งสอนในทางที่ถูกที่ควรในวัยเด็ก จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

การให้รางวัลและการลงโทษเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่ง ทำให้เด็กเรียนเกิด ความกระตือรือร้นที่จะศึกษาเล่าเรียน แต่ในการทำโทษของครูนั้น ครูต้องทำด้วยความรอบคอบ อย่าใช้อารมณ์ อย่าทำโทษเท่าที่ตาเห็นเป็นประมาณ และต้องให้ความยุติธรรม ความเมตตาปราณี แก่เด็กด้วย ดังสุภาษิตที่ว่า "ผู้ใหญ่ แม่จะลงโทษผู้น้อย อย่าถือแค่เพียงเท่าที่ตาเห็นเป็นประมาณ ครูจะพิจารณาเหตุผลให้เห็นความจริงเสียก่อน จึงค่อยทำลงไป"

๓. คุณค่าทางจิตวิทยา

นิทานอีสปหลายเรื่องที่ทำให้คุณค่าทางจิตวิทยา อย่างเช่น เรื่องเจ้าสาวกำเนิดแมวที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า รูปร่างภายนอกอาจเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว แต่อุปนิสัยสันดานภายในเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก

นิทานบางเรื่องเป็นต้นกำเนิดสำนวนทางจิตวิทยา เช่นคำว่า "งุ่นเปรี๊ยะ" มาจากเรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับงุ่น" ซึ่งกล่าวมาแล้วในตอนต้น

เรื่อง "ราชสีห์กับความรัก" เป็นเรื่องแนวจิตวิทยาที่แสดงว่า "ความรัก ย่อมทำให้ความกล้าที่สุดของลงอย่างง่ายคายเสมอ" เรื่องมีอยู่ว่า ราชสีห์ตัวหนึ่งเกิดความรักสาวสวยชาวมนุษย์อย่างจับใจ จึงไปหาพ่อแม่ของนาง พ่อแม่ไม่ปรารถนาจะยกลูกสาวให้ราชสีห์ จึงออกอุบายว่า ให้ราชสีห์ไปถอนเขี้ยวเล็บออกให้หมดเสียก่อน จึงจะยกลูกสาวให้ ราชสีห์กำลังหลงรักลูกสาวจึงยอมปฏิบัติตาม เมื่อราชสีห์กลับมาอีกครั้งหนึ่ง จึงถูกพ่อแม่หัวเราะใส่หน้าและไล่ตะเพิดไป

เรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับราชสีห์" ให้แง่คิดเกี่ยวกับการวางตัวว่า จะต้องรู้จักวางตัว ถ้าเป็นผู้ใหญ่ให้ความสนิทสนมกับผู้น้อยเกินไป ก็ย่อมขาดความเกรงใจ ถึงกับดูหมิ่นดูแคลนได้ เหมือนอย่างหมาจิ้งจอกครั้งแรกที่พบราชสีห์ มันตื่นตระหนกตกใจแทบสิ้นสติ หนีหัวซุกหัว

ขุนที่เดียว พอครั้งที่สองก็คอยคลายความกังวล ครั้งที่สามก็เกิดความกลัวพอที่จะหักท่ายจนกระทั่ง
เกิดความคุ้นเคยกัน ครั้งต่อ ๆ มาหมาจึงจอกเดินจากราชสีห์ไป โดยไม่ได้มีพิธีทองหรือรำลา
สำหรับคุณค่าของนิทานอีสปค่านอื่น ๆ ค่านสังคมวิทยา ความเชื่อ ความ
รู้เรื่องเทพเจ้าของกรีก เป็นต้น ก็มีสอดแทรกอยู่บ้าง

บทที่ ๔

เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป

๑. จุดมุ่งหมาย

จุดมุ่งหมายของนิทานทั้งสอง เป็นทำนอง เดียวกัน คือ เพื่อแสดงสุภาษิต อันเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิต จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ เดิมทีอีสปอาจเล่านิทานเพื่อความอู้อ้อของคนเอง และนิทานอีสปไม่มีจุดมุ่งหมายทางศาสนา เขามาเกี่ยวข้องกับ ส่วนนิทานชาดกเล่าเพื่อสอนธรรมะและประกาศศาสนาด้วย

๒. ลักษณะทั่วไปของนิทานชาดกและนิทานอีสป

นิทานชาดกในอรรถกถาชาดกประกอบด้วยปรารภเรื่องอื่นเป็นมูล เหตุหรือที่มาของนิทาน ตัวนิทาน ในนิทานมีคาถาหรือสุภาษิตสอดแทรกอยู่ เมื่อจบนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จะมีการแสดงการกลับชาติ เป็นเช่นนี้ทุกเรื่อง วิธีการรจนาแบบนี้ ทำให้ดูเหมือนว่า นิทานชาดกเป็นเรื่องราวของพระพุทธรูปที่ เกิดขึ้นจริง ๆ ต่างกับนิทานอีสป ซึ่งกล่าวถึง ตัวนิทานสั้นและง่าย เมื่อจบเรื่องก็จะแสดงเป็นสุภาษิตไว้ตอนท้ายทุกเรื่อง

๓. เปรียบเทียบโครง เรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกและอีสป

๓.๑. นิทานชาดกมีโครง เรื่องหลายระดับ ตั้งแต่โครง เรื่องสั้น ทำนองเดียวกับนิทานอีสปไปจนถึง เรื่องนิทานที่มีโครง เรื่องยาว ซับซ้อน

๓.๒. นิทานชาดกมีนิทานทำนองนิทานซ้อนนิทานอยู่ในบาง เรื่อง แต่นิทานอีสปไม่มีนิทานทำนองนี้

เช่น เรื่อง "ปัญจอุโบสถชาดก" (๔๕๐)^๑

๓.๓. นิทานที่โครง เรื่อง เหมือนกันแต่แตกต่างกันในรายละเอียด นิทานทำนองนี้จะมีโครง เรื่อง เหมือนกัน แต่รายละเอียดต่างกันเล็กน้อย อย่าง เช่น เรื่อง "สีหัมมชาดก" (๑๕๕)

เหมือนกับเรื่อง "ดาในหนังราชสีห์" เรื่องมีอยู่ว่า พ่อค้าคนหนึ่งนำสินค้าบรรทุกหลังลาไปค้าขาย เมื่อเขานำสินค้าลงจากหลังลาแล้ว เขาก็เอาหนังราชสีห์คลุมตัว ปล่อยให้ไปกินข้าวของชาวนา คนเห็นลาก็กลัวคิดว่า เป็นราชสีห์ จึงไปบอกพวกชาวนาพากันจับอาวุธกันไปล่ากินข้าวอยู่ ลากตัวตายจึงส่งเสียงร้องออกมาเป็นลา

ส่วนเรื่องในนิทานอีสปที่ท่านองเดียวกัน ต่างกันแค่ว่า ลาไปพบหนังราชสีห์แล้วเอามาคลุมตัวเอง แล้วเดินผ่านหมู่บ้าน ครั้นเห็นคนและสัตว์ตกใจมันก็พอใจ ส่งเสียงร้องออกมาเป็นลา

เรื่อง "ขวสกุณชาคก" (๓๐๘) เหมือนกับเรื่อง "หมาจึงจอกกับนกกระสา" ในนิทานอีสป เรื่องมีอยู่ว่า หมาจึงจอกตัวหนึ่งกำลังปลาดคิคอ แล้วไปว่าจ้างนกกระสาให้เอากางปลาออกจากคอ เมื่อเอากางปลาออกจากคอแล้ว จึงทวงค่าจ้าง หมาจึงจอกไม่ยอมจ่ายให้

แต่เรื่องในชาคกตัวละคร เปลี่ยนเป็นราชสีห์กับนกหัวขวาน นกไม่ไว้ใจเอาไม้ค้ำปากไว้ สอคจะงอยปากเข้าไปเซี่ยปลายกระดูกที่ขวางคอกให้ตกลงมา แล้วเจาะไม้ที่ค้ำปากออกวันหนึ่งราชสีห์กำลังกินเนื้อ นกหัวขวานอยากจะลองใจว่า ราชสีห์จะคิดถึงบุญคุณหรือไม่ จึงอ้ำอูปลากระกุ่มของตนแล้วขอกินเนื้อ ราชสีห์ตอบว่า เมื่อเจ้าเกาะกระดูกที่คอกคอกข้าได้กินเนื้อตามหมอกันของข้าพ้ออยู่แล้ว

เรื่อง "สุวัณณหงส์ชาคก" (๑๓๖) เหมือนกับเรื่อง "ห่านไซ้เป็นทอง" ในชาคกเล่าว่า มีพราหมณ์ครอบครัวหนึ่ง มีบิดา มารดา กับลูกสาว ๓ คน พราหมณ์บิดาตายไปเกิดเป็นหงส์ทอง มาให้ชนแก่ครอบครัวคราวละอัน นางพราหมณ์ ยังไม่พอใจ จึงจับหลังถอนขนหมดทั้งตัว ขนที่ถอนออกมาและขนที่ขึ้นใหม่ก็ไม่เป็นทอง ครอบครัวนั้นก็ชวคทองที่เคยไค้

ส่วนเรื่องในนิทานอีสปเล่าว่า มีชายผู้หนึ่ง เลี้ยงห่านไว้ตัวหนึ่ง ห่านตัวนั้นไซ้เป็นทองให้ชายผู้นั้นวันละพอง เขาไม่พอใจว่าไซ้เขาไป ต้องการไค้ทองคราวเดียวมาก ๆ จึงฆ่าห่านนั้นเสีย พ้อแหวะทองออกมาก็พบแต่เครื่องในเหมือนห่านทั่วไป

เรื่อง "วิโรจนชาคก" (๑๘๓) เหมือนกับเรื่อง "หมาจึงจอกกับราชสีห์" เรื่องในนิทานอีสปมีอยู่ว่า หมาจึงจอกตัวหนึ่ง เป็นบ่าวราชสีห์ เห็นกิริยาราชสีห์หงอหงอในขณะเข้าตะครุบเนื้อ จึงเอาอย่างบ้าง แต่พอหมาจึงจอกเข้าตะครุบวาง กลับถูกนายพรานยิงตาย

สำหรับเรื่องในชาคกนั้น ต่างกันเพียงแต่ว่า หมาจึงจอก เอาอย่างราชสีห์กระโคค เขาจะกัคตรงกระพองซาง แต่พลาคไปคกไค้กลเทาซาง ถูกซางเหยียบกระโคคแตกตาย

เรื่อง "ทีปี่ซาคก" (๘๒๖) ตรงกับเรื่อง "หมาป่ากับลูกแกะ" ในนิทานอีสป
หมาป่าพาลหาเรื่องจะกินลูกแกะ โดยพยายามป้ายความผิดให้แก่ลูกแกะด้วยประการต่าง ๆ ทำนองเดียวกับที่ เสือเหลืองพาลหาเรื่องจะจับแพะกิน แมะแพะจะอ่อนวอนอย่างไร เสือเหลืองก็ไม่มีความเมตตา-
กรุณา

เรื่อง "เวตุกซาคก" (๘๓) คล้ายกับเรื่อง "ชาวนาถับงูเห่า" ชาวนาพบ
งูเห่านอนตัวแข็งอยู่บนคันนาเพราะความหนาว ชาวนาเกิดความสงสารจึงจับขึ้นมา เมื่องูเห่าได้รับความ
อบอุ่นมีกำลัง จึงกัดทาวนาผู้นั้นตาย ส่วนเรื่องในซาคก ฤาษีเลี้ยงงูเห่าชื่อ เวตุกไว้ในกระบอกลังไม้ไผ่
วันหนึ่งฤาษีไปหาอาหารสองสามวันจึงกลับมาให้อาหารแก่งูเห่า จึงถูกงูเห่ากัดตาย

จากตัวอย่างนิทานเหล่านี้จะเห็นได้ว่า นิทานเหล่านี้มีโครงเรื่องทำนองเดียวกัน
ต่างกันแต่รายละเอียดเท่านั้น คงจะเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างดังต่อไปนี้

ตาราง๑๘เปรียบเทียบนิทานที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกันในนิทานซาคก และนิทานอีสป

	ซาคก	อีสป
ชื่อนิทาน	สี่หุ้มซาคก (๑๘๘)	ลาในหนังราชสีห์
ตัวละคร	ลา - พอกา	ลา
รายละเอียดที่ต่างกัน	พอกาคลุมหนังราชสีห์ให้ลา	ลาพบหนังราชสีห์แล้วเอามากลุมตัวเอง
ชื่อนิทาน	ขวสฤณซาคก (๓๐๘)	หมาจิ้งจอกกับนกกระสา
ตัวละคร	ราชสีห์ - นกหัวขวาน	หมาจิ้งจอก - นกกระสา
รายละเอียดที่ต่างกัน	นกหัวขวานไม่ไว้ใจเอาไม้ ค้ำปากราชสีห์ คึงกระตุก จากคอ - ขอร้อง - แกล้งหลงใจว่าสำนึกใน บุญคุณหรือไม่	นกกระสาเอาจะงอยปาก คึงกางปลาจากคอ - ว่าจ้าง - ทวงค่าจ้าง

	ชาดก	อีสาน
ชื่อนิทาน ตัวละคร รายละเอียดที่ต่างกัน	สุวัฒน์หงสชาดก (๑๓๖) พรหมณ์ — หงส — หงส์กลับชาติมาเกิด — หงส์มีขนเป็นทอง — หงส์ถูกถอนขน	ห่านกับไขทอง ชาวนา — ห่าน — ไม่บอกรายละเอียด — ห่านออกไขเป็นทอง — ห่านถูกแหะทอง
ชื่อนิทาน ตัวละคร รายละเอียดที่ต่างกัน	วิโรจนชาดก (๑๔๓) หมาจิ้งจอก — ราชสีห์ — ช้าง — หมาจิ้งจอกกระโดดเข้ากัด ช้าง ถูกช้างเหยียบตาย	หมาจิ้งจอกกับราชสีห์ หมาจิ้งจอก — ราชสีห์ — กวาง หมาจิ้งจอกเข้าตะครุบกวาง ถูก นายพรานยิงตาย
ชื่อนิทาน ตัวละคร รายละเอียดที่ต่างกัน	ทิปิชาดก (๘๒๖) เสือเหลือง — แปะ — พาลหาเรื่องราวแพะเหยียบ หาง แม่แพะจะวิ่งวนควยคำ หวานก็ไม่ยอม	หมาป่ากับลูกแกะ หมาป่า — ลูกแกะ — พาลหาเรื่องราวลูกแกะกวนน้ำให้ ชุนและคาวาตน
ชื่อนิทาน ตัวละคร รายละเอียดที่ต่างกัน	เวฬุชาดก ฤาษี — งูเห่า ฤาษีเลี้ยงงูเห่า แล้วถูกงูเห่า กัดตาย	ชาวนากับงูเห่า ชาวนา — งูเห่า ชาวนาช่วยชีวิตงูเห่าแล้วถูกงูเห่า กัดตาย

๓.๔. แนวคิดตรงกัน

มีนิทานหลายเรื่องที่มีการดำเนินเรื่องและตัวละครแตกต่างกัน แต่มีแนวคิดตรงกัน ดังจะยกตัวอย่างนิทานมาสนับสนุนดังต่อไปนี้

๓.๔.๑. การกระทำที่ผิดวิสัยของตนนำมาซึ่งความเคียดแค้นหรือ

หายนะ (๑๙๐๑)

นิทานอีสปมีเรื่องท่านองุ่นหลายเรื่อง

"ลากับจิ้งหรีด" ลากอยากมีเสียงไพเราะอย่างจิ้งหรีด จึงออกหญ้า ออกน้ำกินแต่น้ำค้างตามใบหญ้าไม่โม้ไม่ซากก็ตาย

"ลิงกับคนทอดแห" ลิงเลียนแบบคนทอดแห จับแหมาทอดถูกแหพันตีนพันมือ

ก็ไม่ได้หลุด จมน้ำตาย

"อึ่งอ่างกับวัว" อึ่งอ่างเบ่งพองตัวให้เท่ากับวัวจนเกินขนาด ในที่สุดก็

หงายท้องตาย

"หมาจิ้งจอกกับราชสีห์" หมาจิ้งจอกเลียนแบบการจับสัตว์แบบราชสีห์

ในที่สุดถูกนายพรานยิงตาย

นิทานชาดกก็มีเรื่องที่มีแนวคิดท่านองุ่นหลายเรื่อง เช่น

"วีรกชาดก" (๒๐๔) กามกเลียนแบบกาน้ำในการหากิน ในที่สุดไปติด

สำหรับตาย

"กันทลลชาดก" (๒๑๐) นกกระไนเอาอย่างนกหัวขวานไปเจาะไม้

แข็งเพื่อหาหนอนและแมลง จนสมองแตกตาย

"ขัมพุกชาดก" (๓๓๕) หมาจิ้งจอกเลียนแบบราชสีห์ในการจับสัตว์ เป็น

อาหาร บังอาจไปจับช้างจึงถูกช้างเหยียบตาย

๓.๔.๒. อย่าทำคุณแก่สัตว์ร้าย (๑๐๖๖)

แนวคิดท่านองุ่นมีลักษณะเหมือนกันทุกชาติทุกภาษาจะเรียกได้ว่าเป็นแนวคิดสากล ดังจะยกตัวอย่างนิทานในอีสปดังนี้

"ชาวนาที่บึงเห่า" ชาวนาเมศตางูเห่าซึ่งนอนตัวแข็งอยู่ในความหนาว

แต่เมื่องูได้รับความอบอุ่น มีกำลังซันก็กัดชาวนาตาย

"ชาวนาถักับงูพิษ" ลูกชายชาวนาไปเหยียบงูจึงถูกงูพิษกัดตาย ชาวนา
ผู้พ่อโกรธจึงพันงูตัวนั้นทางขาด งูจึงแก้แค้นโดยกัดสัตว์เลี้ยงของชาวนา ชาวนาคิดผูกมิตรจึงนำอา-
หารมาให้งู แต่งูไม่ยอมเป็นมิตรด้วย

"คนตัดไม้กับงูพิษ" ชาวนาพองูพิษนอนตัวแข็งอยู่ในความหนาวจึงนำมา
ที่บ้านวางไว้หน้าเตาผิง พองูได้รับความอบอุ่นมีกำลังขึ้นก็กัดลูกของคนตัดไม้ตาย ชายผู้นั้นจึงพันงู
ขาดสองท่อน

ในนิทานชาดกมีนิทานที่ไม่ให้ไว้วางใจและไม่ให้ทำคุณแก่สัตว์มีเขี้ยว เล็บ
งา อยู่หลายเรื่องเช่น

"อินทสมานโคตตชาดก" (๑๖๑) คาบสรูปหนึ่งเลี้ยงช้างกำพร้าแม่ไว้จน
ชางนั้นเป็นหนุ่มตกมัน เมื่อคาบสนำอาหารไปให้จึงเหยียบคาบสถึงแกมรณภาพ

"เวฬุชาดก" (๔๓) ฤาษีเลี้ยงงูเห่าไว้ จนในที่สุดถูกงูเห่ากัดตาย

๓.๔.๓. ความรักทำให้ขาดความรอบคอบและถึงแก่ความหายนะได้ (๖๕, ๓๓๓)

ความรักเป็น เรื่องสำคัญที่ทำให้บุคคลอยู่ในอำนาจของความรักทำอะไร
โดยขาดความรอบคอบ ความดูร้ายก็เขื่ององ แนวคิดเกี่ยวกับ เรื่องนี้มีทั้งนิทานอีสปและนิทานชาดกดังนี้

ในนิทานอีสปมีเรื่อง "ราชสีห์กับความรัก" ราชสีห์หลงรักสาวงามมนุษย์ จึง
ไปหาพ่อแม่ขอแต่งงานกับนาง แต่พ่อแม่ไม่ปรารถนาจะยกลูกสาวให้จึงออกอุบายว่าให้ราชสีห์ถอนฟัน
และเขี้ยวเล็บออกให้หมด จะได้ปลอดภัยแก่ลูกสาวของตน ราชสีห์กำลังหลงรักอย่างหน้ามืดตามัว
จึงยอมทำตาม แต่พอราชสีห์ถอน เขี้ยวเล็บออกหมด พ่อแม่ของเจ้าสาวก็ได้ราชสีห์ไป

นิทานชาดกก็มีเรื่องที่มีแนวคิดตรงกันคือ เรื่อง

"วิสาสโกชนชาดก" (๔๓) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น เศรษฐี คิด
ฆ่าราชสีห์ที่มาทำให้โคหวาดกลัวจนน้ำนมใส วิธีฆ่าก็คือ ให้เอายาพิษทาภายนอกเนื้อที่ราชสีห์ หลง
รัก ราชสีห์ไม่พิจารณา เลียบขนนางเนื้อต้องถึงแก่ความตาย

"กัณโฑินชาดก" (๑๓) เนื้อป่าตัวหนึ่ง หลงรักนางเนื้อบ้าน เดินตาม
เขามาถึงแดนมนุษย์และถูกยิงตาย

"โมรชาดก" (๑๕๔) นกยูงทองคิดบ่วง เพราะหลงเลียบนกยูงตัวเมีย

"มัจฉาตก" (๓๔) ปลาตัวหนึ่งไปติดชายเพราะหลงรักนางปลา แม้ถูกจับขึ้นไปบนบกแล้วก็ยังไม่รู้สึกตัว เพอรำพันถึงนางปลาคอยอ่านาจกิลีส แต่พระโพธิสัตว์มาพบ เขาจึงขอชาวประมงปล่อยไป เพื่อให้พ้นอบายภูมิ

๓.๕. ความแตกต่างในแนวคิด

นิทานบางเรื่องมีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน แต่มีแนวคิดต่างกัน จุดมุ่งหมายที่จะสอนต่างกัน ดังตัวอย่างนิทานต่อไปนี้

เรื่องสุนัขป่าในหนังแกะ กับเรื่อง "กบิชาตก" (๒๕๐) มีโครงเรื่องที่เป็นกลวง โดยการปลอมตัวเหมือนกัน แต่นิทานอีสปแสดงสถานะที่ว่า "รูปร่างหน้าตาปลอมเป็นสิ่งหลอกลวงเสมอ" ส่วนในชาตกแสดงคาถาว่าฤาษีรู้เท่ากัน กลวงของลิงเท่านั้น ดังตัวอย่างนิทานทั้งสองดังนี้

เรื่อง "สุนัขป่าในหนังแกะ" สุนัขป่าเอาหนังแกะมาคลุมตัวของมันแล้วเข้าไปปะปนในฝูงแกะ ทำให้ลูกแกะเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกัน จึงเดินตามไปพอทางฝูงก็จับลูกแกะกินเป็นอาหาร

เรื่อง " กบิชาตก" (๒๕๐) ลิงเอาผ้าเปลือกไม้ของคายนสัตว์มีรณภาพองค์หนึ่งมานุ่ง หมหนังเสือเจดียงป่า ถือหาบและน้ำเต้า ปลอมเป็นฤาษีเพื่อจะเข้าไปฝังไฟกับฤาษี แต่ฤาษีรู้ทัน ไล่ลิงตัวนั้นไป

เรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับอีกา" ในนิทานอีสป กับเรื่อง "ขัมพูชาตก" (๒๕๔) มีส่วนเหมือนกันในตอนต้น คือ ในนิทานอีสปกล่าวถึงหมาจิ้งจอกเห็นกาคายเนยแข็งมา อยากกินเนยแข็ง จึงลวงด้วยคำหวานว่า กามีขนสวยงาม เสียงคงไพเราะกว่า กาคงเชื่อคำยอ จึงส่งเสียงร้องออกมา เนยแข็งหลุดจากปาก หมาจิ้งจอกแค้นเข้างับไว้ทันที แล้วสอนอีกาว่า "จงอย่าหลงเชื่อถ้อยคำสรรเสริญเยินยอ" สำหรับเรื่อง "ขัมพูชาตก" กาคตัวหนึ่งกำลังกินชมพูอยู่บนต้น หมาจิ้งจอกผ่านมาอยากกินชมพูก็ลวงด้วย จึงกล่าวยอว่า กามีขนสวยเสียงคงไพเราะกว่า เทียมนกยูงที่เคียว แล้วกาก็เขย่งกิ่งชมพูให้ผลตกลงมา และกล่าวยอหมาจิ้งจอกบ้างว่า หมาจิ้งจอกมีวรรณะดุจลูกพยัคฆ์ที่เคียว แล้วนิทานเรื่องนี้สร้างตัวละครอีกตัวหนึ่งคือเหวดคา ให้เห็นพฤติกรรมของสัตว์ทั้งสอง แล้วสอนว่า ไม่ควรสรรเสริญคนที่ไม่มีในตัวของมันและกัน

แสดงให้เห็นว่าแม่จะเป็นนิทานท่านเองเดียวกัน แต่มุ่งแสดงแนวความคิดคนละทางคือ นิทานอีสปมุ่งสอนในแง่ที่ว่า อย่าเชื่อคำยกยอที่ไม่มีมูลความจริง แต่นิทานชาดกแสดงว่าไม่ควรกล่าวยกยอคุณที่ไม่มีในตนทั้งของผู้อื่นและของตน เป็นคำสอนที่ตักตึงแถมดูเหตุของปัญหาที่เกี่ยว

เรื่อง "กัจฉปชาดก" (๒๕) กับเรื่อง "เตากับนกอินทรี" ในนิทานอีสป เรื่องมีอยู่ว่า เต่าตัวหนึ่งปรารถนาจะเปลี่ยนที่อยู่ใหม่จึงขอร้องให้นกอินทรีช่วยพาไปจะให้รางวัลนกอินทรีจึงไต่กรงเล็บจับขอมกระดูกเต่าพาบินไป ระหว่างทางพทก กายอยากกินเนื้อเต่า จึงยุให้นกอินทรีทิ้งเต่าลงบนแก่งหิน แล้วสัตว์ทั้งสองก็ร่วมกันกินเนื้อเต่าอย่างสำราญใจ

เรื่องในชาดก เป็นเพียงส่วนหนึ่งของตัวนิทานทั้งหมดคือพระโฆสิสตีด้วยกเอาเรื่องที่ อุทหงส์สองตัวช่วยกันพาเต่าบินไปในอากาศ จากสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์สู่ถ้ำของจิตตภูฏบรพท ด้วยวิธีให้เต่าคาบไม้ แล้วหงส์สองพี่น้อง คาบปลายไม้บินไป ในระหว่างทางห้ามพุดเค็ดชขาด แต่เต่าอดพุดไม้ได้จึงตกลงไปในราชนิเวศน์ พระโฆสิสตี จึงยกเรื่องนี้พูดเตือนพระราชาผู้ทรงธรรมสักไม่รู้จักกาลเทศะ ใหญ่จักสงบวาจาในที่ควรไม่ควร

นิทานทั้งสองนี้ โคร่งเรื่องใหญ่ตรงกันคือ เต่าต้องการเปลี่ยนที่อยู่เหมือนกัน แต่จุดมุ่งแสดงคำสอนก็ต่างกันคือ ในนิทานอีสปสอนว่า อย่าให้โอกาสแก่ศัตรู แต่ในชาดกสอนว่าอย่าพูดมาก

นิทานบางเรื่องโคร่งเรื่องส่วนใหญ่ อาจแตกต่างกันแต่อนุภาคที่เป็นส่วนสำคัญของเรื่องเหมือนกัน แนวคิดต่างกัน เช่น เรื่อง "เจ้าสาวกำเนิคแมว" กับเรื่อง "กูลาวกชาดก" (๓๑) ทั้งสองเรื่องนี้มีอนุภาคของเรื่องเหมือนกันคือ มีเทพเจ้าและมีการแปลงกาย เรื่อง "เจ้าสาวกำเนิคแมว" เทพจูปีเตอร์ เนรมิตนางแมวให้กลายเป็นมนุษย์สาว แล้วให้เข้าพิธีแต่งงานกับชายหนุ่ม ขณะที่บ่าวสาวกำลังนั่งโต๊ะอาหารในงานเลี้ยง เทพชิวาวันสจึง เนรมิตหญิงผานหน้าเจ้าสาวนางแมว เจ้าสาวจึงไล่ตะครุบหนุเป็นพัลวัน

ส่วนเรื่อง "กูลาวกชาดก" เป็นเรื่องราวของพระอินทร์คนที่กล่าวถึงนางสุชาดาไปเกิดเป็นนกยาง เพราะไม่ได้ทำกุศลจึงไปเกิดเป็นเควัจฉาน พระอินทร์จึงไปสอนนางนกยางให้รักษาเบญจศีล หลังจากนั้นสองสามวัน พระอินทร์ใคร่จะทดสอบดูว่านางจะรักษาศีลได้จริงหรือไม่ จึงเนรมิตปลามาอนหงายอยู่ตรงหน้านางนก นางคิดว่าปลาตายจึงคาบศรัยะ ครั้นเห็นปลากระดิกหางได้ นางรู้ว่าปลาเป็นก็วางลงเสีย พระอินทร์จึงกล่าวว่า สาธุ แสดงว่านางรักษาศีลได้จริง

ต่อจากนั้นนางก็รักษาที่ลอบุหลายชาติ จนไปเกิดเป็นนางสุชาดา มเหสีของพระอินทร์ตามเดิม
 แม้ว่าทั้งสองเรื่องจะมีอนุภาคคล้ายกัน แต่เรื่องแรกมุ่งแสดงทัศนนะว่า
 "สันดานธรรมชาติย่อมแสดงออกไม่ว่าจะอยู่ในร่างอะไร" ส่วนเรื่องหลังกลับแสดงว่า "สันดานธรรมชาติควบคุมได้ด้วยการรักษาศีล"

จากการเปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานทั้งสองนี้ในจำนวน
 นิทานเรื่องสัตว์ จากชาดกถึง ๒๒๐ เรื่อง และนิทานอีสปถึง ๑๒๗ เรื่องนี้ มีเรื่องที่มีโครงเรื่องตรง
 กันเพียง ๖ เรื่อง คล้ายคลึงกัน ๑๐ กว่าเรื่องเท่านั้น จึงแสดงให้เห็นว่านิทานทั้งสองนี้ ต่างมีเอกลักษณ์
 ของตนเอง มากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน คงจะแสดงตารางเปรียบเทียบให้เห็น
 ลักษณะที่แตกต่างกันของโครงเรื่องและแนวคิดดังต่อไปนี้

ตาราง ๑๕ เปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกกับนิทานอีสป

ชาดก	อีสป
๑. มีโครงเรื่องหลายระดับตั้งแต่โครงเรื่องสั้นแบบอีสป และเรื่องยาว	๑. โครงเรื่องสั้น
๒. มีตัวละครน้อยในบางเรื่อง บางเรื่องมีตัวละครเกินกว่า ๔ ตัว และทุกตัวมีบทบาทสำคัญเท่า ๆ กัน	๒. มีตัวละครน้อยไม่เกิน ๓ ตัว /
๓. บางเรื่องมีแนวคิด เกินกว่าแนวคิดเดียว	๓. มีแนวคิดเดียว
๔. มีอนุภาคแทรกเข้ามาเพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปอย่างยืดยาว	๔. ไม่ค่อยมีอนุภาคแทรกเข้ามาในเรื่อง
๕. มีการดำเนินเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทานในบางเรื่อง	๕. ไม่มีการดำเนินเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทาน
๖. มีความเชื่อทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง	๖. ไม่มีความเชื่อทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง
๗. ตัวละครเป็นสัตว์ พรรณาก็มี สัตว์ที่ลักษณะพิเศษก็มี เช่น สัตว์แปลงกายกลับชาติมาเกิด และสัตว์ในนิยาย	๗. ตัวละครส่วนใหญ่เป็นสัตว์ พรรณาคาสามัญ เหมือนสัตว์จริง ๆ /
๘. การเล่าพยายามสร้างองค์ประกอบให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นที่ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ใครเป็นคนเล่า เล่าที่ไหน เล่าเมื่อไหร่	๘. การเล่ายอมรับว่าเป็นนิทาน คือ เรื่องไม่จริง
๙. ชื่อเรื่องบางเรื่องตั้งตามตัวละคร แต่มักจะเป็นตัวละครสำคัญตัวเดียว (พระโพธิสัตว์) เช่น มุสิกชาดก ทำให้เข้าใจยาก (ในเรื่องมี หนูกับหมาจิ้งจอก)	๙. ชื่อเรื่องตั้งง่าย ๆ ตามชนิดของสัตว์ในเรื่อง ทั้งสองตัว เช่น ราชสีห์กับหนู

อัสป

๑๐. มีตัวละครแทรกเข้ามา โดยไม่จำเป็น เช่น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดาเห็นการกระทำของตัวละครในเรื่องแล้วมาเล่า
๑๑. มีฉากที่ไม่เกี่ยวกับท้องเรื่อง เช่น เมืองต่างๆ ที่เมืองนั้นต่อมาไม่เกี่ยวกับเรื่องเลย
๑๒. มีคาถา สุกษมิตแทรกอยู่ในท้องเรื่อง
๑๓. ไม่มีการสรุปเป็นสุกษมิตไว้ท้ายเรื่อง

๑๐. มีตัวละครเท่าที่จำเป็นในเรื่องเท่านั้น ✓
๑๑. ไม่มีฉากที่ไม่เกี่ยวกับท้องเรื่อง
๑๒. ไม่มีคาถา สุกษมิตแทรกในท้องเรื่อง
๑๓. สรุปเป็นสุกษมิตไว้ตอนท้ายเรื่อง

๔. เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานชาดกกับนิทานอีสป

๔.๑. ที่มาของตัวละคร

การเลือกตัวละครบรรจุเข้าในเรื่อง ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์
คงจะเห็นได้จากตัวละครบางชนิด มีเฉพาะในนิทานชาดกเท่านั้น เช่น ช่าง จระเข้ พังพอน หรือ
สัตว์พวกนกบางชนิด ก็มีเฉพาะในอีสปเท่านั้น เช่น นกในคิงเกด เป็นต้น

นอกจากการเลือกตัวละครให้สมจริงตามสภาพภูมิศาสตร์แล้ว ยังขึ้นอยู่กับ
ความเชื่อ เช่นนิทานอีสปจะไม่มีสัตว์ในจินตนาการ เช่น ครุฑ นาค กิณกร ในขณะที่นิทานชาดกมีอยู่
หลายเรื่อง

๔.๒. เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละคร

นิทานอีสปมีมาจึงจอกเป็นตัวละครที่มีบทบาทมากที่สุด แต่นิทานชาดกให้
บทบาทได้ถึงมากที่สุด

อย่างไรก็ตามทั้งนิทานชาดกและอีสป อบรมให้ราชสีห์เป็นราชาแล้ว สัตว์ทั้ง
หลายตรงกัน และมีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ต่างกันแต่ราชสีห์ในนิทานอีสปค่อนข้างดูร้าย
แต่ราชสีห์ในนิทานชาดกจะเป็นมิตรกับสัตว์ทั่วไป

บทบาทของตัวละครในนิทานอีสป มีลักษณะคล้ายชีวิตสัตว์จริง ๆ มากกว่า
ในนิทานชาดก สัตว์ในนิทานชาดก เป็นสัตว์ที่มีคุณคติอย่างสูง มีความกล้าหาญ เสียสละ กตัญญู
อย่างแรงกล้า สัตว์ที่มีคุณคติสูงเหล่านี้ มักเป็นสัตว์ที่ไม่ค่อยมีเขี้ยวเล็บ เช่น เนื้อ กระจ่าง ดิง
นกคุ้ม นกแขกเต้า เป็นต้น

สัตว์ที่มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกันมากที่สุดก็คือ สัตว์มีเขี้ยว เล็บ งา ซึ่งหลาย
มักจะมีนิสัยร้าย ไม่มีความกตัญญูคุณ หมายจึงจอกก็มีนิสัยฉลาดแกมโกงคล้ายคลึงกัน ลากีงพอ ๆ
กัน

สัตว์ที่มีลักษณะนิสัยต่างกันอย่างตรงกันข้ามก็คือแพะ แพะในนิทานอีสปจะ
โง่ แต่แพะในนิทานชาดกฉลาด เนื้อ ในนิทานอีสปขาดความกตัญญู แต่ในนิทานชาดก เนื้อมีความ
กตัญญู กล้าหาญ เสียสละ

ต่อไปนี้จะแสดงตาราง เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานทั้งสองว่า
เหมือนหรือต่างกันอย่างไร เฉพาะตัวละครที่ปรากฏอยู่ในนิทานทั้งสองเท่านั้น

ตาราง ๑๖ เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละครในชาดกกับอีสป

กา	โลภ	✓	
	ชอบทำสิ่งที่ผิดวิสัย	✓	
	ชอบค้าขาย	✓	✓
	ไต่สูงเกินศักดิ์		✓
	ขยัน อดทน		✓
	กล้าหาญ	✓	
โก	ไม่รู้จักราค่าของสิ่งของ		✓
	ฉลาดรู้เท่าทันผู้อื่น	✓	
	รู้จักเวลา	✓	
กระต่าย	ตื่นตกใจง่าย กลัวตาย		✓
	ประมาท		✓
	กล้าหาญเสียสละ	✓	
กวาง	ขาดความกตัญญู		✓
	รักสวยรักงาม		✓
	รอบคอบ	✓	
โค	โง่ง		✓
	กตัญญู	✓	
	อิจฉา	✓	
	ชอบวาจาวอนหวาน	✓	

			อัสป
	มีความสามัคคี แต่ แยกสามัคคีในภายหลัง		✓
สูงเหา	ผูกพยาบาท		✓
	ขาดความกตัญญู	✓	✓
เตา	ชอบเปลี่ยนแปลง	✓	✓
	เชิงชา หนักแน่น มีความพยายาม		✓
	รักและช่วยเหลือเพื่อน	✓	
	พูดมากไม่รู้จักกาลเทศะ	✓	
เนื้อ	กตัญญู	✓	
	เสียบสละ	✓	
	ขาดความรอบคอบ	✓	
	เป็นผู้นำที่ดี	✓	
นกยูง	ไม่รู้จักประมาณตน		✓
	หยิ่งในศักดิ์ศรี		✓
	มัวเมาในกาม	✓	
	คืใจจนขาดสติ	✓	
ปู	ชอบสอนผู้อื่นทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ทำไม่ได้		✓
	เฉลียวฉลาด รู้เท่าทันกลฉวยของผู้อื่น	✓	

		ขาดก		
ปลา	มีวเมาในความรัก	✓		
	รู้จักนอนปรน		✓	
	มีสีจจะ	✓		
	เฉลียวฉลาด	✓		
แพะ	โง่		✓	
	ฉลาด	✓		
	เมตตา	✓	✓	
ม้า	พยามาท		✓	
	ถือขันวระระ	✓		
	อดทน	✓	✓	
	ชอบขายเหลือผู้	✓		
แมว	มีโทษทำให้ขาดการพิจารณา	✓		
	รู้จักเอาตัวรอด		✓	
แมลงวัน	หลงระเริงในความสุขจนตัวตาย		✓	
	ชอบทำความรำคาญให้ผู้อื่น	✓		
ราชสีห์	ใจอำนาจ โกงแรงผู้น้อย		✓	
	ดุร้าย		✓	
	กตัญญู		✓	
	ไม่ชอบการพุดยกยอ		✓	

			อัสป
	หญิงในศักดิ์ศรี	✓	
	หญิงก่เหยียดหยามผู้น้อย		✓
	ซึ่งลงเมื่อเกิดความรักความคุ้นเคย	✓	✓
	ความรักทำให้ขาดความรอบคอบ	✓	
	รอบคอบไม่ทันข่าวฉ้อ	✓	
ลา	โง่		✓
	ชอบหลอกผู้อื่น แต่ถูกจับได้	✓	✓
	มีมารยา	✓	
สิง	กตัญญู รู้คุณบิดามารดา	✓	
	ชอบเลียดแบบคน		✓
	ชอบหลอกหลวง	✓	
	เฉลียว รู้จักเอาตัวรอด	✓	
	ฉลาดในอุบายที่ผิดธรรมดา	✓	
	ชอบทำทุจริตต่าง ๆ	✓	
สุนัข	โง่		✓
	หลงตน		✓
	รู้จักประจบเจ้าของ		✓
	เฉลียวฉลาด	✓	
เสือ	โง่ ขโมย		✓
	ดุร้าย	✓	✓
	พาล	✓	

๕. เปรียบเทียบลักษณะสุนทรียภาพในนิทานชาดกกับนิทานอีสป

๕.๑. การแสดงสุนทรียภาพ

นิทานอีสปจะแสดงสุนทรียภาพไว้ค่อนข้างของนิทานทุกเรื่อง แต่นิทานชาดกจะสอดแทรกสุนทรียภาพไว้ในตัวนิทาน ซึ่งผู้อ่านจะทรงคุณค่าเอาเอง นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจมีสุนทรียภาพเกินกว่าหนึ่งบท โดยเฉพาะเรื่องที่มีแนวคิดหลายอย่าง เช่น เรื่อง "ปัญญาอุปสถ" (๔๕๐)^๑ จะแสดงแนวความคิดเกี่ยวกับ

- ▶ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์
- พึงระงับความโกรธ
- อยาโลภมาก
- อยาเพียวไปในที่ไม่ควรเที่ยวไป (อโคจร)
- อยามีมานะ (มิจฉาติฐิ)
- จงรักษาศีล

๕.๒. เปรียบเทียบสุนทรียภาพในเรื่องที่มีโครงเรื่องเหมือนกัน

จากการวิเคราะห์เรื่องที่มีโครงเรื่องเหมือนกันว่ามีการสรุปลงเป็นสุนทรียภาพต่างกันหรือไม่ ถ้ามีโครงเรื่องเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน สุนทรียภาพในเรื่องมักจะเป็นทำนองเดียวกัน เรื่อง "ห่านไข่เป็นทอง" กับเรื่อง "สุวรรณหังสชาดก" (๑๓๖) จะมีสุนทรียภาพว่า "โลภนักสาธกมักหาย" เหมือนกัน

เรื่อง "หมาจิ้งจอกกับนกกระสา" กับเรื่อง "ขวสกุณชาดก" (๓๐๘) สุนทรียภาพในเรื่อง "หมาจิ้งจอกกับนกกระสา" สรุปเป็นสุนทรียภาพว่า "ผู้มีกำลังน้อยทำคุณแก่คนพาลนั้นยากที่จะให้คนพาลรู้สึกคุณ" หรือความที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสรุปเป็นโคลงสุนทรียภาพว่า

^๑ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับโครงเรื่อง หน้า ๗๒

"ทำคุณเกศาศรี ร่าย	โศกเห็น
กลับกลอกบงยังยืน	ยึดไว้
อย่าหวังคอมแทนคืน	คุณชอบ คุณนา
ความที่พินภัยไค้	นัยคุมแรงเรา" ^๑

ส่วนสุภาวิตีในนิทานชาดก กล่าวเป็นคาถาแปลความว่า
 "นาทิกคนอกคัญญุ ไม่รู้คุณที่ท่านทำแล้ว ไม่ทำคุณอะไร ๆ ไม่ทำการตอบแทนคุณที่ท่านทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในบุคคลใด การส่องแสงพสกมบุคคลนั้นไร้ประโยชน์ มีทรกรรมอันบังเกิด ย่อมไม่ได้อุปการะคุณ อันตนประพตติแล้ว ทอหน้าบุคคลใด บังเกิดไม่ต้องวิษยา ไม่ต้องคาราวบุคคลนั้น คอยออกห่างจากบุคคลนั้นทีละน้อย ๆ"^๒

สุภาวิตีเรื่อง "ลาในหนังราชสีห์" กับเรื่อง "สีห์จันมชาดก" (๑๕๕) สุภาวิตีในนิทานอีสปกล่าวว่า "เครื่องแต่งตัวที่สวยงามอาจคบตาผู้อื่นได้ แต่สำเนียงวาจาจะเปิดเผยให้เห็นถึงความโง่ หรือฉลาดที่มีอยู่" แต่สุภาวิตีในนิทานชาดกจะกล่าวเชิงเปรียบเทียบว่า

"เนค สีสลุส นทิตี	น พุยกฺขลุส น ทิปิโน
ปารุโศ สีสจุมเมน	ขมุโม นทิตี คทรโก

นั้นไม่ใช่เสียงคำรามแห่งสีห์ ไม่ใช่เสียงคำรามแห่งเสียงโคร่ง ไม่ใช่เสียงคำรามแห่งเสือเหลือง ลาสัตว์ที่เลวคลุมหนังสีห์ร้อง"^๓

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "โคลงสุภาวิตีอีสปกรณัม"
 บทละครพูดเรื่องเงาะป่าและประชุมโคลงสุภาวิตี หน้า ๑๕๑

^๒ ส.อ.ส. พระคำภีร์ชาดกแปล เล่ม ๒ หน้า ๘๕ - ๘๖

^๓ ส.อ.ส. พระคำภีร์ชาดกแปล เล่ม ๔ หน้า ๒๓๘

ความในสุภาษิตเข้าทำนอง "สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล" นั้นเอง

สุภาษิตในเรื่อง "หมาจิ้งจอกกับราชสีห์" กับเรื่อง "วิโรจนชาดก"

(๑๔๓) สุภาษิตในนิทานอีสป กล่าวว่า "ความทะนงตัวอยากจะมีอำนาจเกินสมควร ย่อมเป็นอันตรายแก่ตัวได้" สุภาษิตในนิทานชาดก ก็ทำนองเดียวกัน แต่บรรยายละเอียดกว่า ว่า หมาจิ้งจอกถูกช่างเหยียบตายในสภาพเช่นไร เพราะโทษของการทะนงตัว อยากมีอำนาจเกินสมควร

สุภาษิตในเรื่อง "หมาป่ากับลูกแกะ" กล่าวว่า "วิสัยพาล ย่อมหาเหตุที่จะพาลผู้ไม่มีความผิดให้จงได้" หรือความที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพิณชาว

"ชาติกักขฬะ ทุราย	สันดาน
คงจะหาสิ่งพาล	โทษให้
ถึงจะกล่าวคำหวาน	คำขอม กิติ
หาญหักเอาจนได้	ตั้งขอเขาประสงค์" ^๑

ส่วนสุภาษิตในเรื่อง "พิเภกชาดก" ก็กล่าวไว้ทำนองเดียวกัน แต่ละเอียดลึกซึ้งกว่า ว่า

"เนา พุณฺธุ นโย อตุถิ	น ชมฺโม น สุภาสิคิ
นิกฺกมุเม พุณฺธุ ญญฺเชถ	โส จ สพุทฺธิ น รชชฺชติ

เหตุปัจจัย สภาวะธรรม และคำสุภาษิต สามอย่างนี้ ย่อมไม่มีในคนใจร้าย บุคคลพึงกระทำความเพียร ก้าวไต่พนจากคนใจร้าย เพราะคนใจร้าย ไม่ยินดีคำสุภาษิต

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "โคลงสุภาษิตอีสปประพันธ์"

บทละครพูดเรื่องเงาะป่าและประชุมโคลงสุภาษิต หน้า ๑๔๑

ของสี่ทวาร^๑"

อย่างไรก็ตาม เรื่องบางเรื่องแม้จะมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่คำสอนอาจต่างกัน เพราะมองเห็นคนละแง่ อย่างเช่นเรื่อง "สุนัขจิ้งจอกกับอีกา" กับเรื่อง "ขี้หมูชาคก" (๒๔๔) สุภามิตินิทานอีสปสอนว่า "อย่าหลงเชื่อ คำสรรเสริญเป็นขอ" แต่นิทานชาคกสอนว่า "อย่ายกยอคนที่ไม่มีในตัวแก่กันและกัน" จะเห็นว่านิทานชาคกมุ่งตัดคนเหตุของปัญหา ในขณะที่นิทานอีสปสอนให้แก้ปัญหที่ปลายเหตุ

เรื่อง "ชวานากับงูเห่า" แสดงสุภามิตีว่า "วิสัยพาล ย่อมไม่รู้จักที่จะกรณาคอผู้ใด" แต่เรื่อง "เวฬุชาคก" (๔๓) มุ่งสอนในแง่ที่สอนแล้วว่า อย่าวางใจในอสรพิษ ก็ไม่ยอมเชื่อฟัง ดังสุภามิตีที่ว่า

"โย อตุล กามสฺส   หิตานุกมฺปิโน
โหวชฺช มาโน น   กโรติ สาสนํ
เอวํ โส นิหโต เสติ   เวฬุสฺส ยถา ปิตา

"บุคคลใด เมื่อหวนดูหวังดี มีความเอ็นดูจะเฝ้าดูกล่าวสอนอยู่ มิได้กระทำตามที่สอน บุคคลนั้นย่อมถูกพิบัติ กำจัดเสีย นอนอยู่ เหมือนมิดาของเวฬุกะนอนตายอยู่ฉนั้น"^๒

ถ้าพิจารณาความลึกซึ้งของสุภามิตีแล้ว นิทานชาคกลึกซึ้งกว่ามาก และมุ่งสอนจากเหตุไปสู่ผล มุ่งตัดคนเหตุของปัญหาทั้งนั้น คือแทนที่จะโทษคนพาลว่าไม่กตัญญูรู้คุณ ก็กลับสอนว่า อย่าคบคนพาล เมื่อถึงภัยพิบัติก็มุ่งในแง่ที่ว่า สอนแล้วไม่เชื่อฟัง ดังนี้เป็นต้น

^๑ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๔ หน้า ๒๔๑

^๒ ส.อ.ส. พระคัมภีร์ชาคกแปล เล่ม ๒ หน้า ๔๖๔ - ๔๗๐

๕.๓. ลักษณะทั่วไปของสุภาษิต

๕.๓.๑. ลักษณะรวมของสุภาษิต สุภาษิตในนิทานทั้งสอง มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ถ้าประมวลสุภาษิต ก็จะได้เป็น ๓ พวก คือ

- สอนให้ละเว้นจากการกระทำชั่ว
- แนะนำให้ทำความดี
- แสดงหลักความจริงที่เป็นคติ

๕.๓.๒ ลักษณะเฉพาะของสุภาษิต

สุภาษิตในนิทานอีสปส่วนมากจะสอนตรง ๆ เช่น ถ้าเกี่ยวกับการสอนให้ละเว้น ก็กล่าวอย่างชัดเจนว่า "อย่า" หรือเน้นว่า "จงอย่า"

"จงอย่า หลงเชื่อถ้อยคำสรรเสริญเป็นขอ"

"จงอย่าไว้ใจเพื่อนที่ปลื้มเห็นเอาแต่ตัวรอด เมื่อท่านตกอยู่ในฐานะคับขัน" แต่ในนิทานชาดกส่วนมากจะใช้คำกลาง ๆ เช่นสุภาษิตที่เป็นข้อห้ามจะ

ใช้คำว่า "ไม่พึง" เช่น

- ไม่พึง ขอ ของรักที่อยากได้กับเขา บุคคลยอมเป็นที่เกลียดชัง เพราะขอจืด"

- พึงเปล่งแควาจาดีเท่านั้น ไม่พึง เปล่งวาจาชั่วเลย การเปล่งวาจาดี สำเร็จประโยชน์ได้ เปล่งวาจาชั่ว ย่อมเดือดร้อน"

ข้อความข้างต้นนี้ แสดงคุณและโทษของวาจาดี และวาจาชั่ว แล้วให้เลือกปฏิบัติเอาเอง ใช้คำว่า "พึง" แม้คำห้ามก็ใช้คำว่า "ไม่พึง" แทนที่จะใช้คำว่า "จง" หรือ "อย่า" อย่างนิทานอีสป

สุภาษิตในนิทานอีสปมุ่งให้ปฏิบัติ ก็ใช้คำตรง ๆ ว่า "จง" เช่น

- เจ้าจง พยายามในสิ่งที่มีอยู่แล้วเถิด ไม่มีใครจะเป็นที่หนึ่งในทุก ๆ

สิ่งใดคอก

ส่วนสุภาษิตในนิทานชาดก แทนที่จะใช้คำว่า "จง" จะใช้คำว่า "ควร"

ซึ่งมีน้ำหนักเบากว่า เช่น

"ควรพูดแต่คำที่แน่นอนเท่านั้น ไม่ว่า กาลไหน ไม่ควรพูดคำที่ไม่แน่นอน
เลย"

สุภาสิต์ในนิทานอีสปและชาดก มักจะมุ่งให้ผู้อ่านพิจารณาเอาเอง แสดง
แง่คิดให้เห็นว่า อะไรคืออะไร อะไรถูกอะไรผิด แล้วให้เลือกประพฤติปฏิบัติเอาเอง ส่วนมาก
จะใช้คำว่า "ขอม" เช่น

- การหลีกเลี่ยงไม่เกี่ยวข้องกับคนพาล ขอม เป็นคุณแก่ตัวมาก
  - การหลงเพลินเพลินในความสุขเกินไป ขอม ทำให้เกิดทุกข์
- สุภาสิต์ในนิทานชาดกก็เป็นทำนองเดียวกัน เช่น
- วาจาที่สูงเกินไป รุนแรงเกินไป พูดล่วงเวลา ขอม กำจัดคนใจ ๑

เสีย เหมือนเสียงขันที่เกินไป กำจัดคนกระหาเสียฉะนั้น

สุภาสิต์ในนิทานชาดกจะใช้วิธีเปรียบเทียบมากกว่าที่จะกล่าวสอนตรง ๆ

อย่างนิทานอีสป เช่น

"บุรุษกระทำกรรมใดไว้ ขอมพบกรรมนั้นในตน ผู้ทำกรรมดี ขอมได้รับ
ผลดี ส่วนผู้ที่ทำกรรมชั่ว ขอมได้รับผลชั่ว หวานพืชเช่นไรไว้ ขอมเก็บไปซึ่งผลนั้น"

หรือแทนที่จะสอนตรง ๆ ว่า อย่าพูดสอด ก็แสดงสุภาสิต์เปรียบเทียบว่า

"สุบรรณ กับ สุบรรณ สนนหากัน เทพต่อเทพสนนหากัน กงการอะไร
ของสุนัขผู้เกลียดเกลียดด้วยสมบัติดี"

สุภาสิต์ในนิทานอีสปจะมุ่งสอนเพียงแง่เดียว แต่สุภาสิต์ในชาดกบทหนึ่ง
มีธรรมะเกินกว่า ๑ บท เช่น

"ธรรมะ ๔ ประการ เหล่านี้ คือ สัจจะ ธรรมะ ฐิติ และจาคะ มีแก่
บุคคลใด บุคคลนั้นย่อมพ้นศัตรูไปได้"

สุภาสิต์ในนิทานอีสป ไขข้อคำที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายอยู่แล้ว เช่น "โลก
นี้มักลมหาย" หรือ "เสียน้อยเสียยากเสียมากเสียง่าย" เป็นต้น ส่วนสุภาสิต์ในนิทานชาดก
เป็นข้อเกิดของโคลงสุภาสิต์ เช่น โคลงโลกนิติ เพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น จะแสดงตารางเปรียบเทียบ
เทียบลักษณะทั่วไปของสุภาสิต์ในนิทานทั้งสอง ดังนี้

ตาราง ๑๗ เปรียบเทียบลักษณะสุภาษิต ในนิทานอีสปและนิทานชาคก

ลักษณะสุภาษิตในอีสป	ลักษณะสุภาษิตในชาคก
๑. สุภาษิตจะกล่าวสรุปไว้ตอนจบนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ	๑. สุภาษิตจะสอดแทรกอยู่ในตัวนิทาน
๒. นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ มีสุภาษิตเพียงบทเดียว	๒. นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจมีสุภาษิตเกินกว่าหนึ่งบท
๓. สุภาษิตในเรื่องที่มีโครงเรื่องคล้ายกัน บางเรื่อง มุ่งสอนเพื่อแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ	๓. สุภาษิตในเรื่องที่มีโครงเรื่องคล้ายกัน บางเรื่อง มุ่งสอน เพื่อแก้ปัญหาที่คนเหตุ
๔. ใซถอยคำหนักแน่น ขอห้ามมักใซคำว่า "อย่า" ขอควรปฏิบัติใซคำว่า "จง"	๔. ใซคำกลาง ๆ ขอห้ามมักใซคำว่า "พึงไม่" ขอปฏิบัติใซคำว่า "ควร"
๕. มุ่งสอนตรง ๆ	๕. ใซถอยคำอุปมาอุปไมย
๖. สุภาษิตบางบทเป็นที่ใซกันแพร่หลายอยู่แล้ว	๖. สุภาษิตบางบทเป็นบอเกิดของโคลงสุภาษิต เช่น โกลงโลกนิติ

๖. เปรียบเทียบคุณค่าของนิทานชาดกกับนิทานอีสป

๖.๑. คุณค่าการสอนจริยธรรม

ทั้งนิทานชาดกและนิทานอีสป มีคุณค่าโดยตรงต่อการสอนจริยธรรม นิทานอีสปเหมาะสำหรับเยาวชน เพราะเป็นนิทานสั้น และง่าย และกล่าวสรุปเป็นสุภาษิตไว้แล้ว แต่นิทานชาดกเหมาะสำหรับบุคคลหลายระดับ ตั้งแต่เยาวชน ผู้ครองเรือน และพระภิกษุ คำสอนก็มีหลายระดับ ซึ่งผู้เรียนจะต้องเลือกประพฤติปฏิบัติเอาเองตามความสุ่มลึกซึ้งของคำสอนนั้น

๖.๒. เปรียบเทียบแนวการสอนจริยธรรมระหว่างนิทานชาดกกับอีสป

เนื่องจากนิทานทั้งสองเกิดขึ้นในสถานที่ต่างกัน ย่อมมีอารยธรรม วัฒนธรรม ประเพณี และสภาพสังคมที่แตกต่างกัน ฉะนั้น แนวการสอนจริยธรรมก็ย่อมแตกต่างกัน การเน้นคุณธรรมที่สอนก็จะแตกต่างกัน ตารางเปรียบเทียบนี้ทำให้ทราบว่านิทานอีสป ซึ่งเป็นนิทานทางตะวันตกและชาดกนิทานทางตะวันออกกว่าเน้นเรื่องใด เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตาราง ๑๘ แสดงการเปรียบเทียบการสอนจริยธรรมในชาดกกับอีสป

จริยธรรมหรือคุณธรรมที่สอน	ชาดก(เรื่อง)	อีสป(เรื่อง)
การรู้ทันกลวงผู้อื่น	๑๘	๒
การพูด	๑๕	๖
ความฉลาดในการแก้ปัญหา	๑๒	๒
ความกตัญญูกตเวที	๑๐	๒
โทษของความโลภ	๙	๕
ความเสียสละ	๙	-
ความซื่อฟัง	๙	-
การให้อภัยไม่เบียดเบียน	๘	๑
โทษของการกระทำในสิ่งที่ผิดวิสัย	๖	๓

จริยธรรมหรือคุณธรรมที่สอน	ชาตก(เรื่อง)	อัสป(เรื่อง)
การคบเพื่อน	๒	๕
ความรอบคอบ	๒	๕
โทษของความมัวเมาในกาม	๒	๑
โทษของการคบคนพาล	๕	๙
โทษของความอวดดี	๕	๒
โทษของการหลอกลวงผู้อื่น	๕	๑
โทษของการกระทำที่โง่เขลา	๕	๑
การแนะนำสั่งสอน	๕	๑
การไม่เป็นศัตรูกัน	๕	๑
ความเมตตากรุณา	๕	๑
โทษของการประพฤตินิโคในกาม	๕	๑
ความสามัคคี	๑	๑
ความอดทน	๑	๑
โทษของความริษยา	๑	๑
ความกลาหาญออกทน	๒	๑
ความมีกนอยสันโดษ	๒	๒
ความซื่อสัตย์	๒	๑
ความซนหมั่นเพียร	๒	๕
ความมีสติ	๒	๑
การรู้จักค่าของสิ่งของ	๑	๒
การรู้จักหน้าที่ของตน	๑	๑
โทษของการทะเลาะวิวาทแก่งแย่ง	๑	๑
การมีกิริยาเรียบร้อย	๑	๑
การรู้จักกาลเทศะ	๑	๑

จริยธรรมหรือคุณธรรมที่สอน	ขาดก(เรื่อง)	มีสป(เรื่อง)
ความเป็นผู้นำ	๑	-
การเคารพในอาวุโส	๑	๑
ความมีอิสระเสรี	-	๑
โทษของความตระหนี่	-	๑
การพึ่งตนเอง	-	๒
โทษของการไม่แจ้งชัดในเหตุผลของการกระทำ	-	๒
การรู้จักผ่อนปรน	-	๕

จากตารางนี้แสดงให้เห็นว่านิทานทางตะวันออกจะเน้นเกี่ยวกับด้านสติปัญญา การรู้ทันกลลวงของผู้อื่น ความฉลาดในการแก้ปัญหา ความกตัญญูทักเวทิตี ความกล้าหาญเสียสละ ความไม่โลภ และการเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ในขณะที่นิทานทางตะวันตกไม่ค่อยเน้นคุณธรรมที่เด่นชัดนัก ที่มีเน้นมากที่สุด ก็คือ โทษของการคบคนพาล การรู้จักผ่อนปรน ความรอบขอบ ส่วนคุณธรรมบางอย่างเน้นเท่า ๆ กัน เช่น ความสามัคคี ความมีกน้อยสันโดษ และการคบเพื่อน เป็นต้น มีคุณธรรมบางอย่างที่ฝ่ายหนึ่งกล่าวถึง แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่กล่าวถึงเลย เช่น ทั้งตะวันออกพูดถึงการเคารพในอาวุโส ความเชื่อฟัง ความเสียสละ แต่ทางตะวันตกจะไม่กล่าวถึงเลย ส่วนเรื่อง การพึ่งตนเอง ความมีอิสระเสรี โทษของความตระหนี่ ทางตะวันออกกลับไม่พูดถึงเลย

นิทานทางเรื่องไม่อาจสรุปได้ว่าเน้นคุณธรรมด้านใด

๖.๓. ประโยชน์จากนิทานชาดก และอัสปในด้านกลวิธีการเล่านิทาน (สอน)

จากการศึกษาวิธีการเล่านิทานอัสปและนิทานชาดก ทั้งอัสปและพระพุทธรูป มีความคิดเห็นตรงกัน คือ จะต้องรู้จักบุคคลที่จะเล่าเรื่องให้ฟังตลอดจนภูมิหลัง และปัญหาของบุคคลนั้น แล้วจึงเลือกนิทานให้เหมาะสมกับอัชฌาศัยของบุคคลเหล่านั้น เช่น อัสปเลือกเรื่อง "กบเลือกนาย" เล่าให้ชาวเอเธนส์ฟัง เพื่อชักจูงใจชาวเมืองให้พอใจในเจ้าผู้ครองนครคนเดิม พระพุทธรูปของคัยกเอาเรื่อง "สุชาติชาดก" สอนนางสุชาติ ศรีสะโทของทานอนาดปิตัก เศรษฐีผู้มั่งคั่งมานะกระด้างถือตัว มีวาจาหยาบคาย ให้มีวาจาสุภาพนุ่มนวลและคำร้องอยู่ในโสตบาปติผล ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนิทานชาดกมีกลวิธีการเล่าต่าง ๆ เช่น แบบอุปมาอุปไมย แบบอุปทานุช แบบอุปจาวลีชันนา เป็นต้น

๖.๔. คุณค่าอื่น ๆ

คุณค่าอื่น ๆ ไต่ถกกล่าวมาแล้วในภาควิเคราะห์นิทานทั้งสอง เช่น ด้านการศึกษา จิตวิทยา ฯลฯ ในเมื่อนิทานชาดกเป็นนิทานเรื่องใหญ่ มีนิทานมากกว่า มีสาระมากกว่า โครงเรื่องของนิทานซับซ้อนกว่า ฉะนั้นย่อมเป็นการง่ายที่จะสอดแทรกคุณค่าด้านต่าง ๆ ได้มากกว่า ยิ่งไปกว่านั้นนิทานชาดกเป็น เรื่องที่มีจุดประสงค์ทางด้านศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ในการเล่านิทาน ในขณะที่นิทานอัสปไม่มี เรื่องทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ในด้านความสนุกสนาน ลึกซึ้ง ความละเอียด ประณีตของข้อธรรมะ นิทานอัสปจึงไม่ลึกซึ้งเท่า แต่ในด้านกรเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย และเป็น ที่สนใจของเยาวชนไทย นิทานอัสปดูเหมือนจะเหนือกว่า

๖.๕. เหตุที่นิทานอัสปเป็นที่สนใจของเยาวชนไทย

จากข้อมูลในภาคขบหน้าได้กล่าวไว้ว่า นิทานอัสปได้รับความสนใจจากเด็กวัยรุ่นมากกว่านิทานชาดก จากการวิเคราะห์พอสรุปสาเหตุได้ดังนี้

๑. นิทานอัสปเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่กระทรวงศึกษาธิการให้ใช้ในระดับประถมศึกษา ภายใต้อำนาจ "นิทานอัสป" จึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย

๒. นิทานชาดกบางเรื่องเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่กระทรวงศึกษาธิการให้ใช้ในระดับประถมศึกษาเหมือนกัน แต่ภายใต้อำนาจ "นิทานสุภาษิต" และ "นิทานคติธรรม" โดยมีใ้บอกว่าเป็น "นิทานชาดก" เยาวชนจึงไม่รู้จักแพร่หลาย

๓. นิทานอีสปเป็นเรื่องสั้นและง่าย เหมาะกับวัยของเด็ก

๔. นิทานชาดกค่อนข้างยาก

๕. นิทานอีสปมักแสดงคำสอนในการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติได้ง่ายกว่า ในขณะที่นิทานชาดกมีคำสอนที่ลึกซึ้งเป็นอุคมคติ

บทที่ ๕

สรุป และขอเสนอแนะ

สรุป

การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป ตามความมุ่งหมายที่วางไว้ข้างต้น พอจะสรุปผลการศึกษาค้นคว้าดังต่อไปนี้

๑. ความสำคัญของนิทานชาดกและนิทานอีสป

นิทานชาดกและนิทานอีสปมีความสำคัญในด้านการสอนจริยธรรมโดยใช้นิทานเป็นอุทาหรณ์ แนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตในทางที่เหมาะสม โดยเฉพาะนิทานชาดกมีธรรมะสำหรับบุคคลหลายระดับ ตั้งแต่เยาวชนจนถึงผู้ใหญ่ฆราวาสและพระภิกษุ ในขณะที่นิทานอีสปมีความสำคัญต่อเยาวชนในฐานะหนังสืออ่านเพิ่มเติมในระดับประถมศึกษา นิทานอีสปจึงเป็นที่สนใจของเยาวชนมากกว่านิทานชาดก ความจริงนิทานจากชาดกก็มีสอดแทรกอยู่ในหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับประถมศึกษาบ้างแล้ว ภายใต้อธิบายเรื่องว่า "นิทานสุภามิต" และ "นิทานคติธรรม" แต่ก็ไม่ได้บอกว่าเป็นเรื่องมาจากนิทานชาดก ยิ่งไปกว่านั้นนิทานชาดกบางเรื่อง เป็นบ่อเกิดของวรรณคดีไทย ในด้านสุภามิตทั้งสุภามิตในนิทานอีสปและชาดกเป็นคติเตือนใจที่ลึกซึ้งคมคาย คุณค่าต่างกันต่าง ๆ ที่สอดแทรกอยู่ในนิทานทั้งสองล้วนน่าสนใจทำให้นิทานทั้งสองมีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันมากนัก

๒. ประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกและนิทานอีสป

๒.๑ นิทานชาดกเป็นนิทานเก่าแก่ก่อนพุทธกาล เล่าสืบต่อกันมา ต่อมาได้จารึกในพระไตรปิฎกเป็นคาถาในคราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕ ที่อโศการาม กรุงปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย ต่อมาพระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาพระอรรถกถาชาดกขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐

การเข้ามาในประเทศไทยของนิทานชาดก สันนิษฐานว่า เข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย

การแปล อรรถกถาชาดก อรรถกถาชาดกได้รับการแปลเป็นภาษาไทย
เพียง ๒ เล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงแปลจบบริบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๕๓ สำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) ได้แปลคัมภีร์
อรรถกถา ชาดกเป็นภาษาไทยอีกจำนวนหนึ่ง

๒.๒ นิทานอีสป เล่าโดยอีสป ชาวกรีก ซึ่งมีชีวิตอยู่ประมาณ ๕๖๔ ปีก่อน
คริสตกาล ต่อมา DEMETRIUS PHALERBEUS ได้รวบรวมนิทานอีสปเป็นภาษากรีกเป็นครั้งแรก
เมื่อ ๓๒๐ ปีก่อน คริสตกาล (พ.ศ. ๒๒๓) ต่อมานิทานอีสปแพร่หลายสู่ภาษาต่าง ๆ เช่น ลาติน
ฝรั่งเศส และอังกฤษ ฉบับภาษาอังกฤษที่แพร่หลายมาก คือ ฉบับของ WILLIAM CAXTON

การเข้ามาในประเทศไทย ของนิทานอีสป ไม่มีหลักฐานแน่ชัด บุคคล
แรกที่แปลนิทานอีสปจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงตั้งชื่อว่า "อีสปปรกรณัม" สันนิษฐานว่าทรงแปลก่อน พ.ศ. ๒๔๔๗

๓. ลักษณะทั่วไปของนิทานชาดกและนิทานอีสป

๓.๑ นิทานชาดก ในพระคัมภีร์อรรถกถาชาดก ประกอบด้วยปรารภเรื่อง
ตัวนิทาน คาถาสูกนิมิต อธิบายคาถา และการแสดงการกัมมชชาติ นิทานเรื่องสัตว์ทั้ง ๒๒๐ เรื่อง
มีลักษณะทั่วไปดังกล่าวดังนี้

๓.๒ นิทานอีสป ประกอบด้วยตัวนิทานและสรุปสุภาษิตมีทั้งหมด ๑๒๗ เรื่อง
คือ ฉบับของมหาอำมาตย์โทพระยาเมธีธิบดี ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม
ในชั้นประถมศึกษาปีที่สอง และฉบับของ JOSEPH JACOBS ยศ วัชรเสถียร เป็นผู้แปล

๔. ลักษณะโครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกและนิทานอีสป

๔.๑ นิทานชาดก โครงเรื่องและแนวคิดของนิทานชาดกก็หลักๆต่อไปนี้

๔.๑.๑ หลักจริยธรรม

- หลักทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ใจบริสุทธิ์
- หลักกรรม
- หลักไม่เบียดเบียน (อหิงสา)

- หลักความเชื่อ
- หลักความกตัญญูทเวที
- หลักก้นอยสันโภษ
- หลักอริยสัจ
- หลักศีล
- หลักความเชื่อฟัง
- หลักคุณของความสามัคคี และ โทษของการแตกสามัคคี
- หลักการบุญมิตร
- หลักการเคารพในอาวุโส

๔.๑.๒ หลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ เชื่อว่านิทานชาดกเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ บารมีที่บำเพ็ญ ทั้ง ๑๐ บารมี คือ

- ทานบารมี
- ศีลบารมี
- เนกขัมบารมี
- ปัญญาบารมี
- วิริยบารมี
- ชันติบารมี
- สัจจบารมี
- อธิษฐานบารมี
- เมตตาบารมี
- อุเบกขาบารมี

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างนิทานชาดกกับนิทานชาวบ้าน

นิทานชาดกส่วนใหญ่มาจากนิทานชาวบ้าน ฉะนั้นนิทานชาดกบางเรื่องจึงมีโครงเรื่องแบบนิทานชาวบ้าน เช่น

นิทานชาดกมีลักษณะคล้ายนิทานชาวบ้านแบบ Formula Tale คือเรื่อง

"ทัฬหุชาดก" (๑๓๓) และเรื่อง "สิงคาลชาดก" (๑๕๒)^๑

นิทานชาดกที่มีลักษณะแบบนิทานชาวบ้าน ประเภทนิยาย คือเรื่อง "นพปาน-
ชาดก" (๒๐) อุลูกชาดก (๓๗๐)^๒

นิทานชาดกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับนิทานชาวบ้านของไทย คือเรื่อง "ทัฬห-
ปุณณชาดก" (๔๐๐)^๓

๔.๒ โครงเรื่องและแนวคิดของนิทานอีสป นิทานอีสปมีโครงเรื่องและแนว
คิดยึดหลักคือไม้นี้

๔.๒.๑ นิทานที่มุ่งแสดงแนวคิด

- แนวคิดที่แสดงวิสัยพาล
- แนวคิดที่แสดงการกระทำที่ผิดวิสัย
- แนวคิดที่แสดงความกตัญญูกับกตเวทิต
- แนวคิดที่แสดงความซื่อสัตย์กับความอสังสัย
- แนวคิดที่แสดงความสามัคคีกับการแตกสามัคคี
- แนวคิดที่แสดงความขยันกับความเกียจคร้าน

๔.๒.๒ โครงเรื่องของนิทานที่สร้างจากข้อขัดแย้งระหว่าง

- การหลอกลวง
- การแกแฉ็ค
- ความก้าวร้าว
- การแข่งขัน
- การทะเลาะวิวาท
- ความอวดดี
- ความสำคัญผิด
- ความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ผู้น้อย

๔.๒.๓ โคร่งเรื่องที่เกิดจากข้อขัดแย้งภายในตัวละคร

- ความขัดแย้งที่เกิดจากความต้องการภายในตัวละครเอง
- การหลงมัวเมาในความสุขเกินไป
- ข้อขัดแย้งภายในแบบ "องุ่นเปรี้ยว"
- ข้อขัดแย้งภายในเกี่ยวกับความตาย
- ข้อขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการขาดการพึ่งตนเอง

๔.๒.๔ สุขสังโยชน์จากนิทานอีสป

- นิทานที่ทำให้เกิดอารมณ์ขันเกี่ยวกับคนสี่ระยะอ่าน
- ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังมีศีลธรรมประจำใจ

๔.๒.๕ นิทานที่มีโครงเรื่องค่อนข้างซับซ้อน

๔.๓ เปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของนิทาน

นิทานอีสปมีโครงเรื่องสั้น และง่าย ไม่ซับซ้อน แต่นิทานชาดกมีโครงเรื่อง

หลายระดับ ตั้งแต่ โครงเรื่องง่ายแบบนิทานอีสป จนถึงซับซ้อนเหมือนหลายอนุภาค

นิทานที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกันมีเพียง ๖ เรื่อง คือเรื่อง

"สีหจันม ชาดก" (๑๔๕)	กับเรื่อง	"ลาในหนังราชสีห์"
"ขวสฤณชาดก" (๓๐๘)	"	"หมาจิ้งจอกกับนกกระสา"
"สุวรรณหังสชาดก (๑๓๖)	"	"ห่านกับไขทอง"
"วิโรจนชาดก (๑๔๓)	"	"หมาจิ้งจอกกับราชสีห์"
"ทีปชาดก" (๘๒๖)	"	"หมาป่ากับลูกแกะ"
"เวฬุชาดก" (๔๓)	"	"ชวานากับงูเห่า"

นอกจากนี้ยังมีนิทานที่มีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่แนวคิดต่างกัน

"ขิมพูชาทกชาดก"(๒๕๔)	กับเรื่อง	"สุนัขจิ้งจอกกับอูฐ"
"กษิชาดก" (๒๕๐)	"	"สุนัขป่าในหนังแกะ"
"กัจฉชาดก" (๒๑๕)	"	"เตากับนกอินทรี"
"กุลสาวกชาดก" (๓๑)	"	"เจ้าสาวกำเนิดแมว"

แสดงว่านิทานชาดกเรื่องสัตว์ ๒๒๐ เรื่อง กับนิทานอีสป ๑๒๗ เรื่อง แต่มีโครงเรื่องตรงกัน ๖ เรื่อง คล้ายคลึงกัน ๑๐ กว่าเรื่องเท่านั้น แสดงว่านิทานทั้งสอง ต่างก็มีเอกลักษณ์ของตนเองมากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน

๕. ลักษณะนิสัยตัวละครในนิทานชาดกและนิทานอีสป

๕.๑ นิทานชาดก มีสัตว์ที่แบ่งตามการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ ๑๒๓ พระชาติ และสัตว์อื่นที่เป็นตัวประกอบอีก ๘๗ เรื่อง รวมนิทานเรื่องสัตว์ ๒๒๐ เรื่อง สัตว์ในนิทานชาดกจึงมีหลายพวก ตั้งแต่สัตว์ที่มีจริงในโลก และสัตว์ในจินตนาการ เช่น ครุฑ นาค กิณร สัตว์กลีบชาติมาเกิด เช่น หู หงส์ เป็นต้น

๕.๒ นิทานอีสป มีตัวละครเป็นสัตว์เพียง ๔๕ ชนิด ส่วนมากมีลักษณะทั่วไปเหมือนสัตว์จริง ๆ มีสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษ คือ หานไซเป็นทอง สัตว์แปลง คือ แมว เท่านั้น

๕.๓ เปรียบเทียบลักษณะนิสัยตัวละคร ส่วนมากสัตว์มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกัน ที่แตกต่างกันบ้าง เช่น ราศีที่ในนิทานชาดกไม่ค่อยร้าย แต่ในอีสปโง่ แต่ในชาดกฉลาด เป็นต้น

๖. ลักษณะสุภาษิตในนิทานชาดกและนิทานอีสป

๖.๑ นิทานชาดก สุภาษิตจะสอดแทรกอยู่ในนิทาน นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจมีมากกว่าหนึ่งสุภาษิต สุภาษิตในชาดกมักจะมีคำกลาง มุ่งให้เลือกรูปคดีเอาเอง แต่สุภาษิตจะสุ่มลึกซึ้ง เพราะมีสุภาษิตหลายระดับ

๖.๒ นิทานอีสป สุภาษิตจะสรุปไว้ท้ายนิทาน มุ่งสอนเพียงจุดเดียว มักสอนโดยตรงทั้งข้อห้ามและขอเสนอแนะให้ปฏิบัติ

๖.๓ เปรียบเทียบสุภาษิต สุภาษิตในนิทานอีสป ในนิทานที่มีโครงเรื่องเหมือนกัน สุภาษิตก็จะตรงกัน แต่มีบางนิทานโครงเรื่องคล้ายกัน แต่สุภาษิตอาจต่างกัน เพราะมองคนละแง่ สุภาษิตในชาดกจะมีความสุ่มลึกซึ้งกว่า และมุ่งแก้ปัญหาที่ตนเห็นมากกว่าปลายเหตุ อย่างไรก็ตาม ถากล่าวโดยสรุปสุภาษิตในนิทานทั้งสอง มุ่งสอนธรรมที่เป็น

หลักใหญ่ ๓ ประการ ตรงกัน คือ สอนให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว และแสดงสภาวะธรรมที่เป็นจริงเป็นคติ

๗. คุณค่าของนิทานชาดกและนิทานอีสป

นิทานทั้งสองมีคุณค่าโดยตรงในการสอนจริยธรรม ส่วนคุณค่าด้านอื่น ๆ ที่สอดแทรกอยู่ในนิทาน เช่น ด้านการศึกษาจิตวิทยา สภาพสังคม ฯลฯ ล้วนน่าสนใจ เนื่องจากนิทานชาดกเป็นนิทานที่โครงเรื่องซับซ้อน เป็นเรื่องยาว ย่อมสอดแทรกสาระต่าง ๆ ลงได้มาก แต่นิทานอีสปก็ยังมีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันมากนัก

ขอเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบนิทานทั้งสองนี้ ผู้วิจัยได้พบปัญหาและประเด็นสำคัญที่จะเสนอแนะเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา และด้านการค้นคว้าต่อไป ดังนี้

๑. ขอเสนอแนะแก่กองตำรา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

๑.๑ ควรสร้างหนังสืออ่าน ประเภทนิทานสำหรับเด็ก โดยคัดเลือกนิทานชาดกเฉพาะเรื่องสัตว์ที่เหมาะสมสำหรับเด็กประถมศึกษา

๑.๒ นิทานที่รวบรวมจากชาดก ควรตั้งชื่อหนังสือว่า "นิทานชาดก" ไม่ควรตั้งชื่อเป็นอย่างอื่น

๑.๓ ถ้าตั้งชื่อเป็นอย่างอื่น อย่างหนังสือ "นิทานสุภาษิต" หรือ "นิทานคติธรรม" ควรบอกคว่านิทานเรื่องใดที่นำมาจากนิทานชาดก เพื่อเคารพในต้นเค้าดั้งเดิมของนิทานเรื่องนั้น ๆ

๑.๔ นิทานที่คัดเลือกแล้ว ควรดัดแปลงโดยใช้ภาษาง่าย ๆ นับตั้งแต่ชื่อเรื่อง ก็ควรตั้งชื่อตามชื่อสัตว์ที่เป็นตัวละครในเรื่อง แบบนิทานอีสป

๑.๕ สุภาษิตในนิทานควรคงไว้ จะสรุปไว้ท้ายเรื่อง หรือจะสอดแทรกในนิทานก็ได้

๑.๖ ข้อความที่ไม่จำเป็นเกี่ยวกับเรื่อง เช่น ประมวลเรื่องการกสิขชาติ
 ฉากที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องควรรคคอก

๑.๗ นิทานที่เหมาะสมสำหรับเด็กได้แก่มีทานต่อไปนี้

ลักขณชาดก (๑๑)	นิโครตชาดก (๑๒)	กัณฐิณชาดก (๑๓)
ขราหิยชาดก (๑๕)	ติปัลลัตถมิกชาดก (๑๖)	มัตถกัตถชาดก (๑๘)
นพพานชาดก (๒๐)	กุงคะมิกชาดก (๒๑)	กุกกุรชาดก (๒๒)
โภจนาณิชาดก (๒๓)	มณีพามุขชาดก (๒๖)	นันทวิสาธชาดก (๒๘)
กัณหาชาดก (๒๙)	กุดาวกชาดก (๓๑)	โมรณัจจชาดก (๓๒)
สัมโมทมานชาดก (๓๓)	วัฏฏกชาดก (๓๕)	ติตติรชาดก (๓๗)
พกชาดก (๓๘)	กโปตกชาดก (๔๒)	เวฬุชาดก (๔๓)
วานรินทรชาดก (๕๗)	ตโยชัยมชาดก (๕๘)	สีลวนาคราชชาดก
สัจจกัรชาดก (๗๓)	มัจฉชาดก (๗๕)	วัสสกาลโกณฑชาดก
มิตจินต์ชาดก (๑๑๔)	อนุสาสิกชาดก (๑๑๕)	ติตติรชาดก (๑
วัฏฏกชาดก (๑๑๘)	อกาลราวีชาดก (๑๑๙)	มุสิกชาดก (๑๒
อัคคิกภววิทวาชาดก (๑๒๙)	สุวรรณังสีชาดก (๑๓๖)	พิพพชาดก (๑
กาดชาดก (๑๔๐)	วิโรจนชาดก (๑๔๓)	สิงคาลชาดก
สิงคาลชาดก (๑๕๒)	สุกกรชาดก (๑๕๓)	คณชาดก (๑๕๗)
โมรชาดก (๑๕๙)	นกุลชาดก (๑๖๕)	สีหัจฉิมชาดก (๑๘๙)
วิรกชาดก (๒๐๘)	กุงคะชาดก (๒๐๖)	สูงสูมารชาดก (๒๐๘)
กัณหกลกชาดก (๒๑๐)	กัจฉชาดก (๒๑๕)	กาสาชาดก (๒๒๑)
จุมพินนทีชาดก (๒๒๒)	พกชาดก (๒๓๖)	สีพพารุชาดก (๒๔๑)
สุกชาดก (๒๕๕)	สุชาตชาดก (๒๖๙)	อุลุกชาดก (๒๗๐)
โลลชาดก (๒๙๔)	รุจิรชาดก (๒๗๕)	วัชชีกสูกรชาดก (๒๘๓)
สัมปัตตชาดก (๒๙๖)	ชัยพพชาตชาดก (๒๙๔)	ชวตถุชาดก (๓๐๘)
สสบันนิตชาดก (๓๑๖)	ติตติรชาดก (๓๑๔)	โกกาสิกชาดก (๓๓๑)

พา นรชาดก (๓๘๒)	สันนิเวทชาดก (๓๘๘)	ลฎกิกชาดก (๓๘๗)
สุวรรณมิกชาดก (๓๘๘)	วันทาโรหชาดก (๓๖๑)	มิกโลปชาดก (๓๘๑)
นันทิมิตรราชชาดก (๓๘๕)	สุวรรณกัทักฎกชาดก (๓๘๘)	คิณฑชาดก (๓๘๘)
ทัฬหปุณยชาดก (๔๐๐)	มหาภิชาดก (๔๐๗)	ทีปชาดก (๔๒๖)
คิณฑชาดก (๔๒๗)	มหาสุวรรณชาดก (๔๒๕)	ปุตติมังสชาดก (๔๓๗)
มาตุโปสกชาดก (๔๕๕)	มหากัณห์ชาดก (๔๖๘)	ชนนังสชาดก (๔๗๖)
สรภชาดก (๔๘๓)	สาสิเกทวารชาดก (๔๘๔)	มหาอุกกุสชาดก (๔๘๖)
ปัญจอุโปสถชาดก (๔๘๐)	คัจจนชาดก (๔๘๒)	โรหมมิกชาดก (๕๐๑)
หังสชาดก (๕๐๒)	สัจจคิคุมพชาดก (๕๐๓)	ฉัททันตชาดก (๕๑๔)
มหาภิชาดก (๕๑๖)	จุลหังสชาดก (๕๓๓)	

๒. ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๒.๑ วิเคราะห์นิทานชาดก พิจารณาในแง่การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ทั้ง ๕๘๗ พระชาติ ว่า ชาติใดบำเพ็ญบารมีอะไร ทั้งสิบบารมี ถ้าให้ละเอียดอาจแยกเป็น บารมี อุปบารมี และปรมาตตบารมี

๒.๒ วิเคราะห์นิทานชาดกในแง่ต่าง ๆ เช่น ค่านสุนทรีย์และปรัชญา โดยเฉพาะคาถาสุภาสิตในชาดกและรวบรวมทำบรรณานุกรมสุภาสิตที่สมบูรณ์

๒.๓ เปรียบเทียบนิทานชาดกส่วนต่าง ๆ กับต้นฉบับในพระคัมภีร์อรรถกถาชาดก

๒.๔ วิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดก กับนิทานชาดกในปัญญาสาสตราด

๒.๕ วิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดก กับนิทานชาดกในชาดกมาลา หรือจริยปิฎก

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- เกษม บุญศรี "พระปฐมสมโพธิกถา" คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา
โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๑, ๘๖๙ หน้า
- เกษม บุญศรี "วรรณคดีบาลี" ข้อฟ้า ๑๕ : ๓๖ - ๔๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖
- กิ่งแก้ว อัดดากร "คติชาวบ้าน" คู่มือภาษาไทยเล่ม ๓ หน้า ๓๐๘ - ๓๑๖ หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๒
- กิ่งแก้ว อัดดากร วรรณกรรมจากบ้านใน โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๔, ๔๔๔ หน้า
- กุลดาม มัลลิกะมาส "การสอนวิชาวรรณคดี" คู่มือภาษาไทยเล่ม ๓ หน้า ๒๕๓ - ๒๗๓ หน่วย
ศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๒
- กุลดาม มัลลิกะมาส คติชาวบ้าน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงวาศ
ประสาธธาตุการย์ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ๒๕๑๖, ๒๓๓ หน้า
- กรมการกองตำรา, คณะ มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย (รวบรวม) พุทธศาสนสุภาษิต โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๕, ๓ เล่ม
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "โคลงสุภาษิตที่อุปกรณัม" บทละครพูดเรื่องเงาะป่า
และประชุมโคลงสุภาษิต องค์การคุรุสภา ๒๕๐๕, ๒๓๖ หน้า
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิมิตชาคก" พระคัมภีร์
ชาคกแปล เล่ม ๑ โรงพิมพ์พิมพ์ศรี ๒๕๔๓, ๒๕๑ หน้า

โจเซฟ จาคอบส์ นิทานอีสป ยศ วัชรเสถียร แปล แพรวพิทยา ๒๕๐๕, ๑๖๘ หน้า

จอม บุญตาเพชร และ พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ นิทานชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ สำนักพิมพ์ธรรม-
บรรณาการ ๒๕๑๖, ๒ เล่ม

จ. สเปนเซอร์ ชาดกมาลา รัชการโกศล แปล โรงพิมพ์ไทยเกษม ๒๕๑๓, ๒๕๖ หน้า

เจตนา นาควัชร วรรณไวทยากร : วรรณคดี โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔, ๑๕๗ หน้า

เจือ สตะเวทิน วรรณคดีพุทธศาสนา คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๔๐๑ หน้า

ฉลาต บุญลอย ประวัติวรรณคดี บาลีเล่ม ๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๕, ๑๓๕ หน้า

ฉัฐมา อาษาวัฐ การศึกษาคานิยมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศจากวรรณกรรมที่วัยรุ่นสนใจ ปรินญา
นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ๒๕๑๔, ๑๑๗ หน้า

ชลอ อุทกภาณ พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์ แพรวพิทยา ๒๕๑๔, ๘๕๒ หน้า

ฐานิสร์ ชาคริตพงศ์ "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร พิมพ์เนื่องในโอกาสงานสี่ศาสตราจารย์
๘ กันยายน ๒๕๑๕ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๕, ๑๓๕ หน้า

ธรรมโกศอาจารย์, พระ ปริทรรศเนวสสันดรชาดก เสริมวิทย์บรรณาการ ๒๕๑๓, ๕๓๒ หน้า

ธรรมนิเทศหาญ, พระ และคนอื่น ๆ (รวบรวม) ชาดกสุภาสิต กองอนุศาสนาจารย์ กรม
พุทธศึกษาทหารบก ๒๕๓๒, ๑๔๗ หน้า

ประพิณ ศรีณรงค์ และสงวน อึ้งคง สารานุกรมวรรณคดี ก้าวหน้าการพิมพ์ ๒๕๐๖, ๖๑๘ หน้า

ประสาร ทองภักดี พุทธวิธีสอน โรงพิมพ์อักษรสาส์น ๒๕๑๓, ๓๘๐ หน้า

เปลื้อง ณ. นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๕ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๐, ๔๖๗ หน้า

เปลื้อง ณ. นคร พจนะ - สารานุกรมฉบับทันสมัย เล่ม ๑ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๖, ๖๐๓ หน้า

พรพรรณ ชารานูมาศ วรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา บรรณกิจเทรดดิ้ง ๒๕๑๕, ๔๗๕ หน้า

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม ๔๒ - ๔๕ อนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พุทธศักราช ๒๕๐๐
โรงพิมพ์การศาสนา

ขวาทระดาล เนห์รุ พมด็นอินเดีย กรรณา กุศลาลัย แปด โรงพิมพ์ศูนย์การพิมพ์ ๒๕๑๕, ๒ เล่ม

ระแบบ รัฐญาโน, พระมหา "รัศนะจากชาดก" พุทธธรรม ๗ : ๑๓ - ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๔

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ โรงพิมพ์การ
ศาสนา ๒๕๑๕, ๑๐๕๓ หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๐ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๑๒,
๖๕๒ หน้า

ราชบัณฑิตยสภา - นิมาตชาดก เล่ม ๒๓ ภาคผนวก ราชบัณฑิตยสภา พิมพ์ดูแล้วยา ภายใงาน
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันตรงกับเสด็จสวรรคต ๒๓ ตุลาคม ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๗๔, ๒๖๒ หน้า

เรื่องอุไร กุศลาสัย ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (ภารตวิทยา) โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๐,
๓๗๒ หน้า

ลีไทย, พระมหาธรรมราชา ไตรภูมิพระร่วงของพญาลีไทย องค์การค้ำคุรุสภา ๒๕๐๓, ๓๒๖ หน้า

วิจัยทางพระพุทธศาสนา, หน่วยงานกรมศาสนา นามานุกรม บาลี - ไทย หมวดบุคคล เล่ม ๑ โรง
พิมพ์การศาสนา ๒๕๐๖, ๑๖๐ หน้า

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา คาถาชาคกและแบบอักษรอริยกะ โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔, ๖๗ หน้า

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา พุทธประวัติ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๐๖, ๓ เล่ม

วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) "ประวัติศิลปะ" ชีวิตการต่อสู้และเคล็ดลับแห่งความสำเร็จ ศิลปา-
บรรณาการ ๒๕๐๒, ๘๕๑ หน้า

ศิลปากร, กรม ปัญญาสชาคก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค ๑ - ๒ ศิลปบรรณาการ ๒๔๘๘, ๒ เล่ม

ศิลปากร, กรม ประชุมโคลงโลกนิติ โพธิสามัคคีการพิมพ์ ๒๕๑๔, ๓๑๖ หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง หนังสืออ่านเพิ่มเติมนิทานคติธรรม ชั้นประถมศึกษาที่ ๓ - ๔ โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๕๑๓, ๖๓ หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง หนังสืออ่านภาษาไทยเรื่องนิทานสุภาษิต โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๖, ๑๒๕ หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง หนังสืออ่านเพิ่มเติม นิทานอีสป ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๘,
๗๒ หน้า

เสวีชัย พันธวังษ์ พุทธศาสนานามหายาน โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ ๒๕๑๒, ๓๑๒ หน้า

สาโรช บัวศรี พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ องค์การค้ำชูสภา ๒๕๑๓, ๖๑ หน้า

สิทธา พิณจตุรคด และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการ
ปกครอง ๒๕๑๕, ๕๕๖ หน้า

สุชีพ ปุณฺณานุกาพ พจนานุกรมพุทธศาสนาไทย - อังกฤษ เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๔, ๔๗๒ หน้า

สุชีพ ปุณฺณานุกาพ พระไตรปิฎกฉบับประชาชน เล่ม ๑ - ๔ เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๕, ๔ เล่ม

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ คติชาวบ้านกษัตริย์ ก้าวหน้าการพิมพ์ ๒๕ ๒, ๒๑๐ หน้า

ส.อ.ส. (สำนักอบรมครูวัดสามพระยา) พระคัมภีร์ชาตกแปล เล่ม ๑ - ๒๐ โรงพิมพ์พิมพ์ศรี ๒๕๔๓,
๒๐ เล่ม

อนุমানราชชน, พระยา เลาเรื่องในไตรภูมิ คลังวิทยา ๒๕๑๕, ๒๑๒ หน้า

อนุমানราชชน, พระยา อุปกรณรามเกียรติ์ โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๔๗, ๒๐๔ หน้า

อุทัย ธรรมสาโร, พระมหา พระพุทธศาสนาและโบราณคดีในทวีปเอเชีย ๒๕๑๖, ๕๑๑ หน้า

Artzybasheft, Boris, Aesop Fables, The Vikank Press, New York, 1947, 88 pp.

- Dadley, P. Lavinia, "Aesop" in Encyclopedia Americana, Vol. 1, pp. 197 - 198, edited by Lavinia P. Dadley, Printed in the U.S.A., 1957.
- Eland, Rosamund G. "The Perrils of Fiction : Aesop in the Eighteenth Century Nursery" อักษรสาร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Hampreys, Christmas, A Popular Dictionary of Buddhism, The Citadel Press, 22 Park Avenue South, New York.
- Hasting, James "Jataka" Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol. 7 pp. 491 - 493. edited by James Hasting, Chales Scribner's son, New York.
- Jacobs, Joseph The Fables of Aesop, The Macmillan Company, New York. 1956, 174 pp.
- Preece, Warren E. "Aesop" in Encyclopedia Britanica Vol. 1 pp. 220 - 221, edited by Warren E Preece, Printed in U.S.A. 1971.
- landers, Barbara, A Selection of Aesop Fables, Edson (Printers) Ltd. Leavesden, Watford, Hertf 149 pp.

រាជធានី

ภาคผนวก ๑
บรรณานุกรมสุภามิตจากนิทานชาดก

ภาคผนวก ๑

บรรณานุกรมสุภาษิตจากนิทานชาดก

กัณฑ์

น ตสฺส วุฑฺฒิ กุสลปฺปสฺสตา
โย วุฑฺฒาโน โน หสฺเต ปติภูตฺถุ
ตสฺสุปฺ วัธฺมึ ปฺริสฺสุมานो
ปตฺตารปี ชฺชูล วชฺชาย ชีโร

บุคคลใด เมื่อเจริญขึ้นยอมกลืนกินทรัพย์สินของตนเสีย ความเจริญของบุคคลนั้น ท่านผู้ฉลาด
ทั้งหลายหาสรรเสริญไม่ ส่วนบุคคลผู้เป็นปรารภจริงเกี่ยวกับความพินาศของบุคคลนั้น ย่อมพยายามตัดราก
เงาเสีย

ปลาชชากก (๓๗๐)

ภตฺตฺตฺตฺเต ปฺรภฺกนฺโต ยํ ฐานมฺชิตฺตฺตฺติ
สุโร อตฺตปฺริจฺจาคี ลมฺมานอ ภามฺหิ

บุคคลผู้กล้าหาญ สู้อละตนพากเพียรพยายามในประโยชน์ของท่านผู้ใดเลี้ยงดูตนมา ย่อม
ถึงซึ่งฐานะอย่างใด เราเป็นผู้จะท่องเที่ยวฐานะอย่างนั้น

อัพภันตรชาดก (๒๔๑)

มาตฺรํ ปิตฺรํ วาปี ชินฺณนฺน กตฺตโยพฺพเน
ปฺนุ สนฺตฺตา น ภรฺนฺติ ตทา กณฺโห ปโมกฺขติ

ผู้ซึ่งกำลังทรัพย์พอเลี้ยงดูมารดาบิดาได้ ไม่เลี้ยงดูบิดามารดาผู้แก่ชรา คนเหล่านั้นเป็น
อกตัญญู ไม่ใช่มิตรของเรา สุนัขของเราจกซากินเมื่อใด สุนัขค่าจะหลุดเชือกหาเส้นไปกินเมื่อนั้น

มหากัณ्हชาดก (๔๖๕)

มฺนุจฺเจตฺ มหานาคํ โยยํ ภรฺติ มาตฺรํ
สเมตฺ มาตฺรา นาโค สห สพฺเพหิ ญาตีภิ

ผู้ทั้งหลาย จงปล่อยพญาช้างผู้เลี้ยงมารดาเสียเถิด พญาช้างจงอยู่กับมารดาและฝูงญาติเถิด

มาตุโปสกชาดก (๔๕๕)

โสโว อหํ ปโมกฺขามิ มาตาเปติภรํ มิคํ
นนฺทนฺตุ มาตาปิตโร มุคฺคํ ทิสฺว มหามิคํ

ข้าพเจ้านั้นจะปล่อยเนื้อผู้เลี้ยงดูบิดามารดาโดยแท้ มารดาบิดาเห็น มหามฤคหลุกพ้นจาก
บ้างแล้ว ก็จงพากันยินดีเถิด

โรหมิคชาดก (๕๐๑)

อกตญฺญมกตฺตารํ กตฺสฺส อปฺปฏิการกํ
ยสฺมี กตญฺญตา นตฺถิ นีรตฺถา ตสฺส เสวนา
ยสฺส สมฺมุขจินฺณณ มิตฺตชฺชโม นลพฺภกิ
อนุสฺสุมมกฺโกสํ สนิกํ ทมฺหา อปฺภกเม

นาคีเคียนคนอกตัญญู ไม่รู้จักที่ท่านทำอะไรไม่ทำอะไรอะไร ๆ ไม่ทำการตอบแทนคุณที่ท่านทำ
ก่อน ความกตัญญูไม่มีในบุคคลใด การส่องแสงพสกมบุคคลนั้นไร้ประโยชน์ มิตรธรรมอันมีจิตใจ ย่อมไม่
ไต่ควยอุปการคุณ อันตนประพาศแล้วทอหนาบุคคลใด บัณฑิตไม่ต้องริษยา ไม่ต้องควาวานุคคลนั้น คอยออก
ห่างจากบุคคลนั้นที่ละนอย ๆ

ชวสกุณชาดก (๓๐๘)

อกตญฺญุสฺส โปสสฺส นิจฺจํ วิวรทฺสฺสินโน
สพฺพญฺเจ ปฺรวิ ทชฺชา เนา นํ อติราชเย

ถึงหากจะให้แผ่นดินทั้งหมด แกกนอกตัญญูคอยมองหาของอยู่เป็นนิตย์ ก็ไม่ให้เขาชื่นชมได้เลย

สีลวานาคชาดก (๙๒)

อชาตปฺกฺษา ตรุณา ปฺตฺตกา มยฺห โกลิย
เต มํ ภตฺตา ภริสฺสฺสนฺติ ตสฺมา เตสํ อินี ทเท
มาตา ปิตา จเม วุทฺธา จินฺนกา คตโยพฺพนา
เตสํ ตฺถุณฺเชน หาทฺถุน มฺญฺเจ ปฺพุเพ กตํ อินี

ท่านโกลิย ผู้หนักที่ชนเมื่อกยังไม่เกิด เป็นลูกนอยของข้าพเจ้าเหล่านั้น ข้าพเจ้าเลี้ยงเขาแล้ว
จักเลี้ยงข้าพเจ้าต่อไป เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงว่าให้เขาภูหนี่ มารดาบิดาของข้าพเจ้าเขาแก่ ผ่านวัยหนุ่ม
ไปแล้ว ข้าพเจ้าคาบไปควยจอยปาก เพื่อท่านเหล่านั้น ชื่อว่าเปลืองหนที่ท่านกระทำไว้ก่อน

สารีเภทราชดก (๔๔๕)

อหฺชา ปชานามิ อหฺที เอตํ
อนฺนํ มิโค พรหมเณ ชตฺตฺยิสฺส
ปฺพุเพ กตฺตฺยจ อปฺจายมาโน
ตสฺมา มิคํ สรภํ โน หนามิ

ทานพรพรหมณฺ์ แมฉนฺ์นํทราบชอนฺ์แจมแจงวํ มถคเป็นอาหารแห่งกษัตริย์ แต่ฉนฺ์นอบนอมคุณ
ทีละมั่งกระทำในปางก่อน เหตุฉนฺ์นํ ไมขอชวาเนอละมั่งเป็นเค็ดชาค

สรภชาคก (๔๘๓)

อาภิกฺขุณฺทฺตฺโธ ปุริโส ชาติโจลํ ว มกฺขิโต
ปเทสํ ทํ น ปสฺสามิ ยตฺถ ทารุํ นปาทเย

บุรุษผู้เกลือกกลั้วความหยาบ ลมหลูทอนฉาที่ตนนุงอยู่ เราไมขอคุณมันเลย เราจะพึงให้
เขี้ยวตกไปในบุรุษไรเล่า

ติตติรชาคก (๔๙๘)

กาม

ชิริตฺตฺตฺมํ มหาภายํ ชิริตฺตฺตฺ มํ อเจตนํ
ยตฺถ ฉายายหํ ชารํ อวหามิ วาหามิวา

น่าเกลียด เรามีร่างกายใหญ่โตเกินไป น่าชัง เราที่ไมมีความคิด เหตุที่เรตองนำมา
หรือนำไป ซึ่งชู้ของเมีย

กาทาคิชาคก (๑๒๗)

ยวาทเวสฺสฺสฺหุ กิณฺุจิ ทวาทเว อชาทิสฺสํ
สงฺคฺมมฺ กุลฺลา โลเก นหิสนฺุติ อภินฺุจฺนํ

ฉนฺ์นํเนอหนอยหนึ่งของเหยียนั้น ยังมีอยู่เพียงใด พวกนกตะกรรมในโลกต่างได้มาลอมแยง
จิกกินอยู่เพียงนั้น แต่หาได้เบียดเบียนนก ซึ่งไมมีอะไรเป็นกังวลไม

สีลวิมังสชาคก (๓๓๐)

วาติคนุโธ ตินิรานัง   กุสมุตโทโว โขสวา
ทูเร อิติโทธิ สุตฺตนิ   คมฺพกามา อุตฺตนิ มํ

กลืนแห่งดอกคิมิรพฤษทั้งหลายฟุ้งกระหอบไป นำไฉนมหาสมุทรก็ก้องคนองใหญ่ ข้าแต่พระเจ้าคัมภราช พระนางสุสันธิ อยู่ไกลจากพระนครนี้ กามทั้งหลายเจาะแทงหทัยข้าพระพุทธเจ้าอยู่

สุสันธิชาคก (๓๖๐)

สุทฺธสฺสํ วชฺช มญฺเญสฺสํ   อคฺคโน ปน ทฺททสฺ
ชินฺนา ปติญฺจ ชารญฺจ   มฺปิ ทวญฺเญว ฉายสิ

โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก ท่านเสื่อมทั้งผิวทั้งซู้ เทียบกับเรา เจ้านั้นแหละขบเขา

จุลฉนฺนุคคหชาคก (๓๗๕)

อาจริยภริยํ สชา   ภริยํ มาตุลานิติ
ยทา โลเก คมิสฺสูตฺติ   ททา กญฺโห ปโมกฺขติ

คนทั้งหลายในโลกคบหาภรรยาอาจารย์ ภรรยาเพื่อน เอาบ้าง และนำเป็นภรรยา คนเหล่านั้น ไม่ใช่มิตรของเรา สุนัขของเราจกฆ่ากินเนื้อได้เมื่อใด สุนัขค่างจะหลุดจากเชือกทำเส้นไปกินเมื่อนั้น

มหากัณฑชาคก (๔๖๔)

อายตี โทส นญฺญาเย   โย กาเม ปฏฺิเสวติ
วิปากฺนฺเต หนฺนตี นํ   กิมนฺนํ ภาจติ

ผู้ใดเสพงามเพราะไม่รู้จักโทษ กามก็ยอมฆ่าผู้นั้นเสีย เหมือนนรีโรคผลไม่มีพิษฉะนั้น

กุนาลชาคก (๕๓๖)

อุจฺฉินฺนํ สิเนหคฺคฺโคโน   กุณฺทํ สารทิกวํ ปาณินา
สนฺติมคฺคฺเมว พฺรุหฺย   นิพฺพานํ สุกเตน เทสิทํ

เขอจงตัดความเสนหาของคนเสียให้ขาด เหมือนตัดคอกบัวในฤดูสารทฉะนั้น เขอจงพอกพูนทางแห่งความสงบ พระสุคตทรงแสดงนิพพานแล้ว

ทิฏฐชาคก (๒๕)

กิลีส

กินุเต ชฎาหิ ทุมเมธ   กินุเต อชินสาฎิยา
อพกนุ ทรนุเต คหน   พาหิรมุ ปริมชชสิ

เหยยี่บัญญัติาทราม   เจ้ามนชฎาทำไม   นุงหนิงเสื่อทำไม   ข้างในของเจ้ารุงรัง   เจ้ามัว
ซัดเตฆางนอก

โคชชากก (๑๓๘)

โยจ วนุตกสาวสสุ   สีเสสุ สุส มาหิโต
อุเปโต ทมสจุเจน   สเว กาสาวมรหติ

ผู้โคซำระกิลีสได้   ตั้งมันอยู่ในคี่ล   ประกอบควยทมะ   และสัจจะ   ผู้นั้นแล   ครอบงำกาสาวะ
ฉทุหันตชากก (๕๑๔)

กรรม

กลุขานการี   กลุขานัม   ปาปการี   จ   ปาปกัม
ยาหิส   วปเต   พีช   ตาหิส   หรเต   ผลัม

ผู้ทำกรรมดี   ย่อมได้รับผลดี   ส่วนผู้ทำกรรมชั่ว   ย่อมได้รับผลชั่ว   ทว่านพีช   หนโคไว้   ย่อม
เก็บไปซึ่งผล   เช่นนั้น

จุลลนินทียชากก (๒๒๒)

ภูฏฐี   กิศาสิ   ภาติ   โย   มิตุทานัม   อิชทุพุกิ
กายสุส   เกพา   มิตุทุพุกิ   นิรบ   โส   อุปชชติ

บุคคลใดมักประทุษร้ายมิตรในโลกนี้   บุคคลนั้น   ย่อมเป็นโรคเรื้อน   ผอมโซ   เขาผู้ประทุษ
ร้ายมิตร   เมื่อทำลายชินช   ย่อมเข้าถึงนรก

มหากปิชากก (๕๑๖)

นาจุ   จนตุ   นิกติปปัญโญ   นิกคยา   สุขเมชติ
อาราเช   นิกติปปัญโญ   พโก   กกุกฎคามิว

ผู้มีปัญญาอันล่อลวง   จะไคความสุขเพราะล่อลวงเป็นนิตยหามิได้   ผู้มีปัญญาเป็นซำคักกลับไค
รับผลของความชั่ว   คังนคยงถูกนุหนีมตายจะนั้น

พกชากก (๓๘)

ตทา ปรากฏ ไหฺว โหติ โปโส ชีวิตสงฺขโย
อด ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชวาปี น พุทฺธสิ

สัตว์จะสิ้นชีวิต ย่อมปรากฏความพินาศในกาลใด เราเข้ามาใกล้แล้ว ยังไม่เห็นจึงได้คิด
ขายและบ่วงที่ท่านดักไว้ในกาลนั้น

คิณฑชาคก (๓๘๘)

เอวํ โส นินฺโท เสติ โยอนุํ ปสฺสติ
ยถาหมชฺช ปหฺโต หโต เมณฺเฑน ทุมฺมคติ

ผู้ใดสรรเสริญยกย่องคนไม่ควรบูชา ผู้นั้นจะต้องถูกมันสนอง เหมือนอย่างเราผู้ทรมานปัญญา
ถูกแพะชนประหัตประหารเอาในวันนั้นนั้น

จิมฺมสาฎกชาคก (๓๘๙)

โกธ

สจฺจปฏิญฺญา ทวเมส โหตุ
อกฺโกธโน โหติ อญฺุปนาที
สพฺพญฺุจ เต นาคณฺุฬํ สฺุปฺญา
อคฺคิํว กิหมฺหาสุ วิวชฺชยฺนฺตุ

สัจจปฏิญาณของเขานั้น จงเป็นวาจาสัตย์เที่ยงตรงเถิด เธออย่าเป็นผู้มีความโกรธเป็น
เจ้าเรือน อย่าเป็นผู้ถูกโกรธไว้ แลขอสุบรรณทั้งหลาย จงอย่าได้มากล้ากลายนาคสกุลของเธอทั้งหมด
จงเว้นทางไกล คึงบุคคลผู้ไม่หวังความรอน เว้นไฟเสียในคิมหันตฤดูนั้น

จิมฺเปยชชาคก (๕๐๖)

อกฺโกธเน ชิเน โกธํ อสํมุํ สาธุนา ชิเน
ชิเน กถริยํ ทาเนน สจฺเจนาติกวาทินิ

ชานะผู้ที่โกรธด้วยไม่โกรธตอบ ชานะผู้ที่ไม่คือด้วยความดี ชานะผู้ตระหนี่ด้วยทาน ชานะผู้
มักพูดพลอย ๆ ด้วยความจริง

ราโชทาชาคก (๑๕๑)

ขันตี

สกา รฎฐา ปทพาศิโต	ฉลัญญ์ ชนปทํ คโต
มหนุทํ โภฏฐํ กยิราถ	ทฐุตถานํ นิเชตเว
ยตุถ โปสี น ชานนติ	ชาติยา วินเยน วา
น คตุถ มานํ กยิราถ	วลํ อญญาตเก ชเน
อิเทส วาสํ วสโต	ชาติเวทสเมณิ
ชมิคพฺพํ สปลญฺเณน	อปิ ทาสสฺส ทชฺฉิตํ

บุคคลผู้ถูกขับไล่ออกจากแคว้นของตน ไปสู่ชนบทอื่นแล้ว พึงสร้างฉางใหญ่ไว้ เพื่อเก็บความหยาบคายเถิด ในที่ใดไม่มีใครรู้จักตน โดยชาติหรือโดยวินัย คือ คุณสมบัติ ไปพึงทำการถือตัวในที่นั้น อยู่ในฐานอัญญาตกชน คือคนที่ใคร ๆ ไม่รู้จักยังดี ผู้มีปัญญาเคทานุภาพ แม้เสมอด้วยเปลวไฟ เมื่อตกไปอยู่ในที่ต่างประเทศถิ่น ควรอดทน แม้คำตะคอกขู่ของพวกทาส

ทัฬหราชกก (๓๐๔)

ขอ

น	คํ	ยาเจ	ยสฺส	ปิยํ	ชิตฺติเส
เทสฺโส	โหติ	อติยาจ	นาย		
นาโค	มณิ	ยจิโต	พฺรหฺมณ		
อหฺสฺสนิ	เยว	ททฺชฺคมา			

ไม่พึงขอของรักที่อยากได้กับเขา บุคคลยอมเป็นที่เกลียดชัง เพราะขอจัด ดังพญานาคราชถูกพรานรณคามสขอแกมณี ตั้งแต่เนิ่นมา พญานาคราชก็มีได้มาให้พระคาบสนั้นเห็นอีกเลย

มณิกัณฐราชกก (๒๕๓)

คือ

โย	อตุถ	กามสฺส	หิตานุกมฺปิโน
โอวชฺชมาโน	น	กโรติ	สาสนํ
เอวํ	โสณิโหโต	เสติ	เวพฺพสฺส ยถา ปิตา

บุคคลใด เมื่อท่านผู้หวังดีมีความเอ็นดูจะเกื้อกูลกล่าวสอนอยู่ มิได้กระทำตามที่สั่งสอนแล้ว บุคคลนั้นยอมถูกร้ายพิบัติกว่าจักเสีย นอนอยู่เหมือนมิดาของเวพฺพะนอนตายอยู่ฉนั้นใด ก็ฉนั้น

เวพฺพราชกก (๔๓)

อกทฺวา อปรณฺ ฌสฺส ปิตุ วุทฺทสฺสสาสนํ
กาล วาเต อคฺคิ กมฺม เวรมฺภานํ วสํ คโต

แรงมิกโลปไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของแรงอปรัมมะภูมิดา ผู้เจริญ บินผ่านลมกาลาวาขึ้นไป
จนตกอยู่ในอำนาจของลมเวรัมภาท

มิกโลปชาดก (๓๙๒)

อฏฺฐชฺรํ ชราทิเบ มิคํ วุทฺทากิวกุณิ
สทฺตกาเสททิ กุณฺตํ น นํ โวทิตุสฺสุเห

ดูกรมชราทิยา เราไม่สามารถที่จะสั่งสอนเนื้อที่มีกบถึงแปดกัณฑ์ มีเขาคดตั้งแต่โคนจน
ปลาย คือตั้งเจ็ดวันไปแล้ว

ชราทิยชาดก (๑๕)

เอวมฺปิ อธิ วุทฺทณฺ โย วากยํ นาวพุทฺธติ
อติสํมจโร ทิตฺโต คิซฺโผ วาตีท สาสนโน
สพฺเพ พุยสนํ ปโปโปนฺติ อทฺทวา วุทฺทสาสนํ

ผู้ใดไม่เชื่อฟังถ้อยคำของผู้ใหญ่ ผู้หวังประโยชน์นั้นเป็นผู้ลวงศาสนา คึงนกร้างไปลวงเขต
แดนต้องเดือดร้อน ฉะนั้นผู้ที่ไม่ทำตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ย่อมถึงความพินาศทั้งหมด

ดิฆฆชาดก (๘๒๙)

ตน

ยสํ สทฺธาน ทุมเมโธ อนตฺถํ จรติ อคฺคโต
อคฺคโต จ ปเรสญฺจ หิสาย ปฏิปฺชฺชติ

คนโง่ ๆ ใดยศแล้ว ย่อมประพฤติกวามฉิบหายแก่ตน ปฏิบัติเพื่อเบียดเบียนตนและคนอื่น ๆ

ทุมเมชชาดก (๑๒๒)

ยายญฺญมนุสาสติ สยํ โสลุปฺปจารินี
สาบํ วิปกฺขิกา เสติ หทา จกฺเกน สาธิกา

สาธิกาใดเล่าสั่งสอนผู้อื่น ตนเองเที่ยวคนองไป สาธิกานั้น คือ ตัวนี้ ถูกสอทับปราศจาก

ปีกอยู่

อนุสาธิกชาดก (๑๑๕)

ข้าแต่พราน เราทั้งสองไม่ยากจากกัน ก็ต้องจากกันไปอยู่คนละทางหาก สิ้นราตรีหนึ่ง
เมื่อระลึกถึงกันก็เคืองคร้อน คือ คิดถึงกัน เสร้าโศกอยู่ตลอดคราตรีหนึ่งทีล่วงไปนั้น ราตรีนั้นจักไม่มีอีก

ภัลลาคิกชาดก (๕๐๘)

อคารา ปจฺจุเปตฺตสฺส อานาคารสฺส เต สโต
สมณสฺส นตฺถิ สาธุ ยํ เปตฺมนโศ จลฺลิตฺถิ

ท่านตามเสร้าโศกถึงบุคคลใดซึ่งละโลกนี้ไปแล้ว การตามโศกเสร้าถึงบุคคลผู้ละไปแล้ว
นั้น ไม่เหมาะสำหรับท่านผู้เป็นสมณะจะเฝ้าเรือนเป็นมรรพจิต

มิกโปตตชาดก (๓๙๒)

ธรรม

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อามุขํ มหุทฺทํ ทปํ
อกุโณธํ อวิหีสณฺจ ขนฺตี จ อวิโรชนํ
อิจฺเจเต กุสเล ฆมฺเม รุจิเต ปสฺสาหิ อคฺคณิ
คโต เต ชายเต ปิตี โสภนสฺสญฺจนปฺภัก

ขอพระองค์จงทรงตรวจดูกุศลธรรมเหล่านี้ คือ ทาน สีล การบริจาค ความซื่อตรง ความ
อดทนและความไม่ประพฤตินิดจากคลองธรรม ซึ่งตั้งอยู่แล้วด้วยดีในพระองค์ แต่นั้นความปิติ และโสมนัส
ก็จะเกิดแก่พระองค์ไม่น้อย

นันทิมิกชาดก (๓๘๕)

ฆมฺมํ จรต ญฺาตโย ฆมฺมํ จรต ภทฺทํ โว
ฆมฺมจารี สุขํเสติ อสฺมิมิ โลเก ปรมฺหิ จ

ทั้งหลายผู้เป็นญาติ จงประพฤติธรรมสม่ำเสมอเถิด ความเจริญจักมีแก่ท่านทั้งหลาย ผู้
ประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ขัมมัทธชชาดก (๓๘๘)

ยสเสเต จตุโร ชมฺมา	คฺณา ปรมภทฺทกา
สจฺจํ ชมฺโม อิติ จาโค	ทิจฺฐํ โส อทิวตฺตติ
ยสฺส เต จ น	วิชฺชนฺติ คฺณา ปรมภทฺทกา
สจฺจ ชมฺโม อิติ จาโค	ทิจฺฐํ โส นาทิวตฺตติ

ธรรมทั้งหลายเป็นเครื่องพอกพูนเป็นเหตุเจริญอย่างยิ่ง สี่ประการ คือ สจฺจ ๑ ความ
 เพียงธรรม ๑ ความพากเพียร ๑ ความเสียสละ ๑ มีแก่ผู้ใด ผู้นั้น ย่อมก้าวล่วงศัตรูได้ แต่ธรรม
 เครื่องพอกพูนเป็นเหตุเจริญอย่างยิ่ง สี่ประการ คือ สจฺจจะ ๑ ความเพียงธรรม ๑ ความพากเพียร ๑
 ความเสียสละ ๑ เหล่านี้ไม่มีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมไม่ก้าวล่วงศัตรูไปได้

กฺมภิลชาดก (๒๒๔)

ยสเสเต จ ตโย ชมฺมา	วานรินฺท ยถา ทว
ทกฺขิยํ สุริยํ ปญฺญา	ทิจฺฐํ โส อทิวตฺตติ

ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ คือ ทักขิยะ สุริยะ ปญญา มีแก่บุคคลผู้ใด เหมือนมีแก่ท่าน
 บุคคลนั้น ย่อมล่วงพ้นศัตรูได้

คโยชัมมชาดก (๕๘)

ยสเสเต จตุโร ชมฺมา	วานรินฺท ยถา ทว
สจฺจํ ชมฺโฆ อิติ จาโค	ทิจฺฐํ โส อทิวตฺตติ

พานรินทร์ ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ คือ สจฺจจะ ชัมมะ อิติ จาคะ มีแก่บุคคลใด
 เหมือนแก่ท่าน บุคคลนั้นย่อมพ้นศัตรูไปได้

วานรินทชาดก (๕๗)

โย เว ชมฺมทฺธชํ กตฺวา	นิกฺขุโห ปาปมาจเร
วิสุตฺตสยิตฺวา ภูตานิ	พินฺหาณฺนาม ทํ วตํ

ผู้ใด เพิกขธรรมเป็นของ ให้สัตว์ทั้งหลายตายใจ ขอนตนประพาศความชั่ว พรตของผู้นั้น
 ชื่อว่าพรตล่วง

มุสิกชาดก (๑๒๘)

ลาโก อลาโก อยโส ยโส จ
 นิินทา ปลัสสา จ สุขี หุกขญจ
 เอเต อนิจจา มนุเชสุ ฌมา
 มาโสจิ กิ° โสจสิ โปฏฐปาท

แนะนำโปฏฐปาท ขรรพทั้งหลาย คือ ลาก ความเสื่อมลาก ยศ ความเสื่อมยศ
 นิินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์ เหล่านี้เป็นของไม่เที่ยงในหมู่มนุษย์ เจ้าอย่าได้เศร้าโศกเสียใจ
 กภาพิทธาตก (๓๒๘)

บาป

ชมโม รทโท อกทโทโม
 ปาป สัททลนฺติ วุจฺจติ
 สีสญฺจ นววิเลปนํ
 ศสฺส คุนฺโธ น กทาจิ ฉิชฺชติ

พระขรรพท่านกล่าวว่า เป็นห่วงน้ำไม่มีเปลือกถม บาปท่านกล่าวว่า เป็นเหงื่อ และมลทิน คือ
 ท่านกล่าวว่า เป็นเครื่องลูบไล้ใหม่ กลิ่นของศีลนั้นไม่หายสูญไปในกาลไหน ๆ มนุษย์ทั้งหลายผู้ขาดตัวกาย
 ย่อมพอใจทำบาป สัตว์ทั้งหลายผู้รักบาป ย่อมไม่พอใจทำบาป สัตว์ทั้งหลาย เช่น เรารื่นเริงในเคื้อนม
 พระจันทร์เต็มดวง ย่อมสละชีวิตได้

คุณทีลชาตก (๓๒๘)

น ปฏิจฺจมฺมํ ุสฺสติ มโน เจ นปฺปทฺสฺสติ
 อปฺโปสฺสูกฺกสฺส ภาทรสฺส น ปาปมฺปลิมฺปติ

ถ้าหากว่าใจของเจ้าไม่ประทุรร้าย กรรมเพราะอาศัยเจ้า ย่อมจะไม่ตกต้องเจ้า บาป
 ย่อมไม่แผดเผาเจ้า ผู้ใดชวนชวายเป็นผู้บริสุทธิ์

ศีตศีรชาตก (๓๒๘)

มชฺฐา มญฺญตี พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
 ยทา จ ปจฺจตี ปาปํ อถ (พาโล) หุกฺขํ นิคฺจฺจติ

คนโง่ ย่อมสำคัญบาปเป็นเหมือนน้ำหวานตลอดเวลาที่บาปยังไม่ให้ผล เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อ
 นั้น ย่อมระทมทุกข์

คุณทีลชาตก (๓๒๘)

มโน เจ เต น ปณฺหิ ปกฺขิ ปาปสฺส กมฺมโน
อปาภฺยสฺส ภทฺรสฺส น ปาปมฺมุติมฺปติ

ดูกรเจ้าภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าใจของเจ้าไม่ยอมไป เพื่อกรรมอันเป็นยาปกกรรม ย่อมไม่แปรเป็น
เจ้าผู้บริสุทธิ์ ไม่เป็นใจควย

ติคฺคิรชาคก (๓๑๕)

โย ทเร มตฺตํ กาลํ กํ สถาลมฺปิ โส ทเร
กตฺเตว ทยา ปาปํ ปฺนเปวํ กริสฺสสิ

บุคคลใดนำภษณะหินไป บุคคลนั้นแม้จะนำภษณะสำริดไปก็ตามเถิด เหมือนความชั่วที่เจ้า
ทำแล้วนั้นแหละ เจ้าก็จักทำความชั่วอย่างนี้อีก

จุลลฆฺนุกคชาคก (๓๑๖)

โย อปฺปทฺฐสฺส นรสฺส ทฺสฺสสิ
สฺทฺทฺสฺส โปสฺสฺส อนนฺกณฺสฺส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขโม รโฆ ปฏฺิวาควํ ชิตฺโต

บุคคลใดประทุษร้ายต่อภรรษา ผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้หมกจุก เป็นสัตว์ไม่มีกิเลสเพียงคังเนิน บาป
ย่อมกลับถึงบุคคลนั้น ผู้เป็นพาลเสีย คังขุสีอันละเอียดที่บุคคลชักไปสู่ที่ทวนลมขณะนั้น

สาธิตฺยชาคก (๓๑๗)

ปัญญา

น จิตฺติ สตฺโต อมโร ปฐฺพยา
ปญฺญาวิธา นตฺติ น นินฺทิตฺตพฺพา
สจฺเจน จ ฆมฺเมน ธิติยา ทเมน
อลมฺพมพฺพาหริตี นโฆ อธิ

สัตว์ ชื่อว่าจะไม่ตาย ไม่มีในแผ่นดิน ชนิดของปัญญาจะไม่มีก็หาไม่ได้ อธิบายว่า ชนิดของ
ปัญญามีอยู่ ไม่ควรนินทาชนิดของปัญญาแห่งคนอื่น เพราะเหตุชีวิตของคน คนในโลกนี้ ย่อมได้บรรล
ความดีที่ตนยังไม่ได้ เพราะ สัจจะ ๑ ธรรมะ ๑ ปัญญา ๑ ทมะ ๑

บิณฑกชาคก (๕๑๘)

นเว อนตฺถกุสเลน อตฺถจริยา สุขาวหา
หาเปติ อตฺถํ ทุมฺเมโช กมิ อารามิ โโก ยถา

การประพฤติประโยชน์ โดยผู้ไม่ฉลาดในประโยชน์ มิได้นำความสุขมาให้เลย คนโง่ทำ
ให้ประโยชน์เสื่อม เหมือนถึงท่าสวนฉะนั้น

อารามทฺฐกชาดก (๘๖)

นาจินฺตยนฺโต ปุริโส วิเสสมชิกจฺจติ
จินฺติตสฺส ผลํ ปสฺส มุตฺโตสฺมิ วชฺพนฺชนา

คนไม่คิด ก็บรรลุลความพิเศษไม่ได้ ใจผูกพันแห่งความคิดซี้ เราพ้นจากถูกฆ่าและจองจำ

วิภฺฏกชาดก (๑๑๘)

เสยฺโย อมิตฺโต เมชาวี ยญฺเจ พาดานุกมฺปโถ
ปสฺส โรหิณิกํ ฆมฺมิ มาครํ หนฺทฺวาน โสจติ

ศัตรูเป็นคนที่บัญญัติกว่า คนผู้นอนเคราะห์ แต่เป็นคนโง่ ไม่ประเสริฐเลย คู่ซี้ นางโรหิณี
โง่งงฆ่าแม่ตายแล้วร้องไห้อยู่

โรหิณีชาดก (๘๕)

เสยฺโย อมิตฺโต มติยา ลุเปโต
น เควว มิตฺโต มติวิปฺปหิโน
กมสํ วชิสฺสนฺติ หิ เอลมฺภูโค
ปุตฺโต ปิตุ อพฺลิตา ลุตฺตมฺงกํ

ศัตรูผู้มีความรู้ประเสริฐกว่า มีทรัพย์ปราศจากความรู้ ไม่ประเสริฐเลย คู่เถอะลูกชายโง่
คิดจะฆ่าลุง ก็จับเผ้าหัวของพ่อเสีย

มกสชาดก (๘๔)

หัตถา โภญจา มยุรา จ	หตุธิโย ปสทา มिका
ชพเพ สีหสฺส ภายนฺติ	นตุถิ กายสฺมิ ทุลฺยตา
เอวเมว มนุสฺเส ส	หโร เจปิ ปญฺจวา
โสหิ ตตถ มหาโหติ	เนว พาโล สรีรวา

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง คือ หงส์ นกกระเรียน นกยูง ช้าง และบรรดาเนื้อสัตว์ทั้งหลาย ย่อมกลัวสีหะ ในเรื่องกายจะเท่ากันไปได้ ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถึงหากร่างเล็ก แต่มีปัญญา ก็ย่อมเป็นใหญ่ในที่นั้นได้ ตัวใหญ่แต่โง่ จะเป็นใหญ่ไม่ได้เลย

เกฬีสลชาดก (๒๐๑)

จุกฺกุณฺฐे สุรมิจฺฉนฺติ	มนฺตีสฺส อกฺขุหลํ
ปิยฺญจ อนฺนปानมฺหิ	อตุเต ชาเต จปญฺจิตํ

ยามคัมภีรัน ปรรณนาผู้กล่าวหาญ ยามปรีชาการงานปรรณนาคนไม่พูดพรัว่า ยามมีข้าวน้ำ ปรรณนาผู้เป็นที่รักของตน ยามเกิดต้องการเหตุผล ปรรณนาบัณฑิต

มหาสารชาดก (๘๒)

ประมาท

อปฺปมาโท อมคํ ปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มินฺนติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา

ความไม่ประประมาท เป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ผู้ไม่ประมาท ย่อมไม่ตาย คนประมาทแล้วเหมือนคนตายแล้ว

ภันตุถินทุกชาดก (๕๒๐)

อสเมกฺขิตกมฺมมฺนุํ	ตุริตาทิโนปาทินิ
ทานิ กมฺบานิ ตปฺปนฺติ	อญฺหํ วชฺโฆหิตํ มุเช

บุคคลผู้มีการงานอันไม่พิจารณาเสียให้ถี่ถ้วน ทำให้เดือดร้อน ดังของร้อนอันบุคคลอมไว้ในปาก พรวคผลาดทำโดยรีบร้อน การงานเหล่านั้น ย่อม

สิงคาลชาดก (๑๕๒)

ปาณาติบาต

ปาณาติปาตา วิรตสฺส พุริ
อภยญฺจ โย สพฺพญฺเตสฺส เทติ
ทิจฺจเรว ชฺชเม ลภเต ปสฺสํ
สุคฺคญฺจ โส ยาทิ สรীরเกทา

ผู้ใดงดเว้นจากปาณาติบาตได้แล้ว และให้อภัยในสรรพสัตว์ได้ ผู้นั้นย่อมได้ความสรรเสริญ
ทันตาเห็น และครั้นแตกกายตายไป ย่อมไปสู่สวรรค์

มหาโมรชาดก (๔๘๑)

โยมิเคน มิคํ หนฺติ ปกฺขินํ ปน ปกฺขินา
สเทน วา สุตํ กิเลยํ กิ อนริยตรนฺตโต

ผู้ใดฆ่าเนื้อควายเนื้อคอก และฆ่านกควายนกคอก ตักผู้เลื่องลือควายเสียงเลื่องลือ อะไรเล่า
จะเป็นความเลวทรามยิ่งกว่าความเลวทรามของผู้นั้น

มหาหังสชาดก (๕๓๔)

สพฺเพ ทสนฺติ ทนฺตสฺส สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ
อตุคานํ ญฺมิมํ กตฺวา น ทนฺยฺย น ชฺชาตเย

สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดกลัวต่ออาญา เพราะสัตว์ทั้งหลายมีชีวิตเป็นที่รัก บุคคลควรทำตน
ให้เป็นเครื่องเปรียบ แล้วไม่ควรเบียดเบียนกัน ไม่ควรฆ่ากัน

คุณทิลชาดก (๓๘๘)

เอวญฺเจ สตุตา ชาเนยฺยํ ทุกฺขายํ ชาติสมฺภโว
น ปาโณ ปาณินํ ญฺญูญฺเย ปาณ ชฺชาติํ หิ โสจติ

หากสัตว์ทั้งหลายจะฟังรู้อย่างนี้ว่า ความเกิดนี้เป็นทุกข์ สัตว์มีชีวิต ก็มีหน้าที่ต้องฆ่าสัตว์
มีชีวิตด้วยกัน เพราะผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมเศร้าโศก

มตกมัตตชาดก (๑๘)

พาด

คจว ฆิณฺณํ อฺรโศ นฺราณํ
 ปณฺทฺสาสํ หริโศ พุโมว
 เอส ปทีโน มม ลุทฺทกาโว
 ขหามหํ ลุทฺทกาเว มชช

ความเป็นพาดนี้ เรามละเสียได้ เหมือนงูทิ้งหนังเก่า ซึ่งคร่ำคร่าเสีย เหมือนคนไม่
 ผลิตไบลีเหลืองทิ้งเสีย อันนี้เราละได้ซึ่งความเป็นพาด

มหาโมรชาดก (๔๕๑)

เนว พุฏฺฐุ นโย อคฺคิ น ฆมฺโม น สุภาสิคํ
 นิฏฺฐมฺเม พุฏฺฐุ ญฺญุเชถ โส จ สพุทฺธิ น รชชติ

เหตุปัจจัย สภาวะธรรม และคำสุภาสิค สามอย่างนี้ยอมไม่มีในคนใจร้าย บุคคลพึงทำความ
 เพียรก้าวไ้พ้นคนใจร้าย เพราะคนใจร้ายไม่ยินดีคำสุภาสิคของสัตบุรุษ

ทีปิชาดก (๔๖๖)

เพียร

วิฏฺฐม เระ มหาสิค วิฏฺฐม เระ ทวีปท
 จินฺท วรตฺตักิ ปาสํ นาทํ เวกา อเน ร เม

ข้าแต่เนื้อผู้กำลังใหญ่ มีเท้าดังทองคำ ท่านจงพยายาม ท่านจงพยายาม ตักบัวที่ติด
 เท้าอยู่ให้ขาดเถิด ข้าพเจ้าผู้เดียวเว้นท่านเสียจักไม่ร่นรมย์อยู่ในป่า

สุวณฺณนิคชาดก (๓๕๔)

โส ทฺวํ โยคํ ปญฺญชฺชสุ ฆุตฺตํ ฆมฺมุปลฺลนฺทิตํ
 ทว ปริยาปทาเนน มม ปาณฺสนํ จร

พอนั้นแดงประกอบความเพียร อันสมควร เข้าไปอาศัยซึ่งธรรม พอจงประพฤติการแสวง
 หาเอาชีวิตรอกให้แก่เราด้วยความพากเพียร พยายามของพอเถิด

มหาหังสชาดก (๕๓๔)

เอวํ	นิสฺสยสมฺปนฺโน	ภิกขุ	อารทฺชวํชิโย
ภาวยํ	กุสลํ	ขมฺมํ	โยคกฺกฺเขมสฺส
ปาปุณฺเณ	อนุปฺพุเพน		สพฺพสํโยชนกฺขยํ

ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยกัลยาณมิตร เป็นที่อาศัย ฟังปรารภความเพียร ยังกุศลธรรมให้เกิด เพื่อบรรลุดุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ก็บรรลุดุได้โดยลำดับซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นสังโยชนั้นทั้งมวล
 อลีนจิตตชาดก (๑๕๖)

มิตฺร

ฆตาสนํ	กฺญฺจเร	กณฺหสปร	
มฺหุชาภิสิตฺตํ	ปรฺมฺหา	จ	สพฺพา
เอเต	นโร	นิจฺจยโต	ภชถ
เตสํ	หเว	พฺพุพิทุ	สจฺจภาโว

ไฟกินเบรียง ๑ ข้างสาร ๑ งูเห่า ๑ พระราชาอันได้มรณาภิเศก ๑ หนึ่ง ๑ ทั้ง ๕ นี้ บุคคลพึงคบถว้ความระวางเป็นนิตย์ เพราะว่าทั้ง ๕ นี้ มีสภาพที่แน่นอนรู้ได้ยาก
 ฤณาลชาดก (๕๓๖)

ตครณฺจ	ปลาเสน	โยนโร	อุปนฺยหติ
ปรตฺตฺวาปี	สุรภี	วายนฺติ	เอวํ
			ชีรูปเสวนา

นรชนใดหอกุณณาด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ก็ย่อมหอมฟุ้งไปฉนั้นใด บุคคลผู้เข้าไปคบหาชู้รชนก็ย่อมเหมือนใบไม้อันหอกันชชาติมีกุณณาเป็นต้นฉะนั้น ถึงยังไม่อาจเป็นบัณฑิตได้ก็ย่อมได้รับเกียรติคุณว่า คบ กัลยาณมิตร
 สัตตคฺคฺมพชาดก (๕๓๓)

น	นํ	อุมฺหยเต	ทิสฺวา	น	จนํ	ปรฺกฺกฺนฺทติ
จกฺขุณิ	จสฺส	ททาติ		ปรฺกฺกฺกฺโลมฺญจ	วตฺตติ	
เอเต	ภวนฺติ	อาการา		อมิตฺตสมิ	ปรตฺกฺกฺฐิตา	
เยหิ	อมิตฺตํ	ชาเนยฺย		ทิสฺวา	สุตฺวา	จ
						ปรนฺชิโต

เห็นกันแล้วไม่ยิ้มแย้ม ๑ ไม่ซนซมต่อกัน ๑ สายตาใบ้ดูกัน ๑ มีกรรมอันขัดขวางกัน ๑

นทียติ ปุริโส นทีนเสวี

นจ หาเขต ฤทาจิ ฤลุยเสวี

บุรุษผู้สองเสพบกับคนเลว ย่อมเลวไปตามกัน เสพบกับคนดี ย่อมไม่เสื่อมจากความดีตลอดกาล เมื่อคนคบคนดีกว่าตน ย่อมเข้าถึงสวัสดีคุณโดยเร็ว เพราะฉะนั้นบุคคลควรคบคนที่ดีกว่าตนไว้เถิด

มนโชนชาตก (๓๔๗)

นาสุมเส กตปาปมฺหิ นาสุมเส อติกาตินา

นาสุมเส อตฺตตฺตญฺญตฺมฺหิ อติสนฺเทปิ นาสุมเส

บุคคลไม่ควรคบคนในคนทำบาป คนกล่าวเท็จ คนคิดแต่ประโยชน์ตน คนสร้างสงบสิ่งขมแค้นภายนอก

กฏฐชาตก (๔๔๘)

นุ โช ปนาทิกเณว สนฺถโว นาม ชายติ

ยโส หายติ อิตฺถินํ ตสฺมา ตาท ปรายินํ

ขึ้นชื่อว่าสันถวไมตรี จะเกิดขึ้นด้วยแรกพบปะกันเท่านั้นแล้วเกียรติยศชื่อเสียงของสตรี ก็จะไม่เสื่อมเสียไม่น้อยเลย เพราะฉะนั้น แม้จึงทำอุบายให้พระยาม้าหลิกหนีไป

วาทักคสิณชวชาตก (๒๖๖)

บุตฺติมจฺฉนํ กุสฺสฺสฺสเคน โย นโร อุนนยฺหติ

กุสฺสฺสฺสปิ บุตฺติ วายนฺนฺติ เหว พาลูปเสวนา

นรชนใดหอบลาเนาไว้ด้วยโอบก้า แม้โอบก้าก็ย่อมมีกลิ่นฟุ้งไปฉนั้นใด ผู้มักเสพจนพาด ถึงไม่ทำบาปกรรม ก็ย่อมได้รับคำดีเตือน ปราศจากเกียรติยศฉนั้น

สัทติกุมพชาตก (๕๐๓)

โปราณโจราน วโจ นิสฺมม มหิทามุโข โปถยมานุจาริ

สุสฺสญฺญ ตานํ หิ วโจ นิสฺมม คมฺมุตโม สพฺพกุณฺเณสุ อฏฺฐา

พญาช่างมหิทามุช เทียวประดีที่ประหารคน เพราะได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน พญาช่างตนกลับตั้งอยู่ในคุณธรรมทั้งปวง เพราะได้ฟังคำของผู้มีศีลสร้างรวมตนดีแล้ว

มหิทามุชชาตก (๒๖)

มิตฺตุรฺเปน พทฺโหว จนนฺนา เสวณฺติ สตุตฺโหว
ชเห กาวฺปฺริเส เทเต อุกฺกุโฏ วีย เสนกั

มีมากคนที่ปลอมเป็นมิตรมาคบหา บุคคลควรละบุรุษชั่วเหล่านั้นเสีย เหมือนไก่ละเหยี่ยวจะนั้น
กุกฺกุชชาก (๔๔๘)

มิตฺตุ กยิราถ สุทฺทญฺจ
อยิรญฺจ กยิราถ สุชากมาย
นิวตฺตโก โทว สเรภินฺทว
โมทาม ปุตฺเตหิ สมงฺคิกฺว

บุคคลพึงคบมิตรไว้ พึงคบไว้ทั้งคนใจดีและคนที่สูงส่ง เพื่อหลั่งมาแห่งความสุข เหมือนแพร
ที่คนหมัว วยป้องกันลูกศรใดจะนั้น เราทั้งหลายมันเิ่งอยู่พร้อมพรังควยลูก ๆ

มหาอุกุกุสชาก (๔๔๐)

มิตฺตุ สหายั กโรนฺติ ปณฺธิตา กาลเ อกาลเ สุขเมสนาย
กโรมิ เต เสนก เอตมตฺถั อริโย หิ อริยสฺส กโรติ กิจฺจ

หมูมิตฺติยอมณฺมิตฺตรสหาย เพื่อแสวงสุขทั้งในกาลและมีไชกาล เหยี่ยวเอ๋ย ข้าขอทำ
ประโยชน์แก่เจ้า เพราะอริยณฺมยอมกระทำกิจแก่อริยณ

มหาอุกุกุสชาก (๔๔๖)

ราชา เมโส ทิว มิติโต สชา ปาณสโม จ เม
เนว ตั วิช หิสฺสามิ ยาว กาลสฺส ปริยายั

ทิวชชานึ เป็นราชาแห่งเรา เป็นมิตรแห่งเรา ทั้งเป็นเพื่อนที่รักเสมอด้วยชีวิตของเรา
เราจักทอดทิ้งท่านไปไม่ได้เลย จนตราบเท่าวันตาย

หังสชาก (๔๐๒)

สาธุ สกฺขี กตฺ โหติ   เมตฺติ สํสฺติ สนฺถโว
สเจตฺ ฆมฺมํ โรเจสิ   ปาสํโสติ วิชานตฺ

ความเป็นเพื่อน ความไมตรี ความสนิทสนมในท่ามกลางบริษัท ท่านได้ทำไว้เป็นพยานก็
แล้ว ถ้าท่านขบใจธรรม คือ ไมตรี ท่านก็เป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ทั้งหลาย

โกสัมพียชาดก (๔๒๔)

สงฺเกตเว อมิตฺตสมฺมึ   มิตฺตสมฺมึปิ น วิสฺสเส
อกฺขา ภยฺมุปฺปนฺนํ   อปิ มฺลํ นิกฺกตฺติ

พึงระวังไว้ที่เดียวในปัจจุบันนี้ แม้ในมิตร ก็ไม่พึงวางใจ ภัยที่เกิดขึ้นแต่สิ่งที่มีภัย
ยอมตัดรอนแม้กระทั่งราก

นกุลชาดก (๑๖๕)

สํสฺนฺตา วิวสฺนฺติ   เข ทิสฺสา เต รเดสฺส
อารา ฐิตา สํสฺนฺติ   มนฺสา รฏฺฐาพฺสน

ข้าแต่พระจอมรถ คนที่เกลียดกัน อยู่รวมกันก็คงอยู่แยกกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเมืองขวัญ
แห่งแคว้น คนที่รักกัน ถึงอยู่ไกลกัน ก็คงอยู่รวมกันด้วยหัวใจ

ชานหงสชาดก (๔๗๖)

อปิ เจปิ พุพฺพโล มิตฺโต   มิตฺตฆมฺเมสุ ทิฏฺฐติ
โส ญาตโก จ พฺนฺนุ จ   โส มิตฺโต โส จ เมสฺสา

แม้มิตรมีกำลังน้อย แม้หากดำรงอยู่ในมิตรธรรมทั้งหลาย เขาก็นับว่าเป็นทั้งญาติทั้งพี่น้อง
เป็นทั้งมิตร ทั้งสหาย

คุณชาดก (๑๕๗)

อัญมิตฺตฺวโร	มิตฺโต	โย จ	มิตฺโต	วจีปโร
อนุปิยญจ	โย อาห	อปาเยสุ	จ โย	สชา
เอเต	อมิตฺเต	จตุตฺตารो	อิติ	วิญญาย
อารกา	ปริวชฺชชย		มคฺคํ	ปฏิกฺขํ
			ยถา	

บัณฑิตผู้มีวิจารณ์ญาณ ฟังแว่นไกลจากมิตร สัจจำพวกเหล่านั้นคือ มิตรผู้เข้าไปโดยส่วนเดียว คือ คนปกอลอก ๑ มิตรมีวาจาเป็นเบื้องหน้า คือ คนดีแต่พูด ๑ มิตรผู้กล่าวคำเป็นที่รักตาม คือ คนหัวประจบ ๑ มิตรผู้เป็นเพื่อนในอบายทั้งหลาย คือ คนชักชวนทางฉิบหาย ๑ ฟังแว่นให้ห่างไกล เสมือนบุคคลละเว้นทางอันมีภัยฉะนั้น

สัตตปตฺตชาดก (๒๗๕)

อสนฺตํ	โย	ปคฺคณฺหาติ	อสนฺตํ	จูปเสวติ
ตเมว	ชาลํ	กุรุเต	พฺยคฺุโม	สญฺชิวํโก
			ยถา	

ผู้ใดยกย่องและกบหาอัสตินุรูป อัสตินุรูปของทำดูนั้นแลให้เป็นที่เหยื่อ เหมือนพญาคชที่สัจชีพพุ่มขึ้น กระทำเขานั้นแลให้เป็นที่เหยื่อ

สัจฉิว ฆคก (๑๕๐)

โลก

ยํ	ลหฺขํ	เตน	ศุภฺรพฺพํ	อติโลโก	ที	ปาปโก
หํ	สรวํ	ค	เหตุวาน	สุวณฺณ	ปริหายติ	

ใดสิ่งใด ฟังพอใจสิ่งนั้น เพราะความละโมภจักชั้วนัก พรหมณีจับพญาหงส์เสียแล้ว จึงขาดไค้ทอง

สุวณฺณหํสชาดก (๑๓๖)

เอวเมว	มยํ	ราช	เย	จญฺเต	อติโลภิโน
อปฺเปน	พหุ	เชยฺยาม	กพา	เยเนว	วานโร

ข้าแก่พระราช ข้าพระองค์ทั้งหลาย และผู้ละโมภมาก่อน ๆ ก็เหมือนกัน ฟังเสียของมาก เพราะของน้อย อุจวานรกับตัวราชาสณะนั้น

กพายนฺนุฏฐิชาดก (๑๗๖)

วาทา

กลุ่ยามเนา มุญเจยยุย นหิ มุญเจยยุย ปาปิกั
โมกุโซ กลุ่ยามนิยา สาธุ มุทฺวา คปติ ปาปิกั

พืงเปล่งแคว่จากคี่เท่านั้น ไม่พืงเปล่งวาทาชั่วเลย การเปล่งวาทาคี่สำเร็จประโยชน์ได้
เปล่งวาทาชั่วย่อมเคื่อคร้อน

สารัมภชาตก (๘๘)

ตสุมา สชิวาจสุส มนุค ภาณี ออนุชโต
อตุถั ฆมมญจ ทีเปติ มชฺฐนตสุส ภาสิคั

บุคคลพืงเป็นผู้วาทาไพเราะอ่อนหวาน พุคพอประมาณไม่มากไม่น้อย ไม่พุกคนองเพื่อเจ้อ
ถอยค้ำกันใดแสดงอรรถและธรรม ถอยค้ำอันนั้นต้องเป็นภานิตไพเราะ

สุชาคาชาตก (๒๒๙)

ติโรกฺขวาโจ อสคั ปวิญฺฐ
โย สงฺคคี่สุ มุหิเรติ วากุยั
อาสีวิโส ทุมฺโขชฺตยาหุ คั นรึ
อารา อารา สัยเม ตาทิสฺมหา

คนใดปากบอสนับเข้าในพวกอัสถบุรุษ ชอบกล่าวถอยค้ำในประชุมชน นักปราชญ์เรียกคนนั้น
ว่า ผู้มีปากชั่วร้ายคล้ายอสรพิษ ควรระมัดระวังคนเช่นนั้นเสียแต่ไกล

ปัททรกชาตก (๕๑๘)

ถียา คุยหึ น สัเสยฺยุย อมิตฺตสุส จ ปณฺทิตโต
โยจามิเสน สั หาโร หทยตฺเตโน จ โย นโร

คนฉลาดไม่ควรขยายความลับแก่ หนึ่ง ๑ คนผู้เป็นศัตรู ๑ คนผู้มุ่งสินบน ๑ คนผู้หมาย
ลวงดวงใจ ๑

ปัททรกชาตก (๕๑๘)

บไซ ปเนต สุกนั คิริ สจฺจูป สณฺหิตัง
สเขต โปฏฺฐปาโท มุมฺมเร อฏฺฐสิโต

ถอยคำอันประกอบด้วยสี่จะ แต่ไม่รอดทุกชั้น ไม่งามเลย คุณแตกแตกเต้าโปฏฐปาทะ ถูก
เผาะอยู่ในซี่เต้า

ราชชาดก (๑๘๗)

น คุยมหตุถุ วิวเรยฺย รกฺเขยฺย นํ ยถา นิธิ
น หิ ปาตุกโธ สาธุ คุยมหตุโธ ปชานตา

บุคคลไม่ควรเปิดเผยความลับ ควรรักษาความลับนั้นไว้ เหมือนรักษาขุมทรัพย์ ความลับ
ถ้าใคร ๆ รู้เขาทำให้แพร่งพรายแล้ว ไม่ใช่เลย

ปิ่นทรกชาดก (๕๑๘)

ภณ สมฺม อนฺณฺญโต อตฺถิ ชนฺณฺญจ เภวลํ
สนฺติ หิ ทหฺรา ปกฺขี ปณฺณฺวานฺโต ชุตินฺชฺรธา

คุณรสหาย พวกเราอนุญาตแล้ว ท่านจงพูดเถิด แต่จงพูดถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ เป็นธรรม
อย่างเดียว เพราะวานกทั้งหลายที่ยังหนุ่ม แต่มีปัญญาความคิด มีญาณอันรุ่งเรืองมีมาก

อุลฺลชชาดก (๒๓๐)

มณฺณฺญเมว ภาเสยฺย นามนฺณฺญํ ภูทาจนํ
มณฺณฺญํ ภาสฺมานสฺส ครุภารํ อุทฺทชฺริ

ความพูดแต่คำที่นุ่มนวลเท่านั้น ไม่ว่าจะกาลไหน ไม่ควรพูดคำที่ไม่นุ่มนวลเลย เมื่อพราหมณ์
พูดคำนุ่มนวล โคนันทิวีสาลก็ลากภาระอันหนักไปได้

นันทิวีสาลชาดก (๒๘)

ยํ ปุจฺฉิตฺโต ยํ ตํ อกฺขา อณฺญํ อกฺขาติ ปุจฺฉิตฺโต
อตฺตปฺปสฺสโก โปโส นายํ อสฺมาก รุจฺฉติ

เต้านี้ถูกถามข้อใดไม่ตอบข้อนั้น ถูกถามแล้วไหลตอบอย่างอื่น บุรุษยกย่องตัวเองนี้ ไม่ถูก
ใจพวกเราเลย

คังเคยยกชาดก (๒๐๕)

ยี่ สุปณโณ สุปณณน เทโว เทเวน มนุคเย
ก็ ศกฺก จกฺกมฺมฺมฺมฺมฺม วิลั ปวิส ฆมฺพุก

สุบรรณกับสุบรรณสนทนากัน เทพคอเทพสนทนากัน กงการอะไรของสุนัขยูเก็ลยงเกลาค้วย
สมบัติดี เจ้าสัคว์ลามก จงเข้าโพรงเสี้ยเถิด

จกฺกมฺมฺมฺมฺมฺม (๑๗๓)

สมฺเปสิ โข มํ วาจาย น จ สมฺเปสิ กมนฺนา
มาลา โสเรยฺย กสฺเสว วณฺณนฺตา อานฺนิกา

เจ้าทำให้เราเอิบอ้อมค้วยคำพูด ไม่ทำให้เราเอิบอ้อมค้วยสิ่งที่ต้องการ เหมือนดอกทองกวาว
มีแต่สี ไม่มีกลิ่น

อาสังกชาคก (๓๘๐)

อุจฺจุคฺคตา อติพลตา อติเวลั ปภาสิตา
วาจา หนฺติ ทุมฺเมฆั ทิตฺติริวํทิวสฺสิคิ

วาจาที่สูงเกินไป รุนแรงเกินไป พูดล่วงเวลา ขอมกำจัดคนโง่ ๆ เสีย เหมือนเสียงขัน
ที่เกินไป กำจัดคนกระหาเสี้ยฉะนั้น

ทิตฺติริวํชาคก (๑๑๗)

เฮวมฺปิ จตุรา นารี ทิสวาน ปวโร นโร
เนนฺติ สนฺนทาคิ วาจาหิ วิลาริ วิย กุกฺกุกฺ

บรรดาหญิงผู้ประกอบค้วยคำ มีองกสิ เมื่อเห็นคนผู้ประเสริฐ ขอมชักนำค้วยถอยค้ำอ่อนหวาน
เหมือนนางแมงจักขวนพญาไกโพธิสัตว์ฉะนั้น

กุกฺกุกฺชาคก (๓๘๑)

วิวาท

วิวาเทน กิสา โหนฺติ วิวาเทน ฆนฺกชฺยา
ชินา อุทฺทา วิวาเทน ญฺจ มายาวิ โรหิตํ

สัตว์ทั้งหลาย ผอมเพราะวิวาทกัน สิ้นสูญทรัพย์ก็เพราะวิวาทกัน นากทั้งสองเสื่อมจากปลา
ก็เพราะเกียวกกัน คูกรมายาวี เจ้าจงกินปลาตะเพียนเสี้ยเถิด

ทัพพปฺปชาคก (๔๐๐)

เวร

กาณฺฐจ ปสฺส ปฏิกิํ นนฺชุกํ นิลมกฺขิกํ
เอเต นาคํ อมาเตสฺสํ ปสฺส เวรสฺส เวรินํ
ตสฺมา หิ เวโร น กยิราถ อปฺปิเยนมิ เคนจิ

ท่านทั้งหลายฟังดูเถียงกา นางนกไส้ กบ และแมลงวันหัวเขียว สัตว์สี่อย่างเหล่านี้รวม
หัวกันฆ่าข้างเดียวได้ ท่านทั้งหลาย จงดูทางดำเนินแห่งกบมีเวรของผู้เฒ่าทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ท่าน
ทั้งหลายอย่าทำเวรกับใคร ๆ แม้เป็นคนที่ไม่รักใคร่ชอบพอ

ลฎกิกชาดก (๓๕๗)

โย น หนฺติ น ฉาเตติ น ชินาติ น ชาปเย
เมคฺคํ โส สพฺพภูเตสฺส เวโร ตสฺส นเคนจิ

ผู้ใดมิได้ฆ่า มิได้ไล่ให้ผู้อื่นฆ่า มิได้ทำทรัพย์ให้เสื่อม มิได้ไล่ให้ผู้อื่นทำทรัพย์ให้เสื่อม มี
เมตตาคิดในสัตว์ทั้งหมด เวรของผู้เฒ่า ย่อมไม่มีกับใคร ๆ แม้สักคน

จิกฺกาวชาดก (๔๕๑)

ยตฺถ เวโร นิสฺสติ น วเล ทพฺถ ปณฺธิโต
เอกรตฺตํ ทิรตฺตํ วา ทุกฺโข วสฺติ เวริสฺส

บัณฑิตไม่ควรอยู่ในที่ที่มีผู้จองเวร บุคคลอยู่ในที่ที่มีผู้จองเวรเพียงคืนเดียวสองคืน ย่อมเกิดทุกข์

กปิชาดก (๔๐๘)

ศีล

เย จ สีเลน สมฺปนฺนา ปญฺญาบุสฺสเม รตา
อารกา วิรตา ชีรา น โหนฺติ ปรปตฺติยา

ชนเหล่าใดสมบูรณ์ด้วยกัณฑ์ ค้วยปัญญา ยินดีแล้วในธรรม เป็นเครื่องสงบระงับ ชนเหล่านั้น
นั้นนับว่าเป็นปราชญ์ งดเว้นความชั่วทางไกล ย่อมไม่เช็ดต่อผู้อื่น

ทัตถภายชาดก (๓๒๒)

สีลํ กิเรว กุลฺยาณํ สีลํ โลเก อนุตฺตรํ
ปสฺส โมรวิโส นาโค สีลฺวาติ น ญฺญูติ

ได้ยั้หน้า สีลันั้นเหี่ยวเป็นคุณสมบัติอันงาม สีลเป็นเยี่ยมในโลก ขอพระองค์ทอศพระเนตร
เถิด จูมิพินรายยอมไม้ชามผู้มีศีล

สีลวิมัสนชาตก (๘๖)

โหติ สีลวตํ อตุโถ ปฏิสฺนถารวฺตุตินิ

ความเจริญ ย่อมมีแก่คนมีศีล ผู้ทำปฏิสันถาร

ฉักขมชาตก (๑๑)

สฺตร

ชิริตฺถุ กณฺฐินิ สลฺลํ บุริสํ คาพฺหเวชินิ
ชิริตฺถุ ตํ ชนฺพทํ ยตฺถติตฺถิ ปริณายกา
เทวาปิ ชิตฺติกา สตฺตฺตา เย อิตฺถินิ วสํ คตา

นำคิคนที่มีศร เป็นอาวุธ แล้วไซ้ศรนั้นประหัตประหารคนอื่นให้มีปากแผลใหญ่ นำคิคนมที่มี
สตร์เป็นปรีณายกปกครอง นำคิคนทีตกอยู่ในอำนาจสตร์

กัณฐินชาตก (๑๓)

อคุณฺโณ ชนฺ ญฺยาติกุเล จ ภริยา
ปาริ นาวา อกุชฺภคฺคณฺจ ยานิ
ธุเร มตฺโต ปาปสหายโก จ
กิจฺเจ ชาเต อนตฺตจารินิ ภานฺติ

ชนฺไม่มีสาย ๑ ภริยาอยู่ในตระกูลญาติ ๑ เรืออยู่ฝั่งโน้น ๑ รถเพลาทัก ๑ มิตรอยู่ไกล ๑
สหายยาก ๑ ทั้ง ๖ นี้ เมื่อเกิดธุระขึ้น ไซ้ประโยชน์ไม่ได้เลย

ภณาลชาตก (๕๓๖)

สัจจะ

อตุถิ โลกเ สีสคุโน สจฺจํ โสเจยฺยนุทยา
เตน สจฺเจน กาทามิ สจฺจํ กิริยมนุตฺตรํ

คือคุณและสัจจะและความสิ่งขมงามและความเอ็นดูมีอยู่ในโลก เพราะความสัตย์นั้น เราจะ
ทำสัจจกิริยาอันหาสิ่งอื่นเสมอมิได้

วิฎฎกชาดก (๓๕)

สัทนบุรุษ

มาตาเปติภรํ ฆนฺตุํ กุเล ฆณฺฐาปวาณินํ
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ เปสฺสณฺเษยฺยปฺปหาณินํ
มจฺเจววินเย ฆุตฺตํ สจฺจํ โภชาภิกฺขุ นรํ
ทํ เว เทวา ทาวตีสสา อาหุ สปุณฺริโส อิติ

เทพเจ้าเหล่าดาวดึงส์กล่าวยกย่องคนที่เลี้ยงมารดา บิดา ๑ คนเคารพยำเกรงคนผู้เป็นหัวหน้า
สกุณ ๑ กล่าวถ้อยคำอ่อนหวาน คำไพเราะ ๑ งกการพูดส่อเสียด ๑ กำจัดความตระหนี่ ๑ กล่าวคำ
สัตย์ ๑ ครอบงำความโกรธได้ ๑ นั้นแล้วว่าเป็นสัทนบุรุษ

กุสลาภชาดก (๓๑)

อฆานนา ฆตฺถ สียา สนฺตานิ วา วิฆาน วา
หีนสฆานนา วาปิ น ตตฺถ วสฺสตี วเส

การไม่แย้มถ้อยคำ การดูหมิ่นกีด การเสมอกับคนเลวก็ จะพึงบีบแค้นคิดในที่ใด บัณฑิตไม่
พอใจอยู่ในที่นั้น ในที่ใดมีคนนุชขายยกย่องคนเกียจคร้านกับคนขยัน คนกล้ากับคนซลาดเสมอกัน สัทนบุรุษ
ย่อมไม่อยู่ในที่นั้น

เนรุชาดก (๓๓๕)

สันโภษ

ตสฺมา มตฺตญฺญตา สาธุ โภชนสมี อภิตฺธิตา
อมตฺตญฺญู หิ สีนฺติ มตฺตญฺญว น สีนฺเร

ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ความเป็นผู้ไม่คิดในโภชนะ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ แท้จริงผู้ไม่
รู้จักประมาณ ย่อมจมลงในอบายภูมิ ผู้รู้จักประมาณย่อมไม่จม

สุกชาดก (๒๕๕)

มา มุณิกสูส ปิหิ อาทฺรณฺนานิ ภูชฺชติ
อปฺปโสสุโก ภูสงฺฆาทฺ เอกํ ทีฆายุ ฆุลกฺขณํ

เจ้าอย่าทะเลาะเถียงกันจนสุกรมุณิกะเลย มุณิกะสุกรนั้นกินอาหารที่ทำให้กระสับกระส่าย เจ้า
จงเป็นผู้ชวนชวายน้อย กินแต่ข้าวลีบเถิก เพราะการกินแต่ข้าวลีบนั้น เป็นลักษณะของการมีอายุยืน
มุณิกชาคก (๓๐)

อปฺปิจฺฉา อปฺปิจฺฉินฺตยา อวิทฺฐรคฺเมน จ
ลทฺถลทฺถเชน ยาเปนฺโต ฐโล เตนฺสุมิ วายสุส

ดูกรกาเราอ้วนด้วยเหตุ ๔ ประการ เพราะมีความปรารถนาลดในอาหาร ๑ เพราะเรา
ได้อาหารในวันนี้แล้วก็คิดว่าพรุ่งนี้จะได้อาหารที่ไหน ๑ เพราะไม่ไปแสวงหาอาหารในที่ไกล ๑ เพราะ
ยังอัตรภาพให้เป็นอยู่ควยอาหารที่ใกล้แล้ว จะกินหรือเลวก็ตาม ๑ ความเป็นไปแห่งชีวิตของบุรุษผู้มีความ
ปรารถนาลด มีความคิดถึงสุขน้อย รู้จักประมาณในการบริโภค สามารถให้เกิดความสุขได้
วฏฺฏกฺชาคก (๓๑)

สามัคคี

นมคฺคฺชฺชํ สงฺฆานํ สมากตฺตานํ ทิสฺวา สยํ สขฺยํ วทามิอพฺภุคฺ
พฺยคฺคฺชฺชํ มิคฺคา ยตฺถ ชินฺนุสฺสทาฐฺฐิโน สามคฺคฺชฺชิตฺยา ทารฺฐพฺเสสมฺมจฺจเร

ความนอบน้อมของเราจงปีนแก่หมู่สุกรทั้งหลาย ที่มาประชุมกัน เราเองได้เห็นซึ่งความอัศจรรย์
แล้ว จึงกล่าวเป็นเหตุที่ควรนัย และไม่เคยมิมาเลย เพราะมดคสุกรทั้งหลาย ผู้มีเขี้ยวเป็นกำลัง
ขำนะเสื่อโครงได้ ควบคุมความสามัคคีอันใด ก็พากันพ่นจากมรณภัยด้วยความสามัคคีอันนั้น เพราะกำลังเขี้ยว
วิจฺฉกฺสิสุกรชาคก (๓๒)

สาธุ สมฺพหุ ญาติ อปิ รุกฺษา อรณฺญชฺชา
สุกเรหิ สมคฺคฺเคหิ พยคฺคฺชฺชํ เอกายเน หโต

หมู่ญาติมากมาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จ คุณันไม้ทั้งหลายที่เกิดในป่าก็ได้ พวกหมูพร้อมเพรียง
กันฆ่าเสื่อโครงเสียได้ เพราะประพศิเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
คฺจฉกฺสิสุกร ชาคก (๓๓)

สามคุยมเว สิกุเขต พุทฺเธเหตํ ปัสสีตํ
สามคุศิโรโต ฆมฺมฏโร โยคกฺขมา น ธีสฺสตี

บพิตรทั้งหลาย จงศึกษาความพร้อมเพรียงกันอย่างเกียวกัด นั้นเป็นข้อที่พระพุทธทั้งหลาย
สรรเสริญแล้ว ท่านยินดีในสามัคคีดำรงธรรมไว้ ย่อมไม่แคลงจากธรรมอันเกษมจากโยคะ

ฉนทนชาดก (๔๗๕)

สมฺโมทมานา คจฺจนฺตึ ชาลนาทาย ปกฺขิโน
ยทา เต วิวิทฺสฺสนฺตึ ตทา เอหินฺตึ เมวสํ

นกทั้งหลายพร้อมใจกันหอบเอาชายไปได้ เมื่อใดมันเกิดวิวาทกัน มันก็จะมาถึงอำนาจของ
เราเมื่อนั้น

สัมโมทมานชาดก (๓๓)

หวัง

อาสีสเถว โส ปกฺขี อาสีสเถว โส ทิโข
ตสฺสฺเสวา สว สมิขฺมฺมตฺถ ตาว ทูรคตา สตี
อาสีสฺเสว ทฺวํ ราขํ อาสา ผลวที สุชา

นกยังหวังสำเร็จได้ นกยังหวังสำเร็จได้ ความหวังของนกนั้นไกลแสนไกล ยังสำเร็จได้
ข้าแต่พระองค์ จงทรงหวังให้สำเร็จเถิด ความหวังย่อมมีผลเป็นสุข

อาสังกชาดก (๓๘๐)

อหิงสา

สมปฺปิโต ปุณฺณสฺสฺเลน นาโค
อหฺมฺมฺมฺจิตฺโต ลุทฺทกํ อกาสิ
กิมคฺคณิยํ กิสฺส วา สมนฺน เหตุ
มมํ วธิํ กสฺส วายํ ปโยโค

พญาช้างฉันทันต์ ถูกลูกศรใหญ่เข้าแล้ว ไม่มีจิตคิดประทุษร้าย ได้ถามนายพรานว่า สหาย
พรานเอ๋ย ท่านปรารถนาอะไร เพราะเหตุใด คือ ท่านผูกแวนอะไรไว้กับเรา หวังว่าเป็นประโยชน์
ของผู้อื่น คือ ใครไขทานมาฆ่าเรา

ฉันทันตชาดก (๕๑๔)

อาวโส

เย รุหฺมปจายนฺติ   นรา ฆฺมฺนสฺส โกวิทา
ทิจฺฐเฐ ฆฺมฺเม จ ปาสํสา สฺมฺปราเย จ สฺสุคฺติ

นรชนคนใดฉลาดในธรรม ยำเกรงบุคคลผู้เจริญ นรชนคนนั้น ถึงอยู่ในปัจจุบันชาตินี้ ก็
ได้ความสรรเสริญ ครั้นแตกดับ ก็จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

คิตติรชาดก (๓๗)

ภาคผนวก ๒
บรรณานุกรมสุภานิติทานอีสป

ภาคผนวก ๒

บรรณานุกรมสุภาษิตจากนิทานอีสป

กตัญญู

ความกตัญญูของคุณนั้นเป็นเครื่องหมายของจิตใจอันสูง

แอนโครบรคีส

กาม

ความรักยอมทำให้ความทุกข์ที่สุด เชื่องลงได้อย่างง่ายดายเสมอ

ราชสีห์กับความรัก

การงาน

กิจธุระอันใดที่ต้องช่วยกันทำหลายคน ถ้าคนเหล่านั้นเกียจแยง ไม่ปรองคองช่วยเหลือกันและกัน ปล่อยให้เสียการก็เสียประโยชน์ของคนเหล่านั้นด้วยกันทุกคน

ทองกับตัว

ท่านอาจรวมทำกิจการหาผลประโยชน์กับผู้อื่นยิ่งใหญ่กว่าท่านได้ แต่ท่านจะไม่มีส่วนได้รัผลประโยชน์อันใดอันเป็นผลงานนั้นเลย

ส่วนแบ่งของราชสีห์

กรรม

กรรมยอมสนองกรรม

สุนัขจิ้งจอกกับนกกระสา

ถ้าท่านไม่ผู้อื่นในกิจการอันเป็นประโยชน์ของท่าน เขาก็จะไร้ท่านเพื่อประโยชน์ของเขา เช่นเดียวกัน

ม้ากับนายพรานและกวาง

ท่านไม่อาจหนีพ้นชะตากรรมของท่านไปได้เลย

นางกวางตาเดียว

แข็งแรง

ความแข็งแรงกับความอ่อนแอ ไม่อาจรวมกันได้

หม้อสองใบ

คำของคน

หากท่านคิดว่า ท่านเป็นคนไรค่าแล้ว ฟังรู้ไว้เถิดว่า ยังมีผู้ที่ไรค่ายิ่งกว่าท่านอยู่อีกมากมาย
กระต่ายป่ากับกบ

คำของสิ่งของ

ของที่ดีย่อมมีประโยชน์แต่แก่ผู้ที่รู้จักใช้
ไถกับพลอย
เครื่องประดับสำคัญอยู่ที่ความดีความชั่วของผู้ใช้เครื่องประดับนั้น ถ้าเครื่องประดับเป็น
เครื่องหมายความชั่วแล้ว ก็เป็นเครื่องประจาน หาใช่เครื่องประดับไม่
หมากู

จำ

ความทรงจำยอมให้ ไม่ความสุขชื่นใจก็ความระทมใจ อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ
หญิงแก่กับเหยือกเหล้าองุ่น

เชื่อ

จงอย่า เชื่อคำมั่นสัญญาของผู้ตกเป็นเชลย
จงสงวนสิ่งที่อยู่ในมือของท่านแล้ว
สิ่งที่ต้องสูญเสียไปจะยังความเสียให้ไม่สิ้นสุด
บุรุษกรรมกรกับนกในดิง เกลด
จงอย่าหลงเชื่อถ้อยคำสรรเสริญเป็นขอ
สุนัขจึงจอกกับอีกา

ชว

จงทำลายเมล็ดพืชของความชั่วร้ายเสียให้สิ้น หาไม่แล้ว เมื่อนั่งงอกเติบโตขึ้นมา มันจะ
สร้างความพินาศให้แก่ท่าน
นกอีแอ่นกับนกอื่น ๆ

คูหมื่น

ความสนิทสนมคุ้นเคย ย่อมนำมาซึ่งความรู้สึกรักคูหมื่นดินแคลน
สุนัขจึงจอกกับราชสีห์
คังแค่เสียง ใหญ่แต่ราง ย่อมเป็นที่เย้ยหยัน
ภูเขาดงฤทธิ

มันเป็นการ'ร้ายที่'ท่านจะ'ชิง'ชิง'สิ่ง'ที่ท่าน'ไม่'อาจ'มี'ได้ (องุ่น'เปรี้ยว)
 สุนัข'จึง'จอก'กับ'ลูก'องุ่น
 มี'แค่'พวก'ซี่'ซลาด'เท่านั้น'ที่'คุณ'มี'พระ'ราชา' ซึ่ง'กำลัง'จะ'สิ้น'พระ'ชนม์
 ราชนี'ช่วย
 แม'แต่'ยู'เลว'ทราม'กว่า'คน'ก็'อย่า'ได้'ดู'ถูก' เรา'ทำ'ดี'แก่'เขา' เขา'อาจ'จะ'ทด'แทน'คุณ'เรา'ได้
 ราชนี'กับ'หนู
 เรา'มัก'จะ'ดู'แคลน'สิ่ง'ที่มี'ประโยชน์'ต่อ'เรา'มาก'ที่สุด'เสีย'เสมอ
 กวาง'ป่า'กับ'นาย'พราน

คน

การ'หมาย'สิ่ง'ตัวเอง'ดีกว่า'สิ่ง'ผู้อื่น
 เหว'คากับ'คน'ขับ'เกวียน
 ก่อน'ที่'ท่าน'จะ'ขอ'ให้'ผู้อื่น'เขา'ช่วย'เหลือ'ตัว'ท่าน'นั้น' ท่าน'ต้อง'ช่วย'เหลือ'ตัว'ของ'ท่าน'เอง'เสีย'ก่อน
 คน'ขับ'เกวียน'กับ'เฮอริ'ควิลิส
 จะ'ทำ'การ'สิ่ง'ใด'ต้อง'รู้จัก'ประมาณ'กำลัง'คน' อย่า'หลง'ไป'ว่า'ใคร'เขา'ทำอะไร'ได้'แล้ว' เรา'จะ
 เหมือน'เขา'ได้'ไป'ทุก'อย่าง
 ลิง'กับ'คน'ทอด'แห

ตระหนั

ทรัพย์สิน'อัน'นั้น'มี'แล้ว' ไม่ใช่'ให้'เป็น'ประโยชน์' ก็'เหมือน'หามี'ไม่
 คน'ตระหนั'กับ'ทอง'ของ'เขา

ทะนง'คน

นกก'ตนเอง

การ'ทะนง'คน'อยาก'จะ'เอา'ให้'มี'ผู้'ที่สูง'กว่า'ตัว'ช่วย'อุบาย'ที่'ผิด'ธรรมดา' ย่อม'เกิด'ความ'เสียหาย
 อึ่ง'อากับ'วัว
 ความ'ทะนง'ตัว'อยาก'จะ'มี'อำนาจ'เกิน'สมควร' ย่อม'เป็น'อันตราย'แก่'ตัว'ได้
 หม่า'จึง'จอก'กับ'ราชันี'

ทุกข์

บาง'ที่'รู้สึก'ว่า'ตัว'มีความ'ทุกข์'รอน'ยิ่ง'กว่า'ผู้อื่น' แต่'ที่'จริง' ผู้'ที่มีความ'ทุกข์'รอน'ยิ่ง'กว่า'ตัว'ยังมี'อีก'มาก
 เพราะ'ฉะนั้น' ใน'การ'ที่'จะ'ทำอะไร'ไป'ช่วย'ความ'รู้สึก'ทุกข์'รอน' ควร'พิจารณา'เสีย'ให้'มาก'ก่อน
 กระจ่าง'ป่า'กับ'กบ

เมื่อเราได้รับความทุกข์อยู่เพียงใด การที่จะคิดหลีกเลี่ยงความทุกข์นั้น ควรพิจารณาเสียก่อน บางทีหลีกเลี่ยงความทุกข์น้อย จะถูกความทุกข์ใหญ่ อย่าให้เป็นเช่นนั้น

สุนัขจึงจอกกับเม่น

เบียดเบียน

ถ้าท่านเป็นผู้ใหญ่ก็อย่ารังแกผู้น้อย เพราะถ้าผู้น้อยมีความโกรธ คิดผูกพยาบาทขึ้นมาบ้าง ก็อาจจะให้ร้ายแก่คนได้

นกอินทรีกับหมาจึงจอก

ประมาท

อย่าได้ประมาทหมื่นผู้ตัวเห็นว่า เลวทรามกว่าตัว เมื่อประมาทพลาดลงแล้ว จะอายเขา กระต่ายกับเต่า

ปลอทรภัย

วิธีเดียวที่ให้ความปลอทรภัยอย่างแน่นอนนั้น ย่อมดีกว่าวิธีที่ไม่ช่วยท่านได้จริงจึง

สุนัขจึงจอกกับแมว

ฉิควิสัย

การที่เจ้าจะทำให้ถูกใจคนทุกคนนั้น ผลที่สุดเจ้าจะไม่ได้ทำให้ถูกใจใครเลย แม้แต่ตัวของเจ้าเอง

สองพ่อลูกกับสาของเขา

มันเป็นการไร้ประโยชน์ที่จะโหมตั้งสิ่งที่ไม่รู้ความรู้สึก

งูพิษกับตะไคร่

สิ่งไรที่ฉิควิสัยของตน ไปทำเข้าอาจจะให้โทษ

ลากับจึงหรีด

ดอนปรน

การต่อสู้กำลังที่มากนั้น บางทีต่อสู้ควยอ่อนดีกว่า ต่อสู้ควยแข็ง

คนไทรกับต้นอ้อ

ความละมุนละม่อม ย่อมให้ผลสำเร็จมากกว่าความรุนแรง

ลมกับควงอาทิตย์

เมื่อท่านตกอยู่ในอำนาจของมนุษย์คนใดก็ตาม ท่านต้องปฏิบัติตามที่เขาต้องการให้ท่านทำ

ชาวประมงกับปลา

พาล

ขอแก้ตัวจะเป็นประโยชน์ ก็แต่กับผู้มีอำนาจเหนือกว่าเท่านั้น
 หมาย่ากับลูกแกะ
 ผู้มีกำลังน้อยทำคุณแก่คนพาลนั้น ยากที่จะให้คนพาลรู้สึกคุณ
 หมายิ่งจอกกับนกกระสา
 ไม่มีความรู้สึกสำนึกในบุญคุณจากหัวใจอันพาล
 คนคักไม่กับงูพิษ
 วิสัยพาลแล้ว ย่อมไม่รู้ที่จะกตัญญูต่อผู้ใด
 ชวานากับงูเห่า
 วิสัยพาลแล้ว ย่อมหาเหตุที่จะพาลผู้ไม่มีความคิดให้จงได้
 หมาย่ากับลูกแกะ

เพียร

ขณะที่ ๆ อยู่ ถ้าเราไม่อุทิศส่ำหำการทำงานหาสมบัติเอาไว้แล้ว ในเมื่อถึงเวลาเจ็บไข้ได้
 ยาก เราก็ต้องได้รับความลำบากแค้นเป็นอนอย่างยิ่ง
 มดงำกับจักจั่น
 ความมานะพากเพียรและไม่ประมาท ย่อมนำมาซึ่งผลสำเร็จ
 กระจต่ายกับเต่า
 ถึงคนโง่ ถ้ามีความเพียร ก็ย่อมได้รับผลอันดี
 ชาวสวนกับลูก
 ที่ละน้อย ๆ คว้าความพากเพียร ย่อมนำมาซึ่งผลสำเร็จ
 อีกากับเหยือกน้ำ

มิตร

การหลีกเลี่ยงไม่เกี่ยวข้องกับคนพาลนั้น ย่อมเป็นคุณแก่ตัวมาก
 ราชสีห์ชั้นสุทรลมหายใจ
 จงอย่าไว้วางใจเพื่อนที่ปลิกหนีเอาแต่ตัวรอด เมื่อท่านตกอยู่ในฐานะคับขัน
 สองสหายกับหมี่

ผู้คิดร้ายแก่เพื่อน เพื่อประโยชน์ของคนฝ่ายเดียว ย่อมเป็นความเสียหายแก่ตนเองยิ่งขึ้น
นายพรานกับไก่ฟ้า

ผู้คนที่เขาว่ามีเพื่อนมากมายนั้น แท้จริง เขาไม่มีเพื่อนเลย
กระต่ายผู้เพื่อนมาก

เพื่อนที่ทรูฐานะคำตานั้น อาจทำประโยชน์ยิ่งใหญ่ให้ได้เหมือนกัน
ราชสีห์กับหนู

เพื่อนที่ไม่ซื่อตรงต่อเพื่อน ย่อมมีอันตรายมาถึงตน
ลา หมาจึงจอกกับราชสีห์

ไม่ว่าคนหรือสัตว์ จงเป็นพวกใดพวกหนึ่ง หากขึ้นเป็นสองพวกแล้วไซ้ เขาผู้นั้นจะหา
มิตรไม่ได้เลย
คางคก นกและสัตว์สี่เท้า

รอบคอบ

การเข้าสู่วงล้อมของศัตรูนั้น ง่ายกว่าการที่เข้าไปแล้วกลับออกมา
สิงห์โต สุนัขจึงจอกและสัตว์อื่น ๆ

การทำงานใด ๆ ถ้าเราใจเร็วควนได้ ไม่คิดให้รอบคอบเสียก่อนแล้วจึงทำลงไป ฆยพลาด
ท่า ก็จะเสียหายและได้รับความอับอายมาก
หมาจึงจอกกับแพะ

การที่จะหลบหลีกอันตราย จงคิดดูเสียให้รอบคอบก่อน ระวางยาวิ่งเข้าไปหาอันตราย
เข้าอีกได้

ทำสิ่งใดอย่าไ้ระรานนัก จงเห็นแก่หน้าผู้อื่นเขาบ้าง ถ้าระรานมากไป ก็อาจเสียผล
ประโยชน์ของตนได้

เด็กจับตักแตน

ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะรอดพ้นสายตาของผู้เป็นนายไปได้

กวางป่าในคอกวัว

ล่อเลียน

การสัพยอกด้วยความรุนแรงนั้นไม่ใช่การประจบ

กาและสุนัขข่อย

ลงโทษ

ผู้ใหญ่ แม่จะลงโทษผู้น้อย อย่าถือแต่เพียงเท่าที่ตาเห็นเป็นประมาณ ควรพิจารณาถึง เหตุผลให้เห็นความจริงเสียก่อน จึงค่อยทำลงไป

หมาไล่เนื้ออายุมาก

โลก

การคิดหาประโยชน์ใส่ตัวในทางมิชอบ บั้นปลายมักจะเสียประโยชน์ตนเอง

คนเลี้ยงแพะกับลูกเสือ

การเห็นแต่แก่ได้ ไม่รู้จักประโยชน์ที่จะมีแก่ตัวหรือไม่นั้น

ยอมเป็นการที่ผู้นั้นเขาคิดเพียง
หมาอยู่ในรางหญ้า

ความชั่วร้ายยอมมีการลงโทษอยู่ในตัวของมันเองเสมอ

ความโลภกับความริษยา

ความทะเยอทะยานอยากได้ไม่รู้จักประมาณ ยอมเป็นการหาภัยใส่ตัวเอง

กบเลือกนาย

ความโลภมากมักทำให้ลาภหาย

หมากับเงา

วาจา

การกล่าวคำเท็จให้เขาจับได้เสียแล้ว ถึงแม้ต่อไปผู้นั้นจะพูดความจริง ก็หาความเชื่อถือ จากใครมิได้

เด็กเลี้ยงแกะ

การพูดพล่อย ๆ แต่ปาก ถึงแม้ว่าจะเป็นความเห็นดีวิเศษสักปานใดก็ตาม แต่ถ้าทำไม่ได้จริง ๆ ดังพูดแล้ว ก็หาประโยชน์มิได้

หนูประชุมปรึกษากัน

การสั่งควยคำพูด หรือเสียงอันเป็นสัญญาณ ก็เท่ากับเป็นการกระทำคล้ายเหมือนกัน

เมื่อทหารแตรถูกจับเป็นเชลย

คำมั่นสัญญาของศัตรูนั้น ให้กันเพื่อการไม่ปฏิบัติตามเท่านั้นหรอก

หญิงเลี้ยงเด็กกับสุนัขป่า

เครื่องแต่งตัวที่สวยงามอาจตกตาผู้อื่นได้ แต่สำเนียงวาจาจะเปิดเผยให้เห็นถึงความโง่หรือฉลาดที่มีอยู่

ลาในหนังสือ

ความตลกตะลึ่ง มักจะขอมมาเล่นงานเอาตัวเองเข้าเหมือนกัน

สุนัขจิ้งจอกและสุนัขบ้าน

ศัตรู

จงอย่าให้โอกาสแก่ศัตรูเป็นอันขาด

เตากับนกอินทรี

ทานมีแต่จะทำร้ายตัวเองเท่านั้น ถ้าหากทานไปสนใจกับศัตรูอันชั่วร้าย

ชายหัวล้านกับแมลงวัน

เรามักจะให้เครื่องมือแก่ศัตรูสำหรับทำลายตัวเองเสมอ

นกอินทรีกับลูกหนู

สัจจะ

หาประโยชน์ด้วยความซื่อสัตย์แน่นอนดีกว่าหาด้วยความเท็จ

เทพารักษ์กับคนตัดไม้

สันดาน

สันดานธรรมชาติย่อมแสดงออกไม่ว่าจะอยู่ในร่างอะไร

เจ้าสาวกำเนิคแมว

สันโชน

ความต่ำต้อยแต่ปลอศภยันั้น ย่อมดีกว่าความโอ้อาหุหรธา แต่เต็มไปด้วยอันตรายมากับลา

เจ้าจงพอใจในสิ่งที่เจ้ามีอยู่แล้ว ไม่มีใครจะเป็นที่หนึ่งในทุก ๆ สิ่งใดคอก

นกยูงกับเทพธิดาจูโน

สิ่งเล็กน้อยที่อยู่ในมือ ย่อมดีกว่าสิ่งใหญ่โตในความหวัง

พรานเบ็ดกับปลาตัวน้อย

สามัคคี

ความรักใคร่ชวยเหลือกัน ไม่วิวาทกัน ย่อมเป็นกำลังช่วยกันทุกคน

พอกับลูก

ความสามัคคีกลมเกลียว ย่อมนำมาซึ่งความมั่นคง

มักแขนงไม้

รวมกันเราอยู่ แยกกันเราพินาศ

สีว์กับราชสีห์

สอน

การที่จะสั่งสอนผู้อื่นให้ทำอย่างใดนั้น เราทำอย่างนั้นได้เอง จึงควรสอนผู้อื่น

ลูกอยู่กับแม่

มนุษย์เรานั้น เมื่อน้อยถูกตีก็ให้เป็นอะไร เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ก็ยอมจะเป็นไปในทางนั้น

โจรหนุ่มกับแม่ของเขา

หน้าที่

การหมกมุ่นเอาเป็นธุระในสิ่งซึ่งไม่ใช่หน้าที่ของคนจะต้องกระทำ ย่อมเป็นเหตุให้เสียประโยชน์

แก้ตนได้

ลูกแพะกับหมาป่า

หลอกลวง

คนโกงเอาเปรียบเขามอญมัก เขารู้เท่า ทำโทษคนโกงให้สาสมกับที่โกงเขาได้

พ้อคา ก่อกับโคตาง

จะเอาความชั่วของตัวไปหลอกเพื่อนว่าเป็นความดีนั้น เขารู้ทัน ก็กลับขายหน้าเสียยิ่งกว่า

บอกเขาเสียตามจริง

หมาจิ้งจอกหางควั่น

มมนุษย์มักจะพอใจของเทียม และพากันเบียดหยามของจริง

นักแสดงตลกกับผู้ดู

รูปร่างหน้าตา ย่อมเป็นสิ่งหลอกลวงเสมอ

สุนัขป่าในหนังแกะ

หลง

การที่หลงเพลินเพลินในความสุขเกินไป ย่อมทำให้เกิดทุกข์

แมลงวันกับไผ่น้ำผึ้ง

หวัง

จงอย่าล้มลูกไก่ของเจ้า ก่อนที่มันจะฟักออกเป็นตัว

สาวรีดนมกับถึงนม

อกศัญญ

ความคิดร้ายต่อผู้อื่นที่ปกป้องรักษาเรา ย่อมเป็นอันตรายแก่ตนเอง

แม่เนอกับนายพรานป่า

อภัย

การทำร้ายให้เจ็บปวดนั้นอาจให้อภัยแก่กันได้ แต่จะให้ลืมเสียนั้นหาได้ไม่

ชวานากับงูพิษ

อิสระเสรี

ไม่มีการปกครองเลยนั้น ดีกว่ามีการปกครองที่โหดร้าย

กบเลือกนาย

อาหารแร้นแค้นในความปลอดภัยนั้น ดีกว่าอาหารเลิศรสในความหวาดกลัว

หนูกรุงกับหนูชนบท

ออกอยากหิว โหย แต่เป็นอิสระเสรีนั้น ดีกว่าอิ่มหมีพีมัน แต่เป็นทาส

สุนัขบ้านกับสุนัขป่า

ไอ้อวด

เมื่ออยู่ในระยะที่ปลอดภัย มันเป็นการง่ายที่จะทำตัวเป็นผู้นำลาหายุ

สุนัขป่ากับลูกแกะ

อวดดี

การเย่อหยิ่งจองหอง และอวดดีเป็นโทษ ไม่ว่าที่ไหน

กากับนกยูง

ถ้าอวดดีนัก ความโง่ของตนก็จะปรากฏออกมาให้เขาเห็นไม่รู้จักสิ้นสุด

ลูกอนุกับแม่อน

เมื่อทำการอะไรได้สมหมายแล้ว อย่ากำเริบ ถ้ากำเริบนัก มักมีภัยมาถึงตัวในภายหลัง

ไก่แจ้กับเหยี่ยว

ประวัติย่อของผู้เขียน

ชาติภูมิ

วัน เดือน ปีเกิด : ๙ ตุลาคม ๒๔๘๖
สถานที่เกิด : บ้านควนพลี ต. ควนขนุน อ. ควนขนุน จ. พัทลุง
บิดา มารดา : นายรุ่น นางจีบ มากนวล

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๙๖ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนบ้านควนพลี
อ. ควนขนุน
พ.ศ. ๒๔๙๙ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๓ จากโรงเรียนชัยมิตร อ. ควนขนุน
พ.ศ. ๒๕๐๒ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนพัทลุง อ. เมือง
จ. พัทลุง
พ.ศ. ๒๕๐๖ สำเร็จการศึกษาชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษาระดับสูง (ป.กศ. สูง)
จากวิทยาลัยครูสงขลา จ. สงขลา
พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพพิเศษมัธยม (พ.ม.),
พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับปริญญาการศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา
บางแสน
พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (สาขาอุดมศึกษาและการฝึกหัดครู
วิชาสามัญภาษาและวรรณคดีไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๓ ครูตรี โรงเรียนสอนคนหูหนวกกุฉินท กทม.สามัญศึกษา
พ.ศ. ๒๕๑๓-ปัจจุบัน อาจารย์โทหมวดภาษาไทย วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา